નમો તસ્સ ભગવતો અરહતો સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ

મજ્ઝિમનિકાયે

ઉપરિપણ્ણાસ-ટીકા

૧. દેવદહવગ્ગો

૧. દેવદહસુત્તવણ્ણના

૧. દિબ્બન્તિ કામગુણેહિ કીળન્તિ, લળન્તિ, તેસુ વા વિહરન્તિ, વિજયસમત્થતાયોગેન પચ્ચત્થિકે વિજેતું ઇચ્છન્તિ; ઇસ્સરિયટ્ઠાનાદિસક્કારદાનગ્ગહણં તંતંઅત્થાનુસાસનઞ્ચ કરોન્તા વોહરન્તિ, પુઞ્ઞાનુભાવપ્પત્તાય જુતિયા જોતેન્તિ વાતિ **દેવા વુચ્ચન્તિ રાજાનો**. તથા હિ તે ચતૂહિ સઙ્ગહવત્થૂહિ જનં રઞ્જયન્તા સયં યથાવુત્તેહિ વિસેસેહિ રાજન્તિ દિબ્બન્તિ સોભન્તીતિ ચ, ''**રાજાનો**''તિ વુચ્ચન્તિ. **તત્થા**તિ તસ્મિં નિગમદેસે. **સા**તિ પોક્ખરણી. **ત**ન્તિ તં, ''દેવદહ''ન્તિ લદ્ધનામં પોક્ખરણિં ઉપાદાય, તસ્સ અદૂરભવત્તાતિ કેચિ. **સબ્બં** સુખાદિભેદં વેદયિતં. **પુબ્બે**તિ પુરિમજાતિયં. **કતકમ્મપચ્ચયા**તિ કતસ્સ કમ્મસ્સ પચ્ચયભાવતો જાતં કમ્મં પટિચ્ચ. તેન સબ્બાપિ વેદના કમ્મફલભૂતા એવ અનુભવિતબ્બાતિ દસ્સેતિ. તેનાહ ''**ઇમિના**''તિઆદિ. **અનિયમેત્વા વુત્ત**ન્તિ, ''સન્તિ, ભિક્ખવે, એકે સમણબ્રાહ્મણા એવંવાદિનો''તિ એવં ઇમે નામાતિ અવિસેસેત્વા વુત્તમત્થં. **નિયમેત્વા**તિ, ''એવંવાદિનો, ભિક્ખવે, નિગણ્ઠા''તિ એવં વિસેસેત્વા દસ્સેતિ.

કલિસાસનન્તિ પરાજયં. કલીતિ હિ અનત્થો વુચ્ચતિ, કલીતિ સસતિ વિપ્ફરતીતિ **કલિસાસનં**, પરાજયો. કલીતિ વા કોધમાનાદિકિલેસજાતિ, તાય પન અયુત્તવાદિતા **કલિસાસનં**. તં **આરોપેતુકામો** વિભાવેતુકામો . **યે** કમ્મં કતં અકતં વાતિ **ન જાનન્તિ**, **તે કથં** તં એદિસન્તિ **જાનિસ્સન્તિ**. યે ચ કમ્મં પભેદતો ન જાનન્તિ, તે કથં તસ્સ વિપાકં જાનિસ્સન્તિ; વિપાકપરિયોસિતભાવં જાનિસ્સન્તિ, યે ચ પાપસ્સ કમ્મસ્સ પટિપક્ખમેવ ન જાનન્તિ; તે કથં તસ્સ પહાનં કુસલકમ્મસ્સ ચ સમ્પાદનવિધિં જાનિસ્સન્તીતિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો, ''**ઉત્તરિ પુચ્છાયપિ એસેવ નયો**''તિ આહ.

૨. કિઞ્ચાપિ **ચૂળદુક્ખક્ખન્ધેપિ**, (મ॰ નિ॰ ૧.૧૮૦) ''**એવં સન્તે**''તિ ઇમિના તેસં નિગણ્ઠાનં અજાનનભાવો એવ ઉજુકં પકાસિતો હેટ્ઠા દેસનાય તથા પવત્તત્તા. તથા હિ **અટ્ઠકથાયં** (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧૮૦) વુત્તં – ''એવં સન્તેતિ તુમ્હાકં એવં અજાનનભાવે સતી''તિ, તથાપિ તત્થ ઉપરિદેસનાય સમ્બદ્ધો એવમત્થો વુચ્ચમાનો યુજ્જતિ, ન અઞ્ઞથાતિ દસ્સેતું ઇધ, ''**મહાનિગણ્ઠસ્સ વચને સચ્ચે સન્તેતિ અત્થો**''તિ વુત્તં. **એત્તકસ્સ ઠાનસ્સા**તિ યથાવુત્તસ્સ પઞ્ચપરિમાણસ્સ કારણસ્સ.

૩. અનેકવારં વિસરઞ્જનં ઇધ ગાળ્હાપલેપનં, ન સાટકસ્સ વિય લિત્તતાતિ આહ – ''**બહલૂપ...પે॰... લિત્તેન વિયા**''તિ. **વુત્તમેવ**, ન પુન વત્તબ્બં, તત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બન્તિ અધિપ્પાયો.

ઇમેસં નિગણ્ઠાનં તાદિસસ્સ તેસં અભાવતો, "**જાનનકાલો સિયા**"તિ પરિકપ્પવસેન વદતિ. તેન એવં જાનિતું તેહિ સક્કા સિયા, તેસઞ્ચ દસ્સનં સચ્ચં સિયા. યસ્મા તેસં દસ્સનં અસચ્ચં, તસ્મા તે ન જાનિંસૂતિ દસ્સેતિ. **ચતૂસુ કાલેસૂ**તિ વણમુખસ્સ પરિકન્તનકાલો, સલ્લસ્સ એસનકાલો, અબ્બુહનકાલો, વણમુખે અગદઙ્ગારઓદહનકાલોતિ ઇમેસુ ચતૂસુ કાલેસુ. **સુદ્ધન્તે**તિ સુદ્ધકોટ્ઠાસે, દુક્ખસ્સ અનવસેસતો નિજ્જીરણટ્ઠેન નિદ્દુક્ખભાવેતિ અત્થો. **એકાય ઉપમાયા**તિ, "સલ્લેન વિદ્ધસ્સ હિ વિદ્ધકાલે વેદનાય પાકટકાલો વિયા"તિ ઇમાય એકાય ઉપમાય. **તયો અત્થા**તિ પુબ્બે અહુવમ્હા વા નો વા, પાપકમ્મં અકરિમ્હા વા નો વા, એવરૂપં વા પાપકમ્મં અકરિમ્હાતિ ઇમે તયો અત્થા. **ચતૂહિ ઉપમાહી**તિ વણમુખપરિકન્તનાદીહિ ચતૂહિ ઉપમાહિ. **એકો અત્થો**તિ, "એત્તકં દુક્ખં નિજ્જિણ્ણ"ન્તિઆદિના વુત્તો એકો અત્થો. સો હિ દુક્ખનિજ્જીરણભાવસામઞ્ઞા એકો અત્થોતિ વુત્તો.

૪. **ઇમે પન** નિગણ્ઠા. આસઙ્કાય **વિદ્ધોસ્મીતિ સઞ્ઞં ઉપ્પાદેત્વા. પચ્ચાહરિતુ**ન્તિ પચ્ચાવત્તિતું, પરિહરિતુન્તિ અત્થો.

૫. **અતીતવાદં સદ્દહન્તાન**ન્તિ, "અત્થિ ખો, ભો, નિગણ્ઠા પુબ્બે પાપકમ્મં કત"ન્તિ એવં અતીતંસં આરબ્ભ પવત્તં મહાનિગણ્ઠસ્સ વાદં સદ્દહન્તાનં. **ભૂતત્તા**તિ યથાભૂતત્તા કિં અવિપરીતમેવ અત્થં આરમ્મણં કત્વા પવત્તાતિ પુચ્છતિ. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. સહ ધમ્મેનાતિ સહધમ્મો, સો એવ **સહધમ્મિકો** યથા "વેનયિકો"તિ (અ॰ નિ॰ ૮.૧૧; પારા॰ ૮). "ધમ્મો"તિ એત્થ કારણં અધિપ્પેતન્તિ આહ – "**સહેતુકં સકારણ**"ન્તિ. પટિહરતિ પટિવત્તેતીતિ પટિહારો, વાદો એવ પટિહારો **વાદપટિહારો**; તં, ઉત્તરન્તિ અત્થો. તેનાહ – "**પચ્ચાગમનકવાદ**"ન્તિ, ચોદનં પરિવત્તેત્વા પટિપાકતિકકરણન્તિ અત્થો. **તેસ**ન્તિ ઇદં આવુત્તિવસેન ગહેતબ્બં, "તેસં સદ્ધાછેદકવાદં નામ તેસં દસ્સેતી"તિ.

૬. **અવિજ્જા અઞ્ઞાણા સમ્મોહા**તિ પરિયાયવચનમેતં. **અવિજ્જા**તિ વા અવિજ્જાય કરણભૂતાય. **અઞ્ઞાણે**નાતિ અજાનનેન. **સમ્મોહે**નાતિ સમ્મુય્હનેન મહામુળ્હતાય. સામંયેવ ઓપક્કમિકા એતરહિ અત્તનો ઉપક્કમહેતુ દુક્ખવેદનં વેદિયમાનં – "યંકિઞ્ચાયં...પે॰... પુબ્બેકતહેતૂ"તિ **વિપરીતતો સદ્દહથ**. પુબ્બેકતહેતુવાદસઞ્ઞિતં **વિપલ્લાસગ્ગાહં ગણ્હથ**.

૭. **દિટ્ઠધમ્મો વુચ્ચતિ** પચ્ચક્ખભૂતો, તત્થ વેદિતબ્બં ફલં **દિટ્ઠધમ્મવેદનીયં**. તેનાહ – "**ઇમસ્મિંયેવ અત્તભાવે વિપાકદાયક**"ન્તિ. **પયોગે**નાતિ કાયિકેન પયોગેન વા વાચસિકેન વા પયોગેન. **પધાને**નાતિ પદહનેન ચેતસિકેન ઉસ્સાહનેન. આસન્ને ભવન્તરે વિપાચેતું ન સક્કા, પગેવ દૂરેતિ દસ્સેતું, "**દુતિયે વા તતિયે વા અત્તભાવે**"તિ વુત્તં. નિબ્બત્તકભાવતો સુખવેદનાય હિતન્તિ **સુખવેદનીયં**. સા પન વિપાકવેદનાભાવતો એકન્તતો ઇટ્ઠારમ્મણા એવ હોતીતિ આહ "**ઇટ્ઠારમ્મણવિપાકદાયક**"ન્તિ. **વિપરીત**ન્તિ અનિટ્ઠારમ્મણવિપાકદાયકં. **નિપ્ફન્ને**તિ સદ્ધિં અઞ્ઞેન કમ્મેન નિબ્બત્તે. **સમ્પરાયવેદનીયસ્સા**તિ ઉપપજ્જવેદનીયસ્સ અપરાપરિયવેદનીયસ્સ. **એવં સન્તેપી**તિ કામં પરિપક્કવેદનીયન્તિ દિટ્ઠધમ્મવેદનીયમેવ વુચ્ચતિ, તથાપિ અત્થેત્થ અતિસયો દિટ્ઠધમ્મવિસેસભાવતો પરિપક્કવેદનીયસ્સાતિ દસ્સેતું, "**અયમેત્થા**"તિઆદિ વુત્તં. યસ્મિં દિવસે કતં, તતો **સત્તદિવસબ્ભન્તરે**.

તત્રાતિ તસ્મિં પરિપક્કવેદનીયકમ્મસ્સ સત્તદિવસબ્ભન્તરે વિપાકદાને. **એકવારં કસિત્વા નિસીદિ** છાતજ્ઝત્તો હુત્વા. **આગચ્છન્તી આહ** – ''ઉસ્સૂરે ભત્તં આહરીયિત્થા''તિ દોમનસ્સં અનુપ્પાદેત્વા યથા કતપુઞ્ઞં અનુમોદતિ. **વિજ્જોતમાનં દિસ્વા**, ''કિં નુ ખો ઇદમ્પિ તપ્પકારો, મમ ચિત્તવિકપ્પમત્તં, ઉદાહુ સુવણ્ણમેવા''તિ વીમંસન્તો **યટ્ઠિયા પહરિત્વા.**

વાળયક્ખસઞ્ચરણત્તા રાજગહૂપચારસ્સ **નગરે સહસ્સભણ્ડિકં ચારેસું.** ઉપ્પન્નરાગો **ચૂળાય ડંસિ. રઞ્ઞો આચિક્ખિત્વા**તિ તં પવત્તિં રઞ્ઞો આચિક્ખિત્વા. **મલ્લિકાય વત્થુ** ધમ્મપદવત્થુમ્હિ (ધ॰ પ॰ અટ્ઠ॰ ૨.મલ્લિકાદેવીવત્થુ) આગતેન નયેન કથેતબ્બં.

મરણસન્તિકેપિ કતં, પગેવ તતો પુરેતરં અતીતત્તભાવેસુ ચ કતં. **ઇધ નિબ્બત્તિતવિપાકોતિ વુત્તો** અવસ્સંભાવિભાવતો. **સમ્પરાયવેદનીયમેવ** ભવન્તરે વિપાકદાયકભાવતો. **ઇધ નિબ્બત્તિતગુણોત્વેવ વુત્તો**, ન ઇધ નિબ્બત્તિતવિપાકોતિ વિમુત્તિભાવતો. **પરિપક્કવેદનીયન્તિ વેદિતબ્બં** હેટ્ઠા વુત્તપરિપક્કવેદનીયલક્ખણાનતિવત્તનતો. **સબ્બલહું ફલદાયિકા**તિ એતેન ફલુપ્પાદનસમત્થતાયોગેન કમ્મસ્સ પરિપક્કવેદનીયતાતિ દસ્સેતિ.

ચતુપ્પઞ્ચક્ખન્ધફલતાય **સઞ્ઞાભવૂપગં કમ્મં બહુવેદનીયન્તિ** વુત્તં. એકખન્ધફલત્તા **અસઞ્ઞાભવૂપગં** કમ્મં **અપ્પવેદનીયં**. કેચિ પન, ''અરૂપાવચરકમ્મં બહુકાલં વેદિતબ્બફલત્તા બહુવેદનીયં, ઇતરં અપ્પવેદનીયં. રૂપારૂપાવચરકમ્મં વા બહુવેદનીયં, પરિત્તકમ્મં અપ્પવેદનીય''ન્તિ વદન્તિ. **સવિપાકં કમ્મ**ન્તિ પચ્ચયન્તરસમવાયે વિપાકુપ્પાદનસમત્થં, ન આરદ્ધવિપાકમેવ. **અવિપાકં કમ્મ**ન્તિ પચ્ચયવેકલ્લેન વિપચ્ચિતું અસમત્થં અહોસિકમ્માદિભેદં.

૮. **દિટ્ઠધમ્મવેદનીયાદીન**ન્તિ દિટ્ઠધમ્મવેદનીયાદીનં દસન્નં કમ્માનં ઉપક્કમેન કમ્માનં અઞ્ઞાથાભાવસ્સ અનાપાદનીયત્તા યથાસભાવેનેવ કમ્માનિ તિટ્ઠન્તિ. તત્થ નિગણ્ઠાનં ઉપક્કમો નિપ્પયોજનોતિ આહ ''**અફલો**''તિ. નિગણ્ઠાનં પદહનસ્સ મિચ્છાવાયામસ્સ નિપ્ફલભાવપ્પવેદનો **પધાનચ્છેદકવાદો. પરેહિ વુત્તકારણેહી**તિ યેહિ કારણેહિ નિગણ્ઠાનં વાદેસુ દોસં દસ્સેન્તિ. તેહિ પરેહિ વુત્તકારણેહિ. ન હિ લક્ખણયુત્તેન હેતુના વિના પરવાદેસુ દોસં દસ્સેતું સક્કા. તેનાહ ''**સકારણા હુત્વા**''તિ. **નિગણ્ઠાનં વાદા ચ અનુવાદા ચા**તિ નિગણ્ઠેહિ વુચ્ચમાના સકસકસમયપ્પવેદિકા વાદાચેવ સાવકેહિ વુચ્ચમાના તેસં અનુવાદા ચ. **વિઞ્ઞૂહિ ગરહિતબ્બં કારણં આગચ્છન્તી**તિ, ''અયમેત્થ દોસો''તિ તત્થ તત્થ વિઞ્ઞૂહિ પણ્ડિતેહિ ગરહારહં કારણં ઉપગચ્છન્તિ, પાપુણન્તીતિ અત્થો. **તસ્સત્થો**તિઆદીસુ અયં સઙ્ખેપત્થો , ''વુત્તનયેન પરેહિ વુત્તેન કારણેન સકારણા હુત્વા દોસદસ્સનવસેન નિગણ્ઠાનં વાદા અનુપ્પત્તા, તતો એવ તં વાદં અપ્પસાદનીયભાવદસ્સનેન સોસેન્તા હેતુસમ્પત્તિવોહારસુક્ખનેન મિલાપેન્તા દુક્કટકમ્મકારિનોતિઆદયો દસ ગારય્હાપદેસા ઉપગચ્છન્તી''તિ.

૯. **સઙ્ગતિભાવહેતૂ**તિ તત્થ તત્થ યદિચ્છાય સમુટ્ઠિતસઙ્ગતિનિમિત્તં. સા પન સઙ્ગતિ નિયતિલક્ખણાતિ આહ ''**નિયતિભાવકારણા**''તિ. અચ્છેજ્જસુત્તાવુતઅભેજ્જમણિ વિય હિ પટિનિયતતા નિયતિપવત્તીતિ. **છળભિજાતિહેતૂ**તિ કણ્હાભિજાતિ નીલાભિજાતિ લોહિતાભિજાતિ હલિદ્દાભિજાતિ સુક્કાભિજાતિ પરમસુક્કાભિજાતીતિ ઇમાસુ અભિજાતીસુ જાતિનિમિત્તં. **પાપસઙ્ગતિકા**તિ નિહીનસઙ્ગતિકા.

૧૦. **અનદ્ધભૂતન્તિ** એત્થ અધિ-સદ્દેન સમાનત્થો **અદ્ધ**-સદ્દોતિ આહ – "**અનદ્ધભૂતન્તિ અનધિભૂત**"ન્તિ. યથા આપાયિકો અત્તભાવો મહતા દુક્ખેન અભિભુય્યતિ, ન તથા અયન્તિ આહ – "**દુક્ખેન અનધિભૂતો નામ મનુસ્સત્તભાવો વુચ્ચતી**"તિ. "અચેલકો હોતી"તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૩૯૪) વુત્તાય **નાનપ્પકારાય દુક્કરકારિકાય** કિલમથેન. યદિ એવં કથં ધુતઙ્ગધરાતિ આહ "**યે પના**"તિઆદિ. **નિય્યાનિકસાસનસ્મિઞ્હિ વીરિયન્તિ** વિવટ્ટસન્નિસ્સિતં કત્વા પવત્તિયમાનં વીરિયં સરીરં ખેદન્તમ્પિ **સમ્માવાયામો નામ હોતિ** ગાયારદ્ધભાવતો.

થેરોતિ એત્થ આગતમહારક્ખિતત્થેરો. **તિસ્સો સમ્પત્તિયો** મનુસ્સદેવનિબ્બાનસમ્પત્તિયો, સીલસમાધિપઞ્ઞાસમ્પત્તિયો વા. **ખુરગ્ગેયેવા**તિ ખુરે સીસગ્ગે એવ, ખુરે સીસગ્ગતો અપનીતે એવાતિ અધિપ્પાયો. **અયન્તિ**, "ઇસ્સરકુલે નિબ્બત્તો"તિઆદિના વુત્તો. ન સબ્બે એવ સક્કારપુબ્બકં પબ્બજિત્વા અરહત્તં પાપુણન્તીતિ આહ "**યો દાસિકુચ્છિય**"ન્તિઆદિ. **રજતમુદ્દિકન્તિ** રજતમયં અઙ્ગુલિમુદ્દિકં. **ગોરકપિયઙ્ગુમત્તેનપી**તિ કપિત્થછલ્લિકઙ્ગુપુપ્ફગન્ધમત્તેનપિ.

ધમ્મેન ઞાયેન આગતસુખં ધમ્મસુખન્તિ આહ – "**સઙ્ઘતો વા…પે॰… પચ્ચયસુખ**"ન્તિ. **અમુચ્છિતો**તિ અનજ્ઝાપન્નો. ઇદાનિ તં અનજ્ઝાપન્નતં તસ્સ ચ ફલં દસ્સેતું "**ધમ્મિકં હી**"તિઆદિ વુત્તં. **ઇમસ્સા**તિ સમુદયસ્સ. સો હિ પઞ્ચક્ખન્ધસ્સ દુક્ખસ્સ કારણભૂતત્તા આસન્નો પચ્ચક્ખો કત્વા વુત્તો. તેનાહ "**પચ્ચુપ્પન્નાન**"ન્તિઆદિ. **સઙ્ખારન્તિ** યથારદ્ધાય સાતિસયં કરણતો સઙ્ખારન્તિ લદ્ધનામં બલવવીરિયં ઉસ્સોળ્હિં. **પદહતો**તિ પયુઞ્જન્તસ્સ પવત્તેન્તસ્સ. **મગ્ગેન વિરાગો હોતી**તિ અરિયમગ્ગેન દુક્ખનિદાનસ્સ વિરજ્જના હોતિ. તેનાહ "**ઇદં વુત્તં હોતી**"તિ. **ઇમિના સુખાપટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા કથિતા** અકસિરેનેવ સીઘતરં મગ્ગપજાનતાય બોધિતત્તા. **મજ્ઝત્તતાકારો**તિ વીરિયૂપેક્ખમાહ. **સઙ્ખારં તત્થ પદહતી**તિ પધાનસઙ્ખારં તત્થ દુક્ખનિદાનસ્સ વિરજ્જનનિમિત્તં વિરજ્જનત્થં પદહતિ. કથં? **મગ્ગપ્પધાનેન** ચતુકિચ્ચપ્પધાને અરિયમગ્ગે વાયામેન **પદહતિ** વાયમતિ. **અજ્ઝુપેક્ખતો**તિ વીરિયસ્સ અનચ્ચારદ્ધનાતિસિથિલતાય વીરિયસમતાયોજને બ્યાપારાકરણેન અજ્ઝુપેક્ખતો. તેનાહ "**ઉપેક્ખં ભાવેન્તસ્સા**"તિ. ઉપેક્ખાભાવના ચ નામેત્થ તથાપવત્તા અરિયમગ્ગભાવના એવાતિ આહ – "**મગ્ગભાવનાય ભાવેતી**"તિ.

એત્થ ચ એવં પાળિયા પદયોજના વેદિતબ્બા, – "સો એવં પજાનાતિ. કથં? સઙ્ખારં મે પદહતો સઙ્ખારપદહના ઇમસ્સ દુક્ખનિદાનસ્સ વિરાગો હોતિ , અજ્ઝુપેક્ખતો મે ઉપેક્ખના ઇમસ્સ દુક્ખનિદાનસ્સ વિરાગો હોતી"તિ. પટિપજ્જમાનસ્સ ચાયં પુબ્બભાગવીમંસસ્સાતિ ગહેતબ્બં. તત્થ **સઙ્ખારપ્પધાના**તિ સમ્મસનપદેન સુખેનેવ ખિપ્પતરં ભાવનાઉસ્સુક્કાપનવીરિયં દસ્સિતન્તિ સુખાપટિપદા ખિપ્પાભિઞ્ઞા દસ્સિતા. **અજ્ઝુપેક્ખતો**તિ એત્થ કસ્સચિ નાતિદળ્હં કત્વા પવત્તિતવીરિયેનપિ દુક્ખનિદાનસ્સ વિરાગો હોતિ વિપસ્સનમનુયુઞ્જતીતિ દસ્સિતં. ઉભયત્થાપિ ચતુત્થીયેવ પટિપદા વિભાવિતાતિ દટ્ઠબ્બં. ઇદાનિ, "યસ્સ હિ ખ્વાસ્સ…પે॰… ઉપેક્ખં તત્થ ભાવેતી"તિ વારેહિ તાસંયેવ પટિપદાનં વસેન તેસં પુગ્ગલાનં પટિપત્તિ દસ્સિતા. વટ્ટદુક્ખનિદાનસ્સ પરિજિણ્ણં ઇમેહિ વારેહિ દુક્ખક્ખયો વિભાવિતો.

૧૧. **બદ્ધચિત્તો**તિ સમ્બદ્ધચિત્તો. **બહલચ્છન્દો**તિ બહલતણ્હાછન્દો. **અતિચરિત્વા**તિ અતિક્કમિત્વા. નટસત્થવિધિના નચ્ચનકા **નટા, નચ્ચકા** ઇતરે. **સોમનસ્સં ઉપ્પજ્જતિ**, "ઈદિસં નામ ઇત્થિં પરિચ્ચજિ"ન્તિ. **છિજ્જા**તિ દ્વિધા હોતુ. **ભિજ્જા**તિ ભિજ્જતુ. "છિજ્જ વા ભિજ્જવા"તિ પદદ્વયેનપિ વિનાસમેવ વદતિ. **ઞત્વા**તિ પુબ્બભાગઞાણેન જાનિત્વા. **તદુભયન્તિ** સઙ્ખારપદહનઉપેક્ખાભાવનં.

૧૨. પેસેન્તસ્સાતિ વાયમન્તસ્સ. **તં સન્ધાયાતિ** દુક્ખાય પટિપદાય નિય્યાનતં સન્ધાય.

ઉસુકારો વિય યોગી તેજનસ્સ વિય ચિત્તસ્સ ઉજુકરણતો. ગોમુત્ત**વઙ્કં**, ચન્દલેખા**કુટિલં**, નઙ્ગલકોટિ**જિમ્હં** ચિત્તં. **અલાતા વિય વીરિયં** આતાપન-પરિતાપનતો. **કઞ્ચિકતેલં વિય સદ્ધા** સિનેહનતો. **નમનદણ્ડકો વિય લોકુત્તરમગ્ગો** નિબ્બાનારમ્મણે ચિત્તસ્સ નામનતો. **લોકુત્તરમગ્ગેન** ચિત્તસ્સ **ઉજુકરણં** ભાવનાભિસમયતો દટ્ઠબ્બં. અન્તદ્વયવજ્જિતા મજ્ઝિમા પટિપત્તીતિ કત્વા **કિલેસગણવિજ્ઝનં** પહાનાભિસમયો. ઇતરા પન પટિપદા દન્ધાભિઞ્ઞાતિ ઇમેસં દ્વિન્નં ભિક્ખૂનં **ઇમાસુ દ્વીસુ** યથાવુત્તાસુ ખિપ્પાભિઞ્ઞાસુ **કથિતાસુ, ઇતરાપિ કથિતાવ હોન્તિ** લક્ખણહારનયેન પટિપદાસામઞ્ઞતો. **સહાગમનીયાપિ વા પટિપદા કથિતાવ**, ''ન હેવ અનદ્ધભૂતં અત્થાન''ન્તિઆદિના પુબ્બભાગપટિપદાય કથિતત્તા. ''આગમનીયપટિપદા પન ન કથિતા''તિ ઇદં સવિસેસં અજ્ઝુપેક્ખસ્સ અકથિતતં સન્ધાય વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **નિક્ખમનદેસન**ન્તિ નિક્ખમનુપાયં દેસનં. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

દેવદહસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૨. પઞ્ચત્તયસુત્તવણ્ણના

૨૧. એકેતિ એત્થ એક-સદ્દો અઞ્ઞત્થો, ન ગણનાદિઅત્થોતિ તં દસ્સેન્તો ''**એકચ્ચે**''તિ આહ. યં પન પાળિયં ''સન્તી''તિ વુત્તં. તેન તેસં દિટ્ઠિગતિકાનં વિજ્જમાનતાય અવિચ્છિન્નતા; તતો ચ નેસં મિચ્છાગહણતો સિથિલકરણવિવેચનેહિ અત્તનો દેસનાય કિચ્ચકારિતા અવિતથતા ચ દીપિતા હોતિ. પરમત્થસમણબ્રાહ્મણેસુ અપરન્તકપ્પિકતાય લેસોપિ નત્થીતિ આહ ''**પરિબ્બજુપગતભાવેના**''તિઆદિ. સસ્સતાદિવસેન અપરન્તં કપ્પેન્તીતિ અપરન્તકપ્પિનો, તે એવ **અપરન્તકપ્પિકા**. યસ્મા તેહિ અપરન્તં પુરિમતરસિદ્ધેહિ તણ્હાદિટ્ઠિકપ્પેહિ કપ્પેત્વા આસેવનબલવતાય ચ વિકપ્પેત્વા અપરભાગસિદ્ધેહિ અભિનિવેસભૂતેહિ તણ્હાદિટ્ઠિગ્ગાહેહિ ગણ્હન્તિ અભિનિવિસન્તિ પરામસન્તિ; તસ્મા વુત્તં – ''**અપરન્તં કપ્પેત્વા વિકપ્પેત્વા ગણ્હન્તી**''તિ. તણ્હુપાદાનવસેન કપ્પનગહણાનિ વેદિતબ્બાનિ. તણ્હાપચ્ચયા હિ ઉપાદાનં. **વુત્તમ્પિ ચેતં** મહાનિદ્દેસે **ઉદ્દાનતો** સઙ્ખેપતો. **તણ્હાદિટ્ઠિવસેના**તિ તણ્હાય દિટ્ઠિયા ચ વસેન. દિટ્ઠિયા વા ઉપનિસ્સયભૂતાય સહજાતાય અભિનન્દનકાય ચ તણ્હાય સસ્સતાદિઆકારેન અભિનિવિસન્તસ્સ મિચ્છાગાહસ્સ ચ વસેન. અનાગતધમ્મવિસયાય અધિપ્પેતત્તા અનાગતકાલવાચકો ઇધ **અપર**-સદ્દો. રૂપાદિખન્ધવિનિમુત્તસ્સ કપ્પનવત્થુનો અભાવા **અન્ત**-સદ્દો ભાગવાચકોતિ આહ – ''**અનાગતં ખન્ધકોટ્ઠાસ**''ન્તિ. **કપ્પેત્વા**તિ ચ તસ્મિં અપરન્તે તણ્હાય નાભિનિવેસાનં સમત્તનં પરિનિટ્ઠાપનમાહ. **ઠિતા**તિ તસ્સા લદ્ધિયા અવિજહનં.

અનુગતાતિ આરમ્મણકરણવસેન અનુ અનુ ગતા અપરન્તે પવત્તા. **આરબ્ભા**તિ આલમ્બિત્વા. વિસયો હિ તસ્સા દિટ્ઠિયા અપરન્તો. વિસયભાવતો એવ હિ સો તસ્સા આગમનટ્ઠાનં આરમ્મણપચ્ચયો ચાતિ વુત્તં ''**આગમ્મ પટિચ્ચા**''તિ. **અધિવચનપદાની**તિ પઞ્ઞત્તિપદાનિ, દાસાદીસુ સિરિવડ્ઢકાદિસદ્દો વિય વચનમત્તમેવ અધિકારં કત્વા પવત્તિયા અધિવચનં પઞ્ઞત્તિ. અથ વા અધિ-સદ્દો ઉપરિભાવે, વુચ્ચતીતિ વચનં, ઉપરિ વચનં **અધિવચનં**, ઉપાદાનભૂતરૂપાદીનં ઉપરિ પઞ્ઞાપિયમાના ઉપાદાપઞ્ઞત્તીતિ અત્થો, તસ્મા પઞ્ઞત્તિદીપકપદાનીતિ અત્થો. પઞ્ઞત્તિમત્તઞ્હેતં વુચ્ચતિ, યદિદં, ''અત્તા લોકો''તિ ચ, ન રૂપવેદનાદયો વિય પરમત્થો. અધિકવુત્તિતાય વા **અધિમુત્તિયોતિ દિટ્ઠિયો વુચ્ચન્તિ**. અધિકઞ્હિ સભાવધમ્મેસુ સસ્સતાદિં પકતિઆદિં

દબ્બાદિં જીવાદિં કાયાદિઞ્ચ અભૂતમત્થં અજ્ઝારોપેત્વા દિટ્ઠિયો પવત્તન્તીતિ. **અભિવદન્તી**તિ, ‘‘ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞ’’ન્તિ અભિનિવિસિત્વા વદન્તિ, ‘‘અયં ધમ્મો, નાયં ધમ્મો’’તિઆદિના વિવદન્તિ. અભિવદનકિરિયાય અજ્જાપિ અવિચ્છેદભાવદસ્સનત્થં વત્તમાનકાલવચનં.

સઞ્ઞા એતસ્સ અત્થીતિ સઞ્ઞીતિ આહ ‘‘**સઞ્ઞાસમઙ્ગી**’’તિ. નત્થિ એતસ્સ રોગો ભઙ્ગોતિ **અરોગો**તિ અરોગસદ્દસ્સ નિચ્ચપરિયાયતા વેદિતબ્બા. રોગરહિતતાસીસેન વા નિબ્બિકારતાય નિચ્ચતં પટિજાનાતિ દિટ્ઠિગતિકોતિ આહ ‘‘**અરોગોતિ નિચ્ચો**’’તિ. **ઇમિના**તિ, ‘‘સઞ્ઞી અત્તા અરોગો પરં મરણા’’તિ ઇમિના વચનેન. **સોળસ સઞ્ઞીવાદા**તિ – રૂપીચતુક્કં, અરૂપીચતુક્કં, અન્તવાચતુક્કં, એકન્તસુખીચતુક્કન્તિ – ઇમેસં ચતુન્નં ચતુક્કાનં વસેન સોળસ સઞ્ઞીવાદા કથિતા. ઇમેસુયેવ પુરિમાનં દ્વિન્નં ચતુક્કાનં વસેન અટ્ઠ સઞ્ઞીવાદા અટ્ઠ ચ નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીવાદા વેદિતબ્બા. **સત્ત ઉચ્છેદવાદા**તિ મનુસ્સત્તભાવે કામાવચરદેવત્તભાવે રૂપાવચરદેવત્તભાવે ચતુબ્બિધારુપ્પત્તભાવે ચવિત્વા સત્તસ્સ ઉચ્છેદપઞ્ઞાપનવસેન સત્ત ઉચ્છેદવાદા કથિતા. અસતો વિનાસાસમ્ભવતો અત્થિભાવનિબન્ધનો ઉચ્છેદવાદોતિ વુત્તં ‘‘**સતોતિ વિજ્જમાનસ્સા**’’તિ. યાવાયં અત્તા ન ઉચ્છિજ્જતિ, તાવ વિજ્જતિ એવાતિ ગહણતો નિરુદયવિનાસો ઇધ ઉચ્છેદોતિ અધિપ્પેતોતિ આહ ‘‘**ઉપચ્છેદ**’’ન્તિ. વિસેસેન નાસો **વિનાસો**, અભાવો, સો પન મંસચક્ખુ-પઞ્ઞાચક્ખુ-દસ્સનપથાતિક્કમોવાતિ આહ ‘‘**અદસ્સન**’’ન્તિ. અદસ્સને હિ નાસ-સદ્દો લોકે નિરુળ્હો. **ભવવિગમ**ન્તિ સભાવાપગમનં યો હિ નિરુદયવિનાસવસેન ઉચ્છિજ્જતિ, ન સો અત્તનો સભાવેનેવ તિટ્ઠતિ.

પઞ્ચ દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદાતિ પઞ્ચકામગુણસુખમનુભોગવસેન ચતુબ્બિધરૂપજ્ઝાનસુખપરિભોગવસેન ચ દિટ્ઠધમ્મે નિબ્બાનપ્પત્તિપઞ્ઞાપનવાદા. **દિટ્ઠધમ્મો**તિ દસ્સનભૂતેન ઞાણેન ઉપલદ્ધધમ્મો. તત્થ યો અનિન્દ્રિયવિસયો, સોપિ સુપાકટભાવેન ઇન્દ્રિયવિસયો વિય હોતીતિ આહ – ‘‘**દિટ્ઠધમ્મોતિ પચ્ચક્ખધમ્મો વુચ્ચતી**’’તિ. તેનેવ ચ, ‘‘**તત્થ તત્થ પટિલદ્ધઅત્તભાવસ્સેતં અધિવચન**’’ન્તિ વુત્તં. **સઞ્ઞીતિ આદિવસેન તીહાકારેહિ સન્ત**ન્તિ સઞ્ઞી અસઞ્ઞી નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીતિ ઇમેહિ આકારેહિ વિજ્જમાનં, સદા ઉપલબ્ભમાનં સસ્સતન્તિ અત્થો. **સઞ્ઞી અત્તા**તિઆદીનિ તીણિ દસ્સનાનિ. **સન્તઅત્થવસેન એક**ન્તિ સસ્સતસ્સ અત્તનો વસેન એકં દસ્સનં. **ઇતરાનિ દ્વે**તિ ઉચ્છેદવાદ-દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદસઞ્ઞિતાનિ દ્વે દસ્સનાનિ. **તીણિ હુત્વા પઞ્ચ હોન્તી**તિ ઇદં, ‘‘સન્તઅત્થવસેન એક’’ન્તિ સઙ્ગહવસેન વુત્તસ્સ સઞ્ઞીતિ આદિવિભાગવસેન વુત્તત્તા સુવિઞ્ઞેય્યન્તિ અટ્ઠકથાયં ન ઉદ્ધટં.

૨૨. રૂપીં વાતિ એત્થ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૭૬-૭૭) યદિ રૂપં અસ્સ અત્થીતિ રૂપીતિ અયમત્થો અધિપ્પેતો. એવં સતિ રૂપવિનિમુત્તેન અત્તના ભવિતબ્બં સઞ્ઞાય વિય રૂપસ્સપિ અત્તનિયત્તા. ન હિ સઞ્ઞી અત્તાતિ એત્થ સઞ્ઞા અત્તા. તથા હિ વુત્તં **સુમઙ્ગલવિલાસિનિયં** (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૭૬-૭૭) ‘‘તત્થ પવત્તસઞ્ઞઞ્ચસ્સ સઞ્ઞાતિ ગહેત્વાતિ વુત્ત’’ન્તિ. એવં સન્તે, ‘‘કસિણરૂપં અત્તાતિ ગણ્હાતી’’તિ ઇદં કથન્તિ? ન ખો પનેતં એવં દટ્ઠબ્બં – ‘‘રૂપં અસ્સ અત્થીતિ રૂપી’’તિ, અથ ખો ‘‘રુપ્પનસીલો રૂપી’’તિ. રુપ્પનઞ્ચેત્થ રૂપસરિક્ખતાય કસિણરૂપસ્સ વડ્ઢિતાવડ્ઢિતકાલવસેન વિસેસાપત્તિ, સા ચ નત્થીતિ ન સક્કા વત્તું પરિત્તવિપુલતાદિવિસેસસબ્ભાવતો. યદિ એવં ઇમસ્સ વાદસ્સ સસ્સતદિટ્ઠિસઙ્ગહો ન યુજ્જતીતિ? નો ન યુજ્જતિ કાયભેદતો ઉદ્ધં અત્તનો નિબ્બિકારતાય તેન અધિપ્પેતત્તા. તથા હિ વુત્તં ‘‘**અરોગો પરં મરણા**’’તિ. અથ વા ‘‘રૂપં અસ્સ અત્થીતિ રૂપી’’તિ વુચ્ચમાનેપિ ન દોસો. કપ્પનાસિદ્ધેનપિ હિ ભેદેન સામિનિદ્દેસદસ્સનતો યથા ‘‘સિલાપુત્તકસ્સ સરીર’’ન્તિ . રુપ્પનં વા રુપ્પનસભાવો રૂપં, તં એતસ્સ અત્થીતિ **રૂપી**, અત્તા ‘‘રૂપિનો ધમ્મા’’તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ ૧૧ દુકમાતિકા) વિય.

એવઞ્ચ કત્વા રૂપસભાવત્તા અત્તનો ''રૂપં અત્તા''તિ વચનં ઞાયાગતમેવાતિ "**કસિણરૂપં અત્તાતિ ગણ્હાતી**"તિ વુત્તં. **અરૂપિન્તિ** એત્થાપિ વુત્તનયાનુસારેન યથારહં અત્થો વત્તબ્બો. સન્તસુખુમં મુઞ્ચિત્વા તબ્બિપરીતસ્સ ગહણે કારણં નત્થીતિ લાભી, ''કસિણરૂપં અત્તા''તિ ગણ્હાતીતિ લાભિતક્કિનો ઠપેત્વા, સેસતક્કી લાભિગ્ગહણેનેવ ગહિતા. અનુસ્સુતિતક્કિકોપિ સુદ્ધતક્કિકોપિ વા નિરઙ્કુસત્તા તક્કનસ્સ કસિણરૂપમ્પિ અત્તાતિ કદાચિપિ ગણ્હેય્યાતિ વુત્તં – "**ઉભોપિ રૂપાનિ ગણ્હાતિયેવા**"તિ. સુદ્ધતક્કિકસ્સ ઉભયગ્ગહણં ન કતં, તસ્મા સાસઙ્કવચનં.

કસિણુગ્ઘાટિમાકાસ-પઠમારુપ્પવિઞ્ઞાણ-નત્થિભાવઆકિઞ્ચઞ્ઞાયતનાનિ **અરૂપસમાપત્તિનિમિત્તં. ઠપેત્વા સઞ્ઞાક્ખન્ધન્તિ** ઇદં સઞ્ઞાય અત્તનિયતં હદયે કત્વા વુત્તં. ''રૂપિં વા''તિ એત્થ વુત્તનયેન પન અત્થે વુચ્ચમાને સઞ્ઞાક્ખન્ધં બહિદ્ધા અકત્વા "**અરૂપધમ્મે**"ઇચ્ચેવ વત્તબ્બં સિયા. **મિસ્સકગ્ગાહવસેના**તિ રૂપારૂપસમાપત્તીનં નિમિત્તાનિ એકજ્ઝં કત્વા, ''એકો અત્તા''તિ, તત્થ પવત્તસઞ્ઞઞ્ચસ્સ, ''સઞ્ઞા''તિ ગહણવસેન. અયઞ્હિ દિટ્ઠિગતિકો રૂપારૂપસમાપત્તિલાભિતાય તંનિમિત્તં રૂપભાવેન અરૂપભાવેન ચ ગહેત્વા ઉપતિટ્ઠતિ, તસ્મા, ''રૂપી અરૂપી ચા''તિ અભિનિવેસં જનેતિ અજ્ઝત્તવાદિનો વિય તક્કમત્તેનેવ વા રૂપારૂપધમ્મે મિસ્સકવસેન ગહેત્વા, ''રૂપી ચ અરૂપીચ અત્તા હોતી''તિ. **તક્કગાહેનેવા**તિ સઙ્ખારાવસેસસુખુમભાવપ્પત્તધમ્મા વિય ચ અચ્ચન્તસુખુમભાવપત્તિયા સકિચ્ચસાધનાસમત્થતાય થમ્ભકુટ્ટહત્થપાદાનં સઙ્ઘાતો વિય નેવ રૂપી, રૂપસભાવાનતિવત્તનતો ન અરૂપીતિ એવં પવત્તતક્કગાહેન. લાભિવસેનપિ વા અન્તાનન્તિકચતુત્થવાદે વક્ખમાનનયેન અઞ્ઞમઞ્ઞપટિપક્ખવસેન અત્થો વેદિતબ્બો. કેવલં પન તત્થ દેસકાલભેદવસેન તતિયચતુત્થવાદા ઇચ્છિતા; ઇધ કાલવત્થુ ભેદવસેનાતિ અયમેવ વિસેસો. કાલભેદવસેન ચેત્થ તતિયવાદસ્સ પવત્તિ રૂપારૂપનિમિત્તાનં સહ અનુપટ્ઠાનતો; ચતુત્થવાદસ્સ પન વત્થુભેદવસેન પવત્તિ રૂપારૂપધમ્માનં સમૂહતો, ''એકો અત્તા''તિ તક્કવસેનાતિ તત્થ વક્ખમાનનયાનુસારેન વેદિતબ્બં.

યદિપિ અટ્ઠસમાપત્તિલાભિનો દિટ્ઠિગતિકસ્સ વસેન સમાપત્તિભેદેન સઞ્ઞાનાનત્તસમ્ભવતો દુતિયદિટ્ઠિપિ સમાપન્નકવસેન લબ્ભતિ; તથાપિ સમાપત્તિયં એકરૂપેનેવ સઞ્ઞાય ઉપટ્ઠાનતો, "**પઠમદિટ્ઠિ સમાપન્નકવારેન કથિતા**"તિ આહ. તેનેવેત્થ સમાપન્નકગ્ગહણં કતં. એકસમાપત્તિલાભિનો એવ વા વસેન અત્થો વેદિતબ્બો. સમાપત્તિ ભેદેન સઞ્ઞાભેદસમ્ભવેપિ બહિદ્ધા પુથુત્તારમ્મણે સઞ્ઞાનાનત્તેન ઓળારિકેન નાનત્તસઞ્ઞીતિ, "**દુતિયદિટ્ઠિ અસમાપન્નકવારેના**"તિ આહ. અવડ્ઢિતકસિણવસેન પરિત્તસઞ્ઞિતં, વડ્ઢિતકસિણવસેન અપ્પમાણસઞ્ઞિતં દસ્સેતું, "**તતિયદિટ્ઠિ સુપ્પમત્તેન વા સરાવમત્તેન વા**"તિઆદિ વુત્તં. ''અઙ્ગુટ્ઠપ્પમાણો વા અત્તા યવપ્પમાણો, અણુમત્તો વા અત્તા''તિઆદિદસ્સનવસેન (ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૫૪; દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૭૬-૭૭) પરિત્તો સઞ્ઞીતિ **પરિત્તસઞ્ઞી**. કપિલકણાદાદયો (વિભ॰ અનુટી॰ ૧૮૯) વિય અત્તનો સબ્બગતભાવપટિજાનનવસેન અપ્પમાણો સઞ્ઞીતિ **અપ્પમાણસઞ્ઞી**તિ એવમ્પેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો.

એતન્તિ, ''રૂપિં વા''તિઆદિના યથાવુત્તઅત્તવાદં. **એકેસન્તિ** એકચ્ચાનં. **ઉપાતિવત્તતન્તિ** અતિક્કમન્તાનં. નિદ્ધારણે ચેતં સામિવચનં. વિઞ્ઞાણકસિણમેકે અભિવદન્તીતિ યોજના. તેનાહ – ''સઞ્ઞં...પે॰... અભિવદન્તી''તિ. તત્થ ''સઞ્ઞં ઠપેત્વા સેસાનિ તીણી''તિ ઇદં સઞ્ઞાય ચતુક્કમ્પિ પરિપુણ્ણમેવ ગહેત્વા, **અપરે અટ્ઠકન્તિ વદન્તિ**. **તદુભયન્તિ** તં સઞ્ઞાઅટ્ઠકન્તિ વુત્તં ઉભયં. **પરતો આવિ ભવિસ્સતી**તિ, ''ચતસ્સો રૂપસઞ્ઞી''તિઆદિના ઉપરિ પકાસેસ્સતિ. વક્ખતિ હિ – ''કોટ્ઠાસતો અટ્ઠ, અત્થતો પન સત્ત સઞ્ઞા હોન્તી''તિ (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૨૨). **એત્થા**તિ, ''એતં વા પના''તિ એતસ્મિં વાક્યે. **સમતિક્કમિતું સક્કોન્તિ** તત્થ આદીનવદસ્સનેન તદુદ્ધં આનિસંસદસ્સનેન ચ બ્રૂહિતસદ્ધાદિ ગુણત્તા, વિપરિયાયેન અસક્કુણનં વેદિતબ્બં. **યે સક્કોન્તિ**, **તેવ ગહિતા** તેસંયેવ વસેન

વક્ખમાનસ્સ વિસેસસ્સ વત્તું સક્કુણેય્યત્તા. સક્કોન્તાનઞ્ચ નેસં ઉપાતિવત્તનં અત્તનો ઞાણબલાનુરૂપન્તિ ઇમમત્થં ઉપમાય દસ્સેતું, "**તેસં પના**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **અપ્પમાણ**ન્તિ અપ્પમાણારમ્મણો , અપ્પમાણારમ્મણતા ચસ્સ આગમનવસેન વેદિતબ્બા અનન્તારમ્મણતો વા. ન હિ આરમ્મણે અનન્તન્તિ પરમાનન્તસ્સ પમાણં વા ગણ્હાતિ. સુખદુક્ખેહિ અનિઞ્જનતો રૂપવિરાગભાવનાવિસેસતાય ચ આનેઞ્જં પત્વા તિટ્ઠતિ, અયં નો અત્તાતિ અભિવદન્તા તિટ્ઠન્તિ. **વિઞ્ઞાણકસિણમેકે**તિ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં એકે દિટ્ઠિગતિકા અત્તાતિ વદન્તિ. તેનાહ – "**વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનં તાવ દસ્સેતુ**"ન્તિ. તસ્સ પન આરમ્મણભૂતં કસિણુગ્ઘાટિમાકાસે પવત્તવિઞ્ઞાણન્તિ અપરે. તઞ્હિ કસિણં મનસિકારવસેન, ''વિઞ્ઞાણકસિણ''ન્તિ, વિઞ્ઞાણઞ્ચ તં આરમ્મણટ્ઠેન આયતનઞ્ચાતિ, ''વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતન''ન્તિ ચ વુચ્ચતિ. **આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનમેકે**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો.

તયિદન્તિ ય-કારો પદસન્ધિકરોતિ આહ "**તં ઇદ**"ન્તિ. **દિટ્ઠિગત**ન્તિ યથા વુત્તં ''સઞ્ઞી અત્તા''તિ એવં વુત્તં દિટ્ઠિં. દિટ્ઠિયેવ હિ **દિટ્ઠિગતં** ''મુત્તગતં (મ॰ નિ॰ ૨.૧૧૯; અ॰ નિ॰ ૯.૧૧), સઙ્ખારગત''ન્તિઆદીસુ (મહાનિ॰ ૪૧) વિય. ગન્તબ્બાભાવતો વા દિટ્ઠિયા ગતમત્તં **દિટ્ઠિગતં**, દિટ્ઠિયા ગહણમત્તન્તિ અત્થો. દિટ્ઠિપકારો વા **દિટ્ઠિગતં**. લોકિયા હિ વિધયુત્તગતપકારસદ્દે સમાનત્થે ઇચ્છન્તિ. **દિટ્ઠિપચ્ચયો** દિટ્ઠિકારણં, અવિજ્જાદિ દિટ્ઠિટ્ઠાનન્તિ અત્થો. તત્થ અવિજ્જાપિ હિ **દિટ્ઠિટ્ઠાનં** ઉપનિસ્સયાદિભાવતો. યથાહ – ''અસ્સુતવા, ભિક્ખવે, પુથુજ્જનો અરિયાનં અદસ્સાવી અરિયધમ્મસ્સ અકોવિદો''તિઆદિ (ધ॰ સ॰ ૧૦૦૭). **ફસ્સોપિ દિટ્ઠિટ્ઠાનં**. યથાહ ''તદપિ ફસ્સપચ્ચયા''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૧૮-૧૨૪). **સઞ્ઞાપિ દિટ્ઠિટ્ઠાનં**. યથાહ ''સઞ્ઞાનિદાના હિ પપઞ્ચસઙ્ખા''તિ (સુ॰ નિ॰ ૮૮૦; મહાનિ॰ ૧૦૯). **વિતક્કોપિ દિટ્ઠિટ્ઠાનં**. યથાહ – ''તક્કઞ્ચ દિટ્ઠીસુ પકપ્પયિત્વા, સચ્ચં મુસાતિ દ્વયધમ્મમાહૂ''તિ (સુ॰ નિ॰ ૮૯૨; મહાનિ॰ ૧૨૧). **અયોનિસોમનસિકારોપિ દિટ્ઠિટ્ઠાનં**. યથાહ – ''તસ્સેવં મનસિકરોતો છન્નં દિટ્ઠીનં અઞ્ઞતરા દિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જતિ, અત્થિ મે અત્તાતિ તસ્સ સચ્ચતો થેતતો દિટ્ઠિ ઉપ્પજ્જતી''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૧૯). **દિટ્ઠારમ્મણ**ન્તિ દિટ્ઠિઆરમ્મણભૂતં ઉપાદાનક્ખન્ધપઞ્ચકં. તેનાહ – ''રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતી''તિઆદિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૩૦). રૂપવેદનાદિવિનિમુત્તસ્સ દિટ્ઠિયા આરમ્મણસ્સ અભાવતો અનાદિયિત્વા ઇદમેવ દસ્સેતિ – "**ઇમિના પચ્ચયેન ઇદં નામ દસ્સનં ગહિત**"ન્તિ. **ઇમિના પચ્ચયેના**તિ વા એત્થ પચ્ચયગ્ગહણેન આરમ્મણમ્પિ ગહિતમેવાતિ દટ્ઠબ્બં.

તદેવાતિ દિટ્ઠિગતઞ્ચેવ દિટ્ઠિપચ્ચયઞ્ચ. **રૂપસઞ્ઞાન**ન્તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો. **એવં**-સદ્દો પકારત્થો, "**યદિ રૂપસઞ્ઞાન**"ન્તિઆદિના પકારેન વુત્તસઞ્ઞાનન્તિ અત્થો. **નિરુપક્કિલેસા** નીવરણાદિ ઉપક્કિલેસવિમુત્તિતો. ઉત્તમા પણીતભાવપ્પત્તિતો, તતો એવ **સેટ્ઠા**, સેટ્ઠત્તા એવ ઉત્તરિતરાભાવતો **અનુત્તરિયા**. **અક્ખાયતી**તિ ઉપટ્ઠાતિ. આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસઞ્ઞાય વિસું વુચ્ચમાનત્તા ચતુત્થારુપ્પસઞ્ઞાય ચ ઇમસ્મિં સઞ્ઞીવાદે અનોતરણતો, "**યદિ આરુપ્પસઞ્ઞાનન્તિ ઇમિના આકાસાનઞ્ચાયતન-વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનસઞ્ઞા**"ઇચ્ચેવ વુત્તં. **ઇતરેહિ પન દ્વીહી**તિ, ''યદિ એકત્તસઞ્ઞાનં, યદિ નાનત્તસઞ્ઞાન''ન્તિ ઇમેહિ દ્વીહિ પદેહિ. **સમાપન્નકવારો ચ** તથા ઇધ કથિતોતિ અધિપ્પાયો. **કોટ્ઠાસતો અટ્ઠ સઞ્ઞા** ચતુક્કદ્વયસઙ્ગહતો. એકત્તસઞ્ઞીપદં ઠપેત્વા **અત્થતો પન સત્ત સઞ્ઞા હોન્તિ** અગ્ગહિતગ્ગહણેનાતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ – "**સમાપન્નક...પે॰... સઙ્ગહિતોયેવા**"તિ.

સઞ્ઞાગતન્તિ સઞ્ઞાવસેન ગતં, સઞ્ઞાસઙ્ગહં ગતં વા. તસ્સ પન અદિટ્ઠિગતસ્સપિ ઉપલબ્ભમાનત્તા, "**સદ્ધિં દિટ્ઠિગતેના**"તિ વુત્તં. **પચ્ચયેહિ સમાગન્ત્વા કત**ન્તિ સહ કારણભૂતેહિ પચ્ચયેહિ તેનેવ સહ કારણભાવેન સમાગન્ત્વા નિબ્બત્તિતં; પટિચ્ચસમુપ્પન્નન્તિ અત્થો. **સઙ્ખતત્તા ઓળારિકં** ઉપ્પાદવયઞ્ઞથત્તસબ્ભાવતો. યસ્સ હિ ઉપ્પાદો પઞ્ઞાયતિ, વયો પઞ્ઞાયતિ, ઠિતસ્સ અઞ્ઞથત્તં પઞ્ઞાયતિ, તં ખણે ખણે ભિજ્જનસભાવતો પસ્સન્તસ્સ

પાકટભૂતવિકારં ઓળારિકં સિયા. ન ચેત્થ મગ્ગફલધમ્મા નિદસ્સેતબ્બા તેસં તથા અનનુપસ્સિતબ્બતો; તેસમ્પિ સઙ્ખતભાવેન ઇતરેહિ સમાનયોગક્ખમતાય દુન્નિવારયભાવતો. તથા હિ ''અસેસવિરાગનિરોધા''તિ (ઉદા॰ ૩) વચનતો મગ્ગસ્સપિ નિસ્સરણભાવેન "**અત્થિ ખો પન સઙ્ખારાનં નિરોધો**"તિ નિબ્બાનમેવેત્થ પટિયોગભાવેન ઉદ્ધટં ''નિરુજ્ઝન્તિ એત્થા''તિ કત્વા. **નિરોધસઙ્ખાતં નિબ્બાનં નામ અત્થી**તિ એત્થ, – ''અત્થિ, ભિક્ખવે, અજાતં અભૂતં અસઙ્ખત''ન્તિ સુત્તપદં (ઉદા॰ ૭૩) આનેત્વા વત્તબ્બં. **નિબ્બાનદસ્સી**તિ સચ્છિકિરિયાભિસમયવસેન નિબ્બાનદસ્સી, તતો એવ ઇતરાભિસમયત્થસિદ્ધિયા **તં સઙ્ખતં અતિક્કન્તો**.

૨૩. અટ્ઠસુ અસઞ્ઞીવાદેસૂતિ ઇદં બ્રહ્મજાલે (દી॰ નિ॰ ૧.૭૮-૮૦) આગતનયેન વુત્તમેવ હિ સન્ધાય હેટ્ઠા, ''સઞ્ઞીતિ ઇમિના અટ્ઠ અસઞ્ઞીવાદા કથિતા''તિ વુત્તં. ઇધ પન ચત્તારો વાદા એવ ઉદ્ધટા. તેનાહ "**અસઞ્ઞી**"તિઆદિ. એસ નયો પરતો "**અટ્ઠસુ નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીવાદેસૂ**"તિ એત્થાપિ. સઞ્ઞાય સતિ તાય વેદનાગાહસબ્ભાવતો "**આબાધનટ્ઠેન સઞ્ઞા રોગો**"તિ વુત્તં. દુક્ખતાસૂલયોગતો કિલેસાસુચિપગ્ઘરણતો ઉપ્પાદજરાભઙ્ગેહિ ઉદ્ધુમાતપક્કપભિજ્જનતો ચ **સઞ્ઞા ગણ્ડો**; સ્વાયમત્થો દોસદુટ્ઠતાય એવ હોતીતિ આહ – "**સદોસટ્ઠેન ગણ્ડો**"તિ. પીળાજનનતો અન્તોતુદનતો દુરુદ્ધરણતો ચ સઞ્ઞા સલ્લં; સ્વાયમત્થો અત્તભાવં અનુપવિસિત્વા અવટ્ઠાનેનાતિ આહ "**અનુપવિટ્ઠટ્ઠેન સલ્લ**"ન્તિ. પટિસન્ધિગ્ગહણે વિઞ્ઞાણં કુતોચિ આગતં વિય હોતીતિ વુત્તં "**પટિસન્ધિવસેન આગતિ**"ન્તિ. **ગતિ**ન્તિ પવત્તિં. સા પન તાસુ તાસુ ગતીસુ વુત્તિ હોતીતિ વુત્તં – "**ચુતિવસેન ગતિ**"ન્તિ; વટ્ટનવસેન ઘનપબન્ધવસેનાતિ અત્થો. તેનાહ "**અપરાપર**"ન્તિ. અપરાપરઞ્હિ પબન્ધવસેન પવત્તમાનં વિઞ્ઞાણં નન્દૂપસેચનં; ઇતરં ખન્ધત્તયં વા નિસ્સાય અભિવુદ્ધિં પતિટ્ઠં મહન્તઞ્ચ પાપુણાતીતિ. પવટ્ટવસેન વા ગતિં, નિક્ખેપવસેન ચુતિં, તતો અપરાપરઞ્ચ રૂપપવત્તનવસેન ઉપપત્તિં, ઇન્દ્રિયપરિપાકવસેન વુદ્ધિં તસ્સ તસ્સ કમ્મસ્સ કતૂપચિતભાવેન વિરુળ્હિં; તસ્સ કમ્મસ્સ ફલનિબ્બત્તિયા વેપુલ્લન્તિ યોજેતબ્બં.

કામઞ્ચાતિઆદિના ''અઞ્ઞત્ર રૂપા''તિઆદિકા ચોદના લક્ખણવસેન વુત્તાતિ દસ્સેત્વા અયઞ્ચ નયો ચોદનાય અવિસિટ્ઠવિસયતાય સિયા; વિસિટ્ઠવિસયા પનાયં ચોદનાતિ દસ્સેતું, "**અયં પન પઞ્હો**"તિઆદિ વુત્તં. **એત્તકે ખન્ધે**તિ યથાવુત્તે રૂપવેદનાદિકે ચત્તારો ખન્ધે. **અઞ્ઞત્ર રૂપા**તિ ઇમિના યત્થ કત્થચિ રૂપેન વિના વિઞ્ઞાણસ્સ પવત્તિ નત્થીતિ દીપિતં હોતિ. ભવવિસેસચોદનાય સભાવતો એવ વિઞ્ઞાણેન વિના રૂપસ્સપિ પવત્તિ નત્થીતિ દીપિતં હોતીતિ આહ – "**અરૂપભવેપિ રૂપં, અસઞ્ઞાભવે ચ વિઞ્ઞાણં અત્થી**"તિ. **નિરોધસમાપન્નસ્સા**તિ સઞ્ઞાવેદયિતનિરોધં સમાપન્નસ્સપિ વિઞ્ઞાણં અત્થિ. **બ્યઞ્જનચ્છાયાય ચે અત્થં પટિબાહસી**તિ યદિ સદ્દત્થમેવ ગહેત્વા અધિપ્પાયં ન ગણ્હસિ નેય્યત્થં સુત્તન્તિ. એત્થ ચ અસઞ્ઞભવે નિબ્બત્તસત્તવસેન પઠમવાદો; સઞ્ઞં અત્તતો સમનુપસ્સતીતિ એત્થ વુત્તનયેન સઞ્ઞંયેવ અત્તાતિ ગહેત્વા તસ્સ કિઞ્ચનભાવેન ઠિતાય અઞ્ઞાય સઞ્ઞાય અભાવતો અસઞ્ઞીતિ પવત્તો દુતિયવાદો; તથા સઞ્ઞાય સહ રૂપધમ્મે સબ્બે એવ વા રૂપારૂપધમ્મે અત્તાતિ ગહેત્વા પવત્તો તતિયવાદો; તક્કગ્ગાહવસેનેવ પવત્તો ચતુત્થવાદો. તેસુ યં વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞીવાદેપિ અસઞ્ઞભવે નિબ્બત્તસ્સ સત્તસ્સ ચુતિપટિસન્ધીસુ; સબ્બત્થ વા પટુસઞ્ઞાકિચ્ચં કાતું અસમત્થાય સુખુમાય સઞ્ઞાય અત્થિભાવપટિજાનનવસેન પઠમવાદો; અસઞ્ઞીવાદે વુત્તનયેન સુખુમાય સઞ્ઞાય વસેન સઞ્ઞાનનસભાવતાપટિજાનનવસેન ચ દુતિયવાદાદયો પવત્તાતિ. એવમેત્થ એતેસં વાદાનં સબ્ભાવો વેદિતબ્બો. સેસં વુત્તનયમેવ.

૨૪. યત્થ ન સઞ્ઞા, તત્થ ઞાણસ્સ સમ્ભવો એવ નત્થીતિ આહ – ‘‘**અસઞ્ઞા સમ્મોહો**’’તિ, અસઞ્ઞભાવો નામ સમ્મોહપ્પવત્તીતિ અત્થો. યથા નિય્યન્તીતિ નિય્યાનિયાતિ બહુલં વચનતો કત્તુસાધનો નિય્યાનિયસદ્દો, એવં ઇધ વિઞ્ઞાતબ્બસદ્દોતિ આહ – ‘‘**વિજાનાતીતિ વિઞ્ઞાતબ્બ**’’ન્તિ, વિજાનનં વિઞ્ઞાણન્તિ અત્થો. તેન **દિટ્ઠસુતમુતવિઞ્ઞાતબ્બમત્તેના**તિ દિટ્ઠસુતમુતવિઞ્ઞાણપ્પમાણેનાતિ અત્થો દટ્ઠબ્બો. તેનાહ – ‘‘**પઞ્ચદ્વારિકસઞ્ઞાપવત્તિમત્તેના**’’તિ, નિબ્બિકપ્પભાવતો પઞ્ચદ્વારિકસઞ્ઞાપવત્તિસમેન ભાવનાભિનીહારેનાતિ અત્થો. **ઓળારિકસઙ્ખારપ્પવત્તિમત્તેના**તિ ઓળારિકાનં સઙ્ખારાનં પવત્તિયા. **ઓળારિકસઙ્ખારા**તિ ચેત્થ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનપરિયોસાના સમાપત્તિધમ્મા અધિપ્પેતા. **ઉપસમ્પદ**ન્તિ યે સઞ્ઞાય, અસઞ્ઞિભાવે ચ દોસં દિસ્વા નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં વણ્ણેન્તાપિ રૂપજ્ઝાનપટિલાભમત્તેન તસ્સ સમ્પાદનં પટિલાભં અધિગમં પઞ્ઞપેન્તિ, તેસં તસ્સ બ્યસનં અક્ખાયતિ અનુપાયભાવતો. તેનાહ ‘‘**વિનાસો**’’તિઆદિ. **વુટ્ઠાન**ન્તિ સદિસસમાપજ્જનપુબ્બકં પરિવુટ્ઠાનં. સમાપત્તિ એવ તેસં નત્થિ અનધિગતત્તા. **ઓળારિકસઙ્ખારપ્પવત્તિયા** અન્તમસો આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનસઙ્ખારપ્પવત્તિયાપિ **પત્તબ્બન્તિ ન અક્ખાયતિ** તેપિ સમતિક્કમિત્વા પત્તબ્બતો. **સઙ્ખારાન**ન્તિ નિદ્ધારણે સામિવચનં. **અવસેસા**તિ ઇતો પરં સુખુમભાવો નામ નત્થીતિ સુખુમભાવાપત્તિયા અવસેસા. તેનાહ – ‘‘**ભાવનાવસેન સબ્બસુખુમભાવં પત્તા સઙ્ખારા**’’તિ. **એત**ન્તિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં, **પત્તબ્બં નામ હોતિ** તાદિસસઙ્ખારપ્પત્તિયં તબ્બોહારતો. **સઙ્ખતં** સમેચ્ચ સમ્ભુય્ય પચ્ચયેહિ કતત્તા.

૨૫. ‘‘યે તે સમણબ્રાહ્મણા સતો સત્તસ્સ ઉચ્છેદં વિનાસં વિભવં પઞ્ઞપેન્તી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૫) વક્ખમાનત્તા સબુદ્ધિયં વિપરિવત્તમાને એકજ્ઝં ગહેત્વા, ‘‘તત્રા’’તિ ભગવતા વુત્તન્તિ આહ – ‘‘**તત્રાતિ સત્તસુ ઉચ્છેદવાદેસુ ભુમ્મ**’’ન્તિ. **ઉદ્ધં સર**ન્તિ ઉદ્ધં ગતં સરન્તાતિ તં દસ્સેન્તો આહ ‘‘**ઉદ્ધં વુચ્ચતી**’’તિઆદિ. **સરન્તા**તિ યત્થ પત્થેન્તિ ન લભન્તિ, તં જાનન્તા. **આસત્તિ**ન્તિ આસીસનં. **પેચ્ચા**તિ પરલોકે. **વાણિજૂપમા વિયા**તિ ભવપરિયાપન્નફલવિસેસાપેક્ખાય પટિપજ્જનતો. **સક્કાયસ્સ ભયા**તિ સન્તો કાયોતિ સક્કાયો, પરમત્થતો વિજ્જમાનો ધમ્મસમૂહોતિ કત્વા ઉપાદાનક્ખન્ધપઞ્ચકં, તતો ભાયનેન. **મા ખીયિ મા** પરિક્ખયં અગમાસિ. **મા ઓસીદિ** મા હેટ્ઠા ભસ્સિ. **અબ્ભ**ન્તિ આકાસં **મા ઉન્દ્રિયિ** મા ભિજ્જિત્વા પતિ. ગદ્દુલેન બદ્ધો **ગદ્દુલબદ્ધો. દળ્હત્થમ્ભો વિય ખીલો વિય ચ** સક્કાયો દુમ્મોચનીયતો. **સા વિય દિટ્ઠિગતિકો** તસ્સ અનુપરિવત્તનતો. **દણ્ડકો વિય દિટ્ઠિ** છેદનકરણાય અસમત્થભાવકરણતો. **રજ્જુ વિય તણ્હા** બન્ધનતો ચ, આરમ્મણકરણવસેન સમન્નાગમનવસેન ચ સમ્બદ્ધભાવતો. તેન વુત્તં – ‘‘**દિટ્ઠિદણ્ડકે પવેસિતાય તણ્હારજ્જુયા**’’તિ.

૨૬. ભગવા અત્તનો દેસનાવિલાસેન વેનેય્યજ્ઝાસયવસેન (ચતુચત્તારીસ અપરન્તકપ્પિકવાદા તત્થ તત્થ અન્તોગધાતિ) ઉદ્દેસવસેન પઞ્ચેવ સઙ્ગહેત્વા યથુદ્દેસં નિગમેન્તો, ‘‘**ઇમાનેવ પઞ્ચાયતનાની**’’તિ આહ. તત્થ દુક્ખસ્સ નિમિત્તભાવતો દિટ્ઠિગતાનં કારણટ્ઠેન આયતનત્થોતિ વુત્તં – ‘‘**ઇમાનેવ પઞ્ચ કારણાની**’’તિ. સઞ્ઞીઆદિવસેન તીણિ ઉચ્છેદવાદોતિ **ચત્તારિ ભાજિતાનિ**. ઇતરં પન **દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનં કુહિં પવિટ્ઠં?** સરૂપતો અભાજિતત્તા યથાભાજિતેસુ વાદેસુ કત્થ અન્તોગધન્તિ પુચ્છતિ. ઉદ્દેસે પન સરૂપતો ગહિતમેવ, ‘‘દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનં વા પનેકે અભિવદન્તી’’તિ. ઇતરો એકત્તસઞ્ઞીવાદે નાનત્તસઞ્ઞીવાદે અન્તોગધન્તિ દસ્સેન્તો ‘‘**એકત્ત…પે॰… વેદિતબ્બ**’’ન્તિ આહ યથાસુખઞ્ચેતં વુત્તં. પઠમો હિ દિટ્ઠધમ્મનિબ્બાનવાદો નાનત્તસઞ્ઞીવાદે અન્તોગધો, ઇતરે ચત્તારો એકત્તસઞ્ઞીવાદે.

૨૭. અતીતકોટ્ઠાસસઙ્ખાતન્તિ અતીતં ખન્ધકોટ્ઠાસસઙ્ખાતં પુબ્બન્તં. પુબ્બે નિવુત્થધમ્મવિસયા કપ્પના ઇધાધિપ્પેતા, તસ્મા અતીતકાલવાચકો ઇધ પુબ્બસદ્દો, રૂપાદિખન્ધવિનિમુત્તઞ્ચ કપ્પનાવત્થુ નત્થિ, અન્તસદ્દો ચ

કોટ્ઠાસવાચકો. તેન વુત્તં ''**અતીતકોટ્ઠાસસઙ્ખાતં પુબ્બન્તં કપ્પેત્વા**''તિ. ''કપ્પેત્વા''તિ ચ તસ્મિં પુબ્બન્તે તણ્હાયનાભિનિવિસાનં સમત્થનં પરિનિટ્ઠાપનં વદતિ. **સેસમ્પી**તિ ''પુબ્બન્તાનુદિટ્ઠી''તિ એવમાદિકં. **પુબ્બે વુત્તપ્પકાર**ન્તિ ''અપરન્તાનુદિટ્ઠિનો''તિઆદીસુ વુત્તપ્પકારં. એકેકસ્મિઞ્ચ **અત્તા**તિ આહિતો અહંમાનો એત્થાતિ કત્વા, **લોકો**તિ લોકિયન્તિ એત્થ પુઞ્ઞપાપાનિ તબ્બિપાકા ચાતિ કત્વા, તં તં ગહણવિસેસં ઉપાદાય પઞ્ઞાપનં હોતીતિ આહ – ''**રૂપાદીસુ અઞ્ઞતરં અત્તાતિ ચ લોકોતિ ચ ગહેત્વા**''તિ. સબ્બદાભાવેન **સસ્સતો**. **અમરો નિચ્ચો ધુવો**તિ તસ્સેવ વેવચનાનિ. મરણાભાવેન **અમરો**, ઉપ્પાદાભાવેન સબ્બકાલં વત્તનતો **નિચ્ચો**, થિરટ્ઠેન વિકારાભાવેન **ધુવો**, **યથાહા**તિઆદિના યથાવુત્તમત્થં નિદ્દેસપટિસમ્ભિદાપાળીહિ વિભાવેતિ. અયઞ્ચ અત્થો ''રૂપં અત્તતો સમનુપસ્સતિ, વેદનં... સઞ્ઞં... સઙ્ખારે... વિઞ્ઞાણં અત્તતો સમનુપસ્સતી''તિ (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૩૦-૧૩૧) ઇમિસ્સા પઞ્ચવિધાય સક્કાયદિટ્ઠિયા વસેન વુત્તો. ''રૂપવન્ત''ન્તિઆદિકાય (પટિ॰ મ॰ ૧.૧૩૦-૧૩૧) પન પઞ્ચદસવિધાય સક્કાયદિટ્ઠિયા વસેન ચત્તારો ચત્તારો ખન્ધે, ''અત્તા''તિ ગહેત્વા તદઞ્ઞં – ''લોકો''તિ પઞ્ઞપેન્તીતિ અયમ્પિ અત્થો લબ્ભતિ, તથા એકં ખન્ધં, ''અત્તા''તિ ગહેત્વા તદઞ્ઞે ''લોકો''તિ પઞ્ઞપેન્તીતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **એસેવ નયો**તિ ઇમિના યથા ''રૂપાદીસુ અઞ્ઞતરં અત્તાતિ ચ લોકોતિ ચ ગહેત્વા સસ્સતો...પે॰... ધુવો''તિ અત્થો વુત્તો; એવં અસસ્સતો અનિચ્ચો અધુવો ઉચ્છિજ્જતિ વિનસ્સતિ ન હોતિ પરં મરણા; નિચ્ચો ચ અનિચ્ચો ચ નેવનિચ્ચો નાનિચ્ચોતિ એવમાદિમત્થં અતિદિસતિ.

ચત્તારો સસ્સતવાદાતિ લાભીવસેન તયો, તક્કીવસેન એકોતિ એવં ચત્તારો. પુબ્બેનિવાસઞાણલાભી તિત્થિયો મન્દપઞ્ઞો અનેકજાતિસતસહસ્સમત્તં અનુસ્સરતિ, મજ્ઝિમપઞ્ઞો દસ સંવટ્ટવિવટ્ટકપ્પાનિ, તિક્ખપઞ્ઞો ચત્તારીસ સંવટ્ટવિવટ્ટકપ્પાનિ, ન તતો પરં. સો એવં અનુસ્સરન્તો અત્તા ચ લોકો ચાતિ અભિવદતિ. તક્કી પન તક્કપરિયાહતં વીમંસાનુચરિતં સયંપટિભાનં સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચાતિ અભિવદતિ. તેન વુત્તં – ''લાભીવસેન તયો, તક્કીવસેન એકોતિ એવં ચત્તારો સસ્સતવાદા''તિ. એતેનેવ ચ અધિચ્ચસમુપ્પત્તિકવાદો વિય સસ્સતવાદો કસ્મા દુવિધેન ન વિભત્તોતિ ચે? પટિક્ખિત્તત્તાતિ દટ્ઠબ્બં.

એત્થ ચ, ''સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચા''તિ વાદે અયમયુત્તતાવિભાવના – યદિ હિ પરેન પરિકપ્પિતો અત્તા, લોકો વા સસ્સતો સિયા, તસ્સ નિબ્બિકારતાય પુરિમરૂપાવિજહનતો કસ્સચિ વિસેસાધાનસ્સ કાતું અસક્કુણેય્યતાય અહિતતો નિવત્તનત્થં હિતે ચ પટિપત્તિઅત્થં ઉપદેસો એવ નિપ્પયોજનો સિયા સસ્સતવાદિનો. કથં વા સો ઉપદેસો પવત્તીયતિ વિકારાભાવતો; એવઞ્ચ અત્તનો અજટાકાસસ્સ વિય દાનાદિકિરિયા હિંસાદિકિરિયા ચ ન સમ્ભવતિ; તથા સુખસ્સ દુક્ખસ્સ ચ અનુભવનનિબન્ધો એવ સસ્સતવાદિનો ન યુજ્જતિ કમ્મબદ્ધાભાવતો, જાતિઆદીનં અસમ્ભવતો કુતો વિમોક્ખો. અથ પન ધમ્મમત્તં તસ્સ ઉપ્પજ્જતિ ચેવ વિનસ્સતિ ચ, યસ્સ વસેનાયં કિરિયાદિવોહારોતિ વદેય્ય. એવમ્પિ પુરિમરૂપાવિજહનેન અવટ્ઠિતસ્સ અત્તનો ધમ્મમત્તન્તિ ન સક્કા સમ્ભાવેતું; તે વા પનસ્સ ધમ્મા અવત્થાભૂતા તતો અઞ્ઞે વા સિયું અનઞ્ઞે વા, યદિ અઞ્ઞે, ન તાહિ તસ્સ ઉપ્પન્નાહિપિ કોચિ વિસેસો અત્થિ. યો હિ કરોતિ પટિસંવેદેતિ ચવતિ ઉપપજ્જતિ ચાતિ ઇચ્છિતં. તસ્મા તદવત્થો એવ યથાવુત્તદોસો, કિઞ્ચ ધમ્મકપ્પનાપિ નિરત્થકા સિયા. અથ અનઞ્ઞે, ઉપ્પાદવિનાસવન્તીહિ અવત્થાહિ અનઞ્ઞસ્સ અત્તનો તાસં વિય ઉપ્પાદવિનાસસમ્ભવાપત્તિતો કુતો નિચ્ચતાવકાસો. તાસમ્પિ વા અત્તનો વિય નિચ્ચતાતિ બન્ધનવિમોક્ખાનં અસમ્ભવો એવાતિ ન યુજ્જતિ એવ સસ્સતવાદો; ન ચેત્થ કોચિ વાદી ધમ્માનં સસ્સતભાવે પરિસુદ્ધં યુત્તિં વત્તું સમત્થો અત્થિ; યુત્તિરહિતઞ્ચ વચનં ન પણ્ડિતાનં ચિત્તમારાધેતીતિ વિઞ્ઞૂહિ છડ્ડિતો એવાયં સસ્સતવાદોતિ.

સત્ત ઉચ્છેદવાદાતિ એત્થ તે સરૂપમત્તતો હેટ્ઠા દસ્સિતા એવ, તત્થ દ્વે જના ઉચ્છેદદિટ્ઠિં ગણ્હન્તિ લાભી ચ અલાભી ચ. તત્થ લાભી નામ દિબ્બચક્ખુઞાણલાભી દિબ્બેન ચક્ખુના અરહતો ચુતિં દિસ્વા ઉપપત્તિં અપસ્સન્તો. યો વા પુથુજ્જનાનમ્પિ ચુતિમત્તમેવ દટ્ઠું સક્કોતિ, પુબ્બયોગાભાવેન પરિકમ્માકરણેન વા ઉપપાતં દટ્ઠું ન સક્કોતિ. સો ''તત્થ તત્થેવ અત્તા ઉચ્છિજ્જતી''તિ ઉચ્છેદદિટ્ઠિં ગણ્હાતિ. અલાભી – ''કો પરલોકં જાનાતિ, એત્તકો જીવવિસયો, યાવ ઇન્દ્રિયગોચરો''તિ અત્તનો ધીતુયા હત્થગ્ગાહકરાજા વિય કામસુખગિદ્ધતાય વા, ''યથા રુક્ખપણ્ણાનિ રુક્ખતો પતિતાનિ ન પટિસન્ધિયન્તિ, એવં સબ્બેપિ સત્તા અપ્પટિસન્ધિકમરણમેવ ગચ્છન્તિ, જલબુબ્બુળકૂપમા સત્તા''તિ તક્કમત્તવસેન વા ઉચ્છેદદિટ્ઠિં ગણ્હાતિ. તત્થ યં હેટ્ઠા વુત્તં – ''મનુસ્સત્તભાવે કામાવચરદેવત્તભાવે રૂપાવચરદેવત્તભાવે ચતુબ્બિધઅરૂપત્તભાવે ચવિત્વા સત્તસ્સ ઉચ્છેદપઞ્ઞાપનવસેન સત્ત ઉચ્છેદવાદા કથિતા''તિ. તત્થ યુત્તં તાવ પુરિમેસુ તીસુ વાદેસુ ''કાયસ્સ ભેદા''તિ વુત્તં; પઞ્ચવોકારભવપરિયાપન્નં અત્તભાવં આરબ્ભ પવત્તત્તા તેસં વાદાનં, ન યુત્તં ચતુવોકારભવપરિયાપન્નં અત્તભાવં નિસ્સાય પવત્તેસુ ચતુત્થાદીસુ ચતૂસુ વાદેસુ, ''કાયસ્સ ભેદા''તિ વુત્તં. ન હિ અરૂપીનં કાયો અત્થીતિ? સચ્ચમેતં, રૂપભવે પવત્તવોહારેનેવ દિટ્ઠિગતિકો અરૂપભવેપિ કાયવોહારમારોપેત્વા આહ ''કાયસ્સ ભેદા''તિ. યથા દિટ્ઠિગતિકેહિ દિટ્ઠિયો પઞ્ઞત્તા, તથેવ ભગવા દસ્સેસીતિ. અરૂપકાયભાવતો વા ફસ્સાદિધમ્મસમૂહભૂતે અરૂપત્તભાવે કાયનિદ્દેસો દટ્ઠબ્બો.

એત્થાહ – ''કામાવચરદેવત્તભાવાદિનિરવસેસવિભવપતિટ્ઠાપકાનં દુતિયવાદાદીનં યુત્તો અપરન્તકપ્પિકભાવો અનાગતદ્ધવિસયત્તા તેસં વાદાનં; ન પન દિટ્ઠિગતિક-પચ્ચક્ખભૂત-મનુસ્સત્તભાવ-સમુચ્છેદપતિટ્ઠાપકસ્સ પઠમવાદસ્સ પચ્ચુપ્પન્નવિસયત્તા''તિ. યદિ એવં યથા હિ દુતિયાદિવાદાનં, પુરિમપુરિમવાદસઙ્ગહિતસ્સેવ અત્તનો ઉત્તરુત્તરભવોપપત્તિયા સમુચ્છેદનતો યુજ્જતિ અપરન્તકપ્પિકતા, તથા ચ ''નો ચ ખો, ભો, અયં અત્તા એત્તાવતા સમ્મા સમુચ્છિન્નો હોતી''તિઆદિ વુત્તં. એવં અનાગતસ્સેવ મનુસ્સત્તભાવસમુચ્છેદસ્સ અધિપ્પેતત્તા પઠમવાદસ્સપિ અપરન્તકપ્પિકતા યુજ્જતિ. એવં સબ્બસ્સપિ પુબ્બન્તતો આગતસ્સ ઉચ્છેદપઞ્ઞાપનવસેન ઇધ પુબ્બન્તકપ્પિકેસુ દેસના ગતા. એતે ઉચ્છેદવાદા હેટ્ઠા અપરન્તકપ્પિકેસુ દેસના ગતા. એતે ઉચ્છેદવાદા હેટ્ઠા અપરન્તકપ્પિકેસુ તત્થ તત્થેવ ઉચ્છિજ્જતિ, ન તતો ઉદ્ધં પવત્તિ અત્થીતિ દસ્સનત્થં વુત્તા. જલબુબ્બુળકૂપમા હિ સત્તાતિ તસ્સ લદ્ધિ.

ઇધાતિ પુબ્બન્તકપ્પિકેસુ. **ઇધેવ** મનુસ્સત્તભાવાદિકે **ઉચ્છિજ્જતિ** વિનટ્ઠવિનાસવસેન. એવં અનાગતે અનુપ્પત્તિદસ્સનપરાનં ઉચ્છેદવાદાનં અપરન્તકપ્પિકેસુ ગહણં; પુબ્બન્તતો પન આગતસ્સ અત્તનો ઇધેવ ઉચ્છેદદસ્સનપરાનં પુબ્બન્તકપ્પિકેસુ ગહણં. **ઇતો પરં ન ગચ્છતી**તિ પન ઇદં અત્થતો આપન્નસ્સ અત્થસ્સ દસ્સનં. સત્તેસુ સઙ્ખારેસુ ચ એકચ્ચસસ્સતન્તિ પવત્તો એકચ્ચસસ્સતવાદો . સો પન બ્રહ્મકાયિક-ખિડ્ડાપદોસિક-મનોપદોસિકત્તભાવતો ચવિત્વા ઇધાગતાનં તક્કિનો ચ ઉપ્પજ્જનવસેન ચતુબ્બિધોતિ આહ "**ચત્તારો એકચ્ચસસ્સતવાદા**"તિ. ''સઙ્ખારેકચ્ચસસ્સતિકા''તિ ઇદં તેહિ સસ્સતભાવેન ગય્હમાનાનં ધમ્માનં યથાસભાવદસ્સનવસેન વુત્તં, ન પનેકચ્ચસસ્સતિકમતદસ્સનવસેન. તસ્સ હિ સસ્સતાભિમતં અસઙ્ખતમેવાતિ લદ્ધિ. તથા હિ વુત્તં (દી॰ નિ॰ ૧.૪૯) **બ્રહ્મજાલે** – ''ચિત્તન્તિ વા મનોતિ વા વિઞ્ઞાણન્તિ વા અયં અત્તા નિચ્ચો ધુવો સસ્સતો અવિપરિણામધમ્મો સસ્સતિસમં તથેવ ઠસ્સતી''તિ. ન હિ યસ્સ ભાવસ્સ પચ્ચયેહિ અભિસઙ્ખતભાવં પટિજાનાતિ; તસ્સેવ નિચ્ચધુવાદિભાવો અનુમ્મત્તકેન ન સક્કા પટિઞ્ઞાતું. એતેન, ''ઉપ્પાદવયધુવતાયુત્તભાવા

સિયા નિચ્ચા, સિયા અનિચ્ચા, સિયા ન વત્તબ્બા''તિઆદિના પવત્તસ્સ સત્તભઙ્ગવાદસ્સ અયુત્તતા વિભાવિતા હોતિ.

તત્થાયં (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૩૮) અયુત્તતાવિભાવના – યદિ, ''યેન સભાવેન યો ધમ્મો અત્થીતિ વુચ્ચતિ, તેનેવ સભાવેન સો ધમ્મો નત્થી''તિઆદિના વુચ્ચેય્ય, સિયા અનેકન્તવાદો; અથ અઞ્ઞેન, સિયા ન અનેકન્તવાદો; ન ચેત્થ દેસન્તરાદિસમ્બદ્ધભાવો યુત્તો વત્તું તસ્સ સબ્બલોકસિદ્ધત્તા વિવાદાભાવતો. યે પન વદન્તિ – ''યથા સુવણ્ણઘટે મકુટે કતે ઘટભાવો નસ્સતિ, મકુટભાવો ઉપ્પજ્જતિ, સુવણ્ણભાવો તિટ્ઠતિયેવ, એવં સબ્બભાવાનં કોચિ ધમ્મો નસ્સતિ, કોચિ ઉપ્પજ્જતિ, સભાવો પન તિટ્ઠતી''તિ. તે વત્તબ્બા – કિં તં સુવણ્ણં, યં ઘટે મકુટે ચ અવટ્ઠિતં? યદિ રૂપાદિ, સો સદ્દો વિય અનિચ્ચો, અથ રૂપાદિસમૂહો, સમૂહો નામ સમ્મુતિમત્તં. તસ્સ વોહારમત્તસ્સ અત્થિતા નત્થિતા નિચ્ચતા વા ન વત્તબ્બા. તસ્સ પરમત્થસભાવેન અનુપલબ્ભનતોતિ અનેકન્તવાદો ન સિયા. ધમ્મા ચ ધમ્મિતો અઞ્ઞે વા સિયું અનઞ્ઞે વા. યદિ અઞ્ઞે, ન તેસં અનિચ્ચતાય ધમ્મી અનિચ્ચો અઞ્ઞત્તા. ન હિ રૂપા ચક્ખુવિઞ્ઞાણં અઞ્ઞત્તા, ન ચ રૂપે ચક્ખુવિઞ્ઞાણસદ્દો હોતિ; કિઞ્ચ ધમ્મકપ્પનાપિ નિરત્થિકા સિયા ધમ્મિનો નિચ્ચાનિચ્ચતાય અસિજ્ઝનતો અથ અનઞ્ઞે; ઉપ્પાદવિનાસવન્તેહિ અનઞ્ઞસ્સ ધમ્મિનો તેસં વિય ઉપ્પાદવિનાસસભાવતો કુતો નિચ્ચતાવકાસો, તેસમ્પિ વા ધમ્મિનો વિય નિચ્ચતાપત્તિ સિયા. અપિચ નિચ્ચાનિચ્ચનવત્તબ્બરૂપો અત્તા ચ લોકો ચ પરમત્થતો વિજ્જમાનતાપટિજાનનતો યથા નિચ્ચાદીનં અઞ્ઞતરં રૂપં, યથા વા દીપાદયો. ન હિ દીપાદીનં ઉદયબ્બયસભાવાનં નિચ્ચાનિચ્ચનવત્તબ્બસભાવતા સક્કા વત્તું જીવસ્સ નિચ્ચાદીસુ અઞ્ઞતરં રૂપં વિયાતિ એવં સત્તભઙ્ગસ્સ વિય સેસભઙ્ગાનમ્પિ અસમ્ભવોયેવાતિ સત્તભઙ્ગવાદસ્સ અયુત્તતા વેદિતબ્બાતિ.

એત્થ ચ, ''ઇસ્સરો નિચ્ચો, અઞ્ઞે સત્તા અનિચ્ચા''તિ એવં પવત્તવાદા સત્તેકચ્ચસસ્સતવાદા; સેય્યથાપિ ઇસ્સરવાદાદયો. ''પરમાણવો નિચ્ચા ધુવા, દ્વિઅણુકાદયો અનિચ્ચા''તિ એવં પવત્તવાદા સઙ્ખારેકચ્ચસસ્સતવાદા; સેય્યથાપિ કણાદવાદાદયો. નનુ ચ ''એકચ્ચે ધમ્મા સસ્સતા, એકચ્ચે અસસ્સતા''તિ; એતસ્મિં વાદે ચક્ખાદીનં અસસ્સતતાસન્નિટ્ઠાનં યથાસભાવાવબોધો એવ, તયિદં કથં મિચ્છાદસ્સનન્તિ, કો એવમાહ – ''ચક્ખાદીનં અસસ્સતભાવસન્નિટ્ઠાનં મિચ્છાદસ્સન''ન્તિ? અસસ્સતેસુયેવ પન કેસઞ્ચિ ધમ્માનં સસ્સતભાવાભિનિવેસો ઇધ મિચ્છાદસ્સનં; તેન પન એકવારે પવત્તમાનેન ચક્ખાદીનં અસસ્સતભાવાવબોધો વિદૂસિતો સંસટ્ઠભાવતો; વિસસંસટ્ઠો વિય સપ્પિમણ્ડો સકિચ્ચકારણાસમત્તતાય સમ્માદસ્સનપક્ખે ઠપેતબ્બતં નારહતિ. અથ વા અસસ્સતભાવેન નિચ્છિતાપિ ચક્ખુઆદયો સમારોપિતજીવસભાવા એવ દિટ્ઠિગતિ કેહિ ગય્હન્તીતિ તદવબોધસ્સ મિચ્છાદસ્સનભાવો ન સક્કા નિવારેતું. તથા હિ વુત્તં **બ્રહ્મજાલે** (દી॰ નિ॰ ૧.૪૯) – ''ચક્ખુન્તિ વા...પે॰... કાયોતિ વા અયં મે અત્તા''તિઆદિ. એવઞ્ચ કત્વા અસઙ્ખતાય સઙ્ખતાય ચ ધાતુયા વસેન યથાક્કમં એકચ્ચે ધમ્મા સસ્સતા; એકચ્ચે અસસ્સતાતિ એવં પવત્તો વિભજ્જવાદોપિ એકચ્ચસસ્સતવાદો આપજ્જતીતિ એવંપકારા ચોદના અનોકાસા હોતિ અવિપરીતધમ્મસભાવસમ્પટિપત્તિભાવતો.

ન મરતીતિ અમરા. કા સા? ''એવન્તિપિ મે નો''તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૬૨) નયેન પરિયન્તરહિતા દિટ્ઠિગતિકસ્સ દિટ્ઠિ ચ વાચા ચ, અમરાય દિટ્ઠિયા વાચાય વિવિધો ખેપોતિ અમરાવિક્ખેપો. સો એતસ્સ અત્થીતિ **અમરાવિક્ખેપો**. અથ વા અમરાતિ એકા મચ્છજાતિ, સા ઉમ્મુજ્જનનિમ્મુજ્જનાદિવસેન ઉદકે સન્ધાવમાના ગાહં ન ગચ્છતિ; એવમેવં અયમ્પિ વાદો ઇતો ચિતો ચ સન્ધાવતિ, ગાહં નાગચ્છતીતિ અમરાવિક્ખેપો, સો એવ **અમરાવિક્ખેપિકો**. સ્વાયં વાદો મુસાવાદઅનુયોગછન્દરાગમોહહેતુકતાય ચતુધા પવત્તોતિ આહ – ''**ચત્તારો**

અમરાવિક્ખેપિકા વુત્તા''તિ. નનુ ચેત્થ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૬૫-૬૬) ચતુબ્બિધોપિ અમરાવિક્ખેપિકો કુસલાદિકે ધમ્મે પરલોકત્તિકાદીનિ ચ યથાભૂતં અનવબુજ્ઝમાનો, તત્થ તત્થ પઞ્હં પુટ્ઠો પુચ્છાય વિક્ખેપનમત્તં આપજ્જતીતિ તસ્સ કથં દિટ્ઠિગતિકભાવો. ન હિ અવત્તુકામસ્સ વિય પુચ્છિતમત્થં અજાનન્તસ્સ વિક્ખેપકરણમત્તેન દિટ્ઠિગતિકતા યુત્તાતિ? ન હેવં પુચ્છાવિક્ખેપકરણમત્તેન તસ્સ દિટ્ઠિગતિકતા ઇચ્છિતા, અથ ખો મિચ્છાભિનિવેસેન. સસ્સતવસેન મિચ્છાભિનિવિટ્ઠોયેવ હિ મન્દબુદ્ધિતાય કુસલાદિધમ્મે પરલોકત્તિકાદીનિ ચ, યાથાવતો અપ્પટિપજ્જમાનો અત્તના અવિઞ્ઞાતસ્સ અત્થસ્સ પરં વિઞ્ઞાપેતું અસમત્થતાય મુસાવાદાદિભયેન ચ વિક્ખેપં આપજ્જતીતિ. તથા હિસ્સ વાદસ્સ સસ્સતદિટ્ઠિસઙ્ગહો વુત્તો. અથ વા પુઞ્ઞપાપાનં, તબ્બિપાકાનઞ્ચ અનવબોધેન, અસદ્દહનેન ચ, ''તબ્બિસયાય પુચ્છાય વિક્ખેપકરણંયેવ યુત્તં સુન્દરઞ્ચા''તિ, ખન્તિં રુચિં ઉપ્પાદેત્વા અભિનિવિસન્તસ્સ ઉપ્પન્ના વિસુંયેવેકા એસા દિટ્ઠિ સત્તભઙ્ગદિટ્ઠિ વિયાતિ દટ્ઠબ્બા. તથા ચેવ વુત્તં – ''પરિયન્તરહિતા દિટ્ઠિગતિકસ્સ દિટ્ઠિ ચેવ વાચા ચા''તિ (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૬૧). કથં પનસ્સા સસ્સતદિટ્ઠિસઙ્ગહો? ઉચ્છેદવસેન અનભિનિવેસતો. ''નત્થિ કોચિ ધમ્માનં યથાભૂતવેદી વિવાદબહુલત્તા લોકસ્સ; 'એવમેવ'ન્તિ પન સદ્દન્તરેન ધમ્મે નિજ્ઝાનના અનાદિકાલિકા લોકે''તિ ગાહવસેન સસ્સતલેસોપેત્થ લબ્ભતિયેવ.

અમતિ ગચ્છતિ એત્થ સભાવો ઓસાનન્તિ અન્તો, મરિયાદો, સો એતસ્સ અત્થીતિ **અન્તવા**. તેનાહ ''**સપરિયન્તો**''તિ. અવડ્ઢિતકસિણસ્સ પુગ્ગલસ્સ એવં હોતીતિ યોજના. **દુતિયવાદો** ''અનન્તવા લોકો''તિ વાદો. **તતિયવાદો** ''અન્તવા ચ અનન્તવા ચા''તિ વાદો. **ચતુત્થવાદો** ''નેવન્તવા નાનન્તવા''તિ વાદો. એતે એવ ચત્તારો વાદિનો સન્ધાય **બ્રહ્મજાલે** (દી॰ નિ॰ ૧.૫૩) – ''અન્તાનન્તિકા અન્તાનન્તં લોકસ્સ પઞ્ઞપેન્તિ ચતૂહિ વત્થૂહી''તિ વુત્તં. તત્થ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૫૩) યુત્તં તાવ પુરિમાનં તિણ્ણં વાદીનં અન્તત્તઞ્ચ અનન્તત્તઞ્ચ અન્તાનન્તત્તઞ્ચ આરબ્ભ પવત્તવાદત્તા અન્તાનન્તિકત્તં. પચ્છિમસ્સ પન તદુભયપટિસેધવસેન પવત્તવાદત્તા કથમન્તાનન્તિકત્તન્તિ? તદુભયપટિસેધવસેન પવત્તવાદત્તા એવ. યસ્મા પટિસેધવાદોપિ અન્તાનન્તવિસયો એવ તં આરબ્ભ પવત્તત્તા. અપરે આહુ – ''યથા તતિયવાદે સમ્ભેદવસેન એતસ્સેવ અન્તવન્તતા અનન્તતા ચ સમ્ભવતિ, એવં તક્કીવાદેપિ કાલભેદવસેન ઉભયસમ્ભવતો અઞ્ઞમઞ્ઞપટિસેધેન ઉભયઞ્ઞેવ વુચ્ચતિ. કથં? અન્તવન્તતાપટિસેધેન હિ અનન્તતા વુચ્ચતિ, અનન્તતાપટિસેધેન ચ અન્તવન્તતા, અન્તાનન્તાનઞ્ચ તતિયવાદભાવો કાલભેદસ્સ અધિપ્પેતત્તા. ઇદં વુત્તં હોતિ યસ્મા અયં લોકસઞ્ઞિતો અત્તા ઝાયીહિ અધિગતવિસેસેહિ અનન્તો કદાચિ સક્ખિ દિટ્ઠો અનુસુય્યતિ; તસ્મા નેવન્તવા. યસ્મા પન તેહિ એવ કદાચિ અન્તવા સક્ખિ દિટ્ઠો અનુસુય્યતિ, તસ્મા ન પન અનન્તવા''તિ. યથા ચ અનુસ્સુતિતક્કીવસેન, એવં જાતિસ્સરતક્કિઆદીનઞ્ચ વસેન યથાસમ્ભવં યોજેતબ્બં. અયઞ્હિ તક્કિકો અવડ્ઢિતભાવપુબ્બકત્તા પટિભાગનિમિત્તાનં વડ્ઢિતભાવસ્સ વડ્ઢિતકાલવસેન અપચ્ચક્ખકારિતાય અનુસ્સવાદિમત્તે ઠત્વા – ''નેવન્તવા''તિ પટિક્ખિપતિ, અવડ્ઢિતકાલવસેન પન ''નાનન્તો''તિ. ન પન અન્તવન્તતાનન્તતાનં અચ્ચન્તમભાવેન યથા તં ''નેવસઞ્ઞીનાસઞ્ઞી''તિ, અવસ્સઞ્ચ એતં એવં વિઞ્ઞાતબ્બં, અઞ્ઞથા વિક્ખેપપક્ખંયેવ ભજેય્ય ચતુત્થવાદો. ન હિ અન્તવન્તતાનન્તતાતદુભયવિનિમુત્તો અત્તનો પકારો અત્થિ, તક્કીવાદી ચ યુત્તિમગ્ગકો, કાલભેદવસેન ચ તદુભયમ્પિ એકસ્મિં ન ન યુજ્જતીતિ. **અનન્તરચતુક્ક**ન્તિ એકત્તસઞ્ઞીતિ આગતસઞ્ઞીચતુક્કં.

એકન્તસુખીતિ એકન્તેનેવ સુખી. તં પનસ્સ સુખં દુક્ખેન અવોમિસ્સં હોતીતિ આહ ''**નિરન્તરસુખી**''તિ. **એકન્તસુખમેવા**તિ ઇદં સુખબહુલતં સન્ધાય વુત્તં. **અતીતાસુ સત્તસુ જાતીસૂ**તિ ઇદં તતો પરં જાતિસ્સરઞાણેન

અનુસ્સરિતું ન સક્કાતિ કત્વા વુત્તં. **તાદિસમેવા**તિ સુખસમઙ્ગિમેવ અત્તભાવં. ''એવં સુખસમઙ્ગી''તિ તં **અનુસ્સરન્તસ્સ જાતિસ્સરસ્સ** અતીતજાતિયમ્પિ ઇધ વિય દુક્ખકુટ્ઠસ્સ તં અનુસ્સરન્તસ્સ.

સબ્બેસમ્પીતિ લાભીનં તક્કીનમ્પિ. **તથા**તિ ઇમિના ''સબ્બેસમ્પી''તિ ઇદં પદં આકડ્ઢતિ. કામાવચરં નામ અદુક્ખમસુખં અનુળારં અવિભૂતન્તિ આહ ''**ચતુત્થજ્ઝાનવસેના**''તિ. ચતુત્થજ્ઝાનં કારણભૂતં એતસ્સ અત્થિ, તેન વા નિબ્બત્તન્તિ **ચતુત્થજ્ઝાનિકં. મજ્ઝત્તસ્સા**તિ મજ્ઝત્તભૂતસ્સ મજ્ઝત્તવેદનાબહુલસ્સ. **મજ્ઝત્તભૂતટ્ઠાનમેવ** અત્તનો મજ્ઝત્તતાપત્તમેવ ભૂતપુબ્બં અનુસ્સરન્તસ્સ. **એકચ્ચસસ્સતિકા**તિ એકચ્ચસસ્સતવાદિનો વુત્તા. પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન હિ એકચ્ચસસ્સતિકા. એસ નયો સેસેસુપિ. અધિચ્ચસમુપ્પન્નવાદો સસ્સતવાદસમુદ્દિટ્ઠોતિ કત્વા ''**દ્વે અધિચ્ચસમુપ્પન્નિકા**''તિ ચ વુત્તં.

૨૮. **દિટ્ઠુદ્ધારન્તિ** યથાવુત્તાનં દિટ્ઠીનં અનિચ્ચાનિકભાવદસ્સનવસેન પદુદ્ધરણં. **પચ્ચત્તંયેવ ઞાણન્તિ** અપરપ્પચ્ચયં અત્તનિયેવ ઞાણં. તં પન અત્તપચ્ચક્ખં હોતીતિ આહ ''**પચ્ચક્ખઞાણ**''ન્તિ. સુવણ્ણસ્સ વિય દોસાપગમેન ઉપક્કિલેસવિગમેન ઞાણસ્સ વિસુદ્ધન્તિ આહ ''**પરિસુદ્ધન્તિ નિરુપક્કિલેસ**''ન્તિ. કિલેસન્ધકારવિગમતો સપ્પભાસમુજ્જલમેવ હોતીતિ વુત્તં – ''**પરિયોદાતન્તિ પભસ્સર**''ન્તિ **બાહિરસમયસ્મિમ્પિ હોન્તિ** ઝાનસ્સ સમિજ્ઝનતો. **મયમિદં જાનામા**તિ ''સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચ ઇદમેવ સચ્ચં મોઘમઞ્ઞ''ન્તિ ચ મિચ્છાગાહવસેન અઞ્ઞાણભાગમેવ પરિબ્રૂહેત્વા તતો એવ યથાગહિતં ગાહં સન્ધાય – ''મયમિદં અત્થં તત્થ જાનામા''તિ **એવં તત્થ** મિચ્છાગાહે અવિજ્જમાનં **ઞાણકોટ્ઠાસં ઓતારેન્તિયેવ** અનુપ્પવેસેન્તિયેવ. **ન તં ઞાણં, મિચ્છાદસ્સનં નામેતં**, કિં પન તં મિચ્છાદસ્સનં નામ? સસ્સતો અત્તા ચ લોકો ચાતિઆદિના મિચ્છાભિનિવેસભાવતો. તેનાહ ''**તદપિ…પે॰… અત્થો**''તિ. યં તં દિટ્ઠિયા ઉપનિસ્સયભૂતં ઞાણં, તં સન્ધાયાહ – ''**જાનનમત્તલક્ખણત્તા ઞાણભાગમત્તમેવા**''તિ. ઞાણમ્પિ હિ દિટ્ઠિયા ઉપનિસ્સયો હોતિયેવ લાભિનો ઇતરસ્સ ચ તથા તથા મિચ્છાભિનિવેસતો. **અનુપાતિવત્તનતો** અનતિક્કમનતો. અસાધારણતો ન ઉપાતિવત્તન્તિ એતેનાતિ અનુપાતિવત્તનં, તતો. **ઉપાદાનપચ્ચયતો**તિ ઉપાદાનસ્સ પચ્ચયભાવતો. એતેન ફલૂપચારેનેવ ઉપાદાનમાહ. યદિ બ્રહ્મજાલે આગતા સબ્બાપિ દિટ્ઠિયો ઇધ કથિતા હોન્તિ, એવં સન્તે ઇદં સુત્તં બ્રહ્મજાલસુત્તેન એકસદિસન્તિ આહ – ''**બ્રહ્મજાલે પના**''તિઆદિ. ''અઞ્ઞત્ર રૂપં અઞ્ઞત્ર વેદના સક્કાયંયેવ અનુપરિધાવન્તી''તિ વચનતો ઇધ સક્કાયદિટ્ઠિ આગતા. **બ્રહ્મજાલં કથિતમેવ હોતિ** તત્થ આગતાનં દ્વાસટ્ઠિયાપિ દિટ્ઠીનં ઇધાગતત્તા. સસ્સતુચ્છેદાભિનિવેસો અત્તાભિનિવેસપુબ્બકો, ''અત્તા સસ્સતો અત્તા ઉચ્છેદો''તિ પવત્તનતો.

૩૦. **દ્વાસટ્ઠિ…પે॰… દસ્સેતુન્તિ** કથં પનાયમત્થો ''ઇધ, ભિક્ખવે, એકચ્ચો''તિઆદિપાળિયા દસ્સિતો હોતીતિ? અપ્પહીનસક્કાયદિટ્ઠિકસ્સ પુબ્બન્તાપરન્તદિટ્ઠિઉપાદિયનજોતનતો. **પરિચ્ચાગેના**તિ વિક્ખમ્ભનેન. **ચતુત્થજ્ઝાનનિરોધા તતિયજ્ઝાનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતી**તિ એત્થ ન પરિહીનચતુત્થજ્ઝાનસ્સ તતિયજ્ઝાનં ભવતિ, તતિયજ્ઝાના વુટ્ઠિતસ્સ પન ચતુત્થજ્ઝાના વુટ્ઠિતસ્સ ચ તતિયં પટિલોમનયેન સમ્ભવતિ. તેનાહ ''**અયં પનેત્થા**''તિઆદિ. **એવંસમ્પદમિદં વેદિતબ્બન્તિ** ''પવિવેકા પીતિ નિરુજ્ઝતી''તિ ઇદં, ''નિરામિસસુખસ્સનિરોધા''તિ એત્થ વિય વુટ્ઠાનનિરોધવસેન વુત્તન્તિ વેદિતબ્બન્તિ અત્થો. **હીનજ્ઝાનપરિયાદાનકદોમનસ્સ**ન્તિ નીવરણસહગતદોમનસ્સમાહ. તઞ્હિ ઝાનપરિયાદાનકરં. **કમ્મનીયભાવો**તિ સમાપત્તિં પત્તો વિય સમાપત્તિસમાપજ્જનભાવે કમ્મક્ખમભાવો. સોમનસ્સવિધુરત્તા દોમનસ્સં વિયાતિ દોમનસ્સન્તિ વુત્તં. ''ઉપ્પજ્જતિ પવિવેકા પીતી''તિ પુન વુત્તા પીતિ **ઝાનદ્વયપીતિ. યં ઠાનં છાયા જહતી**તિ યં

પદેસં આતપેન અભિભુય્યમાનં છાયા જહતિ. તત્થ આતપે છાયાતિ પદેસેન આતપસઞ્ઞિતાનં ભૂતસઙ્ખાતાનં પહાનટ્ઠાનમાહ. તેનાહ "**યસ્મિં ઠાને**"તિઆદિ.

૩૧. નિરામિસં સુખન્તિ તતિયજ્ઝાનસુખં દૂરસમુસ્સારિતકામામિસત્તા.

૩૨. અદુક્ખમસુખન્તિ ચતુત્થજ્ઝાનવેદનં, ન યં કિઞ્ચિ ઉપેક્ખાવેદનં.

૩૩. **નિગ્ગહણો**તિ મમંકારભાવેન કિઞ્ચિપિ અગણ્હન્તો. **નિબ્બાનસ્સ સપ્પાયન્તિ** નિબ્બાનાધિગમસ્સ, નિબ્બાનસ્સેવ વા અવિલોમવસેન એકન્તિકુપાયતાય સપ્પાયં. તેનાહ "**ઉપકારભૂત**"ન્તિ. **સબ્બત્થા**તિ સબ્બેસુ તેભૂમકધમ્મેસુ. **એતન્તિ** એતં યથાવુત્તસમથભાવનાય કિલેસાનં વિક્ખમ્ભનં. સબ્બત્થ નિકન્તિયા અસુક્ખાપિતત્તા કથં નિબ્બાનસ્સ **ઉપકારપટિપદા નામ જાતં**? ન જાયતે વાત્યધિપ્પાયો. **સબ્બત્થા**તિ પુબ્બન્તાનુદિટ્ઠિઆદિકે સબ્બસ્મિં. **અગ્ગણ્હનવસેના**તિ તણ્હાગાહેન અગ્ગહણવસેન. યત્થ હિ તણ્હાગાહો વિમોચિતો, તત્થ દિટ્ઠિમાનગ્ગાહા સુક્ખા વિય હોન્તિ તદેકટ્ઠભાવતો. તાદિસસ્સ નિબ્બાનગામિની પટિપદા એવ આસન્ને, ન દૂરે. તેન વુત્તં – "**ઉપકારપટિપદા નામ જાત**"ન્તિ. તાદિસસ્સ ચ સન્તોહમસ્મીતિઆદિકા સમનુપસ્સના અધિમાનપક્ખે તિટ્ઠતીતિ આહ – "**અભિવદતીતિ અભિમાનેન ઉપવદતી**"તિ. ઇદમેવ ઉપાદિયતીતિ નિયમાભાવતો "**અટ્ઠારસવિધમ્પી**"તિ વુત્તં. સેસપદેપિ એસેવ નયો. દિટ્ઠુપાદાને સતિ સેસઉપાદાનસમ્ભવો અવુત્તસિદ્ધોતિ તદેવ ઉદ્ધટં.

સે આયતને વેદિતબ્બેતિ નિરોધસ્સ કારણં નિબ્બાનં વેદિતબ્બં. **દ્વિન્નં આયતનાનન્તિ** ચક્ખાયતનાદીનં દ્વિન્નં આયતનાનં. **પટિક્ખેપેન નિબ્બાનં દસ્સિતં** વેનેય્યજ્ઝાસયવસેન.

ન ગાધતીતિ ન પતિટ્ઠાતિ. **અતો**તિ અસ્મા નિબ્બાના. **સરા**તિ તણ્હા. **સઙ્ખારપટિક્ખેપેના**તિ સઙ્ખારેકદેસભૂતાનં ચતુન્નં મહાભૂતાનં પટિક્ખેપેન.

વિઞ્ઞાણન્તિ વિસિટ્ઠેન ઞાણેન જાનિતબ્બં. તતો એવ **અનિદસ્સનં** અચક્ખુવિઞ્ઞેય્યં અનિન્દ્રિયગોચરં. **અનન્તન્તિ** અન્તરહિતં, નિચ્ચન્તિ અત્થો. **સબ્બતો પભન્તિ** કિલેસન્ધકારાભાવતો ચ સમન્તતો પભસ્સરં. ''સબ્બતો પપ''ન્તિ વા પાઠો, સબ્બતો પતતિત્થન્તિ અત્થો. ચત્તારીસકમ્મટ્ઠાનસઙ્ખાતેહિ તિત્થેહિ ઓતરિત્વા અનુપવિસિતબ્બં અમતસરન્તિ વુત્તં હોતિ. અનુપાદા કઞ્ચિ ધમ્મં અગ્ગહેત્વા વિમુચ્ચન્તિ એત્થાતિ **અનુપાદાવિમોક્ખો**, નિબ્બાનં. અનુપાદા વિમુચ્ચતિ એતેનાતિ **અનુપાદાવિમોક્ખો**, અગ્ગમગ્ગો. અનુપાદાવિમોક્ખન્તિકતાય પન અરહત્તફલં **અનુપાદાવિમોક્ખો**તિ વુત્તં. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

પઞ્ચત્તયસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૩. કિન્તિસુત્તવણ્ણના

૩૪. **ભવો**તિ પરિત્તો. **અભવો**તિ મહન્તો. વુદ્ધિઅત્થો હિ અયં અ-કારો, ''સંવરાસંવરો, ફલાફલ''ન્તિઆદીસુ વિય, તસ્મા **ભવાભવહેતૂ**તિ ખુદ્દકસ્સ મહન્તસ્સ વા ભવસ્સ હેતુ, તં પચ્ચાસીસમાનોતિ અત્થો. તેનાહ – "**તસ્મિં તસ્મિં ભવે સુખં વેદિસ્સામી**"તિઆદિ.

૩૫. લોકુત્તરબોધિપક્ખિયધમ્મે ઉદ્દિસ્સ પુથુજ્જનાનં વિવાદો સમ્ભવતીતિ આહ – **“લોકિયલોકુત્તરાવ કથિતા”**તિ. લોકિયાપિ હિ બોધિપક્ખિયધમ્મા લોકુત્તરધમ્માધિગમસ્સ આસન્નકારણત્તા વિસેસકારણન્તિ યાવ અઞ્ઞેહિ લોકિયધમ્મેહિ અભિવિસિટ્ઠોતિ કત્વા, **“ઇમેસુ સત્તતિંસબોધિપક્ખિયધમ્મેસૂ”**તિ અવિસેસેન વુત્તં. **અત્થતો નાનં હોતી**તિ અત્થતો ભેદો હોતિ બોધિપક્ખિયધમ્માનં સમધિગતત્તા. ન હિ કાયાદયો ભાવેતબ્બા, સતિયેવ પન ભાવેતબ્બાતિ. **બ્યઞ્જનતો નાનં ભેદં. ઇમિનાપિ કારણેના**તિ ઇમાયપિ યુત્તિયા. ઇદાનિ તં યુત્તિં દસ્સેન્તો – **“અત્થઞ્ચ બ્યઞ્જનઞ્ચા”**તિઆદિમાહ . તત્થ **સમાનેત્વા**તિ સુત્તન્તરતો સમાનેત્વા, સુત્તન્તરપદેહિ ચ સમાનેત્વા. **અઞ્ઞથા**તિ અઞ્ઞતો, ભૂતતો અપગતં કત્વાતિ અત્થો. **મિચ્છા રોપિતભાવો**તિ અયાથાવતો ઠપિતભાવો. **અત્થઞ્ચ બ્યઞ્જનઞ્ચ વિઞ્ઞાપનકારણમેવા**તિ અવિપરીતત્થસ્સ સદ્દસ્સ ચ બુજ્ઝનહેતુતાય.

૩૭. ઇધ ધમ્મવિનયટ્ઠાને **સતિયેવ સતિપટ્ઠાનન્તિ ગહિતા**, અત્થતો સમેતિ નામ યાથાવતો અત્થસ્સ ગહિતત્તા. અસભાવનિરુત્તિભાવતો બ્યઞ્જનતો નાનત્તન્તિ તં લિઙ્ગભેદેન વચનભેદેન ચ દસ્સેન્તો, **“સતિપટ્ઠાનોતિ વા સતિપટ્ઠાનાતિ વા મિચ્છા રોપેથા”**તિ આહ. **અપ્પમત્તક**ન્તિ અણુમત્તં સલ્લહુકં, ન ગરુતરં અધનિતં કત્વા વત્તબ્બમ્પિ **ધનિતં** ઘોસવન્તં **કત્વા રોપિતે** વુત્તદોસાભાવતોતિ તેનાહ – **“નિબ્બુતિં પત્તું સક્કા હોતી”**તિ.

બ્યઞ્જનસ્સ મિચ્છારોપનં ન વિસેસન્તરાયકરં હોતીતિ ઞાપનત્થં, **ચતુસુ મગ્ગેસુ પઞ્હં કથેત્વાવ પરિનિબ્બુતો. સુત્તન્તબ્યઞ્જનં સન્ધાયેતં વુત્તં** – ‘‘અપ્પમત્તકં ખો પના’’તિ.

૩૮. **અથ ચતુત્થવારે વિવાદો કસ્મા** જાતો? યાવતા નેસં વચનં અત્થતો ચેવ સમેતિ બ્યઞ્જનતો ચાતિ અધિપ્પાયો. **સઞ્ઞાય વિવાદો**તિ કિઞ્ચાપિ સમેતિ અત્થતો ચેવ બ્યઞ્જનતો ચ, સઞ્ઞા પન નેસં અવિસુદ્ધા, તાય સઞ્ઞાય વસેન વિવાદો જાતોતિ દસ્સેન્તો **“અહ”**ન્તિઆદિમાહ. અહં સતિપટ્ઠાનન્તિ વદામિ, અયં સતિપટ્ઠાનોતિ વદતીતિ એવં તેસં ઞાણં હોતીતિ ઇમમત્થં, **“એસેવ નયો”**તિ ઇમિના અતિદિસતિ.

૩૯. **ન ચોદનત્થાય વેગાયિતબ્બ**ન્તિ સીઘં સીઘં ન ચોદના કાતબ્બાતિ અત્થો. **તસ્મા**તિ યસ્મા એકચ્ચો કોધનભાવેન એવં પટિપ્ફરિ, તસ્મા. **અનાદાનદિટ્ઠી**તિ આદિયિત્વા અનભિનિવિસનતો અનાદાનદિટ્ઠિ અદળ્હગ્ગાહી. **પક્ખિપન્તો વિયા**તિ ગિલિત્વા પક્ખિપન્તો વિય.

ઉપઘાતોતિ ચિત્તપ્પઘાતો ફરસુપઘાતો વિય. **વણઘટ્ટિતસ્સ વિયા**તિ વણે ઘટ્ટિતસ્સ વિય **દુક્ખુપ્પત્તિ** ચિત્તદુક્ખુપ્પત્તિ. **દ્વે વારે વત્વાપિ વિસજ્જેતી**તિ સુપ્પટિનિસ્સગ્ગી એવં પગેવ ચોદિતમત્તે વિસ્સજ્જેતિ ચેતિ અધિપ્પાયો . કથનવસેન ચ **કાયચિત્તકિલમથો. એવરૂપો**તિ સહસા અવિસ્સજ્જેન્તેન ચોદકસ્સ વિહેસાવાદો હુત્વાપિ અક્કોધનાદિસભાવો.

ઉપેક્ખાતિ સકેન કમ્મેન પઞ્ઞાયિસ્સતીતિ તસ્મિં પુગ્ગલે અજ્ઝુપેક્ખણા. **ઉપેક્ખં અતિમઞ્ઞતિ નામ** તસ્સ અનાચારસ્સ અનજ્ઝુપેક્ખણતો.

૪૦. **વચનસઞ્ચારો**તિ પેસુઞ્ઞવસેન અઞ્ઞથાવચનુપસંહારો. **દિટ્ઠિપળાસો**તિ યુગગ્ગાહવસેન લદ્ધિ. સા પન **ચિત્તસ્સ અનારાધનિયભાવો** સત્થુચિત્તસ્સ અનારાધકભાવો. **કલહો**તિ અધિકરણુપ્પાદવસેન પવત્તો વિગ્ગહો ભણ્ડનસ્સ પુબ્બભાગો.

યેન કારણેનાતિ યેન ધમ્મેન સત્થુસાસનેન. તમેવ હિ સન્ધાય વદતિ – "**ધમ્મોતિ સારણીયધમ્મો અધિપ્પેતો**"તિ. **એત્થાતિ** ''ધમ્મસ્સ ચાનુધમ્મ''ન્તિ એત્થ. **ધમ્મોતિ** સમ્બુદ્ધસ્સ તસ્સ તથા પવત્તં બ્યાકરણં યથા વિવાદાપન્ના સઞ્ઞત્તિં ગચ્છન્તિ. તેનાહ – "**તેસં ભિક્ખૂનં સઞ્ઞત્તિકરણ**"ન્તિ. તદેવ બ્યાકરણં અનુધમ્મોતિ ભિક્ખુના વુચ્ચમાનો અનુપવત્તો ધમ્મો. તેનાહ – "**તદેવ બ્યાકરોતિ નામા**"તિ. **કોચીતિ** યો કોચિ. **સહધમ્મિકો** સકારણો. અઞ્ઞત્થો અયં કિં સદ્દોતિ આહ "**અઞ્ઞો**"તિ. **અસ્સાતિ** વુત્તનયેન પટિપન્નભિક્ખુનો, તસ્સ પટિપત્તિ ન કેનચિ ગરહણીયા હોતીતિ અત્થો. સેસં સબ્બં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

કિન્તિસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૪. સામગામસુત્તવણ્ણના

૪૧. દ્વેધિકજાતાતિ જાતદ્વેધિકા સઞ્જાતભેદા. **દ્વેજ્ઝજાતાતિ** દુવિધભાવં પત્તા. ભણ્ડન્તિ પરિભાસન્તિ એતેનાતિ **ભણ્ડનં**, વિરુદ્ધચિત્તતા. **તન્તિ** ભણ્ડનં. **ધમ્મવિનયન્તિ** પાવચનં. **વિતુજ્જન્તા** મુખસત્તીહિ. **સહિતં મેતિ** મય્હં વચનં સહિતં સિલિટ્ઠં પુબ્બાપરસમ્બન્ધં અત્થયુત્તં. તેનાહ "**અત્થસંહિત**"ન્તિ. **અધિચિણ્ણન્તિ** આચિણ્ણં. **વિપરાવત્તન્તિ** વિરોધદસ્સનવસેન પરાવત્તિતં, પરાવત્તં દૂસિતન્તિ અત્થો. તેનાહ – "**ચિરકાલવસેન…પે॰… નિવત્ત**"ન્તિ. **પરિયેસમાનો ચર**, તત્થ તત્થ ગન્ત્વા સિક્ખાહીતિ અત્થો. **સચે સક્કોસિ**, ઇદાનિમેવ મયા વેઠિતદોસં નિબ્બેઠેહિ. **મરણમેવાતિ** અઞ્ઞમઞ્ઞઘાતવસેન મરણમેવ.

નાટપુત્તસ્સ ઇમેતિ **નાટપુત્તિયા**. તે પન તસ્સ સિસ્સાતિ આહ "**અન્તેવાસિકેસૂ**"તિ. પુરિમપટિપત્તિતો પટિનિવત્તનં પટિવાનં, તં રૂપં સભાવો એતેસન્તિ **પટિવાનરૂપા**. તેનાહ "**નિવત્તનસભાવા**"તિ. **કથનં** અત્થસ્સ આચિક્ખનં. **પવેદનં** તસ્સ હેતુદાહરણાનિ આહરિત્વા બોધનં. ન ઉપસમાય સંવત્તતીતિ અનુપસમસંવત્તનં, તદેવ **અનુપસમસંવત્તનિકં**, તસ્મિં. સમુસ્સિતં હુત્વા પતિટ્ઠાહેતુભાવતો **થૂપં** પતિટ્ઠાતિ આહ – "**ભિન્નથૂપેતિ ભિન્નપતિટ્ઠે**"તિ. **થૂપોતિ** વા ધમ્મસ્સ નિય્યાનભાવો વેદિતબ્બો, અઞ્ઞધમ્મે અભિભુય્ય સમુસ્સિતટ્ઠેન. **સો** નિગણ્ઠસ્સ સમયે કેહિચિ અભિન્નસમ્મતોપિ **ભિન્નો** વિનટ્ઠોયેવ સબ્બેન સબ્બં અભાવતોતિ ભિન્નથૂપો. સો એવ નિય્યાનભાવો વટ્ટદુક્ખતો મુચ્ચિતુકામાનં પટિસરણં, તં એત્થ નત્થીતિ અપ્પટિસરણો, તસ્મિં **ભિન્નથૂપે અપ્પટિસરણેતિ** એવમેત્થ અત્થો વેદિતબ્બો.

આચરિયપ્પમાણન્તિ આચરિયમુટ્ઠિ હુત્વા પમાણભૂતં. **નાનાનીહારેનાતિ** નાનાકારેન. ''વિવાદો ન ઉપ્પજ્જી''તિ વત્વા તસ્સ અનુપ્પત્તિકારણં દસ્સેન્તો, "**સત્થા હિ…પે॰… અવિવાદકારણં કત્વાવ પરિનિબ્બાયી**"તિ વત્વા તં વિવરિતું "**ભગવતા હી**"તિઆદિ વુત્તં. **પતિટ્ઠા ચ અવસ્સયો ચ**, ''અયં ધમ્મો અયં વિનયો ઇદં સત્થુસાસન''ન્તિ વિનિચ્છયને મહાપદેસા, પઞ્હબ્યાકરણાનિ ચ, યસ્મા તેસુ પતિટ્ઠાય તે અવસ્સાય ધમ્મવિનયધરા ચ નિચ્છયં ગચ્છન્તિ. તથા હિ સુત્તન્તમહાપદેસતો વિનયે કેનચિ પુચ્છિતો અત્થો ચતુન્નં પઞ્હબ્યાકરણાનં વસેન સુવિનિચ્છિતરૂપો, તસ્મા ધમ્મવિનયો ઇધ સત્થુ કિચ્ચં કાતું સક્કોતીતિ આહ – "**તેનેવા**"તિઆદિ, તસ્મા ઉળારાય દેસનાય ભાજનન્તિ અધિપ્પાયો.

૪૨. પટિપવિટ્ઠં કત્વા આહરિતબ્બતો, સચ્ચં કારિતબ્બતો પાભતં મૂલન્તિ આહ – "**કથાપાભત**"ન્તિ, ધમ્મકથાય મૂલકારણન્તિ અત્થો. યેસં વસેન વિવાદો ઉપ્પન્નો, તેયેવ અધમ્મવાદિનો, તેસં તાવ સો અહિતાય

દુક્ખાય સંવત્તતુ, તતો અઞ્ઞેસં દેવમનુસ્સાનં કથન્તિ, ચોદના પરમ્પરાય સંકિલેસવત્થુભાવતોતિ પરિહારો. તેનાહ – ''**કોસમ્બકક્ખન્ધકે વિયા**''તિઆદિ.

૪૩. અભિઞ્ઞા દેસિતાતિ અભિવિસિટ્ઠાય પઞ્ઞાય જાનિત્વા બોધિતા. **પતિસ્સયમાનરૂપા**તિ અપદિસ્સ પતિસ્સયમાના ગરુકવસેન નિસ્સયમાનસભાવા. તેનાહ – ''**ઉપનિસ્સાય વિહરન્તી**''તિ, ગરુતરં નિસ્સયં કત્વા વિહરન્તીતિ અત્થો. **પરિવારે પઞ્ઞત્તાની**તિ, ''આજીવહેતુ આજીવકારણા''તિ, એવં નિદ્ધારેત્વા **પરિવારપાળિયં** (પરિ॰ ૩૩૬) આસઙ્કરવસેન ઠપિતાનિ. ''એવઞ્ચ પન, ભિક્ખવે, ઇમં સિક્ખાપદં ઉદ્દિસેય્યા''તિ (પારા॰ ૩૯, ૪૨, ૪૩) વિભઙ્ગપાઠવસેનેવ હિ તાનિ ભગવતા પઞ્ઞત્તાનિ. **તાનિ ઠપેત્વા સેસાનિ સબ્બસિક્ખાપદાનિ અધિપાતિમોક્ખં નામા**તિ, ઇદં ગોબલીબદ્દઞાયેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં તેસમ્પિ અધિપાતિમોક્ખભાવતો.

તત્રાયં નયોતિ તસ્મિં સુપ્પજહનાય અપ્પમત્તકભાવે અયં વક્ખમાનો. **તાની**તિ પણીતભોજનાનિ. **યો કોચી**તિ ભિક્ખુ વા ભિક્ખુની વા. **દુક્કટવત્થુકન્તિ યં કિઞ્ચિ** દુક્કટાપત્તિવત્થુકં. **તેના**તિ સુપ્પજહનભાવેન મૂલાપત્તિવીતિક્કમસ્સ અણુમત્તતાય.

પુબ્બભાગમગ્ગન્તિ લોકિયમગ્ગં. **તત્રા**તિ તસ્મિં પુબ્બભાગમગ્ગં નિસ્સાય વિવાદુપ્પાદે. **ઓભાસઞાણ**ન્તિ ઓભાસસ્સ ઉપ્પત્તિહેતુભૂતં ઞાણં. તત્થ પન સો મગ્ગસઞ્ઞિભાવેન મગ્ગો ચ ચતુબ્બિધોતિ સુતત્તા, ''**પઠમમગ્ગો નામા**''તિઆદિમાહ. **એવ**ન્તિ એવં અસન્દિદ્ધં અપરિસઙ્કિતં પરિચ્ચત્તં કત્વા કમ્મટ્ઠાનં કથેતું ન સક્કોતિ.

ચેતિયં ન દિટ્ઠન્તિ તસ્સ કતં થૂપં વદતિ. નિન્દિયે પુથુજ્જનભાવે ઠિતં પાસંસં અરિયભાવં આરોપેત્વા તં મિચ્છાલદ્ધિં અભિનિવિસ્સ પગ્ગય્હ વોહરણતો **સગ્ગોપિ મગ્ગોપિ વારિતોયેવા**તિ. વુત્તઞ્હેતં –

> ''યો નિન્દિયં પસંસતિ, તં વા નિન્દતિ યો પસંસિયો;
> વિચિનાતિ મુખેન સો કલિં, કલિના તેન સુખં ન વિન્દતી''તિ. (સુ॰ નિ॰ ૬૬૩; સં॰ નિ॰ ૧.૧૮૦-૧૮૧; અ॰ નિ॰ ૪.૩; નેત્તિ॰ ૯૨);

''ખણેનેવ અરહત્તં પાપુણિતું સમત્થકમ્મટ્ઠાનકથં આચિક્ખિસ્સામી''તિ હિ ઇમિના તત્થ કોહઞ્ઞમ્પિ દિસ્સતિ; ઇતરેસુ પન વત્તબ્બમેવ નત્થિ. **ઉપ્પાટેત્વા**તિ ઉદ્ધરિત્વા. ''અથ તે ભિક્ખૂ''તિઆદિ **સેસં** નામ. ''અમતં તે પરિભુઞ્જન્તિ, યે કાયગતાસતિં પરિભુઞ્જન્તી''તિ (અ॰ નિ॰ ૧.૬૦૦) વચનં દુગ્ગહિતં ગણ્હાપેત્વા, ''**એત્તાવતા વો અમતં પરિભુત્તં નામ ભવિસ્સતી**''તિ આહ.

૪૪. એવન્તિ આકારલક્ખણમેતં, ન આકારનિયમનં. તેન ઇમિનાવ કારણેન ચ યો વિવાદો ઉપ્પજ્જેય્યાતિ વુત્તં હોતિ. ગરુસ્મિં ગરૂતિ પવત્તં ચિત્તં ગરુવિસયત્તા તંસહચરિતત્તા ગરુ, તસ્સ ભાવો ગારવં, ગરુકરણં, તં એત્થ નત્થીતિ **અગારવો**. તેનાહ ''**ગારવવિરહિતો**''તિ. ગરુસ્સ ગારવવસેન પતિસ્સયનં પતિસ્સોતિ વુચ્ચતિ નીચવુત્તિતા, તપ્પટિપક્ખતો **અપ્પતિસ્સો**તિ આહ – ''**અપ્પતિસ્સયો અનીચવુત્તી**''તિ. એત્થ યથાયં પુગ્ગલો સત્થરિ અગારવો નામ હોતિ, તં દસ્સેતું, ''**એત્થ પના**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **તીસુકાલેસુ ઉપટ્ઠાનં ન યાતી**તિઆદિ સમુદાયકિત્તનઅનવસેસદસ્સનં, અવયવતો પન અગારવસિદ્ધિ યથા તં સામઞ્ઞતો સિક્ખાપદસમાદાનં તબ્બિસેસો ભેદો. એસ નયો સેસેસુપિ.

સક્કચ્ચં ન ગચ્છતીતિ આદરવસેન ન ગચ્છતિ. **સઙ્ઘે કતોયેવ હોતિ** સઙ્ઘપરિયાપન્નત્તા તસ્સ, યથા સઙ્ઘં ઉદ્દિસ્સ દિન્નં એકેન ભિક્ખુના પટિગ્ગહિતં સઙ્ઘસ્સ દિન્નમેવ હોતિ. **અપરિપૂરયમાનોવ** સિક્ખાય અગારવો. તેનાહ ભગવા – “**સિક્ખાય ન પરિપૂરકારી**”તિ (મ॰ નિ॰ ૨.૧૩૫). અત્તનો પરિસાય ઉપ્પન્નં વિવાદમૂલં વિસેસતો અત્તના વૂપસમેતબ્બતો અત્તનો ચ અનત્થાવહતો “**અજ્ઝત્ત**”ન્ત્વેવ વુત્તં. એસ નયો **બહિદ્ધા**તિ એત્થાપિ.

૪૬. છઠાનાનીતિ છમૂલાનિ. યથા સમનવસેન સમથાનં વિવાદાદીસુ અધિકત્તુભાવો, એવં વિવાદાદીનં તેહિ અધિકત્તબ્બતાપીતિ આહ – “**વૂપસમનત્થાય…પે॰… અધિકરણાની**”તિ. તેન અધિકરણસદ્દસ્સ કમ્મત્થતં આહ. સમથા વા સમનવસેન અધિકરીયન્તિ એત્થાતિ **અધિકરણાનિ**, વિવાદાદયો.

વિવાદો ઉપ્પન્નમત્તોવ હુત્વા પરતો કક્ખળત્થાય સંવત્તનતો યં વત્થું નિસ્સાય પઠમં ઉપ્પન્નો વિવાદાનુસારેન મૂલકં વિય અનુબન્ધરોગો તમેવ તદઞ્ઞં વા વત્થું કત્વા પવડ્ઢન્તો વિવાદાધિકરણં પત્વા ઉપરિ વડ્ઢતિ નામ, અનુવાદાપત્તિકિચ્ચાધિકરણં પત્વા વિવાદસ્સ ચ વડ્ઢનં પાકટમેવ. તેન વુત્તં – “**ચત્તારિ અધિકરણાનિ પત્વા ઉપરિ વડ્ઢન્તો સો વિવાદો**”તિ. **ઉપ્પન્નાનં ઉપ્પન્નાન**ન્તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૩૩૧) ઉટ્ઠિતાનં ઉટ્ઠિતાનં. **સમથત્થ**ન્તિ સમનત્થં.

અટ્ઠારસહિ વત્થૂહીતિ લક્ખણવચનમેતં યથા ‘‘યદિ મે બ્યાધી દાહેય્યું. દાતબ્બમિદમોસધ’’ન્તિ (સં॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩.૩૯-૪૨; કઙ્ખા॰ અભિ॰ ટી॰ અધિકરણસમથવણ્ણના), તસ્મા તેસુ અઞ્ઞતરેન વિવદન્તા, ‘‘અટ્ઠારસહિ વત્થૂહિ વિવદન્તી’’તિ વુચ્ચન્તિ. **ઉપવદના**તિ અક્કોસો. **ચોદના**તિ અનુયોગો.

અધિકરણસ્સ સમ્મુખાવ વિનયનતો **સમ્મુખાવિનયો**. સન્નિપતિતપરિસાય ધમ્મવાદીનં યેભુય્યતાય યેભુય્યસિકકમ્મસ્સ કરણં **યેભુય્યસિકા. કારકસઙ્ઘસ્સ સામગ્ગિવસેન સમ્મુખીભાવો**, ન યથા તથા કારકપુગ્ગલાનં સમ્મુખતામત્તં. **ભૂતતા**તિ તચ્છતા. સચ્ચપરિયાયો હિ ઇધ ધમ્મ-સદ્દો ‘‘ધમ્મવાદી’’તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૯) વિય. વિનેતિ એતેનાતિ વિનયો, તસ્સ તસ્સ અધિકરણસ્સ વૂપસમાય ભગવતા વુત્તવિધિ, તસ્સ વિનયસ્સ સમ્મુખતા **વિનયસમ્મુખતા**. વિવાદવત્થુસઙ્ખાતે અત્થે પચ્ચત્થિકા અત્થપચ્ચત્થિકા, તેસં **અત્થપચ્ચત્થિકાનં. સઙ્ઘસમ્મુખતા પરિહાયતિ** સમ્મતપુગ્ગલેહેવ વૂપસમનતો.

નન્તિ વિવાદાધિકરણં. ‘‘ન છન્દાગતિં ગચ્છતી’’તિઆદિના (પરિ॰ ૩૮૩) વુત્તં **પઞ્ચઙ્ગસમન્નાગતં**. ગુળ્હકાદીસુ અલજ્જુસ્સન્નાય પરિસાય ગુળ્હકો **સલાકગ્ગાહો** કાતબ્બો; લજ્જુસ્સન્નાય **વિવટકો**, બાલુસ્સન્નાય **સકણ્ણજપ્પકો**. યસ્સા કિરિયાય ધમ્મવાદિનો બહુતરા, સા યેભુય્યસિકાતિ આહ – “**ધમ્મવાદીનં યેભુય્યતાયા**”તિઆદિ.

એવં વિનિચ્છિતન્તિ આપત્તિં દસ્સેત્વા રોપનવસેન વિનિચ્છિતં, પટિકમ્મં પન આપત્તાધિકરણસમથે પરતો આગમિસ્સતિ. ન સમણસારુપ્પં **અસ્સામણકં**, સમણેહિ અકાતબ્બં, તસ્મિં. **અજ્ઝાચારે** વીતિક્કમેસતિ. **પટિચરતો**તિ પટિચ્છાદેન્તસ્સ. પાપુસ્સન્નતાય પાપિયો, પુગ્ગલો, તસ્સ કાતબ્બકમ્મં **તસ્સપાપિયસિકં**.

સમ્મુખાવિનયેનેવ વૂપસમો નત્થિ પટિઞ્ઞાય, તથારૂપાય ખન્તિયા વા વિના અવૂપસમનતો . **એત્થા**તિ આપત્તિદેસનાયં. પટિઞ્ઞાતે આપન્નભાવાદિકે કરણકિરિયા, ‘‘આયતિં સંવરેય્યાસી’’તિ, પરિવાસદાનાદિવસેન ચ પવત્તં વચીકમ્મં **પટિઞ્ઞાતકરણં**.

યથાનુરૂપન્તિ ‘‘દ્વીહિ ચતૂહિ તિહિ એકેના’’તિ એવં વુત્તનયેન યથાનુરૂપં. **એત્થાતિ** ઇમસ્મિં સુત્તે, એતસ્મિં વા સમથવિચારે. **વિનિચ્છયનયો**તિ વિનિચ્છયે નયમત્તં. તેનાહ ‘‘**વિત્થારો પના**’’તિઆદિ.

૪૭. સઙ્ખેપતોવ વુત્તો, ન સમથક્ખન્ધકે વિય વિત્થારતો. **તથા**તિ ઇમિના ‘‘ધમ્મા’’તિ પદં આકડ્ઢતિ, એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો, એવમાદિના ઇમિના પકારેનાતિ વાતિ વુત્તં હોતિ. બોધિપક્ખિયધમ્માનં એકન્તાનવજ્જભાવતો નત્થિ અધમ્મભાવો, ભગવતો દેસિતાકારં હાપેત્વા વડ્ઢેત્વા વા કથનં યથાધમ્મં અકતન્તિ કત્વા અધમ્મભાવોતિ દસ્સેન્તો આહ – ‘‘**તયો સતિપટ્ઠાના**’’તિઆદિ.

નિય્યાનિકન્તિ સપાટિહીરં અપ્પટિવાનં હુત્વા પવત્તતિ. **તથેવા**તિ ઇમિના ‘‘એવં અમ્હાક’’ન્તિઆદિના વુત્તમત્થં આકડ્ઢતિ. **ભૂતેન…પે॰… કાતબ્બકમ્મં ધમ્મો નામ** યથાધમ્મં કરણતો, વુત્તવિપરિયાયતો ઇતો પરં **અધમ્મો**. **અયં વિનયો નામ** રાગાદીનં સંવરણતો પહાનતો પટિસઙ્ખાનતો ચ. **અયં અવિનયો નામ** રાગાદીનં અવિનયનતો. **અયં વિનયો નામ** યથાવિનયકરણતો, વુત્તવિપરિયાયેન ઇતરો **અવિનયો**. વત્થુસમ્પત્તિઆદિના એવ સબ્બેસં વિનયકમ્માનં અકુપ્પતાતિ આહ – ‘‘**વત્થુસમ્પત્તિ…પે॰… અયં વિનયો નામા**’’તિ, તપ્પટિપક્ખતો અવિનયો વેદિતબ્બો. તેનાહ ‘‘**વત્થુવિપત્તી**’’તિઆદિ.

સમ્માપટિપત્તિયા નયનટ્ઠેન યથાવુત્તો ધમ્મો એવ નેત્તિ, તતો એવ સત્તસ્સ વિય રજ્જુ અસિથિલપવત્તિહેતુતાય **ધમ્મરજ્જૂ**તિ અત્થો વુત્તો. સુત્તન્તપરિયાયેન તાવ દસ કુસલકમ્મપથા ધમ્મોતિ એવં વુત્તા. સા એવ વા હોતુ ધમ્મનેત્તિ, યો ઇધ ઇમિસ્સા વણ્ણનાય, ‘‘છત્તિંસ બોધિપક્ખિયધમ્મા’’તિઆદિના ધમ્મેન ચ વિનયેન ચ વુત્તો, સો એવ વા ધમ્મનેત્તિ હોતૂતિ આનેત્વા યોજના. **તાય ધમ્મનેત્તિયા સમેતિ** તાય યથાવુત્તાય ધમ્મનેત્તિયા સંસન્દતિ, એકલક્ખણમેવ હોતીતિ અત્થો. એવં વિવાદવત્થુભૂતો ધમ્મો ચે ‘‘ધમ્મો’’તિ, અધમ્મો ચે ‘‘અધમ્મો’’તિ, વિનયો ચે ‘‘વિનયો’’તિ, અવિનયો ચે ‘‘અવિનયો’’તિ નિચ્છિનન્તેન **એકચ્ચાનં વિવાદાધિકરણમેવ દસ્સિતં** તસ્સ વૂપસમધમ્માનં અપરિયોસાપિતત્તા.

૪૮. તં પનેતન્તિ વિવાદાધિકરણં પચ્ચામસતિ. **વારે** અત્થસંવણ્ણનાવસેન **પત્તેપિ**. **દ્વીહી**તિ યસ્મિં આવાસે વિવાદાધિકરણં ઉપ્પન્નં, તત્થ વાસીહિ **દ્વીહિપિ** ભિક્ખૂહિ **અતિરેકતરા**.

૪૯. ખન્ધસામન્તાન્તિ આપત્તિક્ખન્ધભાવેન સમીપં. **આપત્તિસામન્તં નામ** પુબ્બભાગા આપજ્જિતબ્બઆપત્તિ. મેથુનરાગવસેન કાયસંસગ્ગે દુક્કટસ્સ વત્થૂતિ આહ – ‘‘**પઠમપારાજિકસ્સ પુબ્બભાગે દુક્કટ**’’ન્તિ. **સેસાનં** તિણ્ણં પારાજિકાનં પુબ્બભાગે થુલ્લચ્ચયમેવ.

૫૦. પરિક્કમિત્વા ઉપક્કમિત્વા. **આપત્તાધિકરણં દસ્સિતં** તત્થેવ વિસેસતો પટિઞ્ઞાય કારેતબ્બતાય ઇચ્છિતબ્બત્તા.

૫૨. કમ્મસ્સ વત્થુ દસ્સિતં ન સમથોતિ અધિપ્પાયો. નનુ ચાયં સમથાધિકારોતિ? સચ્ચં, સમથસ્સ પન કારણે દસ્સિતે સમથો દસ્સિતોવ હોતીતિ દસ્સેતું ‘‘**એવરૂપસ્સ હી**’’તિઆદિ વુત્તં.

૫૩. ઇદં કમ્મન્તિ ‘‘ઇદં અમ્હાકં ભણ્ડનજાતાન’’ન્તિઆદિના વુત્તકમ્મં. **તિણવત્થારકસદિસત્તા**તિ તંસદિસતાય તબ્બોહારોતિ દસ્સેતિ યથા – ‘‘એસ બ્રહ્મદત્તો’’તિ. **આકારમત્તમેવ** તિણવત્થારકકમ્મં નામ, ન પન તસ્સ સબ્બસો

કરણવિધાનં. તેનાહ ''**ખન્ધકે**''તિઆદિ. **ગિહીનં હીનેન ખુંસનવમ્ભનં** યથા ''તિલસંગુળિકા નત્થી''તિ. **ધમ્મિકપટિસ્સવેસુ** વિસંવાદનવસેન **આપન્ના આપત્તિ. અસ્સા**તિ કિચ્ચાધિકરણસ્સ. **સમ્મુખાવિનયેનેવ વૂપસમો** સઙ્ઘસમ્મુખતાદિનાવ વૂપસમનતો.

૫૪. સોતાપત્તિફલસચ્છિકિરિયવચનતો **કોસમ્બિયસુત્તે** (મ॰ નિ॰ ૧.૪૯૨) **સોતાપત્તિમગ્ગસમ્માદિટ્ઠિ કથિતા,** ઇધ પન ''દિટ્ઠિસામઞ્ઞગતો વિહરતિ''ચ્ચેવ વુત્તત્તા, ''**ઇમસ્મિં સુત્તે સોતાપત્તિફલસમ્માદિટ્ઠિ વુત્તાતિ વેદિતબ્બા**''તિ વુત્તં. પાપકમ્મસ્સ અપ્પતા મહન્તતા સાવજ્જભાવસ્સ મુદુતિક્ખભાવેન વેદિતબ્બાતિ આહ ''**અણુન્તિ અપ્પસાવજ્જં. થૂલન્તિ મહાસાવજ્જ**''ન્તિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

સામગામસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૫. સુનક્ખત્તસુત્તવણ્ણના

૫૫. હેટ્ઠિમમગ્ગેહિ ઞાતમરિયાદાય પજાનનતો **અઞ્ઞા,** મગ્ગપઞ્ઞા. તસ્સ ફલભાવતો અગ્ગફલપઞ્ઞા, તંસહગતા સમ્માસઙ્કપ્પાદયો ચ ''અઞ્ઞા''તિ વુત્તાતિ આહ ''**અઞ્ઞાતિ અરહત્ત**''ન્તિ. **ચતૂહિ પદેહિ કથિતા,** ''પરિચિણ્ણા મે ભગવા''તિઆદીસુ વિય ન એકપદેનેવ. ''લોકુત્તરો ધમ્મો અધિગતો મયા''તિ મઞ્ઞનામત્તં અધિમાનોતિ દસ્સેન્તો, ''**અપ્પત્તે પત્તસઞ્ઞિનો**''તિઆદિમાહ.

૫૬. ઇદં ઠાનન્તિ ઇદં ઓભાસાદિસમ્મુતિહેતુભૂતં ઉળારતરં ઉદયબ્બયઞાણં. ઉળારતરભાવેન હિ તં મગ્ગફલપઞ્ઞાય પચ્ચયો હુત્વા યાથાવતો દુબ્બિઞ્ઞેય્યતાય વિપસ્સકં વિસંવાદેતિ. તેનાહ ''**અવિભૂતં અન્ધકાર**''ન્તિ. **ઇમં પઞ્હન્તિ** ઇમં સુત્તં ગમ્ભીરં લોકુત્તરપટિસંયુત્તં અત્તના ઞાતું ઇચ્છિતં અત્થં. **ઉગ્ગહેત્વાતિ** કેવલં પિટકસમ્પાદનવસેનેવ ઉગ્ગણ્હિત્વા. તેનાહ ''**અજાનિત્વા**''તિ. **વિસેવમાનાતિ** કિલેસવિસે અવમાનેન્તા, સાસનસ્સ વા અનુપકારવિરૂપપચ્ચયે સેવમાના. **એવમસ્સા**તિ એવં વુત્તનયેન તેસં કરણહેતુ અસ્સ ચિત્તસ્સ ધમ્મદેસનાવસેન પવત્તસ્સ. **અઞ્ઞથાભાવો** અદેસેતુકામતા **હોતિ. તન્તિ** યથાવુત્તમત્થં **સન્ધાય. એતન્તિ** ''તસ્સપિ હોતિ અઞ્ઞથત્ત''ન્તિ એવં વુત્તં.

૫૮. કિલેસેહિ આમસીયતીતિ આમિસં, લોકેપરિયાપન્નં આમિસન્તિ ઇધ પઞ્ચ કામગુણા અધિપ્પેતાતિ તેસુ વટ્ટામિસભાવેપિ લભિતે કામામિસભાવો સિદ્ધોતિ આહ – ''**વટ્ટામિસકામામિસલોકામિસભૂતેસૂ**''તિ. કામગુણા હિ વટ્ટસ્સ વડ્ઢનતો વટ્ટામિસં, કામેતબ્બતો કામતણ્હાય આમસિતબ્બતો કામામિસં, યેભુય્યતો સત્તલોકસ્સ આમિસભાવતો લોકામિસં. **કામગુણસભાગાતિ** કામગુણાનુલોમા કામગુણપટિસંયુત્તા. **આનેઞ્જસમાપત્તિપટિસંયુત્તાયાતિ** કિલેસિઞ્જનરહિતતાય ઇધ આનેઞ્જાતિ અધિપ્પેતાહિ હેટ્ઠિમાહિ અરૂપસમાપત્તીહિ પટિસંયુત્તાય. **એવરૂપોતિ** લોકામિસભૂતેસુ પચ્ચયેસુ અધિમુત્તો તન્નિન્નો તગ્ગરુકો તપ્પબ્ભારો. **એત્તાવતાતિ** એવં સદ્ધાનં મનુસ્સાનં દસ્સનેન તેસં પવત્તિતાસયેન ચ. **સીસં નિક્ખન્તં હોતીતિ** લાભાસાય સીસં બહિ નિક્ખન્તં વિય હોતિ. **ઉદરં ફલિતન્તિ** અતિબહુભણ્ડં પક્ખિપિયમાનં પસિબ્બકં વિય લદ્ધબ્બસ્સ અતિપહૂતભાવેન ઉદરં ફીતં હોતિ.

૫૯. યથા પુરિમા દ્વે અરૂપસમાપત્તિયો અત્તનો પચ્ચનીકકિલેસેહિ અનિઞ્જનતો ''અનિઞ્જા''તિ વુચ્ચન્તિ, એવં ઇતરાપિ. **તં પવુત્તન્તિ** લોકામિસસંયોજનં વિગતં.

૬૦. **નિધંસન્તિ** ''એત્તકો અય''ન્તિ પરિચ્છેદન્તિ અત્થો. **સિલેસેના**તિ ચમ્મકારસિલેસાદિસિલેસેન, વજિરલેપસિલેસે વત્તબ્બમેવ નત્થિ. **તં ભિન્નન્તિ** આનેઞ્જસંયોજનં ભિન્નં વિધમિતં સમતિક્કન્તં તાસુ સમાપત્તીસુ અપેક્ખાભાવતો. અજ્ઝાસયેન અસમ્બદ્ધત્તા વુત્તં – ''**દ્વેધાભિન્ના સેલા વિય હોતી**''તિ. તેનાહ – ''**તં સમાપજ્જિસ્સામીતિ ચિત્તં ન ઉપ્પજ્જતી**''તિ.

૬૧. **વન્તન્તિ** છડ્ડિતં, વિસ્સટ્ઠન્તિ અત્થો.

૬૨. **ઉપરિસમાપત્તિલાભિનો**તિ એત્થ **ઉપરિસમાપત્તી**તિ અરહત્તફલસમાપત્તિ અધિપ્પેતા, અરહતો ચ મગ્ગાધિગમેનેવ અનાગામિફલસમાપત્તિ, સેક્ખાનં વિસયા હેટ્ઠિમા ફલસમાપત્તિયો પટિપ્પસ્સદ્ધા. લોકિયા પન નિકન્તિપ્પહાનેન પટિનિસ્સટ્ઠાતિ આહ – ''**હેટ્ઠા...પે॰... ન ઉપ્પજ્જતી**''તિ.

૬૩. ''પઞ્ચ ખો ઇમે, સુનક્ખત્ત, કામગુણા''તિઆદિના આરદ્ધદેસના, ''સમ્મા નિબ્બાનાધિમુત્તો પુરિસપુગ્ગલો''તિ અરહત્તકિત્તનેન નિટ્ઠાપિતાતિ તતો પરં, ''ઠાનં ખો પના''તિઆદિકા દેસના, ''**પાટિયેક્કો અનુસન્ધી**''તિ વુત્તા. તેનાહ ''**હેટ્ઠા હી**''તિઆદિ. તત્થ યથા ખીણાસવસ્સ સમાપત્તિલાભિનોતિ યોજના, એવં વા ખીણાસવસ્સ સુક્ખવિપસ્સકસ્સાતિ યોજેતબ્બા. **પટિક્ખિત્તં** અટ્ઠકથાયં. તસ્સ પટિક્ખેપસ્સ કારણં દસ્સેતું ''**સમાપત્તિલાભિનો હી**''તિઆદિ વુત્તં. યથા સુક્ખવિપસ્સકો અધિમાનિકો સમાપત્તિલાભિનો સમાનયોગક્ખમો અપ્પત્તે પત્તસઞ્ઞિતાય ભેદાભાવતો, એવં સુક્ખવિપસ્સકો ખીણાસવો સમાનયોગક્ખમો ખીણાસવભાવેન વિસેસાભાવતો, તસ્મા ''સમાપત્તિલાભિમ્હિ કથિતે ઇતરોપિ કથિતોવ હોતી''તિ વુત્તં. **દ્વિન્નં ભિક્ખૂનન્તિ** સમાપત્તિલાભિનો અધિમાનિકસ્સ ખીણાસવસ્સ ચ. તેનેવાહ ''**પુથુજ્જનસ્સ તાવા**''તિઆદિ.

યદગ્ગેનાતિ યેન ભાગેન. યદિપિ ખીણાસવસ્સ અસપ્પાયારમ્મણં કિલેસાનં ઉપ્પત્તિયા પચ્ચયો ન હોતિ તેસં સબ્બસો સમુચ્છિન્નત્તા. સન્તવિહારપરિપન્થો પન સિયા વિસભાગતોતિ વુત્તં – ''**ખીણાસવસ્સપિ અસપ્પાયમેવા**''તિ. તેનાહ – ''**વિસં નામ...પે॰... વિસમેવા**''તિ. એતેન ''યથા વિસજાનનં અપ્પમાણં, વિકારુપ્પાદનતો પન તં પરિહરિતબ્બં, એવં પરિઞ્ઞાતમ્પિ વત્થુ અત્થવિસેસાભાવેન એકરૂપમેવાતિ તં પરિહરિતબ્બમેવા''તિ દસ્સેતિ. તેનાહ ''**ન હી**''તિઆદિ. **ન હિ અસંવુતેન ભવિતબ્બં** અસારુપ્પભાવતો. **યુત્તપયુત્તેનેવા**તિ સભાગારમ્મણસ્સ આલોકનાદીસુ યુત્તેનેવ **ભવિતું વટ્ટતિ**.

૬૪. યત્થ સયં નિપતતિ ઉપ્પજ્જતિ, તસ્સ સન્તાનસ્સ વિપ્પસન્નવસેન રુપ્પનતો, વિસસઙ્ખાતસ્સ દુક્ખસ્સ મૂલભાવતો ચ ''**અવિજ્જાસઙ્ખાતો વિસદોસો**''તિ વુત્તં. **રુપ્પતી**તિ કત્તબ્બાદિમુચ્છાપાદનેન વિકારં ઉપ્પાદેતિ. **અનુદ્ધંસેય્યા**તિ વિબાધેય્ય. રાગો હિ ઉપ્પજ્જમાનોવ કુસલચિત્તપ્પવત્તિયા ઓકાસં અદેન્તો તં વિબાધતિ; તથાભૂતો સદ્ધાસિનેહસ્સ સમથવિપસ્સનાભિવુડ્ઢિયા વમનેન ચ તં વિસોસેતિ મિલાપેતિ. તેનાહ ''**સોસેય્ય મિલાપેય્યા**''તિ. **સગહણસેસન્તિ** ગહેતબ્બવિસં સાવસેસં કત્વાતિ અત્થો. ન અલં ન સમત્થન્તિ **અનલં**. સૂકપરિયાયો પાળિયં વુત્તો **સુક**-સદ્દોતિ આહ – ''**વીહિસુકાદિ ચ સૂક**''ન્તિ.

સઉપાદાનસલ્લુદ્ધારો વિય અપ્પહીનો અવિજ્જાવિસદોસો દટ્ઠબ્બો મહાનત્થુપ્પાદનતો. **અસપ્પાય...પે॰... અસંવુતકાલો દટ્ઠબ્બો** અત્તભાવસ્સ અપરિહરણભાવતો. **મરણં વિય સિક્ખં પચ્ચક્ખાય હીનાયાવત્તનં** અધિસીલસઙ્ખાતસ્સ આયુનો અપેતત્તા. **મરણમત્તં દુક્ખં વિય આપત્તિયા આપજ્જનં** યથાવુત્તસ્સ આયુનો ઉપપીળનકભાવતો. **ઇમિનાવ નયેન ઓપમ્મસંસન્દનન્તિ** એત્થ અનુપાદિસેસસલ્લુદ્ધારો વિય પહીનો

અવિજ્જાવિસદોસો; સપ્પાય…પે॰… સુસંવુતકાલો, તદુભયેન વણે પુથુત્તં ન ગતે મરણાભાવો વિય સિક્ખાય અપચ્ચક્ખાનં, મરણમત્તદુક્ખાભાવો વિય અઞ્ઞતરાય સંકિલિટ્ઠાય આપત્તિયા અનાપજ્જનન્તિ યોજના વેદિતબ્બા.

૬૫. **સતિયા**તિ એત્થ યસ્મા ''અરિયાયા''તિ ન વિસેસિતન્તિ આહ – ''**સતિ પઞ્ઞાગતિકા**''તિઆદિ. પઞ્ઞા ચેત્થ લોકિયા અધિપ્પેતા, ન લોકુત્તરાતિ આહ – ''**પરિસુદ્ધાય વિપસ્સનાપઞ્ઞાયા**''તિ.

ખીણાસવસ્સ બલન્તિ ઉળારતમેસુ દિબ્બસદિસેસુપિ આરમ્મણેસુ મનચ્છટ્ઠાનં ઇન્દ્રિયાનં અનુપનમનહેતુભૂતં સુસંવુતકારિસઙ્ખાતં ખીણાસવબલં દસ્સેન્તો, ''**સંવુતકારી**''તિ વુત્તં, ઉક્કંસગતસતિવેપુલ્લત્તા યથા અસંવરસ્સ અસંવરો હોતિ, એવં સતિસમ્પજઞ્ઞબલેન ચક્ખાદિદ્વારાનિ સંવરિત્વા દસ્સનાદિકિચ્ચકારી. **એવં જાનિત્વા**તિ ''ઉપધિ દુક્ખસ્સ મૂલ''ન્તિ એવં વિપસ્સનાપઞ્ઞાસહિતાય મગ્ગપઞ્ઞાય જાનિત્વા. ઉપધીયતિ દુક્ખં એતેહીતિ ઉપધી, કિલેસાતિ આહ – ''**કિલેસુપધિપહાના નિરુપધી**''તિ. તતો એવ ઉપાદીયતિ દુક્ખં એતેહીતિ કિલેસા ''ઉપાદાના''તિપિ વુચ્ચન્તીતિ આહ – ''**નિરુપાદાનોતિ અત્થો**''તિ. ઉપધી સમ્મદેવ ખીયન્તિ એત્થાતિ **ઉપધિસઙ્ખયો**, નિબ્બાનન્તિ આહ – ''**ઉપધીનં સઙ્ખયભૂતે નિબ્બાને**''તિ. **આરમ્મણતો**તિ આરમ્મણં કત્વા તદારમ્મણાય ફલવિમુત્તિયા **વિમુત્તો. કામુપધિસ્મિં કાયં ઉપસંહરિસ્સતી**તિ ''કામેસેવિસ્સામી''તિ તત્થ કાયં ઉપનામેસ્સતિ; કાયૂપસંહારો તાવ તિટ્ઠતુ, તથા ચિત્તં વા ઉપ્પાદેસ્સતીતિ એતં કારણં નત્થીતિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

સુનક્ખત્તસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૬. આનેઞ્જસપ્પાયસુત્તવણ્ણના

૬૬. ખણપભઙ્ગુતાય ન નિચ્ચા ન ધુવાતિ **અનિચ્ચા**. તતો એવ પણ્ડિતેહિ ન ઇચ્ચા ન ઉપગન્તબ્બાતિપિ **અનિચ્ચા**. સો ચાયં અનિચ્ચત્થો ઉદયવયપરિચ્છિન્નતાય વેદિતબ્બોતિ દસ્સેન્તો, ''**હુત્વા અભાવટ્ઠેન અનિચ્ચા**''તિ આહ; ઉપ્પજ્જિત્વા વિનસ્સનતોતિ અત્થો. અયઞ્ચ અનિચ્ચતા વક્ખમાના ચ તુચ્છાદિતા દ્વિન્નમ્પિ કામાનં સાધારણોતિ આહ – ''**વત્થુકામાપિ કિલેસકામાપી**''તિ. **રિત્તા** વિવિત્તા, તેસં નિચ્ચસારાદીનં અત્તનિ અભાવતો તેહિ વિસુંભૂતા. યથા પન સબ્બસો સભાવરહિતમાકાસં ''તુચ્છં રિત્ત''ન્તિ વુચ્ચતિ, ન એવમેતે. એતે પન કેવલં નિચ્ચસારાદિવિરહતો એવ તુચ્છા રિત્તાતિ દસ્સેન્તો ''**ન પના**''તિઆદિમાહ. ''ન હિ તુચ્છમુટ્ઠિ નામ નત્થી''તિ ઇદં લોકસમઞ્ઞાવસેન વુત્તં, લોકસમઞ્ઞા લોકિયકથા ન લઙ્ઘિતબ્બા.

મુસાતિ ઇત્તરપચ્ચુપટ્ઠાનતાય ન દિસ્સતીતિ આહ ''**મુસાતિ નાસનકા**''તિ. વિસંવાદનટ્ઠેન વા **મુસા**. એતે હિ અસુભાદિસભાવાપિ બાલાનં સુભાદિભાવેન ઉપટ્ઠહન્તા સુભાદિગ્ગહણસ્સ પચ્ચક્ખભાવેન સત્તે વિસંવાદેન્તિ. **નસ્સનસભાવા**તિ ખણભઙ્ગત્તા ઇત્તરપચ્ચુપટ્ઠાનતાય દિસ્સમાના વિયપિ હુત્વા અપઞ્ઞાયનકપકતિકા. તેનાહ ''**ખેત્તં વિયા**''તિઆદિ. ધમ્મસદ્દો ચેત્થ ''જાતિધમ્માન''ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૯૮) વિય પકતિપરિયાયો, તથા સભાવસદ્દો ચાતિ દટ્ઠબ્બં. **મોસધમ્મા**તિ મોસનપકતિકા, કુસલભણ્ડહરણસભાવાતિ અત્થો. **માયાકત**ન્તિ માયાય કતં ઉદકાદિમણિઆદિઆકારેન માયાદિના ઉપટ્ઠાપિતં; માયાકતં વિય માયાકતં અઞ્ઞસભાવા હુત્વા અતથા ઉપટ્ઠહનતો. તેનાહ ''**યથા**''તિઆદિ. ચક્ખુપથે એવ કતવિજ્જાય, ન તતો પરન્તિ વુત્તં – ''**દસ્સનૂપચારે ઠિતસ્સેવ તથા પઞ્ઞાયતી**''તિ. તયિદં સમ્બરવિજ્જાવસેન વુત્તં.

એવં તાવકાલિકભાવેન કામાનં માયાકતભાવં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તતો અઞ્ઞેનપિ પકારેન દસ્સેતું “**યથા ચા**”તિઆદિ વુત્તં. અનિચ્ચાદિસભાવાનં કામાનં નિચ્ચાદિસભાવદસ્સનં વિપલ્લાસસહગતતાય વેદિતબ્બં. **બાલાનં લાપનતો**તિ અપરિઞ્ઞાતવત્થુકાનં અન્ધબાલાનં પુગ્ગલાનં વિપલ્લાસહેતુતો. મનુસ્સલોકે ઠત્વા મનુસ્સાનં વા વસેન ભગવતા ભાસિતત્તા વુત્તં – “**દિટ્ઠધમ્મિકા કામાતિ માનુસકા પઞ્ચ કામગુણા**”તિ . તતો એવ ચ “**સમ્પરાયિકાતિ તે ઠપેત્વા અવસેસા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ દિટ્ઠધમ્મા પચ્ચક્ખસભાવા આરમ્મણભૂતા એતાસં અત્થીતિ **દિટ્ઠધમ્મિકા**. સમ્પરાયિકે કામે આરબ્ભ ઉપ્પન્નસઞ્ઞા **સમ્પરાયિકા**. તે સમેચ્ચ ધીયતિ એત્થ આણાતિ ધેય્યં, આણાપવત્તિટ્ઠાનં. મારસ્સ ધેય્યન્તિ **મારધેય્યં** તસ્સ ઇસ્સરિયપવત્તનત્તા. તેનાહ “**યેહી**”તિઆદિ. **ગહિત**ન્તિ વિસયવિસયીભાવેન ગહિતં, આરમ્મણવસેન આરમ્મણકરણવસેન ચ ગહિતન્તિ અત્થો. તત્થ આરમ્મણકરણવસેન ગહણં નામ ‘‘ઇદં મય્હ’’ન્તિ અવિભાગેન પરિગ્ગહકરણં; આરમ્મણવસેન પન ગહણં ભાગસો આરમ્મણાનુભવનન્તિ વદન્તિ. ઉભયસ્સપિ પન તણ્હારાગવસેન ગહણં સન્ધાય, “**ઉભયમેતં ગહિત**”ન્તિ વુત્તં. **મારો**તિ કિલેસમારો. યદગ્ગેન કિલેસમારો, તદગ્ગેન દેવપુત્તમારોપિ તે અત્તનો વસં વત્તેતિ. **તં સન્ધાયા**તિ ધમ્મમુખેન પુગ્ગલગ્ગહણં સન્ધાય.

અપ્પહીનવિપલ્લાસા હિ પુગ્ગલા કામાધિમુત્તા મારસ્સ ઇસ્સરિયવત્તનટ્ઠાનતાય ‘‘મારધેય્ય’’ન્તિ વુત્તા, તથા મારસ્સ નિવાપગોચરપરિયાયેહિપિ તે એવં વુત્તાતિ દસ્સેન્તો, “**યથા ચોળસ્સા**”તિઆદિમાહ. નિવપતીતિ નિવાપો, સો એવ બીજન્તિ **નિવાપબીજં**. **તે**તિ કામગુણા. **યત્થા**તિ યસ્મિં પદેસે.

મનસિ ભવાતિ **માનસા**તિ આહ “**ચિત્તસમ્ભૂતા**”તિ. તે પન અવિજ્જાદયો પાળિયં આગતા. એવઞ્હિ લોહિતસન્નિસ્સયો પુબ્બો વિય અનુરોધૂપનિસ્સયો વિરોધોતિ દસ્સેન્તો, “**મમાયિતે વત્થુસ્મિ**”ન્તિઆદિમાહ. **તેધા**તિ એત્થ **ઇધા**તિ નિપાતમત્તં ‘‘ઇધાહં, ભિક્ખવે, ભુત્તાવી અસ્સ’’ન્તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૦) વિય. **કામલોક**ન્તિ કામગુણસઙ્ખાતં સઙ્ખારલોકં, યત્થ વા લોકે કામગુણવન્તં લોકં. **ચિત્તેન અધિટ્ઠહિત્વા**તિ ઝાનારમ્મણં પટિભાગનિમિત્તં ભાવનાચિત્તેન ઉપ્પાદેત્વા. **પરિત્તં નામ** વિક્ખમ્ભનઅસમત્થત્તા કિલેસેહિ પરિતો ખણ્ડિતં વિય હોતિ. **તસ્સ પટિક્ખેપેના**તિ પરિત્તભાવપટિક્ખેપેન. **પમાણન્તિપિ કામાવચરમેવ** પાપકાનં પમાણકરણધમ્માનં વિક્ખમ્ભનવસેન અપ્પજહનતો. તપ્પટિક્ખેપવસેન **અપ્પમાણં** નામ મહગ્ગતન્તિ આહ – “**રૂપાવચરં અરૂપાવચર**”ન્તિ. સમુચ્છેદવસેન કિલેસાનં અપ્પહાનેન મહગ્ગતજ્ઝાનમ્પિ સુભાવિતં નામ ન હોતિ, પગેવ પરિત્તજ્ઝાનન્તિ આહ – “**સુભાવિતન્તિ…પે॰… લોકુત્તરસ્સેવેતં નામ**”ન્તિ. **એતસ્સ વસેના**તિ ‘‘સુભાવિત’’ન્તિ પદસ્સ વસેન.

તમેવ પટિપદન્તિ તમેવ અભિઞ્ઞાદિપહાનાવહં ઝાનપટિપદં. અરહત્તે તસ્સ ઉપાયભૂતાય વિપસ્સનાય વા ચતુત્થજ્ઝાને તસ્સ ઉપાયભૂતે ઉપચારે વા સતિ ચિત્તં પસન્નમેવ હોતીતિ આહ – “**અરહત્તં વા…પે॰… ઉપચારં વા**”તિ. **અધિમોક્ખસમ્પસાદો**તિ ‘‘અજ્જેવ અરહત્તં ગણ્હિસ્સામી’’તિ વા વિપસ્સનાય વીથિપટિપન્નત્તા; ‘‘અજ્જેવ ચતુત્થજ્ઝાનં નિબ્બત્તેસ્સામી’’તિ વા ઉપચારસમાધિના ચિત્તસ્સ સમાહિતત્તા અધિમુચ્ચનભૂતો સમ્પસાદો. **પટિલાભસમ્પસાદો**તિ અરહત્તસ્સ ચતુત્થજ્ઝાનસ્સ વા અધિગમસઙ્ખાતો સમ્પસાદો. પટિલાભોપિ હિ કિલેસકાલુસિયાભિભવનતો ચિત્તસ્સ સુપ્પસન્નભાવાવહત્તા ‘‘સમ્પસાદો’’તિ વુત્તો. **પચ્ચયા**તિ નામરૂપપચ્ચયા અવિજ્જાદયો. **સબ્બથા**તિ સમુદયતો અત્થઙ્ગમતો અસ્સાદતો આદીનવતો નિસ્સરણતોતિ સબ્બપ્પકારેન. **આસા**તિ અધિમુચ્ચનવસેન આસીસના. તેનાહ – “**આસા સન્તિટ્ઠતિ, અધિમોક્ખં પટિલભતી**”તિ.

પાદકન્તિ પદટ્ઠાનં. **કિલેસા સન્નિસીદન્તી**તિ નીવરણસહગતા એવ કિલેસા વિક્ખમ્ભનવસેન વૂપસમન્તિ. **સતી**તિ ઉપચારજ્ઝાનાવહા સતિ **સન્તિટ્ઠતિ. સઙ્ખારગતન્તિ** ભાવનાય સમતાય પવત્તમાનત્તા, ઇમે ધમ્મવિચયસમ્બોજ્ઝઙ્ગાદયો એકરસા હુત્વા પવત્તન્તીતિ, ભાવનાચિત્તુપ્પાદપરિયાપન્નં સઙ્ખારગતં **વિભૂતં પાકટં હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ. ચિત્તુપ્પાદો**તિ ભાવનાચિત્તુપ્પાદો. **લેપપિણ્ડે**તિ સિલેસપિણ્ડે **લગ્ગમાનો વિય** અપ્પિતો વિય હોતિ. **ઉપચારેન સમાધિયતિ** ઉપચારજ્ઝાનેન સમાધિયતિ. **અયન્તિ** અયં દુવિધોપિ અધિમુચ્ચનાકારો અધિમોક્ખસમ્પસાદો નામ. **તસ્મિં સમ્પસાદે સતી**તિ એતસ્મિં વિપસ્સનાલક્ખણે, ઉપચારજ્ઝાને વા અધિમોક્ખસમ્પસાદે સતિ. **યો પન અરહત્તં વા પટિલભતિ ચતુત્થજ્ઝાનં વા, તસ્સ ચિત્તં વિપ્પસન્નં હોતિયેવ,** અયં નિપ્પરિયાયતો **પટિલાભસમ્પસાદો**, એવં સન્તેપિ ઇધાધિપ્પેતમેવ દસ્સેતું , “**ઇધ પના**”તિઆદિ વુત્તં. **વિપસ્સના હી**તિઆદિ વુત્તસ્સ સમત્થનં. તત્થ **પઞ્ઞાયા**તિ અરહત્તપઞ્ઞાય. **અધિમુચ્ચનસ્સા**તિ સદ્દહનં ઉસ્સુક્કાપજ્જનસ્સ. **ઉપચારન્તિ** ઉપચારજ્ઝાનં. આનેઞ્જસમાપત્તિયા અધિમુચ્ચનસ્સ કારણન્તિ યોજના.

એતરહિ વાતિ ઇદાનિમેવ. **આનેઞ્જં વા**તિ ચતુત્થજ્ઝાનં વા. **સમાપજ્જતી**તિ અધિગચ્છતિ. **ઇદં હી**તિઆદિના સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિવરતિ. અરહત્તસચ્છિકિરિયા નામ અગ્ગમગ્ગભાવનાય સતિ અત્થતો આપન્ના હોતિ, અગ્ગમગ્ગપઞ્ઞા એવ તદત્થં અધિમુચ્ચિતબ્બાતિ દસ્સેન્તો, “**અથ વા**”તિ વિકપ્પન્તરમાહ. તત્થ યથા નામ પાસાદસ્સ અત્થાય સમાનીતદબ્બસમ્ભારાવયવે અપ્પહોન્તે કૂટાગારં કાતું ન પહોન્તિયેવ, એવંસમ્પદમિદન્તિ દસ્સેન્તો, “**તં અનભિસમ્ભુણન્તો આનેઞ્જં વા સમાપજ્જતી**”તિ આહ. **ચતુસચ્ચં વા સચ્છિકરોતિ** હેટ્ઠિમમગ્ગાધિગમનવસેન આનેઞ્જં વા સમાપજ્જતિ ઉભયસ્સપિ હેતુપરિગ્ગહિતત્તા.

તત્રાતિ તસ્મિં ‘‘પઞ્ઞાય વા અધિમુચ્ચતિ, આનેઞ્જં વા સમાપજ્જતી’’તિ યથાવુત્તે વિસેસાધિગમે અયં ઇદાનિ વુચ્ચમાનો યોજનાનયો. **એવં હોતી**તિ ઇદાનિ વુચ્ચમાનાકારેન ચિત્તાભિનીહારો હોતિ. **કિચ્ચન્તિ** પબ્બજિતકિચ્ચં. **તતો**તિ અરહત્તાધિગમનતો. **ઓસક્કિતમાનસો**તિ સંકુચિતચિત્તો. **અન્તરા ન તિટ્ઠતી**તિ અસમાહિતભૂમિયં ન તિટ્ઠતિ. ઇદાનિ યથાવુત્તમત્થં ઉપમાય વિભાવેતું “**યથા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્રાયં સઙ્ખેપત્થો – યથા તસ્સ પુરિસસ્સ વનમહિંસં ગહેતું ઉસ્સાહવતો ઓસક્કન્તસ્સ સસગોધાદિગ્ગહણે વત્તબ્બમેવ નત્થિ, એવં ઇમસ્સપિ ભિક્ખુનો અરહત્તં ગહેતું ઉસ્સાહવતો તતો ઓસક્કિત્વા ચતુત્થજ્ઝાનસમાપજ્જને વત્તબ્બમેવ નત્થીતિ. **એસેવ નયો**તિ યથાવુત્તં ઉપમં ઉપમાસંસન્દનઞ્ચ મગ્ગભાવનાયોજનાયં ચતુસચ્ચસચ્છિકિરિયાયોજનાયઞ્ચ અતિદિસતિ.

હેતુઅત્થજોતનો **યન્તિ** નિપાતો, કરણે વા એતં પચ્ચત્તવચનન્તિ આહ “**યેન કારણેના**”તિ. તસ્સ સંવત્તનં અરહતિ, તં વા પયોજનં એતસ્સાતિ **તંસંવત્તનિકં. વિઞ્ઞાણન્તિ** વિપાકવિઞ્ઞાણં. આનેઞ્જસભાવં ઉપગચ્છતીતિ **આનેઞ્જૂપગં**. યથા કુસલં આનેઞ્જસભાવં, એવં તં વિપાકવિઞ્ઞાણમ્પિ આનેઞ્જસભાવં ઉપગતં અસ્સ ભવેય્ય. તેનાહ – “**કાદિસમેવ ભવેય્યાતિ અત્થો**”તિ. **કેચી**તિ અભયગિરિવાસિનો. **કુસલવિઞ્ઞાણન્તિ** વિપાકવિઞ્ઞાણમ્પિ તં કુસલં વિય વદન્તિ. **તન્નામકમેવા**તિ કુસલં વિય આનેઞ્જનામકમેવ સિયા. એત્થ ચ પુરિમવિકપ્પે ‘‘આનેઞ્જૂપગ’’ન્તિ તંસદિસતા વુત્તા, દુતિયવિકપ્પે તતો એવ તંસમઞ્ઞતા. **સો પનાયમત્થો**તિ આનેઞ્જસદિસતાય વિપાકકાલેપિ તંનામકમેવ અસ્સાતિ યથાવુત્તો અત્થો. **ઇમિના નયેના**તિ ઇમિના વુત્તનયેન. એત્થ હિ આનેઞ્જાભિસઙ્ખારહેતુવિપાકવિઞ્ઞાણં ‘‘આનેઞ્જૂપગં હોતિ વિઞ્ઞાણ’’ન્તિ વુત્તત્તા તંનામકમેવ કત્વા દીપિતં. **અરહત્તસ્સાપી**તિ **અપિ**સદ્દેન અગ્ગમગ્ગભાવનાયપિ હેટ્ઠિમમગ્ગભાવનાયપીતિ અત્થો સઙ્ગહિતોતિ દટ્ઠબ્બો.

સમાધિવસેન ઓસક્કના કથિતાતિ ''વિપુલેન મહગ્ગતેન ચેતસા વિહરેય્ય''ન્તિ સમથનયં દસ્સેત્વા દેસના કથિતા.

૬૭. **અયઞ્હિ ભિક્ખૂ**તિ યં ઉદ્દિસ્સ અયં દુતિયાનેઞ્જસપ્પાયદેસનાય ભિક્ખુ વુત્તો. **પઞ્ઞવન્તતરો**તિ વત્વા તં દસ્સેતું, ''**દ્વિન્નમ્પિ કમ્મટ્ઠાનં એકતો કત્વા સમ્મસતી**''તિ વુત્તં. હેટ્ઠિમસ્સ હિ ''યે ચ દિટ્ઠધમ્મિકા કામા''તિઆદિના રૂપસદ્દગન્ધરસફોટ્ઠબ્બાનેવ રૂપમુખેન વિપસ્સનાભિનિવેસો કતો, ઇમસ્સ પન ''યં કિઞ્ચિ રૂપ''ન્તિઆદિના સકલરૂપધમ્મવસેન. ભગવા હિ કમ્મટ્ઠાનં કથેન્તો કમ્મટ્ઠાનિકસ્સ ભિક્ખુનો કારણબલાનુરૂપમેવ પઠમં ભાવનાભિનિવેસં દસ્સેતિ; સો પચ્છા ઞાણે વિપુલં ગચ્છન્તે અનવસેસતો ધમ્મં પરિગ્ગણ્હાતિ. **રૂપપટિબાહનેના**તિ રૂપવિરાગભાવનાય સબ્બસો સમતિક્કમેન. **સબ્બત્થા**તિ સબ્બેસુ તતિયાનેઞ્જાદીસુ.

પઞ્ઞવન્તતરોતિ પઞ્ઞુત્તરો. **તિણ્ણમ્પિ કમ્મટ્ઠાનં એકતો કત્વા**તિ કામગુણા સબ્બરૂપધમ્મા કામસઞ્ઞાતિ એવં તિણ્ણં પુગ્ગલાનં કમ્મટ્ઠાનવસેન તિધા વુત્તે સમ્મસનૂપગધમ્મે એકતો કત્વા, ''સબ્બમેતં અનિચ્ચ''ન્તિ એકજ્ઝં ગહેત્વા, સમ્મસતિ યથા – ''યં કિઞ્ચિ સમુદયધમ્મં, સબ્બં તં નિરોધધમ્મ''ન્તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૯૮; સં॰ નિ॰ ૫.૧૦૮૧; મહાવ॰ ૧૬; ચૂળનિ॰ અજિતમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૪, ૭, ૮; તિસ્સમેત્તેય્યમાણવપુચ્છાનિદ્દેસ ૧૦, ૧૧; પટિ॰ મ॰ ૨.૩૦). તેનાહ – ''**ઉભયમેતં અનિચ્ચ**''ન્તિઆદિ. કામરૂપસઞ્ઞાવસેન દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકભેદતો અટ્ઠ એકેકકોટ્ઠાસાતિ એવં કતં ઉભયન્તિ વુત્તન્તિ આહ – ''**દિટ્ઠધમ્મિક...પે॰... વસેન સઙ્ખિપિત્વા ઉભયન્તિ વુત્ત**''ન્તિ. **તણ્હાદિટ્ઠિવસેના**તિ તણ્હાભિનન્દનાવસેન ''એતં મમા''તિ, દિટ્ઠાભિનન્દનાવસેન ''એસો મે અત્તા''તિ એવં **અભિનન્દિતું. એસેવ નયો**તિ ઇમિના તણ્હાદિટ્ઠિવસેન ''એતં મમ, એસો મે અત્તા''તિ અભિનન્દિતું અજ્ઝોસાય ગિલિત્વા પરિનિટ્ઠાપેત્વા ઠાતુન્તિ ઇમમત્થં અતિદિસતિ. **કામપટિબાહનેના**તિ ઇદં આગમનપટિપદાદસ્સનત્થં, વણ્ણભણનત્થઞ્ચ વુત્તં. **રૂપપટિબાહનં** હિસ્સ આસન્નં, તતોપિ આકાસાનઞ્ચાયતનસમતિક્કમો, તંસમતિક્કમેન સહેવ સબ્બે તા **વિપસ્સનાવસેન ઓસક્કના કથિતા** ''ઉભયમેતં અનિચ્ચ''ન્તિઆદિવચનતો.

૬૮. ઇધ **અત્તનો ચા**તિ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનકમ્મટ્ઠાનં સન્ધાયાહ. **નિરુજ્ઝન્તિ** તપ્પટિબદ્ધછન્દરાગનિરોધેન, સમાપજ્જનક્ખણે પન અનુપ્પાદનેનપિ. તેનાહ ''**આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનં પત્વા**''તિ. **અતપ્પકટ્ઠેના**તિ ઉળારતરભાવેન ઝાનસમાપત્તિયા અતિત્તિકરભાવેન. **તમેવ પટિપદ**ન્તિ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનભાવનમાહ. **સમાધિવસેન ઓસક્કના કથિતા** તતિયારુપ્પકમ્મટ્ઠાનસ્સ વુત્તત્તા ''યત્થેતા''તિઆદિના.

ઇધ **અત્તનો**તિ દ્વિકોટિકસુઞ્ઞતામનસિકારસઙ્ખાતં વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાનં. **હેટ્ઠા વુત્તપટિપદ**ન્તિ અનન્તરં વુત્તઆકિઞ્ચઞ્ઞાયતનકમ્મટ્ઠાનં. સતિ સમથભાવનાયં સુઞ્ઞતામનસિકારસ્સ ઇધ સાતિસયત્તા વુત્તં. ''**દુતિયાકિઞ્ચઞ્ઞાયતને વિપસ્સનાવસેન ઓસક્કના કથિતા**''તિ.

૭૦. તતિયાકિઞ્ચઞ્ઞાયતને **અત્તનો**તિ ચતુકોટિકસુઞ્ઞતામનસિકારસઙ્ખાતં વિપસ્સનાકમ્મટ્ઠાનં. **એત્થા**તિ એતસ્મિં સુઞ્ઞતાનુપસ્સનાધિકારે. **ક્વચની**તિ કત્થચિ ઠાને, કાલે, ધમ્મે વા. અથ વા **ક્વચની**તિ અજ્ઝત્તં, બહિદ્ધા વા. **અત્તનો અત્તાન**ન્તિ સકત્તાનં. ''અયં ખો, ભો બ્રહ્મા...પે॰... વસી પિતા ભૂતભબ્યાન''ન્તિઆદિના (દી॰ નિ॰ ૧.૪૨) પરપરિકપ્પિતં અત્તાનઞ્ચ કસ્સચિ કિઞ્ચનભૂતં ન પસ્સતીતિ દસ્સેન્તો ''**કસ્સચી**''તિઆદિમાહ. તત્થ **પરસ્સા**તિ ''પરા પજા''તિ ''પરો પુરિસો''તિ ચ એવં ગહિતસ્સ. **ન ચ મમ ક્વચની**તિ એત્થ **મમ**-સદ્દો અટ્ઠાનપયુત્તોતિ આહ ''**મમસદ્દં તાવ ઠપેત્વા**''તિ. **પરસ્સ ચા**તિ અત્તતો અઞ્ઞસ્સ, ''પરો પુરિસો નામ અત્થિ મમત્થાય સજિતો, તસ્સ

વસેન મય્હં સબ્બં ઇજ્ઝતી''તિ એવં એકચ્ચદિટ્ઠિગતિકપરિકપ્પિતવસેન પરં અત્તાનં, તઞ્ચ અત્તનો કિઞ્ચનભૂતં ન પસ્સતીતિ દસ્સેન્તો, "**ન ચ ક્વચની**"તિઆદિમાહ. એત્થ ચ **નાહં ક્વચની**તિ સકઅત્તનો અભાવં પસ્સતિ. **ન કસ્સચિ કિઞ્ચનતસ્મિ**ન્તિ સકઅત્તનો એવ કસ્સચિ અનત્તનિયતં પસ્સતિ. **ન ચ, મમા**તિ એતં દ્વયં યથાસઙ્ખ્યં સમ્બન્ધિતબ્બં, **અત્થી**તિ પચ્ચેકં. ''ન ચ ક્વચનિ પરસ્સ અત્તા અત્થી''તિ પરસ્સ અત્તનો અભાવં પસ્સતિ, ''તસ્સ પરસ્સ અત્તનો મમ કિસ્મિઞ્ચિ કિઞ્ચનતા ન ચત્થી''તિ પરસ્સ અત્તનો અનત્તનિયતં પસ્સતિ. એવં અજ્ઝત્તં બહિદ્ધા ચ ખન્ધાનં અત્તત્તનિયસુઞ્ઞતા સુદ્ધસઙ્ખારપુઞ્જતા ચતુકોટિકસુઞ્ઞતાપરિગ્ગણ્હનેન દિટ્ઠા હોતિ. **હેટ્ઠા વુત્તપટિપદ**ન્તિ ઇધાપિ આકિઞ્ચઞ્ઞાયતનકમ્મટ્ઠાનમેવ વદતિ. **વિપસ્સનાવસેનેવ ઓસક્કના કથિતા** ચતુકોટિકસુઞ્ઞતાદસ્સનવિસેસભાવતો, તપ્પધાનત્તા ચસ્સ મનસિકારસ્સ.

ઇધ **અત્તનો**તિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનકમ્મટ્ઠાનમાહ. **સબ્બસઞ્ઞા**તિ રૂપસઞ્ઞા પટિઘસઞ્ઞા નાનત્તસઞ્ઞા હેટ્ઠિમા તિસ્સો અરૂપસઞ્ઞાતિ એવં સબ્બસઞ્ઞા અનવસેસા નિરુજ્ઝન્તીતિ વદન્તિ. "**હેટ્ઠા વુત્તા**"તિ પન વિસેસિતત્તા ઇમસ્મિં આગતા ચતુત્થજ્ઝાનસઞ્ઞાદયો અપિ સઞ્ઞાતિ અપરે. **તન્તિ** સમ્મુતિમત્તં કામસઞ્ઞાપટિબાહનવસેનેવ તેસં નાનત્તસઞ્ઞાદિનિરોધસ્સ અત્થસિદ્ધત્તા. **સમાધિવસેન ઓસક્કના કથિતા** નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનભાવનાય સમથકમ્મટ્ઠાનભાવતો.

૭૧. પુબ્બે પઞ્ચવિધં કમ્મવટ્ટન્તિ પુરિમકમ્મભવસ્મિં મોહો અવિજ્જા આયૂહના સઙ્ખારા નિકન્તિતણ્હા ઉપગમનં ઉપાદાનં ચેતના ભવોતિ એવમાગતો સપરિક્ખારો કમ્મપ્પબન્ધો. **ન આયૂહિતં અસ્સા**તિ ન ચેતિતં પકપ્પિતં ભવેય્ય. **એતરહિ એવં પઞ્ચવિધં વિપાકવટ્ટ**ન્તિ વિઞ્ઞાણનામરૂપસળાયતનફસ્સવેદનાસઙ્ખાતો પચ્ચુપ્પન્નો વિપાકપ્પબન્ધો **નપ્પવત્તેય્ય** કારણસ્સ અનિપ્ફન્નત્તા. **સચે આયૂહિતં ન ભવિસ્સતી**તિ યદિ ચેતિતં પકપ્પિતં ન સિયા. **યં અત્થી**તિ યં પરમત્થતો વિજ્જમાનકં. તેનાહ "**ભૂત**"ન્તિ. તઞ્હિ પચ્ચયનિબ્બત્તતાય ''ભૂત''ન્તિ વુચ્ચતિ. **તં પજહામી**તિ તપ્પટિબદ્ધછન્દરાગપ્પહાનેન તતો એવ આયતિં અનુપ્પત્તિધમ્મતાપાદનવસેન પજહામિ પરિચ્ચજામિ.

પરિનિબ્બાયીતિ સહ પરિકપ્પનેન અતીતત્થેતિ આહ "**પરિનિબ્બાયેય્યા**"તિ. **પરિનિબ્બાયેય્ય નુ ખો**તિ વા પાઠો, સો એવત્થો. **ન કિઞ્ચિ કથિત**ન્તિ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનસમાપત્તિયા સઙ્ખારાવસેસસુખુમભાવેન ઞાણુત્તરસ્સેવ વિસયભાવતો સરૂપતો ન કિઞ્ચિ કથિતં, નયેન પનસ્સ વિસેસં ઞાપેતુકામત્તા. ભગવતો કિર એતદહોસિ – ''ઇમિસ્સંયેવ પરિસતિ નિસિન્નો આનન્દો અનુસન્ધિકુસલતાય નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં પાદકં કત્વા ઠિતસ્સ ભિક્ખુનો પટિસન્ધિં અરહત્તઞ્ચ સન્ધાય પઞ્હં પુચ્છિસ્સતિ, ઇમિના પુચ્છાનુસન્ધિના તમત્થં દેસેસ્સામી''તિ. ઓસક્કનાય ચ ઇધાધિપ્પેતત્તા ભિન્નરસદેસના હોતીતિ પુચ્છાનુસન્ધિ પુચ્છિતા. તસ્મિઞ્હિ અસતિ અનુસન્ધિભેદભિન્નેસા દેસના, ન ચ બુદ્ધાચિણ્ણા ભિન્નરસદેસનાતિ. **વિપસ્સનાનિસ્સિત**ન્તિ તન્નિસ્સિતં. **તસ્સ** ભિક્ખુનો. ઉપાદિયતિ એતેનાતિ ચ **ઉપાદાનં**. **ન પરિનિબ્બાયતિ** પહાતબ્બસ્સ અપ્પજહનતો. તેનાહ ભગવા – ''ધમ્માપિ ખો, ભિક્ખવે, પહાતબ્બા, પગેવ અધમ્મા''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૦). **ઉપાદાનસેટ્ઠ**ન્તિ ઇદં નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનભવસ્સ સબ્બભવગ્ગતાદસ્સનપરં, ન પન અરિયભવગ્ગસ્સ ઉપાદાનસેટ્ઠતાપટિસેધપરં.

૭૩. નિસ્સાયાતિ ભવપરિયાપન્નં નામ ધમ્મં નિસ્સાય તપ્પરિયાપન્નં નામ નિસ્સાય ઓઘનિત્થરણા ભગવતા અક્ખાતા; અહો અચ્છરિયમેતં, અહો અબ્ભુતમેતન્તિ.

નવસુપિ ઠાનેસુ સમથયાનિકસ્સેવ વસેન દેસનાય આગતત્તા, ઇધ ચ કસ્સચિપિ પાદકજ્ઝાનસ્સ અનામટ્ઠત્તા વુત્તં – ''**અરિયસાવકોતિ સુક્ખવિપસ્સકો અરિયસાવકો**''તિ. **નવન્નમ્પિ કમ્મટ્ઠાનં એકતો કત્વા સમ્મસતી**તિ ઇદં ઝાનધમ્મેપિ અનુસ્સવલદ્ધે ગહેત્વા સમ્મસનં સમ્ભવતીતિ કત્વા વુત્તં; તેભૂમકસઙ્ખારગતં ઇધ વુત્તન્તિ અનવસેસતો પરિગ્ગહણં સન્ધાય વુત્તં – ''**યાવતા સક્કાયો**''તિ.

એતં અમતન્તિ અમતં નિબ્બાનં આરબ્ભ પવત્તિયા એતં અરહત્તં અમતરસં. તેનાહ – ''**એતં અમતં સન્તં, એતં પણીત**''ન્તિ. ''અનુપાદાય કિઞ્ચિપિ અગ્ગહેત્વા ચિત્તં વિમુચ્ચી''તિ વુત્તત્તાપિ **અનુપાદા ચિત્તસ્સ વિમોક્ખો** નિબ્બાનં અઞ્ઞત્થ સુત્તે વુચ્ચતિ.

તિણ્ણં ભિક્ખૂનન્તિ અભિનિવેસભેદેન તિવિધાનં. પાદકં કત્વા ઠિતસ્સ ઓસક્કનાય અભાવે કારણં હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. **સમોધાનેત્વા**તિ સમ્મદેવ ઓદહિત્વા તસ્મિં તસ્મિં ઠાને અસઙ્કરતો વવત્થપેત્વા. **સુકથિતં નામ હોતિ** કથેતબ્બસ્સ અનવસેસેત્વા કથિતત્તા.

આનેઞ્જસપ્પાયસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૭. ગણકમોગ્ગલ્લાનસુત્તવણ્ણના

૭૪. યથા હેટ્ઠિમસોપાનફલકં ઓરોહન્તસ્સ પચ્છિમં નામ હોતિ, એવં આરોહન્તસ્સ પઠમં નામ હોતીતિ વુત્તં – ''**યાવ પચ્છિમસોપાનકળેવરાતિ યાવ પઠમસોપાનફલકા**''તિ. **વત્થું સોધેત્વા**તિ વત્થુવિજ્જાચરિયેન વુત્તવિધિના પાસાદવત્થુનો સોધનવિધિં કત્વા. **એત્થા**તિ પાસાદકરણે. સત્તધા ભિન્નસ્સ વાલગ્ગસ્સ અંસુકોટિવેધકો **વાલવેધિ** નામ. **ઠાનસમ્પાદનન્તિ** વેસાખમણ્ડલાદીનં સમ્પાદનં. **મુટ્ઠિકરણાદીહી**તિ ઉસુમુટ્ઠિકરણજિયાગાહજિયાવિજ્ઝાદીહિ. **એવં ગણાપેમા**તિ એકં નામ એકમેવ, દ્વે દુકા ચત્તારિ, તીણિ તિકાનિ નવ, ચત્તારિ ચતુક્કાનિ સોળસાતિઆદિના એવં ગણનં સિક્ખાપેમ.

૭૫. કેરાટિકા હોન્તીતિ સમયસ્સ અનુપક્કિલિટ્ઠકરણમાયાસાઠેય્યેન સમન્નાગતા હોન્તિ. **તં** દમનં **જીવિતહેતુપિ નાતિક્કમતિ**, અયમસ્સ જાતિદોસાભાવો.

૭૬. સતિસમ્પજઞ્ઞાહિ સમઙ્ગિભાવત્થાયાતિ સતતવિહારિભાવસાધનેહિ સતિસમ્પજઞ્ઞેહિ સમન્નાગમત્થાય. નનુ ચ ખીણાસવા સતિવેપુલ્લપ્પત્તા પઞ્ઞાવેપુલ્લપ્પત્તા ચ, કથં તસ્સ સતિસમ્પજઞ્ઞં પયોગસાધનીયં પવત્તન્તિ આહ ''**દ્વે હી**''તિઆદિ. **સતતવિહારી**તિ સતતં સમાપત્તિવિહારિબહુલા, તસ્મા તે ઇચ્છિતિચ્છિતક્ખણે ફલસમાપત્તિં સમાપજ્જન્તિ. વુત્તવિપરિયાયેન નોસતતવિહારિનો દટ્ઠબ્બા. તેનાહ ''**તત્થા**''તિઆદિ. **અપ્પેતું ન સક્કોતિ** અનાચિણ્ણભાવતો.

તં વિતક્કેન્તોતિ ''સામણેરસ્સ સેનાસનં નત્થિ, અરઞ્ઞઞ્ચ સીહાદીહિ સપરિસ્સયં, કિં નુ ખો તસ્સ ભવિસ્સતી''તિ તં વિતક્કેન્તો. **એવરૂપો**તિ એદિસો યથાવુત્તસામણેરસદિસો ખીણાસવો. **ઇમે ધમ્મે**તિ ઇમસ્મિં સુત્તે આગતે સીલાદિધમ્મે. **આવજ્જિત્વાવા**તિ અત્તનો પરિસુદ્ધસીલતાદિઆવજ્જનહેતુ એવ સમાપજ્જિતું સક્ખિસ્સતિ.

૭૮. ''**યેમે, ભો ગોતમા**''તિ વચનસ્સ સમ્બન્ધં દસ્સેતું, ''**તથાગતે કિરા**''તિઆદિ વુત્તં. **એવન્તિ** ''યેમે, ભો ગોતમા''તિઆદિઆકારેહિ **વત્તુમારદ્ધો**.

અજ્જધમ્મેસૂતિ અપુરાતનધમ્મેસુ. તક્કનમત્તાનિ હિ તેહિ કપ્પેત્વા સયંપટિભાનં વિરચિતાનિ. પુરાતનતાય પરિપુણ્ણતાય એકન્તનિય્યાનિકતાય ચ પરમો ઉત્તમો. તેનાહ – ''તેસુ...પે॰... ઉત્તમોતિ અત્થો''તિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ગણકમોગ્ગલ્લાનસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૮. ગોપકમોગ્ગલ્લાનસુત્તવણ્ણના

૭૯. કમ્મંયેવ કમ્મન્તો, સો એત્થ અત્થીતિ કમ્મકરણટ્ઠાનં ''**કમ્મન્તો**''તિ વુત્તં. તેનાહ ''**કમ્મન્તટ્ઠાન**''ન્તિ. **તેહિ ધમ્મેહી**તિ બુદ્ધગુણેહિ. તે પન સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપ્પમુખાતિ કત્વા આહ ''**સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણધમ્મેહી**''તિ. **સબ્બેન સબ્બ**ન્તિ સબ્બપ્પકારેન અનવસેસં, એત્તકો ગુણાનં પકારભેદો, તેસુ કિઞ્ચિપિ પકારં અનવસેસેત્વા. **સબ્બકોટ્ઠાસેહિ સબ્બ**ન્તિ યત્તકા ગુણભાગા, તેહિ સબ્બેહિ અનવસેસં નિસ્સેસમેવ કત્વા. **યોપિ અહોસી**તિ યોપિ કોસમ્બિવાસીનં ભિક્ખૂનં વસેન કોસમ્બિયં કલહો અહોસિ. **સોપિ તત્થેવ** ઉપ્પન્નટ્ઠાનેયેવ ઉપ્પન્નમત્તો વૂપસમિતો. **પરિનિબ્બુતકાલે પનસ્સા**તિ અસ્સ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ પરિનિબ્બુતકાલે પન. ભિય્યોસોમત્તાય ભિક્ખૂ સમગ્ગા જાતા, કથઞ્ચ સંવેગો જાતોતિ દસ્સેતું ''**અટ્ઠસટ્ઠી**''તિઆદિ વુત્તં. સાતિસયં અભિણ્હઞ્ચ ઉપસમપ્પત્તિયા **અતિવિય ઉપસન્તુપસન્તા. અનુસંયાયમાનો**તિ અનુ અનુ સમ્મદેવ જાનન્તો વિચારેન્તો વોસાસમાનો. ''અનુસઞ્ઞાયમાનો''તિ વા પાઠો. તત્થ ય-કારસ્સ ઞ-કારં કત્વા નિદ્દેસોતિ આહ ''**અનુવિચરમાનો**''તિ.

૮૦. **હેટ્ઠિમપુચ્છમેવા**તિ ગોપકમોગ્ગલ્લાનેન પુચ્છિતપુચ્છમેવ. સો હિ ''તેહિ ધમ્મેહી''તિઆદિના, ''અત્થિ કોચિ તુમ્હાકં સાસનસ્સ સારભૂતો ભિક્ખૂ''તિ પુચ્છિ. અયઞ્ચ તમેવ ''પટિસરણો''તિ પરિયાયેન પુચ્છિ. **અપ્પટિસરણે**તિ યં તુમ્હે ભિક્ખું પટિબોધેય્યાથ, તાદિસસ્સ અભાવેન અપ્પટિસરણે. તથાગતેન પવેદિતો ધમ્મો પટિસરણં એતેસન્તિ **ધમ્મપટિસરણા**. તેનાહ ''**ધમ્મો અવસ્સયો**''તિ.

૮૧. **આગચ્છતી**તિ વાચુગ્ગતભાવેન આગચ્છતિ. વત્થુવીતિક્કમસઙ્ખાતે ગરુગરુતરલહુલહુતરાદિભેદે અજ્ઝાચારે આપત્તિસમઞ્ઞાતિ આહ – ''**આપત્તિ...પે॰... આણાતિક્કમનમેવા**''તિ. **યથાધમ્મ**ન્તિ ધમ્માનુરૂપં. **યથાસિટ્ઠ**ન્તિ યથાનુસિટ્ઠં. **ધમ્મો નો**તિ એત્થ **નો**-સદ્દો અવધારણે ''ન નો સમં અત્થિ તથાગતેના''તિઆદીસુ (ખુ॰ પા॰ ૬.૩; સુ॰ નિ॰ ૨૨૬) વિય. તેનેવાહ ''**ધમ્મોવ કારેતી**''તિ.

૮૩. ''યથા તં તુમ્હાદિસેહિ રક્ખકેહિ ગોપકેહી''તિ એવં પસન્નવેસેન અત્તાનં ઉક્કંસાપેતુકામો . અરિયૂપવાદપાપં ખમાપને સતિ અન્તરાયાય ન હોતીતિ આહ – ''**ઇચ્ચેતં કુસલ**''ન્તિ. **ગોનઙ્ગલમક્કટો**તિ ગોનઙ્ગુટ્ઠમક્કટો.

૮૪. અયં ઉક્કંસાપેતું ઇચ્છિતં યથારદ્ધમત્થં વિસંવાદેતિ અવણ્ણિતમ્પિ વણ્ણિતં કત્વા કથેન્તો; ઇમસ્સ વચનસ્સ પટિક્ખેપેન ઇમિના દાતબ્બપિણ્ડપાતસ્સ અન્તરાયો મા હોતૂતિ એવં પિણ્ડપાતં રક્ખિતું ન ખો પન સક્કાતિ યોજના. **ઇદ**ન્તિ ''ન ખો, બ્રાહ્મણ, સો ભગવા''તિઆદિદેસનં. **અબ્ભન્તરં કરિત્વા**તિ નિબ્બાનન્તોગધં કત્વા, અન્તરં વા તસ્સ નિજ્ઝાનસ્સ કારણં કત્વા. કામરાગવસેન હિ તં નિજ્ઝાનં હોતીતિ. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં સુત્તપદેસે. **સબ્બસઙ્ગાહિકજ્ઝાન**ન્તિ લોકિયલોકુત્તરસ્સ અન્તરાયો મા હોતૂતિ એવં કત્વાપિ રૂપાવચરસ્સ મગ્ગઝાનસ્સ ફલઝાનસ્સાતિ સબ્બસ્સપિ સઙ્ગણ્હનવસેન દેસિતત્તા સબ્બસઙ્ગાહકજ્ઝાનં નામ કથિતં.

યં નો મયન્તિ એત્થ **નો**તિ નિપાતમત્તં. **તં નો**તિ એત્થ પન **નો**તિ અમ્હાકન્તિ અત્થો. **ઉસૂયતિ** રાજકિચ્ચપસુતતાધીનતાય એકત્થાભિનિવેસભાવતો . મન્દપઞ્ઞતાય વસ્સકારગતઇસ્સાભિભૂતચિત્તતાય પરિપુણ્ણં કત્વા વુત્તમ્પિ અત્થં અનુપધારેન્તો આહ – ''**એકદેસમેવ કથેસી**''તિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ગોપકમોગ્ગલ્લાનસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૯. મહાપુણ્ણમસુત્તવણ્ણના

૮૫. **તસ્મિં અહૂ**તિ તસ્મિં અહનીતિ આહ ''**તસ્મિં દિવસે**''તિ. **અનસનેના**તિ સબ્બસો આહારસ્સ અભુઞ્જનેન સાસનિકસીલેન બાહિરકઅનસનેન ઉપેતા હુત્વાતિ યોજના. **વા**-સદ્દેન ખીરપાનમધુસાયનાદિવિધિં સઙ્ગણ્હાતિ. ઉપેચ્ચ વસિતબ્બતો **ઉપોસથો**, પાતિમોક્ખુદ્દેસો. ઉપેતેન સમન્નાગતેન હુત્વા વસિતબ્બતો સન્તાને વાસેતબ્બતો **ઉપોસથો**, સીલં. અનસનાદિધમ્માદિં વા ઉપેચ્ચ વસનં ઉપવાસો **ઉપોસથો**. તથારૂપે હત્થિજાતિવિસેસે ઉપોસથોતિ સમઞ્ઞામત્તન્તિ આહ – ''**ઉપોસથો નામ નાગરાજાતિઆદીસુ પઞ્ઞત્તી**''તિ. વુત્તનયેન ઉપવસન્તિ એત્થાતિ **ઉપોસથો**, દિવસો. **સો પનેસ** ઉપોસથો. **માસપુણ્ણતાયા**તિ માસસ્સ પૂરિતભાવેન. **સમ્પુણ્ણા**તિ સબ્બસો પુણ્ણા. તાય હિ રત્તિયા વસેન માસો અનવસેસતો પુણ્ણો હોતિ. માસદ્ધમાસાદિભેદં કાલં માતિ મિનન્તો વિય હોતીતિ ચ ''**મા**''**ઇતિ ચન્દો વુચ્ચતિ. એત્થા**તિ એતિસ્સા રત્તિયા. પુણ્ણો પરિપુણ્ણકલો જાતોતિ **પુણ્ણમા**. તઞ્હિ ચન્દપારિપૂરિયા માસપારિપૂરિયા એવમાહ. એતેન તસ્સ ઉપોસથભાવં દસ્સેતિ.

દિસ્સતિ ફલં સન્દિસ્સતીતિ **દેસો**, હેતૂતિ આહ ''**દેસન્તિ કારણ**''ન્તિ. **સબ્બં કથેન્તિ** સબ્બં અત્તના પરિગ્ગહિતપ્પકારં કથેન્તિ. **કથેતું ન સક્કોન્તિ** અવિસયત્તા. **પાસાદપરિવેણે**તિ પાસાદસ્સ પુરતો વિવટઙ્ગણે. **હેટ્ઠા વુત્તનયેના**તિ સેખસુત્તે (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨૨) વુત્તનયેન વિત્થારેતબ્બં.

૮૬. **ઇમે નુ ખો**તિ એત્થ નૂતિ સંસયજોતનોતિ આહ – ''**વિમતિપુચ્છા વિય કથિતા**''તિ. **જાનન્તેના**તિઆદિ પુચ્છાવત્તદસ્સનપરં દટ્ઠબ્બં, ન પુચ્છકસ્સ સત્થુ અત્તનો અજાનનભાવદીપનપરં. જાનાતિ હિ ભગવા. **અજાનન્તેન વિય હુત્વા** પુચ્છિતે. યથાભૂતસભાવં **જાનન્તો વિય પુચ્છતિ** કોહઞ્ઞે ઠત્વા. તેનાહ – ''**થેરો એવરૂપં વચનં કિં કરિસ્સતી**''તિ કારણસ્સ સુપ્પહીનત્તાતિ અધિપ્પાયો.

છન્દમૂલકાતિ તણ્હાછન્દમૂલકા. તણ્હા હિ દુક્ખસમુદયો. કુસલસઞ્ઞો વા થિરવિસદનિપુણસઞ્ઞો વા, કુસલસઙ્ખારો વા તિખિણથિરવિસદસઙ્ખારો વા; સુવિસુદ્ધવિપુલોદારવિઞ્ઞાણો વાતિ ઇમમત્થં ''**સઞ્ઞાદીસુપિ એસેવ નયો**''તિ ઇમિના અતિદિસતિ. કસ્મા પનેત્થ અનાગતકાલવસેનેવ દેસના આગતાતિ આહ ''**યસ્મા પના**''તિઆદિ.

ખન્ધાનં ખન્ધપણ્ણત્તીતિ ખન્ધસદ્દાભિધેય્યાનં રુપ્પનાનુભવનસઞ્જાનનાભિસઙ્ખરવિજાનનસભાવાનં અત્થાનં ''ખન્ધો''તિ અયં સમઞ્ઞા. **કિત્તકેના**તિ કિંપરિમાણેન અત્થેન, રાસત્થભાગત્થાદીસુ કીદિસેનાતિ અધિપ્પાયો.

હેતુહેતૂતિ હેતુપચ્ચયભૂતો હેતુ. યો હિ લોભાદીનં સહજાતધમ્મેસુ મૂલટ્ઠેનુપકારકભાવો નિપ્પરિયાયેન હેતુત્થો; સો પથવીઆદીસુપિ પચ્ચયભાવમત્તેન હેતુપરિયાયદસ્સનતો દુતિયેન હેતુ-સદ્દેન વિસેસેત્વા વુત્તો ''**હેતુહેતૂ**''તિ. અવિજ્જા પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારાદીનં સાધારણપચ્ચયત્તા સાધારણહેતુ, ''અતીતાનાગતપચ્ચુપ્પન્નાનં કમ્મસમાદાનાનં ઠાનસો હેતુસો વિપાક''ન્તિ એત્થ વિજ્જમાનેસુપિ અઞ્ઞેસુ પચ્ચયેસુ ઇટ્ઠાનિટ્ઠવિપાકનિયામકત્તા કમ્મં તસ્સ

પધાનકારણન્તિ આહ – "**કુસલાકુસલં અત્તનો અત્તનો વિપાકદાને ઉત્તમહેતૂ**"તિ. ''મહાભૂતા હેતૂ''તિ અયમેવત્થો ''મહાભૂતા પચ્ચયો''તિ ઇમિનાપિ વુત્તોતિ હેતુસદ્દપચ્ચયસદ્દાનં સમાનત્થત્તા પચ્ચયો એવ હેતુ **પચ્ચયહેતુ**, યો ચ રૂપક્ખન્ધસ્સ હેતુ, સો એવ તસ્સ પઞ્ઞાપનાય પચ્ચયોતિ વુત્તોતિ આહ – "**ઇધ પચ્ચયહેતુ અધિપ્પેતો**"તિ. યદઙ્ગેન પચ્ચયધમ્મો અત્તનો પચ્ચયુપ્પન્નસ્સ ઉપ્પાદાય ઠિતિયા ચ પચ્ચયો, તદઙ્ગેન તસ્સ ભાવતો સમઞ્ઞાતો પઞ્ઞાપનાયપિ સો પચ્ચયોતિ વત્તબ્બતં અરહતીતિ. પાળિયં અવિભાગેન વુત્તમત્થં વિભાગેન દસ્સેતું, "**તત્થ પથવીધાતૂ**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **પઞ્ઞાપનાયા**તિ સહેતુઅહેતુકન્તિઆદિઆકારેહિ બોધનાય . તં પન સબ્બોધનં ઞાણેન દસ્સનં હોતીતિ વુત્તં "**દસ્સનત્થાયા**"તિ.

ફસ્સોતિ ફસ્સસમઙ્ગીભાવો. સો ચેત્થ સકિચ્ચનિપ્ફાદનસમત્થસ્સ ફસ્સસ્સ નિબ્બત્તિ. નિબ્બત્તો હિ ફસ્સો તથારૂપાય વેદનાય પચ્ચયો હોતીતિ. એતદત્થમેવેત્થ ભગવતા પુગ્ગલાધિટ્ઠાના દેસના કતા, તસ્મા પચ્ચુપ્પન્નાતીતકાલવસેન દ્વિકાલિકો ફસ્સસદ્દો વેદિતબ્બો. ફસ્સે સતિ વેદેતિ ફસ્સપચ્ચયા વેદનાઇચ્ચેવ વુત્તં હોતિ. સેસપદદ્વયેપિ એસેવ નયો. યથેવ હિ વેદનાય એવં સઞ્ઞાય સઙ્ખારાનમ્પિ ફસ્સો વિસેસપચ્ચયો તસ્મિં અસતિ અભાવતો. ચેતનાગ્ગહણેન આયૂહનાનુરૂપતાય તપ્પધાનત્તા સઙ્ખારક્ખન્ધધમ્મા ગહિતા. તથા હિ સુત્તન્તભાજનીયે સઙ્ખારક્ખન્ધભાજનીયે (વિભ॰ ૨૧, ૨૨) ચ ''ચક્ખુસમ્ફસ્સજા ચેતના''તિઆદિના ચેતનાવ નિદ્દિટ્ઠા. **વિઞ્ઞાણક્ખન્ધસ્સા**તિ એત્થ એકસ્મિં ભવે આદિભૂતવિઞ્ઞાણસ્સ નામરૂપપચ્ચયતં દસ્સેતું, "**પટિસન્ધિવિઞ્ઞાણેન તાવા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ગબ્ભસેય્યકસ્સ સભાવકસ્સ રૂપપવત્તિં સન્ધાય "**ઉપરિમપરિચ્છેદેના**"તિ વુત્તં સમતિંસતો ઉપરિ પટિસન્ધિક્ખણે તસ્સ રૂપાનં અસમ્ભવતો. ઇદાનિ પવત્તિવિઞ્ઞાણસ્સ નામરૂપપચ્ચયં દ્વારવસેન દસ્સેતું, "**ચક્ખુદ્વારે**"તિઆદિ વુત્તં. નનુ ચ વિઞ્ઞાણસ્સપિ ફસ્સો પચ્ચયો, કસ્મા તયો એવ ખન્ધા ફસ્સપચ્ચયા વુત્તાતિ? સચ્ચમેતં, યથા પન વિઞ્ઞાણસહિતો ફસ્સો વેદનાદીનં પચ્ચયો, ન એવં વિઞ્ઞાણસ્સ. તેનાહ ભગવા – ''તિણ્ણં સઙ્ગતિ ફસ્સો''તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૦૪; મ॰ નિ॰ ૩.૪૨૧, ૪૨૫, ૪૨૬; સં॰ નિ॰ ૨.૪૪, ૪૫; ૨.૪.૬૦) ફસ્સો વિય નામરૂપં વિઞ્ઞાણસ્સ વિસેસપચ્ચયો યથા નામરૂપપચ્ચયાપિ વિઞ્ઞાણન્તિ. તસ્મા ઇમં વિસેસં દસ્સેતું નામરૂપસ્સેવ વિઞ્ઞાણપચ્ચયતા વુત્તા, ન ફસ્સસ્સ.

૮૭. યાવ સક્કાયદિટ્ઠિ સમુપ્પજ્જતિ, તાવ વટ્ટસ્સ પરિયન્તો નત્થેવાતિ અપ્પહીનસક્કાયદિટ્ઠિકો વટ્ટે પરિબ્ભમતીતિ આહ – "**કથં પન, ભન્તેતિ વટ્ટં પુચ્છન્તો**"તિ. યથા ચ સક્કાયદિટ્ઠિજોતના વટ્ટપુચ્છા, એવં તબ્ભેદનજોતના વિવટ્ટપુચ્છાતિ આહ – "**સક્કાયદિટ્ઠિ ન હોતીતિ વિવટ્ટં પુચ્છન્તો**"તિ.

૮૮. **અયં રૂપે અસ્સાદો**તિ યાથાવતો દસ્સનં પરિઞ્ઞાભિસમયો, દુક્ખસચ્ચપરિયાપન્નઞ્ચ રૂપન્તિ આહ – "**ઇમિના પરિઞ્ઞાપટિવેધો ચેવ દુક્ખસચ્ચઞ્ચ કથિત**"ન્તિ. ''યં રૂપં અનિચ્ચ''ન્તિઆદિવચનતો અનિચ્ચાદિભાવો તત્થ આદીનવો, સો ચસ્સ પચ્ચયાધીનવુત્તિતાય પચ્ચયો સમુદયસચ્ચન્તિ સમુદયપ્પહાનેન આદીનવસમતિક્કમોતિ આદીનવગ્ગહણેન સિદ્ધમત્થમાહ – "**પહાનપટિવેધો ચેવ સમુદયસચ્ચઞ્ચા**"તિ. સબ્બસઙ્ખતનિસ્સરણં નિબ્બાનઞ્ચ સચ્છિકિરિયાભિસમયવસેન પટિવિજ્ઝિતબ્બન્તિ આહ – "**ઇમિના સચ્છિકિરિયાપટિવેધો ચેવ નિરોધસચ્ચઞ્ચા**"તિ. **ઇમેસુ તીસુ ઠાનેસૂ**તિ યથાવુત્તેસુ દુક્ખાદીસુ તીસુ અભિસમયટ્ઠાનેસુ. **યે સમ્માદિટ્ઠિઆદયો ધમ્મા**તિ યે અરિયમગ્ગસઞ્ઞિતા સમ્માદિટ્ઠિઆદયો અટ્ઠ, સત્ત વા ધમ્મા. **ભાવનાપટિવેધો મગ્ગસચ્ચન્તિ** ભાવનાભિસમયવસેન પવત્તં મગ્ગસચ્ચં. **સેસપદેસુપી**તિ, ''અયં વેદનાય અસ્સાદો''તિઆદિપદેસુપિ.

૮૯. **ઇમસ્મિન્તિ** આસન્નપચ્ચક્ખતાય સકઅત્તભાવો ગહિતો, તદેવ અજ્ઝત્તા ખન્ધાતિ તપ્પટિયોગિતાય, "**બહિદ્ધાતિ પરસ્સ સવિઞ્ઞાણકે કાયે**"તિ વુત્તં. **સબ્બનિમિત્તેસૂ**તિ સબ્બેસુ રૂપનિમિત્તાદીસુપિ . તાનિ પન ઇન્દ્રિયબદ્ધાનિપિ અનિન્દ્રિયબદ્ધાનિપિ તંસભાવાનીતિ આહ "**અનિન્દ્રિયબદ્ધમ્પિ સઙ્ગણ્હાતી**"તિ. વિઞ્ઞાણગ્ગહણેનેવેત્થ વેદનાદયોપિ ગહિતા અવિનાભાવતોતિ, "**સવિઞ્ઞાણકે કાયે**"તિ વુત્તં. "**કાયો**"તિ વા ખન્ધસમૂહોતિ અત્થો.

૯૦. **અનત્તનિ ઠત્વા**તિ અત્તરહિતે અનત્તસભાવે ખન્ધકોટ્ઠાસે ઠત્વા તં આધારં કત્વા **કતાનિ** કમ્માનિ. **કતરસ્મિં અત્તનિ ઠત્વા**તિ કીદિસે અત્તનિ નિસ્સયવિપાકં દસ્સન્તિ વિપચ્ચિસ્સન્તિ. એતેન કારકવેદકરહિતત્તા અત્તપક્ખકમ્મકાનિ ન યુજ્જન્તીતિ દસ્સેતિ, ખન્ધાનં ખણિકત્તા ચ કતનાસઅકતબ્ભાગમદોસો ચ આપજ્જતીતિ.

તત્રાયં (ઇતિવુ॰ અટ્ઠ॰ ૭૪; સારત્થ॰ ટી॰ ૧.૫) ચોદનાસોધનાવિધિ – પાણાતિપાતવસેન તાવ કમ્મપથસમ્બન્ધવિભાવના, ખણે ખણે હિ નિરુજ્ઝનસભાવેસુ સઙ્ખારેસુ કો હન્તિ, કો વા હઞ્ઞતિ, યદિ ચિત્તચેતસિકસન્તાનો, સો અરૂપત્તા ન છેદનભેદનાદિવસેન વિકોપનસમત્થો, નપિ વિકોપનીયો. અથ રૂપસન્તાનો, સો અચેતનત્તા કટ્ઠકલિઙ્ગરૂપમોતિ ન તત્થ છેદનાદિના પાણાતિપાતાપુઞ્ઞં પસવતિ યથા મતસરીરે. પયોગોપિ પાણાતિપાતસ્સ પહરણપ્પહારાદિકો અતીતેસુ વા સઙ્ખારેસુ ભવેય્ય, અનાગતેસુ, પચ્ચુપ્પન્નેસુ વા, તત્થ ન તાવ અતીતાનાગતેસુ સમ્ભવતિ તેસં અભાવતો, પચ્ચુપ્પન્નેસુ ચ સઙ્ખારાનં ખણિકત્તા સરસેનેવ નિરુજ્ઝનસભાવતાય વિનાસાભિમુખેસુ નિપ્પયોજનો પયોગો સિયા, વિનાસસ્સ ચ કારણરહિતત્તા ન પહરણપ્પહારાદિપ્પયોગહેતુકં મરણં, નિરીહકતાય ચ સઙ્ખારાનં કસ્સ સો પયોગો? ખણિકત્તા વધાધિપ્પાયસમકાલભિજ્જનકસ્સ કિરિયાપરિયોસાનકાલાનવટ્ઠાનતો કસ્સ પાણાતિપાતકમ્મબદ્ધોતિ?

વુચ્ચતેયથાવુત્તવધકચેતનાસહિતો સઙ્ખારપુઞ્જો સત્તસઙ્ખાતો હન્તિ. તેન પવત્તિતવધપ્પયોગનિમિત્તં અપગતઉસ્માવિઞ્ઞાણજીવિતિન્દ્રિયો મતવોહારપવત્તિનિબન્ધનો યથાવુત્તવપ્પયોગકરણે ઉપ્પજ્જનારહો રૂપારૂપધમ્મસમૂહો હઞ્ઞતિ, કેવલો વા ચિત્તચેતસિકસન્તાનો. વધપ્પયોગાવિસયભાવેપિ તસ્સ પઞ્ચવોકારભવે રૂપસન્તાનાધીનવુત્તિતાય રૂપસન્તાને પરેન પયોજિતજીવિતિન્દ્રિયુપચ્છેદકપયોગવસેન તન્નિબ્બત્તિતવિબન્ધકવિસદિરૂપુપ્પત્તિયા વિગતે વિચ્છેદો હોતીતિ ન પાણાતિપાતસ્સ અસમ્ભવો; નાપિ અહેતુકો પાણાતિપાતો, ન ચ પયોગો નિપ્પયોજનો પચ્ચુપ્પન્નેસુ સઙ્ખારેસુ કતપ્પયોગવસેન તદનન્તરં ઉપ્પજ્જનારહસ્સ સઙ્ખારકલાપસ્સ તથા અનુપ્પત્તિતો. ખણિકાનં સઙ્ખારાનં ખણિકમરણસ્સ ઇધ મરણભાવેન અનધિપ્પેતત્તા સન્તતિમરણસ્સ ચ યથાવુત્તનયેન સહેતુકભાવતો ન અહેતુકં મરણં ; ન ચ કત્તુરહિતો પાણાતિપાતપ્પયોગો નિરીહકેસુપિ સઙ્ખારેસુ સન્નિહિતતામત્તેન ઉપકારકેસુ અત્તનો અત્તનો અનુરૂપફલુપ્પાદને નિયતેસુ કારણેસુ કત્તુવોહારસિદ્ધિતો યથા – ''પદીપો પકાસેતિ, નિસાકરો ચન્દિમા''તિ. ન ચ કેવલસ્સ વચાધિપ્પાયસહભુનો ચિત્તચેતસિકકલાપસ્સ પાણાતિપાતો ઇચ્છિતો સન્તાનવસેન અવટ્ઠિતસ્સેવ પટિજાનનતો; સન્તાનવસેન પવત્તમાનાનઞ્ચ પદીપાદીનં અત્થકિરિયસિદ્ધિ દિસ્સતીતિ અત્થેવ પાણાતિપાતેન કમ્મુના બદ્ધો; તતો એવ યસ્મિં સન્તાને પાણાતિપાતચેતના પવત્તા; તત્થેવ સન્તાને પચ્ચયન્તરસમવાયેન ભવન્તરે નિરયાદીસુ તસ્સા ફલપ્પવત્તીતિ નત્થેવ કતવિનાસો અકતબ્ભાગમો ચ. ઇમિના નયેન અદિન્નાદાનાદીનઞ્ચ વસેન યથારહં કમ્મપથસમ્બન્ધવિભાવના વેદિતબ્બાતિ.

સબ્બો દિટ્ઠિગ્ગાહો તણ્હાવસગતસ્સેવ હોતીતિ આહ "**તણ્હાધિપતેય્યેના**"તિ. **તેસુ તેસુ ધમ્મેસૂ**તિ મયા દેસિયમાનદસ્સનધમ્મેસુ. **પકતિકમ્મટ્ઠાનન્**તિ તસ્સ થેરસ્સ સન્તિકે ગહેત્વા પરિહરિયમાનકમ્મટ્ઠાનં. **અઞ્ઞં નવકમ્મટ્ઠાનન્**તિ ભગવતો દેસનાનુસારેન ગહિતં અઞ્ઞં નવં કમ્મટ્ઠાનં. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

મહાપુણ્ણમસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૧૦. ચૂળપુણ્ણમસુત્તવણ્ણના

૯૧. **તુણ્હીભૂતં તુણ્હીભૂતન્**તિ આમેડિતવચનં બ્યાપનિચ્છાવસેન વુત્તન્તિ આહ – "**યં યં દિસ**"ન્તિઆદિ. **અનુવિલોકેત્વા**તિ એત્થ **અનુ**સદ્દોપિ બ્યાપનિચ્છાયમેવાતિ અનુ અનુ વિલોકેત્વાતિ અત્થો. તેનેવાહ – "**તતો તતો વિલોકેત્વા**"તિ. અસન્તો નીચો પુરિસોતિ **અસપ્પુરિસો**તિ આહ – "**પાપપુરિસો લામકપુરિસો**"તિ. **સો**તિ અસપ્પુરિસો. **તન્**તિ અસપ્પુરિસં **જાનિતું ન સક્કોતિ** અસપ્પુરિસધમ્માનં યાથાવતો અજાનનતો. **પાપધમ્મસમન્નાગતો**તિ કાયદુચ્ચરિતાદિઅસન્તુટ્ઠિતાદિલામકધમ્મસમન્નાગતો. અસપ્પુરિસે ભત્તિ એતસ્સાતિ **અસપ્પુરિસભત્તિ**. તેનાહ – "**અસપ્પુરિસસેવનો**"તિ. અસપ્પુરિસધમ્મો અસપ્પુરિસો ઉત્તરપદલોપેન, તેસં ચિન્તનસીલોતિ **અસપ્પુરિસચિન્તી**. તેનાહ "**અસપ્પુરિસચિન્તાય ચિન્તકો**"તિ, દુચ્ચિન્તિતચિન્તીતિ અત્થો. **અસપ્પુરિસમન્તનન્**તિ અસાધુજનવિચારં અસપ્પુરિસવીમંસં. **અસપ્પુરિસવાચન્**તિ ચતુબ્બિધં દુબ્ભાસિતં. **અસપ્પુરિસકમ્મં** નામ તિવિધમ્પિ કાયદુચ્ચરિતં. **અસપ્પુરિસદિટ્ઠિ** નામ વિસેસતો દસવત્થુકા મિચ્છાદિટ્ઠિ, તાય સમન્નાગતો **અસપ્પુરિસદિટ્ઠિયા સમન્નાગતો, અસપ્પુરિસદાનં** નામ અસક્કચ્ચદાનાદિ. સબ્બોપાયમત્થો પાળિતો એવ વિઞ્ઞાયતિ.

''પાણં હનિસ્સામી''તિઆદિકા ચેતના કામં પરબ્યાબાધાયપિ હોતિયેવ, યથા પન સા અત્તનો બલવતરદુક્ખત્થાય હોતિ, તથા ન પરસ્સાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું, "**અત્તનો દુક્ખત્થાય ચિન્તેતિ**"ઇચ્ચેવ વુત્તો. **યથા અસુકો અસુકન્**તિઆદીહિ પાપકો પાપવિપાકેકદેસં બલવં ગરુતરં વા પચ્ચનુભોન્તોપિ યથા પરો પચ્ચનુભોતિ, ન તથા સયન્તિ દસ્સેતિ. તેનાહ "**પરબ્યાબાધાયા**"તિ. **ગહેત્વા**તિ પાપકિરિયાય સહાયભાવેન ગહેત્વા.

અસક્કચ્ચન્તિ અનાદરં કત્વા. દેય્યધમ્મસ્સ અસક્કરણં અપ્પસન્નાકારો, પુગ્ગલસ્સ અસક્કરણં અગરુકરણન્તિ ઇમમત્થં દસ્સેન્તો, "**દેય્યધમ્મં ન સક્કરોતિ નામા**"તિઆદિમાહ. **અચિત્તીકત્વા**તિ ન ચિત્તે કત્વા, ન પૂજેત્વાતિ અત્થો. પૂજેન્તો હિ પૂજેતબ્બવત્થું ચિત્તે ઠપેતિ, તતો ન બહિ કરોતિ. ચિત્તં વા અચ્છરિયં કત્વા પટિપત્તિ **ચિત્તીકરણં**, સમ્ભાવનકિરિયા. તપ્પટિક્ખેપતો **અચિત્તીકરણં**, અસમ્ભાવનકિરિયા. **અપવિદ્ધન્**તિ ઉચ્છિટ્ઠાદિછડ્ડનીયધમ્મં વિય અવખિત્તકં. તેનાહ – "**છડ્ડેતુકામો વિયા**"તિઆદિ. **રોગં પક્ખિપન્તો વિયા**તિ રોગિકસરીરં ઓદનાદીહિ પમજ્જિત્વા વમ્મિકે રોગં પક્ખિપન્તો વિય. અદ્ધા ઇમસ્સ દાનસ્સ ફલં મમેવ આગચ્છતીતિ એવં યસ્સ તથા દિટ્ઠિ અત્થિ, સો આગમનદિટ્ઠિકો, અયં પન ન તાદિસોતિ આહ "**અનાગમનદિટ્ઠિકો**"તિ. તેનાહ – "**નો ફલપાટિકઙ્ખી હુત્વા દેતી**"તિ.

કામઞ્ચાયં યથાવુત્તપુગ્ગલો અસદ્ધમ્માદીહિ પાપધમ્મેહિ સમન્નાગતો, તેહિ પન સબ્બેહિપિ મિચ્છાદસ્સનં મહાસાવજ્જન્તિ દસ્સેતું, "**તાય મિચ્છાદિટ્ઠિયા નિરયે ઉપપજ્જતી**"તિ વુત્તં. **વુત્તપટિપક્ખનયેના**તિ કણ્હપક્ખે વુત્તસ્સ અત્થસ્સ વિપરિયાયેન સુક્કપક્ખે અત્થો વેદિતબ્બો. ''સદેવકં લોક''ન્તિઆદીસુ (પારા॰ ૧) દેવસદ્દો છકામાવચરદેવેસુ, એવમિધાતિ આહ "**છકામાવચરદેવા**"તિ. તત્થ બ્રહ્માનં વિસું ગહિતત્તા

કામાવચરદેવગ્ગહણન્તિ ચે? ઇધ દાનફલસ્સ અધિપ્પેતત્તા કામાવચરદેવગ્ગહણં , તત્થાપિ છકામાવચરગ્ગહણં દટ્ઠબ્બં દેવમહત્તતાદિવચનતો. **તિણ્ણં કુલાનં સમ્પત્તી**તિ ખત્તિયમહત્તાદીનં તિણ્ણં કુલાનં સમ્પત્તિ, ન કેવલં કુલસમ્પદા એવ અધિપ્પેતા, અથ ખો તત્થ આયુવણ્ણયસભોગઇસ્સરિયાદિસમ્પદાપિ અધિપ્પેતાતિ દટ્ઠબ્બં ઉળારસ્સ દાનમયપુઞ્ઞસ્સ વસેન તેસમ્પિ સમિજ્ઝનતો. **સુદ્ધવટ્ટવસેનેવ કથિતં** સુક્કપક્ખેપિ સબ્બસો વિવટ્ટસ્સ અનામટ્ઠત્તા. સદ્ધાદયો હિ લોકિયકુસલસમ્ભારા એવેત્થ અધિપ્પેતાતિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ચૂળપુણ્ણમસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

નિટ્ઠિતા ચ દેવદહવગ્ગવણ્ણના.

૨. અનુપદવગ્ગો

૧. અનુપદસુત્તવણ્ણના

૯૩. **ઇદ્ધિમાતિ ગુણો પાકટો** પરતોઘોસેન વિના પાસાદકમ્પનદેવચારિકાદીહિ સયમેવ પકાસભાવતો; ધુતવાદાદિગુણાનમ્પિ તથાભાવે એતેનેવ નયેન તેસં ગુણાનં પાકટયોગતો ચ પરેસં નિચ્છિતભાવતો ચ. **પઞ્ઞવતો ગુણાતિ** પઞ્ઞાપભેદપભાવિતે ગુણવિસેસે સન્ધાય વદતિ. તે હિ યેભુય્યેન પરેસં અવિસયા. તેનાહ – ''**ન સક્કા અકથિતા જાનિતુ**''ન્તિ. વિસભાગા સભાગા નામ અયોનિસોમનસિકારબહુલેસુ પુથુજ્જનેસુ, તે પન અપ્પહીનરાગદોસતાય પરસ્સ વિજ્જમાનમ્પિ ગુણં મક્ખેત્વા અવિજ્જમાનં અવણ્ણમેવ ઘોસેન્તીતિ આહ – ''**વિસભાગ...પે॰... કથેન્તી**''તિ.

યા અટ્ઠારસન્નં ધાતૂનં સમુદયતો અત્થઙ્ગમતો અસ્સાદતો આદીનવતો યથાભૂતં પજાનના, અયં **ધાતુકુસલતા. આયતનકુસલતાય**પિ એસેવ નયો. અવિજ્જાદીસુ દ્વાદસસુ પટિચ્ચસમુપ્પાદઙ્ગેસુ કોસલ્લં **પટિચ્ચસમુપ્પાદકુસલતા**. ઇદં ઇમસ્સ ફલસ્સ ઠાનં કારણં, ઇદં અટ્ઠાનં અકારણન્તિ એવં ઠાનઞ્ચ ઠાનતો, અટ્ઠાનઞ્ચ અટ્ઠાનતો યથાભૂતં પજાનના, અયં **ઠાનાટ્ઠાનકુસલતા**. યો પન ઇમેસુ ધાતુઆદીસુ પરિઞ્ઞાભિસમયાદિવસેન નિસ્સઙ્ગગતિયા પણ્ડાતિ લદ્ધનામેન ઞાણેન ઇતો ગતો પવત્તો, અયં **પણ્ડિતો** નામાતિ આહ – ''**ઇમેહિ ચતૂહિ કારણેહિ પણ્ડિતો**''તિ. મહન્તાનં અત્થાનં પરિગ્ગણ્હનતો મહતી પઞ્ઞા એતસ્સાતિ **મહાપઞ્ઞો**. સેસપદેસુપિ એસેવ નયોતિ આહ – ''**મહાપઞ્ઞાદીહિ સમન્નાગતોતિ અત્થો**''તિ.

નાનત્તન્તિ યાહિ મહાપઞ્ઞાદીહિ સમન્નાગતત્તા થેરો ''મહાપઞ્ઞો''તિઆદિના કિત્તીયતિ, તાસં મહાપઞ્ઞાદીનં ઇદં નાનત્તં અયં વેમત્તતા. યસ્સ કસ્સચિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૨૧૬; સં॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૧૧૦; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૫૮૪) વિસેસતો અરૂપધમ્મસ્સ મહત્તં નામ કિચ્ચસિદ્ધિયા વેદિતબ્બન્તિ તદસ્સ કિચ્ચસિદ્ધિયા દસ્સેન્તો, ''**મહન્તે સીલક્ખન્ધે પરિગ્ગણ્હાતીતિ મહાપઞ્ઞા**''તિઆદિમાહ. તત્થ હેતુમહન્તતાય પચ્ચયમહન્તતાય નિસ્સયમહન્તતાય પભેદમહન્તતાય કિચ્ચમહન્તતાય ફલમહન્તતાય આનિસંસમહન્તતાય ચ સીલક્ખન્ધસ્સ મહન્તભાવો વેદિતબ્બો. તત્થ **હેતૂ** અલોભાદયો, **પચ્ચયા** હિરોત્તપ્પસદ્ધાસતિવીરિયાદયો. **નિસ્સયા** સાવકબોધિપચ્ચેકબોધિસમ્માસમ્બોધિનિયતતા તંસમઙ્ગિનો ચ પુરિસવિસેસા. **પભેદો** ચારિત્તાદિવિભાગો. **કિચ્ચં** તદઙ્ગાદિવસેન પટિપક્ખસ્સ વિધમનં. **ફલં** સગ્ગસમ્પદા નિબ્બાનસમ્પદા ચ. **આનિસંસો** પિયમનાપતાદિ. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન વિસુદ્ધિમગ્ગે (વિસુદ્ધિ॰ ૧.૯) આકઙ્ખેય્યસુત્તાદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૬૪ આદયો) ચ આગતનયેન વેદિતબ્બો. ઇમિના નયેન **સમાધિક્ખન્ધા**દીનમ્પિ મહન્તતા યથારહં નિદ્ધારેત્વા વેદિતબ્બા, **ઠાનાટ્ઠાનાદીનં** પન મહન્તભાવો મહાવિસયતાય વેદિતબ્બો. તત્થ ઠાનાટ્ઠાનાનં મહાવિસયતા બહુધાતુકસુત્તે (મ॰ નિ॰ ૩.૧૨૪ આદયો) સયમેવ આગમિસ્સતિ. **વિહારસમાપત્તીનં** સમાધિક્ખન્ધે નિદ્ધારિતનયેન વેદિતબ્બા, **અરિયસચ્ચાનં** સકલસાસનસઙ્ગહણતો સચ્ચવિભઙ્ગે (વિભ॰ ૧૮૯ આદયો) તંસંવણ્ણનાસુ (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૧૮૯ આદયો) આગતનયેન. **સતિપટ્ઠાનાદીનં** વિભઙ્ગાદીસુ (વિભ॰ ૩૫૫ આદયો) તંસંવણ્ણનાદીસુ (વિભ॰ અટ્ઠ॰ ૩૫૫ આદયો) ચ આગતનયેન. **સામઞ્ઞફલાનં** મહતો હિતસ્સ મહતો સુખસ્સ મહતો અત્થસ્સ મહતો યોગક્ખેમસ્સ નિપ્ફત્તિભાવતો સન્તપણીતનિપુણઅતક્કાવચરપણ્ડિતવેદનીયભાવતો ચ. **અભિઞ્ઞાનં** મહાસમ્ભારતો

મહાવિસયતો મહાકિચ્ચતો મહાનુભાવતો મહાનિપ્ફત્તિતો ચ. **નિબ્બાનસ્સ** મદનિમ્મદનાદિમહત્થસિદ્ધિતો મહન્તતા વેદિતબ્બા.

પુથુપઞ્ઞાતિ એત્થાપિ વુત્તનયાનુસારેન અત્થો વેદિતબ્બો. અયં પન વિસેસો – **નાનાખન્ધેસુ ઞાણં પવત્તતી**તિ, ''અયં રૂપક્ખન્ધો નામ…પે॰… અયં વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો નામા''તિ, એવં પઞ્ચન્નં ખન્ધાનં નાનાકરણં પટિચ્ચ ઞાણં પવત્તતિ. તેસુપિ ''એકવિધેન રૂપક્ખન્ધો, એકાદસવિધેન રૂપક્ખન્ધો, એકવિધેન વેદનાક્ખન્ધો, બહુવિધેન વેદનાક્ખન્ધો, એકવિધેન સઞ્ઞાક્ખન્ધો…પે॰… એકવિધેન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો, બહુવિધેન વિઞ્ઞાણક્ખન્ધો''તિ એવં એકેકસ્સ ખન્ધસ્સ એકવિધાદિવસેન અતીતાદિભેદવસેનપિ નાનાકરણં પટિચ્ચ ઞાણં પવત્તતિ. તથા ''ઇદં ચક્ખાયતનં નામ…પે॰… ઇદં ધમ્માયતનં નામ. તત્થ દસાયતના કામાવચરા, દ્વે ચતુભૂમકા''તિ એવં આયતનનાનત્તં પટિચ્ચ ઞાણં પવત્તતિ.

નાનાધાતૂસૂતિ ''અયં ચક્ખુધાતુ નામ…પે॰… અયં મનોવિઞ્ઞાણધાતુ નામ. તત્થ સોળસ ધાતુયો કામાવચરા, દ્વે ચતુભૂમકા''તિ એવં નાનાધાતૂસુ પટિચ્ચ ઞાણં પવત્તતિ. તયિદં ઉપાદિણ્ણકધાતુવસેન વુત્તન્તિ વેદિતબ્બં. પચ્ચેકબુદ્ધાનઞ્હિ દ્વિન્નઞ્ચ અગ્ગસાવકાનં ઉપાદિણ્ણકધાતૂસુયેવ નાનાકરણં પટિચ્ચ ઞાણં પવત્તતિ. તઞ્ચ ખો એકદેસતોવ, નો નિપ્પદેસતો, અનુપાદિણ્ણકધાતૂનં પન નાનાકરણં ન જાનન્તિયેવ. સબ્બઞ્ઞુબુદ્ધાનંયેવ પન, ''ઇમાય નામ ધાતુયા ઉસ્સન્નત્તા ઇમસ્સ રુક્ખસ્સ ખન્ધો સેતો હોતિ, ઇમસ્સ કણ્હો, ઇમસ્સ બહલત્તચો, ઇમસ્સ તનુત્તચો, ઇમસ્સ પત્તં વણ્ણસણ્ઠાનાદિવસેન એવરૂપં, ઇમસ્સ પુપ્ફં નીલં પીતં લોહિતં ઓદાતં સુગન્ધં દુગ્ગન્ધં, ફલં ખુદ્દકં મહન્તં દીઘં વટ્ટં સુસણ્ઠાનં મટ્ઠં ફરુસં સુગન્ધં મધુરં તિત્તકં અમ્બિલં કટુકં કસાવં, કણ્ટકો તિખિણો અતિખિણો ઉજુકો કુટિલો લોહિતો ઓદાતો હોતી''તિ ધાતુનાનત્તં પટિચ્ચ ઞાણં પવત્તતિ.

અત્થેસૂતિ રૂપાદીસુ આરમ્મણેસુ. **નાનાપટિચ્ચસમુપ્પાદેસૂ**તિ અજ્ઝત્તબહિદ્ધાભેદતો સન્તાનભેદતો ચ નાનપ્પભેદેસુ પટિચ્ચસમુપ્પાદઙ્ગેસુ. અવિજ્જાદિઅઙ્ગાનઞ્હિ પચ્ચેકં પટિચ્ચસમુપ્પાદસઞ્ઞિતાતિ. તેનાહ – સઙ્ખારપિટકે ''દ્વાદસ પચ્ચયા દ્વાદસ પટિચ્ચસમુપ્પાદા''તિ. **નાનાસુઞ્ઞતમનુપલબ્ભેસૂ**તિ નાનાસભાવેસુ નિચ્ચસારાદિવિરહતો સુઞ્ઞસભાવેસુ, તતો એવ ઇત્થિપુરિસઅત્તઅત્તનિયાદિવસેન અનુપલબ્ભેસુ સભાવેસુ. મ-કારો હેત્થ પદસન્ધિકરો. **નાનાઅત્થેસૂ**તિ અત્થપટિસમ્ભિદાવિસયેસુ પચ્ચયુપ્પન્નાદિનાનાઅત્થેસુ. **ધમ્મેસૂ**તિ ધમ્મપટિસમ્ભિદાવિસયેસુ પચ્ચયાદિનાનાધમ્મેસુ. **નિરુત્તીસૂ**તિ તેસંયેવ અત્થધમ્માનં નિદ્ધારણવચનસઙ્ખાતાસુ નાનાનિરુત્તીસુ. **પટિભાનેસૂ**તિ એત્થ અત્થપટિસમ્ભિદાદીસુ વિસયભૂતેસુ, ''ઇમાનિ ઇદમત્થજોતકાની''તિ (વિભ॰ ૭૨૫-૭૪૫) તથા તથા પટિભાનતો પટિભાનાનીતિ લદ્ધનામેસુ ઞાણેસુ. **પુથુ નાનાસીલક્ખન્ધેસૂ**તિઆદીસુ સીલસ્સ પુથુત્તં નાનત્તઞ્ચ વુત્તમેવ. ઇતરેસં પન વુત્તનયાનુસારેન સુવિઞ્ઞેય્યત્તા પાકટમેવ. યં પન અભિન્નં એકમેવ નિબ્બાનં, તત્થ ઉપચારવસેન પુથુત્તં ગહેતબ્બન્તિ આહ – ''**પુથુ નાનાજનસાધારણે ધમ્મે સમતિક્કમ્મા**''તિ. તેનસ્સ મદનિમ્મદનાદિપરિયાયેન પુથુત્તં પરિદીપિતં હોતિ.

એવં વિસયવસેન પઞ્ઞાય મહત્તં પુથુત્તઞ્ચ દસ્સેત્વા ઇદાનિ સમ્પયુત્તધમ્મવસેન હાસભાવં, પવત્તિઆકારવસેન જવનભાવં, કિચ્ચવસેન તિક્ખાદિભાવઞ્ચ દસ્સેતું, ''**કતમા હાસપઞ્ઞા**''તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **હાસબહુલો**તિ પીતિબહુલો. સેસપદાનિ તસ્સેવ વેવચનાનિ. **સીલં પરિપૂરેતી**તિ હટ્ઠપહટ્ઠો ઉદગ્ગુદગ્ગો હુત્વા પીતિસહગતાય પઞ્ઞાય. પીતિસોમનસ્સસહગતા હિ પઞ્ઞા અભિરતિવસેન આરમ્મણે ફુલ્લા વિકસિતા વિય

પવત્તતિ; ન ઉપેક્ખાસહગતાતિ પાતિમોક્ખસીલં ઠપેત્વા હાસનીયં પરં તિવિધમ્પિ સીલં પરિપૂરેતીતિ અત્થો. વિસું વુત્તત્તા પુન **સીલક્ખન્ધ**માહ. **સમાધિક્ખન્ધ**ન્તિઆદીસુપિ એસેવ નયો.

રૂપં અનિચ્ચતો ખિપ્પં જવતીતિ રૂપક્ખન્ધં અનિચ્ચન્તિ સીઘં વેગેન પવત્તિયા પટિપક્ખદૂરીભાવેન પુબ્બાભિસઙ્ખારસ્સ સાતિસયત્તા ઇન્દેન વિસ્સટ્ઠવજિરં વિય લક્ખણં પટિવિજ્ઝન્તી અદન્ધાયન્તી રૂપક્ખન્ધે અનિચ્ચલક્ખણં વેગસા પટિવિજ્ઝતિ, તસ્મા સા **જવનપઞ્ઞા** નામાતિ અત્થો. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. એવં લક્ખણારમ્મણિકવિપસ્સનાવસેન જવનપઞ્ઞં દસ્સેત્વા બલવવિપસ્સનાવસેન દસ્સેતું, "**રૂપ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ખયટ્ઠેના**તિ યત્થ યત્થ ઉપ્પજ્જતિ, તત્થ તત્થેવ ભિજ્જનતો ખયસભાવત્તા. **ભયટ્ઠેના**તિ ભયાનકભાવતો. **અસારકટ્ઠેના**તિ અત્તસારવિરહતો નિચ્ચસારાદિવિરહતો ચ. **તુલયિત્વા**તિ તુલાભૂતાય વિપસ્સનાપઞ્ઞાય તુલેત્વા. **તીરયિત્વા**તિ તાય એવ તીરણભૂતાય તીરેત્વા. **વિભાવયિત્વા**તિ યાથાવતો પકાસેત્વા પઞ્ચક્ખન્ધં **વિભૂતં કત્વા**. **રૂપનિરોધે**તિ રૂપક્ખન્ધસ્સ નિરોધભૂતે **નિબ્બાને** નિન્નપોણપબ્ભારવસેન. ઇદાનિ સિખાપ્પત્તવિપસ્સનાવસેન જવનપઞ્ઞં દસ્સેતું, પુન "**રૂપ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સનાવસેનાતિ કેચિ.

ઞાણસ્સ તિક્ખભાવો નામ સવિસેસં પટિપક્ખસમુચ્છિન્દનેન વેદિતબ્બોતિ, "**ખિપ્પં કિલેસે છિન્દતીતિ તિક્ખપઞ્ઞા**"તિ વત્વા તે પન કિલેસે વિભાગેન દસ્સેન્તો, "**ઉપ્પન્નં કામવિતક્ક**"ન્તિઆદિમાહ. તિક્ખપઞ્ઞો હિ ખિપ્પાભિઞ્ઞો હોતિ, પટિપદા ચસ્સ ન ચલતીતિ આહ – "**એકસ્મિં આસને ચત્તારો અરિયમગ્ગા અધિગતા હોન્તી**"તિઆદિ.

''સબ્બે સઙ્ખારા અનિચ્ચા દુક્ખા વિપરિણામધમ્મા સઙ્ખતા પટિચ્ચસમુપ્પન્ના ખયધમ્મા વયધમ્મા નિરોધધમ્મા''તિ યાથાવતો દસ્સનેન સચ્ચસમ્પટિવેધો ઇજ્ઝતિ, ન અઞ્ઞથાતિ કારણમુખેન નિબ્બેધિકપઞ્ઞં દસ્સેતું, "**સબ્બસઙ્ખારેસુ ઉબ્બેગબહુલો હોતી**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ઉબ્બેગબહુલો**તિ વુત્તનયેન સબ્બસઙ્ખારેસુ અભિણ્હં પવત્તસંવેગો. **ઉત્તાસબહુલો**તિ ઞાણુત્રાસવસેન સબ્બસઙ્ખારેસુ બહુસો ઉત્રસ્તમાનસો. તેન આદીનવાનુપસ્સનમાહ. **ઉક્કણ્ઠનબહુલો**તિ પન ઇમિના નિબ્બિદાનુપસ્સનં આહ – **અરતિબહુલો**તિઆદિના તસ્સા એવ અપરાપરુપ્પત્તિં. **બહિમુખો**તિ સબ્બસઙ્ખારતો બહિભૂતં નિબ્બાનં ઉદ્દિસ્સ પવત્તઞાણમુખો, તથા વા પવત્તિતવિમોક્ખમુખો. નિબ્બિજ્ઝનં નિબ્બેધો, સો એતિસ્સા અત્થિ, નિબ્બિજ્ઝતીતિ વા નિબ્બેધા, સાવ પઞ્ઞા **નિબ્બેધિકા**. યં પનેત્થ અત્થતો અવિભત્તં, તં હેટ્ઠા વુત્તનયત્તા સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

પજ્જતિ એતેન વિપસ્સનાદિકોતિ **પદં**, સમાપત્તિ, તસ્મા **અનુપદ**ન્તિ અનુસમાપત્તિયોતિ અત્થો. **પદં** વા સમ્મસનુપગા ધમ્મા વિપસ્સનાય પવત્તિટ્ઠાનભાવતો. તેનાહ "**સમાપત્તિવસેન વા**"તિ . **ઝાનઙ્ગવસેન વા**તિ ઝાનઙ્ગવસેનાતિ ચ અત્થો. અટ્ઠકથાયં પન કમત્થો ઇધ પદસદ્દો, તસ્મા અનુપદં અનુક્કમેનાતિ અયમેત્થ અત્થોતિ આહ "**અનુપટિપાટિયા**"તિ. **ધમ્મવિપસ્સન**ન્તિ તંતંસમાપત્તિચિત્તુપ્પાદપરિયાપન્નાનં ધમ્માનં વિપસ્સનં. **વિપસ્સતી**તિ સમાપત્તિયો ઝાનમુખેન તે તે ધમ્મે યાથાવતો પરિગ્ગહેત્વા, ''ઇતિપિ દુક્ખા''તિઆદિના સમ્મસતિ. **અદ્ધમાસેન અરહત્તં પત્તો** ઉક્કંસગતસ્સ સાવકાનં સમ્મસનચારસ્સ નિપ્પદેસેન પવત્તિયમાનત્તા, સાવકપારમીઞાણસ્સ ચ તથા પટિપાદેતબ્બત્તા. **એવં સન્તેપી**તિ યદિપિ મહામોગ્ગલ્લાનત્થેરો ન ચિરસ્સેવ અરહત્તં પત્તો; ધમ્મસેનાપતિ પન તતો ચિરેન, એવં સન્તેપિ યસ્મા મોગ્ગલ્લાનત્થેરોપિ મહાપઞ્ઞોવ, તસ્મા સારિપુત્તત્થેરોવ મહાપઞ્ઞતરોતિ. ઇદાનિ તમત્થં પાકટતરં કાતું, "**મહામોગ્ગલ્લાનત્થેરો હી**"તિઆદિ વુત્તં. સમ્મસનં ચરતિ એત્થાતિ સમ્મસનચારો, વિપસ્સનાભૂમિ, તં **સમ્મસનચારં**. **એકદેસમેવા**તિ સકઅત્તભાવે સઙ્ખારે

અનવસેસતો પરિગ્ગહેતુઞ્ચ સમ્મસિતુઞ્ચ અસક્કોન્તં અત્તનો અભિનીહારસમુદાગતઞાણબલાનુરૂપં એકદેસમેવ પરિગ્ગહેત્વા સમ્મસન્તો. નનુ ચ ''સબ્બં, ભિક્ખવે, અનભિજાનં અપરિજાનં અવિરાજયં અપ્પજહં અભબ્બો દુક્ખક્ખયાયા''તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૬) વચનતો વટ્ટદુક્ખતો મુચ્ચિતુકામેન સબ્બં પરિઞ્ઞેય્યં પરિજાનિતબ્બમેવ? સચ્ચમેતં, તઞ્ચ ખો સમ્મસનુપગધમ્મવસેન વુત્તં. તસ્મા સસન્તાનગતે સબ્બધમ્મે , પરસન્તાનગતે ચ તેસં સન્તાનવિભાગં અકત્વા બહિદ્ધાભાવસામઞ્ઞતો સમ્મસનં, અયં સાવકાનં સમ્મસનચારો. થેરો પન બહિદ્ધાધમ્મેપિ સન્તાનવિભાગેન કેચિ કેચિ ઉદ્ધરિત્વા સમ્મસિ, તઞ્ચ ખો ઞાણેન ફુટ્ઠમત્તં કત્વા. તેન વુત્તં – ''**યટ્ઠિકોટિયા ઉપ્પીળેન્તો વિય એકદેસમેવ સમ્મસન્તો**''તિ. તત્થ ઞાણેન નામ યાવતા નેય્યં પવત્તિતબ્બં, તથા અપવત્તનતો ''**યટ્ઠિકોટિયા ઉપ્પીળેન્તો વિયા**''તિઆદિ વુત્તં. અનુપદધમ્મવિપસ્સનાય અભાવતો ''**એકદેસમેવ સમ્મસન્તો**''તિ વુત્તં.

બુદ્ધાનં સમ્મસનચારો દસસહસ્સિલોકધાતુયં સત્તસન્તાનગતા, અનિન્દ્રિયબદ્ધા ચ સઙ્ખારાતિ વદન્તિ, કોટિસતસહસ્સચક્કવાળેસૂતિ અપરે. તથા હિ અદ્ધત્તયવસેન પટિચ્ચસમુપ્પાદનયં ઓસરિત્વા છત્તિંસકોટિસતસહસ્સમુખેન બુદ્ધાનં મહાવજિરઞાણં પવત્તં. પચ્ચેકબુદ્ધાનં સસન્તાનગતેહિ સદ્ધિં મજ્ઝિમદેસવાસિસત્તસન્તાનગતા અનિન્દ્રિયબદ્ધા ચ સમ્મસનચારોતિ વદન્તિ, જમ્બુદીપવાસિસત્તસન્તાનગતાતિ કેચિ. ધમ્મસેનાપતિનોપિ યથાવુત્તસાવકાનં વિપસ્સનાભૂમિયેવ સમ્મસનચારો. તત્થ પન થેરો સાતિસયં નિરવસેસં અનુપદધમ્મં વિપસ્સિ. તેન વુત્તં – ''**સાવકાનં સમ્મસનચારં નિપ્પદેસં સમ્મસી**''તિ.

તત્થ ''સાવકાનં વિપસ્સનાભૂમી''તિ એત્થ સુક્ખવિપસ્સકા લોકિયાભિઞ્ઞપ્પત્તા પકતિસાવકા અગ્ગસાવકા પચ્ચેકબુદ્ધા સમ્માસમ્બુદ્ધાતિ છસુ જનેસુ સુક્ખવિપસ્સકાનં ઝાનાભિઞ્ઞાહિ અનધિગતપઞ્ઞાનેપુઞ્ઞત્તા અન્ધાનં વિય ઇચ્છિતપદેસોક્કમનં વિપસ્સનાકાલે ઇચ્છિકિચ્છિતધમ્મવિપસ્સના નત્થિ. તે યથાપરિગ્ગહિતધમ્મમત્તેયેવ ઠત્વા વિપસ્સનં વડ્ઢેન્તિ. લોકિયાભિઞ્ઞપ્પત્તા પન પકતિસાવકા યેન મુખેન વિપસ્સનં આરભન્તિ; તતો અઞ્ઞેન વિપસ્સનં વિત્થારિકં કાતું સક્કોન્તિ વિપુલઞાણત્તા. મહાસાવકા અભિનીહારસમ્પન્નત્તા તતો સાતિસયં વિપસ્સનં વિત્થારિકં કાતું સક્કોન્તિ. અગ્ગસાવકેસુ દુતિયો અભિનીહારસમ્પત્તિયા સમાધાનસ્સ સાતિસયત્તા વિપસ્સનં તતોપિ વિત્થારિકં કરોતિ. પઠમો પન તતો મહાપઞ્ઞતાય સાવકેહિ અસાધારણં વિત્થારિકં કરોતિ. પચ્ચેકબુદ્ધો તેહિપિ મહાભિનીહારતાય અત્તનો અભિનીહારાનુરૂપં તતોપિ વિત્થારિકવિપસ્સનં કરોન્તિ. બુદ્ધાનં, સમ્મદેવ, પરિપૂરિતપઞ્ઞાપારમિપભાવિત-સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણાધિગમનસ્સ અનુરૂપાયાતિ. યથા નામ કતવાલવેધપરિચયેન સરભઙ્ગસદિસેન ધનુગ્ગહેન ખિત્તો સરો અન્તરા રુક્ખલતાદીસુ અસજ્જમાનો લક્ખણેયેવ પતતિ; ન સજ્જતિ ન વિરજ્ઝતિ, એવં અન્તરા અસજ્જમાના અવિરજ્ઝમાના વિપસ્સના સમ્મસનીયધમ્મેસુ યાથાવતો નાનાનયેહિ પવત્તતિ. યં મહાઞાણન્તિ વુચ્ચતિ, તસ્સ પવત્તિઆકારભેદો ગણતો વુત્તોયેવ.

એતેસુ ચ સુક્ખવિપસ્સકાનં વિપસ્સનાચારો ખજ્જોતપભાસદિસો, અભિઞ્ઞપ્પત્તપકતિસાવકાનં દીપપભાસદિસો, મહાસાવકાનં ઓક્કાપભાસદિસો, અગ્ગસાવકાનં ઓસધિતારકાપભાસદિસો, પચ્ચેકબુદ્ધાનં ચન્દપભાસદિસો, સમ્માસમ્બુદ્ધાનં રસ્મિસહસ્સપટિમણ્ડિતસરદસૂરિયમણ્ડલસદિસો ઉપટ્ઠાસિ. તથા સુક્ખવિપસ્સકાનં વિપસ્સનાચારો અન્ધાનં યટ્ઠિકોટિયા ગમનસદિસો, લોકિયાભિઞ્ઞપ્પત્તપકતિસાવકાનં દણ્ડકસેતુગમનસદિસો, મહાસાવકાનં જઙ્ઘસેતુગમનસદિસો, અગ્ગસાવકાનં સકટસેતુગમનસદિસો, પચ્ચેકબુદ્ધાનં મહાજઙ્ઘમગ્ગગમનસદિસો, સમ્માસમ્બુદ્ધાનં મહાસકમગ્ગગમનસદિસોતિ વેદિતબ્બો.

અરહત્તઞ્ચ કિર પત્વાતિ એત્થ **કિર**-સદ્દો અનુસ્સવલદ્ધોયમત્થોતિ દીપેતું વુત્તો. **પત્વા અઞ્ઞાસિ** અત્તનો વિપસ્સનાચારસ્સ મહાવિસયત્તા તિક્ખવિસદસૂરભાવસ્સ ચ સલ્લક્ખણેન. કથં પનાયં મહાથેરો દન્ધં અરહત્તં પાપુણન્તો સીઘં અરહત્તં પત્તતો પઞ્ઞાય અત્તાનં સાતિસયં કત્વા અઞ્ઞાસીતિ આહ – "**યથા હી**"તિઆદિ. **મહાજટન્તિ** મહાજાલસાખં અતિવિય સિબ્બિતજાલં. **યટ્ઠિં પન સારં વા ઉજું વા ન લભતિ** વેણુગ્ગહણે અનુચ્ચિનિત્વા વેણુસ્સ ગહિતત્તા. **એવંસમ્પદન્તિ** યથા તેસુ પુરિસેસુ એકો વેળુગ્ગહણે અનુચ્ચિનિત્વા વેળુયટ્ઠિં ગણ્હાતિ, એકો ઉચ્ચિનિત્વા, એવં નિપ્ફત્તિકં. **પધાનન્તિ** ભાવનાનુયુઞ્જનં.

સત્તસટ્ઠિ ઞાણાનીતિ પટિસમ્ભિદામગ્ગે (પટિ॰ મ॰ ૧.૭૩ માતિકા) આગતેસુ તેસત્તતિયા ઞાણેસુ ઠપેત્વા છ અસાધારણઞાણાનિ સુતમયઞાણાદીનિ પટિભાનપટિસમ્ભિદાઞાણપરિયોસાનાનિ સત્તસટ્ઠિ ઞાણાનિ. તાનિ હિ સાવકેહિ પવિચિતબ્બાનિ, ન ઇતરાનિ. **સોળસવિધં પઞ્ઞન્તિ** (સં॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૫.૩૭૯; સં॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૫.૩૭૯) મહાપઞ્ઞાદિકા, નવાનુપુબ્બવિહારસમાપત્તિપઞ્ઞાતિ ઇદં સોળસવિધં પઞ્ઞં.

તત્રાતિ તસ્સ. **ઇદં હોતી**તિ ઇદં દાનિ વુચ્ચમાનં અનુપુબ્બસમ્મસનં હોતિ. **વિપસ્સનાકોટ્ઠાસન્તિ** વિતક્કાદિસમ્મસિતબ્બધમ્મવિભાગેન વિભત્તવિપસ્સનાભાગં.

૯૪. **પઠમે ઝાને**તિ ઉપસિલેસે ભુમ્મં, તસ્મા **યે પઠમે ઝાને ધમ્મા**તિ યે પઠમજ્ઝાનસંસટ્ઠા ધમ્માતિ અત્થો. **અન્તોસમાપત્તિયન્તિ** ચ સમાપત્તિસહગતે ચિત્તુપ્પાદે સમાપત્તિસમઞ્ઞં આરોપેત્વા વુત્તં. **વવત્થિતા**તિ કતવવત્થના નિચ્છિતા. **પરિચ્છિન્ના**તિ ઞાણેન પરિચ્છિન્ના સલક્ખણતો પરિચ્છિજ્જ ઞાતા. **ઓલોકેન્તો**તિ ઞાણચક્ખુના પચ્ચક્ખતો પસ્સન્તો. **અભિનિરોપનં** આરમ્મણે ચિત્તસ્સ આરોપનં. **અનુમજ્જનં** આરમ્મણે ચિત્તસ્સ અનુવિચારણં. **ફરણં** પણીતરૂપેહિ કાયસ્સ બ્યાપનં, વિપ્ફારિકભાવો વા. **સાતન્તિ** સાતમધુરતા. **અધિક્ખેપો** વિક્ખેપસ્સ પટિપક્ખભૂતં સમાધાનં. **ફુસનં** ઇન્દ્રિયવિસયવિઞ્ઞાણસ્સ તતો ઉપ્પજ્જિત્વા આરમ્મણે ફુસનાકારેન વિય પવત્તિ. **વેદયિતં** આરમ્મણાનુભવનં. **સઞ્જાનનં** નીલાદિવસેન આરમ્મણસ્સ સલ્લક્ખણં. **ચેતયિતં** ચેતસો બ્યાપારો. **વિજાનનં** આરમ્મણૂપલદ્ધિ. **કત્તુકમ્યતા** ચિત્તસ્સ આરમ્મણેન અત્થિકતા. તસ્મિં આરમ્મણે અધિમુચ્ચનં, સન્નિટ્ઠાનં વા **અધિમોક્ખો**. કોસજ્જપક્ખે પતિતું અદત્વા ચિત્તસ્સ પગ્ગણ્હનં **પગ્ગાહો**, અધિગ્ગહોતિ અત્થો. આરમ્મણં ઉપગન્ત્વા ઠાનં, અનિસ્સજ્જનં વા **ઉપટ્ઠાનં**. સમપ્પવત્તેસુ અસ્સેસુ સારથિ વિય સકિચ્ચપસુતેસુ સમ્પયુત્તેસુ અજ્ઝુપેક્ખનં **મજ્ઝત્તતા**. સમ્પયુત્તધમ્માનં આરમ્મણે અનુનયનં સંચરણં **અનુનયો**. **સભાવતો**તિ યથાભૂતસભાવતો. સોળસન્નં એવ ચેત્થ ધમ્માનં ગહણં તેસંયેવ થેરેન વવત્થાપિતભાવતો, તે એવસ્સ તદા ઉપટ્ઠહિંસુ, ન ઇતરેતિ વદન્તિ. વીરિયસતિગ્ગહણેન ચેત્થ ઇન્દ્રિયભાવસામઞ્ઞતો સદ્ધાપઞ્ઞા; સતિગ્ગહણેનેવ એકન્તાનવજ્જભાવસામઞ્ઞતો પસ્સદ્ધિઆદયો છ યુગળા; અલોભાદોસા ચ સઙ્ગહિતા ઝાનચિત્તુપ્પાદપરિયાપન્નત્તા તેસં ધમ્માનં. થેરેન ચ ધમ્મા વવત્થાનસામઞ્ઞતો આરદ્ધા. તે ન ઉપટ્ઠહિંસૂતિ ન સક્કા વત્તુન્તિ અપરે.

વિદિતા ઉપ્પજ્જન્તીતિ ઉપ્પાદેપિ નેસં વેદનાનં પજાનનં હોતિયેવાતિ અત્થો. સેસપદદ્વયેપિ એસેવ નયો. તં જાનાતીતિ તંઞાણો, તસ્સ ભાવો **તંઞાણતા**, ઞાણસ્સ અત્તસંવેદનન્તિ અત્થો. તંસમાનયોગક્ખમાહિ સમ્પયુત્તધમ્મા. **ઞાણબહુતા**તિ ઞાણસ્સ બહુભાવો, એકચિત્તુપ્પાદે અનેકઞાણતાતિ અત્થો. ઇદાનિ તમેવત્થં વિવરિતું, "**યથા હી**"તિઆદિ વુત્તં. **ન સક્કા જાનિતું** આરમ્મણકરણસ્સ અભાવતો. અસમ્મોહાવબોધો ચ ઈદિસસ્સ ઞાણસ્સ નત્થિ. **એકેકમેવ** ઞાણં **ઉપ્પજ્જતિ** તસ્મિં ખણે એકસ્સેવ આવજ્જનસ્સ ઉપ્પજ્જનતો, ન ચ આવજ્જનેન વિના ચિત્તુપ્પત્તિ અત્થિ. વુત્તઞ્હેતં –

‘‘ચુલ્લાસીતિસહસ્સાનિ, કપ્પા તિટ્ઠન્તિ યે મરૂ;
ન ત્વેવ તેપિ જીવન્તિ, દ્વીહિ ચિત્તેહિ સંયુતા’’તિ. (મહાનિ॰ ૧૦, ૩૯) ચ,

‘‘નત્થિ ચિત્તે યુગા ગહી’’તિ ચ –

વત્થારમ્મણાનં પરિગ્ગહિતતાયાતિ યસ્મિઞ્ચ આરમ્મણે યે ઝાનધમ્મા પવત્તન્તિ, તેસં વત્થારમ્મણાનં પગેવ ઞાણેન પરિચ્છિજ્જ ગહિતત્તા. યથા નામ મિગસૂકરાદીનં આસયેપરિગ્ગહિતે તત્ર ઠિતા મિગા વા સૂકરા વા તતો ઉટ્ઠાનતોપિ આગમનતોપિ નેસાદસ્સ સુખગ્ગહણા હોન્તિ, એવંસમ્પદમિદં. તેનાહ **‘‘થેરેન હી’’**તિઆદિ. **તેના**તિ વત્થારમ્મણાનં પરિગ્ગહિતભાવેન. **અસ્સા**તિ થેરસ્સ. **તેસં ધમ્માન**ન્તિ ઝાનચિત્તુપ્પાદપરિયાપન્નાનં ધમ્માનં. **ઉપ્પાદં આવજ્જન્તસ્સા**તિઆદિના ઉપ્પાદાદીસુ યં યદેવ આરબ્ભ ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ; તસ્મિં તસ્મિં ખણે તસ્સ તસ્સેવ યસ્સ પાકટભાવો દીપિતો. ન હિ આવજ્જનેન વિના ઞાણં ઉપ્પજ્જતિ. **અહુત્વા સમ્ભોન્તી**તિ પુબ્બે અવિજ્જમાના હુત્વા સમ્ભવન્તિ, અનુપ્પન્ના ઉપ્પજ્જન્તીતિ અત્થો. **ઉદયં પસ્સતિ** તેસં ધમ્માનં, ‘‘અહુત્વા સમ્ભોન્તી’’તિ ઉપ્પાદક્ખણસમઙ્ગિભાવદસ્સનતો. પુબ્બે અભાવબોધકો હિ અત્તલાભો ધમ્માનં ઉદયો. **હુત્વા**તિ ઉપ્પજ્જિત્વા. **પટિવેન્તી**તિ પટિ ખણે ખણે વિનસ્સન્તિ. **વયં પસ્સતિ**, ‘‘હુત્વા પટિવેન્તી’’તિ તેસં ધમ્માનં ભઙ્ગક્ખણસમઙ્ગિભાવદસ્સનતો. વિદ્ધંસભાવબોધકો હિ ધમ્માનં વિજ્જમાનતો વયો.

તેસુ ધમ્મેસુ નત્થિ એતસ્સ ઉપયો રાગવસેન ઉપગમનન્તિ **અનુપયો**, અનનુરોધો. હુત્વા વિહરતીતિ યોજના. તથા નત્થિ એતસ્સ અપાયો પટિઘવસેન અપગમનન્તિ **અનપાયો**, અવિરોધો. ‘‘એતં મમ, એસો મે અત્થા’’તિ તસ્સ તણ્હાદિટ્ઠિઅભિનિવેસાભાવતો તણ્હાદિટ્ઠિનિસ્સયેહિ **અનિસ્સિતો**. **અપ્પટિબદ્ધો**તિ અનુપયાનિસ્સિતભાવતો વિપસ્સનાય પરિબન્ધવસેન છન્દરાગેન ન પટિબદ્ધો ન વિબન્ધિતો. **વિપ્પમુત્તો**તિ તતો એવ વિક્ખમ્ભનવિમુત્તિવસેન કામરાગતો વિમુત્તો. **વિસંયુત્તો** વિક્ખમ્ભનવસેનેવ પટિપક્ખધમ્મેહિ વિસંયુત્તો.

કિલેસમરિયાદા તેન કતા ભવેય્યાતિ અન્તોસમાપત્તિયં પવત્તે સોળસ ધમ્મે આરબ્ભ પવત્તમાનં વિપસ્સનાવીથિં ભિન્દિત્વા સચે રાગાદયો ઉપ્પજ્જેય્યું; તસ્સ વિપસ્સનાવીથિયા કિલેસમરિયાદા તેન ચિત્તેન, ચિત્તસમઙ્ગિના વા કતા ભવેય્ય. **તેસૂ**તિ તેસુ ધમ્મેસુ. **અસ્સા**તિ થેરસ્સ. **એકોપી**તિ રાગાદીસુ એકોપીતિ ચ વદન્તિ. વુત્તાકારેન એકચ્ચાનં અનાપાથગમને સતિ વિપસ્સના ન તેસુ ધમ્મેસુ નિરન્તરપ્પવત્તાતિ **આરમ્મણમરિયાદા ભવેય્ય**. **વિક્ખમ્ભિતપચ્ચનીકત્તા**તિ વિપસ્સનાય પટિપક્ખધમ્માનં પગેવ વિક્ખમ્ભિતત્તા ઇદાનિપિ વિક્ખમ્ભેતબ્બા કિલેસા નત્થીતિ વુત્તં.

ઇતોતિ પઠમજ્ઝાનતો. **અનન્તરો**તિ ઉપરિમો ઝાનાદિવિસેસો. **તસ્સ પજાનનસ્સા**તિ, ‘‘અત્થિ ઉત્તરિ નિસ્સરણ’’ન્તિ એવં પવત્તજાનનસ્સ. **બહુલીકરણેના**તિ પુનપ્પુનં ઉપ્પાદનેન.

સમ્પસાદનટ્ઠેનાતિ કિલેસકાલુસિયાપગમનેન, તસ્સ વિચારક્ખોભવિગમેન વા ચેતસો સમ્મદેવ પાસાદિકભાવેન.

વીરિયં સતિ ઉપેક્ખાતિ આગતટ્ઠાને પારિસુદ્ધિઉપેક્ખા, અદુક્ખમસુખાવેદનાતિ એત્થ ઝાનુપેક્ખાતિ, **‘‘સુખટ્ઠાને વેદનુપેક્ખાવા’’**તિ વુત્તં. **સુખટ્ઠાને**તિ ચ પઠમજ્ઝાનાદીસુ સુખસ્સ વુત્તટ્ઠાને. **પસ્સદ્ધત્તા**તિ સમધુરચેતયિતભાવેન આરમ્મણે વિસટવિત્થતભાવતો યો સો ચેતસો આભોગો વુત્તો. સામઞ્ઞફલાદીસુ સતિયા

પારિસુદ્ધિ, સા થન અત્થતો સતિવિનિમુત્તા નત્થીતિ આહ “**પરિસુદ્ધાસતિયેવા**”તિ. **પારિસુદ્ધિઉપેક્ખા**, ન ઝાનુપેક્ખાદયો.

૯૫. ઈદિસેસુ ઠાનેસુ સતિયા ન કદાચિપિ ઞાણવિરહો અત્થીતિ આહ – “**ઞાણેન સમ્પજાનો હુત્વા**”તિ. તથા હિ તતિયજ્ઝાને, ‘‘સતિમા સુખવિહારી’’તિ એત્થ સમ્પજાનોતિ અયમત્થો વુત્તો એવ હોતિ . **ન સાવકાનં અનુપદધમ્મવિપસ્સના હોતિ** સઙ્ખારાવસેસસુખુમપ્પવત્તિયા દુવિઞ્ઞેય્યત્તા વિનિબ્ભુજિત્વા ગહેતું અસક્કુણેય્યભાવતો. તેનાહ – “**કલાપવિપસ્સનં દસ્સેન્તો એવમાહા**”તિ.

૯૬. **પઞ્ઞાય ચસ્સદિસ્વા આસવા પરિક્ખીણા હોન્તી**તિ દસ્સનસમકાલં ખીયમાના આસવા, ‘‘દિસ્વા પરિક્ખીણા હોન્તી’’તિ વુત્તા. સમાનકાલેપિ હિ એદિસો સદ્દપ્પયોગો દિસ્સતિ –

‘‘ચક્ખુઞ્ચ પટિચ્ચ રૂપે ચ ઉપ્પજ્જતિ ચક્ખુવિઞ્ઞાણ’’ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૦૪, ૪૦૦; ૩.૪૨૧, ૪૨૫, ૪૨૬; સં॰ નિ॰ ૨.૪૩-૪૫; ૨.૪.૬૦; કથા॰ ૪૬૫, ૪૬૭).

> ‘‘નિહન્ત્વા તિમિરં સબ્બં, ઉગ્ગતેજો સમુગ્ગતો;
> વેરોચનો રસ્મિમાલી, લોકચક્ખુપભઙ્કરો’’તિ. (પટ્ઠા॰ અનુટી॰ ૧.૨૫-૩૪; વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૨.૫૮૦) ચ –

એવમાદીસુ. હેતુઅત્થો વા અયં **દિસ્વાસ**દ્દો અસમાનકત્તુકો યથા – ‘‘ઘતં પિવિત્વા બલં હોતિ, સીહં દિસ્વા ભયં હોતી’’તિ (વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૨.૮૦૨). દસ્સનહેતુકો હિ આસવાનં પરિક્ખયો પરિઞ્ઞાસચ્છિકિરિયાભાવનાભિસમયે સતિ પહાનાભિસમયસ્સ લબ્ભનતો. **યુગનદ્ધં આહરિત્વા**તિ પઠમજ્ઝાનં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય તત્થ ઝાનધમ્મે સમ્મસન્તો સમથવિપસ્સનં યુગનદ્ધં ભાવેતિ. એવં યાવ નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાય તત્થ સમ્મસન્તો સમથવિપસ્સનં યુગનદ્ધં કત્વા યથા થેરો અરહત્તં પાપુણિ. તં સન્ધાય વુત્તં – “**અરહત્તં પત્તવારો ઇધ ગહિતો**”તિ. **ઇધા**તિ ઇમસ્મિં સુત્તે. દીઘનખસુત્તદેસનાય (મ॰ નિ॰ ૨.૨૦૫-૨૦૬) હિ થેરો અરહત્તં પત્તો. તદા ચ અનાગામી હુત્વા નિરોધં સમાપજ્જતીતિ વચનઅવસરો નત્થિ, તસ્મા વુત્તં – ‘‘અરહત્તં પત્તવારો ઇધ ગહિતો’’તિ. યદિ એવં – ‘‘સબ્બસો નેવસઞ્ઞાનાસઞ્ઞાયતનં સમતિક્કમ્મ સઞ્ઞાવેદયિતનિરોધં ઉપસમ્પજ્જ વિહરતી’’તિ ઇદં કસ્મા વુત્તન્તિ? થેરે વિજ્જમાને પણ્ડિતગુણે અનવસેસતો દસ્સેત્વા અરહત્તનિકૂટેન દેસનં નિટ્ઠાપેતું. નિરોધસમાપજ્જનં પન થેરસ્સ આચિણ્ણસમાચિણ્ણં. તેનાહ “**નિરોધં પન…પે॰… વદન્તી**”તિ. તેન ફલસમાપત્તિમ્પિ અન્તરા સમાપજ્જતિયેવાતિ દસ્સેતિ.

વોમિસ્સં વિવરિતું “**તત્થસ્સા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ‘‘નિરોધં સમાપજ્જિસ્સામી’’તિ આભોગેન સમથવિપસ્સનં યુગનદ્ધં આહરિત્વા ઠિતસ્સ **નિરોધસમાપત્તિ સીસં** નામ હોતિ, તસ્સ આભોગવસેન **નિરોધસ્સ વારો આગચ્છતિ**. **ફલસમાપત્તિ ગૂળ્હો હોતિ**, ‘‘ફલસમાપત્તિં સમાપજ્જિસ્સામી’’તિ આભોગસ્સ અભાવતો. **ફલસમાપત્તિ સીસં હોતી**તિ એત્થાપિ વુત્તનયેન અત્થો વેદિતબ્બો. એતેન આભોગપટિબદ્ધમેતેસં આગમનન્તિ દીપિતન્તિ વેદિતબ્બં. **જમ્બુદીપવાસિનો થેરા પના**તિઆદિ અટ્ઠકથારુળ્હમેવ તં વચનં. **અન્તોસમાપત્તિય**ન્તિ નિરોધં સમાપન્નકાલે. **તિસમુટ્ઠાનિકરૂપધમ્મે**તિ ઉતુકમ્માહારવસેન તિસમુટ્ઠાનિકરૂપધમ્મે.

૯૭. **ચિણ્ણવસિતન્તિ** પટિપક્ખદૂરિભાવેન સુભાવિતવસીભાવં. **નિપ્ફત્તિં પત્તોતિ** ઉક્કંસપરિનિપ્ફત્તિં પત્તો. ઉરે વાયામજનિતાય **ઓરસો. પભાવિતન્તિ** ઉપ્પાદિતં. **ધમ્મેનાતિ** અરિયમગ્ગધમ્મેન. તસ્સ હિ અધિગમેન અરિયાય જાતિયા જાતો નિબ્બત્તોતિ કત્વા, "**ધમ્મજો ધમ્મનિમ્મિતો**"તિ વુચ્ચતિ. **ધમ્મદાયસ્સાતિ** નવવિધસ્સ લોકુત્તરધમ્મદાયસ્સ. **આદિયનતોતિ** ગણ્હનતો, સસન્તાને ઉપ્પાદનતોતિ અત્થો. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

અનુપદસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૨. છબ્બિસોધનસુત્તવણ્ણના

૯૮. **ખીણા જાતીતિ** અત્તનો જાતિક્ખયં પટિજાનન્તેન અરહત્તં બ્યાકતં હોતિ અરહતો તદભાવતો. તથા **વુસિતં બ્રહ્મચરિયન્તિ** મગ્ગબ્રહ્મચરિયવાસો મે પરિયોસિતોતિ પટિજાનન્તેનપિ. **કતં કરણીયન્તિ** ચતૂહિ મગ્ગેહિ ચતૂસુ સચ્ચેસુ પરિઞ્ઞાદિવસેન સોળસવિધસ્સપિ કિચ્ચસ્સ અત્તના નિટ્ઠાપિતભાવં પટિજાનન્તેનપિ. **નાપરં ઇત્થત્તાયાતિ** આયતિં પુનબ્ભવાભાવં, આયતિં વા પરિઞ્ઞાદિકરણીયાભાવં પટિજાનન્તેનપીતિ આહ – "**એકેનપિ પદેન અઞ્ઞા બ્યાકતાવ હોતી**"તિ. દ્વિક્ખત્તું બદ્ધં પન સુબદ્ધં વિયાતિ વુત્તં. **ઇધ પન અઞ્ઞાબ્યાકરણં ચતૂહિ પદેહિ આગતં**, તસ્મા વત્તબ્બમેવ ચેત્થ નત્થીતિ અધિપ્પાયો. **ચેતનાય દિટ્ઠવાદિતા નામ** અરિયવોહારો. **સભાવોતિ** પકતિઅત્થો હિ અયં ધમ્મસદ્દો, "જાતિધમ્મા જરાધમ્મા"તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૭૪-૨૭૫) વિય તસ્મા, **અનુધમ્મોતિ** અરિયભાવં અનુગતા પકતીતિ અત્થો. પરમપ્પિચ્છતાય અરિયા અત્તનો ગુણે અનાવિકરોન્તાપિ સાસનસ્સ નિય્યાનિકભાવપવેદનત્થઞ્ચેવ સબ્રહ્મચારીનં સમ્માપટિપત્તિયં ઉસ્સાહજનનત્થઞ્ચ તાદિસાનં પરિનિબ્બાનસમયેયેવ આવિકરોન્તીતિ અધિપ્પાયેનાહ – "**પરિનિબ્બુતસ્સ...પે॰... કાતબ્બો**"તિ.

૯૯. **દુબ્બલન્તિ** ફેગ્ગુ વિય સુભેજ્જનીયં બલવિરહિતં, અસારન્તિ અત્થો. **વિરાગુતન્તિ** પલુજ્જનસભાવં. **વિગચ્છનસભાવન્તિ** વિનાસગમનસભાવં. અનિચ્ચદુક્ખવિપરિણામત્તા અસ્સાસલેસસ્સપિ અભાવતો **અસ્સાસવિરહિતં**. આરમ્મણકરણવસેન સમન્નાગમનવસેન ચ યથારહં ઉપેન્તિ ઉપગચ્છન્તીતિ **ઉપયા**, "એતં મમ, એસો મે અત્તા"તિ ઉપાદિયન્તિ દળ્હગ્ગાહં ગણ્હન્તીતિ **ઉપાદાના**. અધિતિટ્ઠતિ ચેતસો અભિનન્દનભૂતાતિ **ચેતસો અધિટ્ઠાનં. તાહીતિ** તણ્હાદિટ્ઠીહિ. **તન્તિ** ચિત્તં. **અભિનિવિસતીતિ** અભિરતિવસેન નિવિસતિ, અયઞ્હેત્થ અત્થો – સક્કાયધમ્મેસુ ચિત્તં અભિનિવિસતિ "એતં મમં, એસો મે અત્તા"તિ અજ્ઝોસાય તિટ્ઠતિ એતાહિ અભિનિવેસાહિ, તથા સક્કાયધમ્મેસુ ચિત્તં અનુસેતિ એતાહીતિ **અનુસયા**, તણ્હાદિટ્ઠિયો. યદગ્ગેન હિ તેભૂમકધમ્મેસુ રાગાદયો અનુસેન્તિ, તદગ્ગેન તંસહગતધમ્મા તત્થ અનુસેન્તીતિ પરિયાયેન, "**તં અનુસેતી**"તિ વુત્તં. **ખયા વિરાગાતિ** હેતુમ્હિ નિસ્સક્કવચનન્તિ "**ખયેન વિરાગેના**"તિ હેતુમ્હિ કરણવસેન અત્થો વુત્તો. **વિરાગેનાતિ** ચ **ઇતિ**સદ્દો આદિ અત્થો . તેન "નિરોધેના"તિ એવમાદિકં ગહિતં હોતિ. **અઞ્ઞમઞ્ઞવેવચનાનેવ** ઉપયાદીનં સમુચ્છેદસ્સેવ બોધનતો.

૧૦૦. પતિટ્ઠાતિ એત્થ સેસભૂતત્તયં ઉપાદારૂપઞ્ચાતિ પતિટ્ઠાના, નિજ્જીવટ્ઠેન ધાતુચાતિ **પતિટ્ઠાનધાતુ**. ન્હાનીયચુણ્ણં બાહિરઉદકં વિય સેસભૂતત્તયં આબન્ધતીતિ **આબન્ધનં**. પચનીયભત્તં બાહિરતેજો વિય સેસભૂતત્તયં પરિપાચેતીતિ **પરિપાચનં**. બાહિરવાતો વિય સેસભૂતત્તયં વિત્થમ્ભેતીતિ **વિત્થમ્ભનં**. ધાતુસદ્દત્થો વુત્તોયેવ. **અસમ્ફુટ્ઠધાતૂતિ** અસમ્ફુસિતભાવો તેસં વિપરિમટ્ઠતાભાવતો. **વિજાનનં** આરમ્મણૂપલદ્ધિ. **અહં અત્તાતિ** અહં, "રૂપધમ્મો મે અત્તા"તિ **અત્તકોટ્ઠાસેન** અત્તભાવેન **ન ઉપગમિં** ન ગણ્હિં. નિસ્સિતનિસ્સિતાપિ નિસ્સિતા એવ

નામાતિ આહ "**પથવીધાતુનિસ્સિતાવા**"તિ. અત્તના વા પન તન્નિસ્સિતાતિ "**એકેન પરિયાયેના**"તિ. ઉપાદારુપમ્પિ કામં નિસ્સિતમ્પિ હોતિ. તથાપિ તં નિસ્સિતં હોતિયેવાતિ તં ન ઉદ્ધટં. પરિચ્છેદકરત્તા પરિચ્છેદાકાસસ્સ "**અવિનિબ્ભોગવસેના**"તિ વુત્તં. તેન ચ તથા પરિચ્છિન્નત્તા **સબ્બમ્પિ ભૂતુપાદારૂપં આકાસધાતુનિસ્સિતં નામ**. તં નિસ્સાય પવત્તિયા ઉપાદારૂપં વિય ભૂતરૂપાનિ, અરૂપક્ખન્ધા વિય ચ વત્થુરૂપાનિ, "**તંનિસ્સિતરૂપવત્થુકા અરૂપક્ખન્ધા**"તિ વુત્તનયેન આકાસધાતુનિસ્સિતચક્ખાદિરૂપધમ્મવત્થુકા વેદનાદયો અરૂપક્ખન્ધા આકાસધાતુનિસ્સિતા નામાતિ ઇમમત્થં **તથા**-સદ્દેન ઉપસંહરતિ. **ઇધાપી**તિ આકાસધાતુનિસ્સિતપદેપિ, ન પથવીધાતુનિસ્સિતપદાદીસુ એવ. **રૂપારૂપન્તિ** સબ્બમ્પિ રૂપારૂપં **ગહિતમેવ હોતિ**, અગ્ગહિતં નત્થિ. **સહજાતા... પે॰... નિસ્સિતન્તિ** ઇદં નિપ્પરિયાયસિદ્ધં નિસ્સયત્તં ગહેત્વા વુત્તં. હેટ્ઠા વુત્તનયેન પરિયાયસિદ્ધે નિસ્સયત્તે ગય્હમાને – ''પચ્છાજાતપચ્ચયોતિ પચ્છાજાતા ચિત્તચેતસિકા ધમ્મા પુરેજાતસ્સ ઇમસ્સ કાયસ્સ પચ્છાજાતપચ્ચયેન પચ્ચયો''તિ (પટ્ઠા॰ ૧.૧.૧૧) વચનતો સબ્બં ચતુસમુટ્ઠાનિકરૂપં, "**વિઞ્ઞાણધાતુનિસ્સિત**"ન્તિ વત્તબ્બં. તથા અનન્તરવિઞ્ઞાણધાતુપચ્ચયા પવત્તનતો, ''વિઞ્ઞાણધાતુનિસ્સિત''ન્તિ વત્તબ્બં.

૧૦૧. રુપ્પતિ વણ્ણવિકારં આપજ્જમાનં હદયઙ્ગતભાવં પકાસેતીતિ **રૂપન્તિ** અયમત્થો ચક્ખુદ્વારે આપાથગતે રૂપાયતને નિપ્પરિયાયતો લબ્ભતિ, ન આપાથમનાગતે. ચક્ખુવિઞ્ઞાણવિઞ્ઞાતબ્બભાવો પન આપાથમનાગતેપિ તસ્મિં લબ્ભતેવ તંસભાવાનતિવત્થનતો. રૂપાયતનં **દ્વિધા** વિભજિત્વા. થેરો પન આપાથં અનાગતસ્સાપિ રૂપાયતનસ્સ રૂપભાવં ન સક્કા પટિક્ખિપિતુન્તિ દ્વિધાકરણં નાનુજાનન્તો છન્નોવાદં નિદસ્સેતિ, "**ઉપરિ છન્નોવાદે કિન્તિ કરિસ્સથા**"તિ. તત્થ હિ ''ચક્ખું, આવુસો છન્ન, ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ચક્ખુવિઞ્ઞાણવિઞ્ઞાતબ્બે ધમ્મે''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૯૧) આગતં, ન ચેત્થ ચક્ખુદ્વારે આપાથં આગતમેવ રૂપાયતનં ચક્ખુવિઞ્ઞાણવિઞ્ઞાતબ્બપદેન ગહિતં, ન આપાથં અનાગતન્તિ સક્કા વિઞ્ઞાતું અવિસેસેનેવ રૂપાયતનેન તણ્હામાનદિટ્ઠિગાહાભાવસ્સ જોતિતત્તા. તેનાહ "**ન યિદં લબ્ભતી**"તિ. **રૂપમેવા**તિ રૂપાયતનમેવ. યદિ એવં ''ચક્ખુવિઞ્ઞાણવિઞ્ઞાતબ્બેસુ ધમ્મેસૂ''તિ પદં કથં નેતબ્બન્તિ આહ – "**ચક્ખુવિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તા પના**"તિઆદિ. **ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન સદ્ધિં વિઞ્ઞાતબ્બેસૂ**તિ યેન મનોવિઞ્ઞાણેન ચક્ખુવિઞ્ઞાણં અનિચ્ચન્તિઆદિના ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન સદ્ધિં તેન વિઞ્ઞાતબ્બેસુ તંસમ્પયુત્તધમ્મેસૂતિ અત્થો. **તણ્હાછન્દો**તિ તસ્સનસભાવો છન્દો, ન કત્તુકમ્યતા છન્દોયેવાતિ તણ્હાછન્દો. **રજ્જનવસેના**તિ વત્થં વિય રઙ્ગજાતં ચિત્તસ્સ અનુરઞ્જનવસેન. **અભિનન્દનવસેના**તિ આરમ્મણે અભિરમિત્વા નન્દનવસેન. સપ્પીતિકતણ્હા હિ **નન્દી**તિ વુચ્ચતિ. તણ્હાયનવસેન **તણ્હા**.

૧૦૨. અહઙ્કારોતિ ''સેય્યોહમસ્મી''તિઆદિના (ધ॰ સ॰ ૧૧૨૧, ૧૨૩૯; વિભ॰ ૮૩૨, ૮૬૬; સં॰ નિ॰ ૪.૧૦૮; મહાનિ॰ ૨૧, ૧૭૮) અહંકરણં. યેન હિ મમં કરોતિ, એતં **મમઙ્કારો. સ્વેવા**તિ ''અહઙ્કારો''તિ વુત્તમાનો. એવં ચતુત્થજ્ઝાને નિદ્દિટ્ઠે સબ્બાસુ લોકિયાભિઞ્ઞાસુ વુચ્ચમાનાસુ હેટ્ઠા વિજ્જાદ્વયં વત્તબ્બન્તિ અધિપ્પાયેન, "**પુબ્બેનિવાસં દિબ્બચક્ખુઞ્ચ અવત્વા કસ્મા વુત્ત**"ન્તિ આહ? ઇતરો ઇધ સબ્બવારેસુપિ લોકુત્તરધમ્મપુચ્છા અધિકતા તસ્મા ''સો એવં સમાહિતે''તિઆદિના તતિયા વિજ્જા કથિતાતિ દસ્સેન્તો, "**ભિક્ખૂ લોકિયધમ્મં ન પુચ્છન્તી**"તિઆદિમાહ. **એકવિસ્સજ્જિતસુત્તં નામેતં** તતિયવિજ્જાય એવ આગતત્તા. અરિયધમ્મવસેનપિસ્સ સમઞ્ઞા અત્થેવાતિ દસ્સેન્તો, "**છબ્બિસોધનન્તિપિસ્સ નામ**"ન્તિ વત્વા તેસુ ધમ્મેસુ ભેદં દસ્સેતું, "**એત્થ હી**"તિઆદિ વુત્તં. **વિસુદ્ધા**તિ તસ્સા ચોદનાય સોધનવસેન વિસોધિતા. **એકમેવ કત્વા**તિ એકવારવસેનેવ પાળિયં એકજ્ઝં આગતત્તા એકમેવ કોટ્ઠાસં કત્વા. યદિ એવં કથં વા છબ્બિસોધનતાતિ આહ – "**ચતૂહિ આહારેહિ સદ્ધિ**"ન્તિ કથં પનેત્થ ચત્તારો આહારા ગહેતબ્બાતિ? કેચિ તાવ આહુ – ''સાધૂતિ ભાસિતં અભિનન્દિત્વા

અનુમોદિત્વા ઉત્તરિ પઞ્હો પુચ્છિતબ્બો''તિ હેટ્ઠા આગતેન નયેન આહારવારો આહરિત્વા વત્તબ્બોતિ. ''બહિદ્ધા સબ્બનિમિત્તેસૂ''તિ એત્થ આહારાનમ્પિ સઙ્ગહિતત્તા આહારા અત્થતો આગતા એવાતિ અઞ્ઞે. અપરે પન રૂપક્ખન્ધગ્ગહણેન કબળીકારો આહારો , સઙ્ખારક્ખન્ધગ્ગહણેન ફસ્સાહારો, મનોસઞ્ચેતનાહારગ્ગહણેન વિઞ્ઞાણાહારો સરૂપતોપિ ગહિતોતિ વદન્તિ.

''છબ્બિસોધન''ન્તિ ઇમસ્સ સુત્તસ્સ સમઞ્ઞાય અન્વત્થતં દસ્સેત્વા આયતિમ્પિ તાદિસેન બ્યાકરણેન ભિક્ખૂનં પટિપત્તિમ્પિ દસ્સનત્થં, "**ઇમે પના**"તિઆદિ આરદ્ધં. **વિનયનિદ્દેસપરિયાયેના**તિ વિનયનિદ્દેસે આગતેન કારણેન. **વિનયે** વા આગતનિદ્દેસાનુક્કમેન.

અધિગન્તબ્બતો **અધિગમો**, ઝાનાદિઅધિગમપુચ્છા. તેનાહ – "**ઝાનવિમોક્ખાદીસૂ**"તિઆદિ. **ઉપાયપુચ્છા**તિ અધિગમોપાયપુચ્છા. **કિન્તી**તિ કેન પકારેન વિધિનાતિ અત્થો.

કતમેસં ત્વં ધમ્માનં લાભીતિ ઇદં પન પુબ્બે ''કિં તે અધિગત''ન્તિ અનિદ્ધારિતભેદા ઝાનાદિવિસેસા પુચ્છિતાતિ ઇદાનિ તેસં નિદ્ધારેત્વા પુચ્છનાકારદસ્સનં. **તસ્મા**તિ યસ્મા યથાવુત્તેહિ આકારેહિ અધિગમબ્યાકરણં સોધેતબ્બં, તસ્મા. **એત્તાવતાવા**તિ એત્તકેન બ્યાકરણમત્તેનેવ ન સક્કારો કાતબ્બો. બ્યાકરણઞ્હિ એકચ્ચસ્સ અયાથાવતોપિ હોતિ, યથા નામ જાતરૂપપતિરૂપં જાતરૂપં વિય ખાયતીતિ જાતરૂપં નિઘંસનતાપનછેદનેહિ સોધેતબ્બં એવમેવં **ઇમેસુ** ઇદાનેવ વુત્તેસુ **છસુ ઠાનેસુ** પક્ખિપિત્વા **સોધનત્થં વત્તબ્બો વિમોક્ખાદીસૂ**તિ **આદિ**-સદ્દેન સમાધિ-સમાપત્તિ-ઞાણદસ્સન-મગ્ગભાવના-ફલસચ્છિકિરિયા સઙ્ગણ્હાતિ.

પાકટો હોતિ અધિગતવિસેસસ્સ સતિસમ્મોસાભાવતો. સેસપુચ્છાસુપિ ''પાકટો હોતી''તિ પદે એસેવ નયો. **ઉગ્ગહપરિપુચ્છાકુસલા**તિ સજ્ઝાયમગ્ગસંવણ્ણનાસુ નિપુણા. યાય પટિપદાય યસ્સ અરિયમગ્ગો આગચ્છતિ, સા પુબ્બભાગપટિપત્તિ **આગમનપટિપદા. સોધેતબ્બા**તિ સુદ્ધા ઉદાહુ અસુદ્ધાતિ વિચારણવસેન સોધેતબ્બા. **ન સુજ્ઝતી**તિ તત્થ તત્થ પમાદપટિપત્તિભાવતો. **અપનેતબ્બો** અત્તનો પટિઞ્ઞાય. "**સુજ્ઝતી**"તિ વત્વા સુજ્ઝનાકારં દસ્સેતું, "**દીઘરત્ત**"ન્તિઆદિ વુત્તં. **પઞ્ઞાયતી**તિ એત્થ ''યદી''તિ પદં આનેત્વા યદિ સો ભિક્ખુ તાય પટિપદાય યદિ પઞ્ઞાયતીતિ સમ્બન્ધો. **ખીણાસવપટિપત્તિસદિસા પટિપદા હોતિ** દીઘરત્તં વિક્ખમ્ભિતકિલેસત્તા.

નદિયા સમુદ્દં પક્ખન્દનટ્ઠાનં **નદીમુખદ્વારં. મદ્દમાનો**તિ બદરસાળવં સરસં પત્તે પક્ખિત્તો હુત્વા મદ્દમાનો. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

છબ્બિસોધનસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૩. સપ્પુરિસધમ્મસુત્તવણ્ણના

૧૦૫. સપ્પુરિસધમ્મન્તિ સપ્પુરિસભાવકરં ધમ્મં. સો પન યસ્મા સપ્પુરિસાનં પવેણિકો ધમ્મો હોતિ. તસ્મા આહ – "**સપ્પુરિસાનં ધમ્મ**"ન્તિ, એસ નયો **અસપ્પુરિસધમ્મ**ન્તિ એત્થાપિ. એવં પધાનં અનુટ્ઠાતબ્બઞ્ચ સપ્પુરિસધમ્મં આદિં કત્વા માતિકં ઠપેત્વા અયથાનુપુબ્બિયા નિદ્દિસન્તો "**કતમો ચ, ભિક્ખવે, અસપ્પુરિસધમ્મો**"તિઆદિમાહ. તથા પન નિદ્દિસન્તો ઉદાહરણપુબ્બકં હેતું દસ્સેતું, "**યથા નામા**"તિઆદિ વુત્તં. તેન ઇચ્છિતબ્બપરિચ્ચાગપુબ્બકં ગહેતબ્બગ્ગહણં નામ ઞાયપટિપત્તિ, તસ્મા સપ્પુરિસધમ્મા સમ્પાદેતબ્બાતિ

દીપેન્તો સત્થા અયથાનુપુબ્બિયા નિદ્ધારીયતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ. તથા અઞ્ઞત્થાપિ ''અસેવના ચ બાલાનં, પણ્ડિતાનઞ્ચ સેવના''તિ. **એતદેવ હિ કુલદ્વયં "ઉચ્ચકુલ"ન્તિ વુચ્ચતિ** નિપ્પરિયાયતો. તથાહિ અન્તિમભવિકા બોધિસત્તા તત્થેવ પટિસન્ધિં ગણ્હન્તિ. **સો**તિ સામીચિપ્પટિપન્નો ભિક્ખુ. **અન્તરં કરિત્વા**તિ તં કારણં કત્વા. પટિપદા હિ વિઞ્ઞૂનં પૂજાય કારણં, ન ઉચ્ચકુલીનતા. **મહાકુલા**તિ વિપુલકુલા ઉપાદિતોદિતકુલસમ્પવત્તિકાતિ અત્થો.

૧૦૬. યસસદ્દો પરિવારવાચકો. **યસસ્સી**તિ ચ સાતિસયપરિવારવન્તતા વુચ્ચતીતિ આહ "**પરિવારસમ્પન્નો**"તિ. આધિપતેય્યાભાવતો પરેસં ઉપરિનત્તિ એતેસં ઈસો ઈસનં ઇસ્સરિયન્તિ અક્ખાતબ્બાતિ **અપ્પેસક્ખા**. તેનાહ "**અપ્પપરિવારા**"તિ. અભાવત્થો હિ ઇધ **અપ્પ**-સદ્દો.

૧૦૭. નવેવ ધુતઙ્ગાનિ આગતાનીતિ એત્થ યથા ઉક્કટ્ઠપંસુકૂલિકસ્સ તેચીવરિકતા સુકરા. એવં ઉક્કટ્ઠપિણ્ડપાતિકસ્સ સપદાનચારિકતા સુકરા. એકાસનિકસ્સ ચ પત્તપિણ્ડિકખલુપચ્છાભત્તિકતા સુકરા એવાતિ – ''પંસુકૂલિકો હોતી''તિઆદિવચનેનેવ પાળિયા અનાગતાનમ્પિ આગતભાવો વેદિતબ્બો પરિહરણસુકરતાય તેસમ્પિ સમાદાનસમ્ભવતો. તેનાહ "**તેરસ હોન્તી**"તિ.

૧૦૮. કામતણ્હાદિકાય તાય તણ્હાય નિબ્બત્તાતિ તમ્મયા, પુથુજ્જના, પકતિભાવૂપગમનેન તેસં ભાવો તમ્મયતા, તપ્પટિક્ખેપતો **અતમ્મયતા**, નિત્તણ્હતા. **તંયેવ કારણં કત્વા**તિ પઠમજ્ઝાનેપિ તણ્હાપહાનંયેવ કારણં કત્વા. **ચિત્તે ઉપ્પાદેત્વા**તિ અતમ્મયતાપરિયાયેન વુત્તે તણ્હાય પટિપક્ખધમ્મે સમ્પાદેત્વા. **ન મઞ્ઞતી**તિ મઞ્ઞનાનં અરિયમગ્ગેન સબ્બસો સમુચ્છિન્નત્તા કિસ્મિઞ્ચિ ઓકાસે કામભવાદિકે કેનચિ વત્થુના હત્થિઅસ્સખેત્તવત્થાદિના પત્તચીવરવિહારપરિવેણાદિના ચ પુગ્ગલં ન મઞ્ઞતિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

સપ્પુરિસધમ્મસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૪. સેવિતબ્બાસેવિતબ્બસુત્તવણ્ણના

૧૦૯. અઞ્ઞમઞ્ઞન્તિ અઞ્ઞં અઞ્ઞં. તેનાહ "**અઞ્ઞં સેવિતબ્બ**"ન્તિઆદિ. **સત્તહિ પદેહી**તિ સત્તહિ વાક્યેહિ. પજ્જતિ એતેન યથાધિપ્પેતો અત્થોતિ પદં, વાક્યં. **સારિપુત્તત્થેરસ્સ ઓકાસકરણં** ધમ્મદાયાદે (મ॰ નિ॰ ૧.૩૧) વુત્તનયેન વેદિતબ્બં.

૧૧૩. દિટ્ઠિયેવ પચ્ચયવસેન પટિલદ્ધતાય **દિટ્ઠિપટિલાભો. સઞ્ઞાપટિલાભેપિ** એસેવ નયો. **મિચ્છાદિટ્ઠિસમ્માદિટ્ઠિયો…પે॰… ન ગહિતા** કમ્મપથપ્પત્તાનં તેસં મનોસમાચારભાવેન ગહિતત્તા. યદિ એવં કસ્મા દિટ્ઠિ ચિત્તુપ્પાદવારે ન ગહિતાતિ? કામં મિચ્છાદિટ્ઠિયા અવયવિભાવો લબ્ભતિ, તથાપિ ચિત્તુપ્પાદક્ખણે લોકિયલોકુત્તરચિત્તુપ્પાદેસુ કમ્મપથકોટ્ઠાસો ન ઉદ્ધટો.

૧૧૫. કામસઞ્ઞાદીનન્તિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન યથા બ્યાપાદવિહિંસાસઞ્ઞા સઙ્ગહિતા, એવં અનભિજ્ઝાઅબ્યાપાદઅવિહિંસાસઞ્ઞા સઙ્ગહિતા પઠમેન આદિસદ્દેન ''અનભિજ્ઝાસહગતાય સઞ્ઞાયા''તિઆદિપાઠસ્સ સઙ્ગહિતત્તા.

૧૧૭. તિ કામભવાદીનં અપરિયોસાનાય પરિયોસાનં ઇચ્છતોપિ તાદિસસ્સ ભવાનં અપરિયોસાનમેવ હોતિ . **ચત્તારો હોન્તિ** પુગ્ગલવસેન. તેનાહ ''**પુથુજ્જનોપિ હી**''તિઆદિ. **અકુસલા ધમ્મા વડ્ઢન્તી**તિ તેસં પહાનાય અપ્પટિપજ્જમાનસ્સાતિ અધિપ્પાયો, તતો એવ **કુસલા ધમ્મા પરિહાયન્તિ**. તેનસ્સ કિલેસદુક્ખેન વિપાકદુક્ખેન ચ **સદુક્ખમેવ અત્તભાવં અભિનિબ્બત્તેતિ**. ઓરમ્ભાગિયસંયોજનાનિ પહાય સુદ્ધાવાસેસુ નિબ્બત્તનારહો **અનાગામી કથં…પે॰… અભિવડ્ઢન્તી**તિ આહ ''**અનાગામીપી**''તિઆદિ. **સદુક્ખમેવ અત્તભાવં અભિનિબ્બત્તેતિ**, યાય લબ્ભમાનઅકુસલાભિવુદ્ધિં કુસલપરિહાનિઞ્ચ ગહેત્વા અનાગામિનોપિ સબ્યાબજ્ઝઅત્તભાવાભિનિબ્બત્તનં વુત્તં. એવં યથાલબ્ભમાનં અકુસલપરિહાનિં કુસલાભિવુદ્ધિઞ્ચ ગહેત્વા પુથુજ્જનસ્સપિ અન્તિમભવિકસ્સ અબ્યાબજ્ઝઅત્તભાવાભિનિબ્બત્તનં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. તેનાહ ''**પુથુજ્જનોપી**''તિઆદિ. **અકુસલમેવ હાયતિ**,ન કુસલં તસ્સ બુદ્ધિપક્ખે ઠિતત્તા. તત્થાપિ **વિપસ્સનમેવ ગબ્ભં ગણ્હાપેતિ**, ન વટ્ટગબ્ભં અન્તિમભવિકતાય વિવટ્ટૂપનિસ્સિતત્તા અજ્ઝાસયસ્સ, ઞાણસ્સ ચ પાકગમનતો.

૧૧૯. એકચ્ચસ્સાતિ સામિવચનં ''અભિનન્દતી''તિઆદીસુ પચ્ચત્તવસેન પરિણામેતબ્બં, તથા ''નિબ્બિન્દતી''તિઆદીસુપિ. **ઉગ્ગણ્હિત્વાપીતિ પિ**-સદ્દો લુત્તનિદ્દિટ્ઠો. ભગવતો ભાસિતસ્સ અત્થં અજાનન્તા તાવ દીઘરત્તં હિતસુખતો પરિબાહિરા હોન્તુ જાનન્તાનમ્પિ સબ્બેસં દીઘરત્તં હિતાય સુખાય હોતીતિ અનેકંસિકતં ચોદેન્તો ''**એવં સન્તેપી**''તિઆદિમાહ. ઇતરો સબ્બેસમ્પિ દીઘરત્તં હિતાય સુખાય હોતિયેવાતિ, ''**અપ્પટિસન્ધિકા**''તિઆદિના અનેકંસિકતં પરિહરતિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

સેવિતબ્બાસેવિતબ્બસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૫. બહુધાતુકસુત્તવણ્ણના

૧૨૪. ભયન્તિ (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩.૧) ચિત્તસંસપ્પતાતિ આહ ''**ચિત્તુત્રાસો**''તિ. **ઉપદ્દવો**તિ અન્તરાયો. તસ્સ પન વિક્ખેપકારણત્તા વુત્તં ''**અનેકગ્ગતાકારો**''તિ. **ઉપસગ્ગો**તિ ઉપસજ્જનં. તતો અપ્પતીકારવિઘાતાપત્તિ યસ્મા પતીકારાભાવેન વિહઞ્ઞમાનસ્સ કિઞ્ચિ કાતું અસમત્થસ્સ ઓસીદનકારણં, તસ્મા વુત્તં – ''**તત્થ તત્થ લગ્ગનાકારો**''તિ. વઞ્ચેત્વા આગન્તું **યથાવુત્તે દિવસે અનાગચ્છન્તેસુ**. બહિ અનિક્ખમનત્થાય **દ્વારે અગ્ગિં દત્વા**.

નળેહીતિ નળચ્છન્નસઙ્ખેપેન ઉપરિ છાદેત્વા તેહિયેવ દારુકચ્છદનનિયામેન પરિતોપિ છાદિતા. **એસેવ નયો**તિ ઇમિના તિણેહિ છન્નતં, સેસસમ્ભારાનં રુક્ખમયતઞ્ચ અતિદિસતિ. **વિધવાપુત્તે**તિ અદન્તભાવોપલક્ખણં. તે હિ નિપ્પિતિકા અવિનીતા અસંયતા અકિચ્ચકારિનો હોન્તિ.

મત્થકં અપાપેત્વાવ નિટ્ઠાપિતાતિ કસ્મા ભગવા એવમકાસીતિ? આનન્દત્થેરસ્સ પુચ્છાકોસલ્લદીપનત્થમેવ, તત્થ નિસિન્નાનં સન્નિપતિતભિક્ખૂનં દેસનાય જાનનત્થઞ્ચ. તે કિર સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં અજાનન્તા અન્ધકારં પવિટ્ઠા વિય ઠિતા. પુચ્છાનુસન્ધિવસેન પરિગ્ગય્હ જાનિસ્સન્તીતિ.

૧૨૫. રૂપપરિગ્ગહોવ કથિતો, ન અઞ્ઞં કિઞ્ચીતિ અત્થો. ઇદાનિ તતો સચ્ચાનિ નિદ્ધારેત્વા ચતુસચ્ચકમ્મટ્ઠાનં દસ્સેતું, ''**સબ્બાપી**''તિઆદિ વુત્તં. **પઞ્ચક્ખન્ધા હોન્તી**તિ અટ્ઠેકાદસ ધાતુયો રૂપક્ખન્ધો, અદ્ધટ્ઠમા ધાતુયો યથારહં વેદનાદયો ચત્તારો અરૂપિનો ખન્ધાતિ એવં અટ્ઠારસ ધાતુયો પઞ્ચક્ખન્ધા હોન્તિ. **પઞ્ચપિ ખન્ધા** તણ્હાવજ્જા **દુક્ખસચ્ચં. અપ્પવત્તી**તિ અપ્પવત્તિનિમિત્તં. **નિરોધપજાનના**તિ પઞ્ઞાસીસેન મગ્ગકિચ્ચમાહ. સમ્માદિટ્ઠિપમુખો હિ

અરિયમગ્ગો. **મત્થકં પાપેત્વા કથિતં હોતિ** સમ્મસનસ્સ ભૂમિયા નિપ્ફત્તિયા ચ કથિતત્તા. **જાનાતિ પસ્સતીતિ** ઇમિના ઞાણદસ્સનં કથિતં તં પન લોકિયં લોકુત્તરન્તિ દુવિધન્તિ તદુભયમ્પિ દસ્સેન્તો આહ – "**સહ વિપસ્સનાય મગ્ગો વુત્તો**"તિ.

એત્તાવતાપિ ખોતિ પિ-સદ્દગ્ગહણેન અઞ્ઞેન પરિયાયેન સત્થા ધાતુકોસલ્લં દેસેતુકામોતિ થેરો , "સિયા પન, ભન્તે"તિ પુચ્છતીતિ ભગવા પથવીધાતુઆદિવસેનપિ ધાતુકોસલ્લં વિભાવેતિ. તત્થ પથવીધાતુઆદિસદ્દેન દેસનાકારણં વિભાવેન્તો, "**પથવીધાતુ...પે॰... વુત્તા**"તિ આહ. **તાપિ** હિ આદિતો છ ધાતુયો. "**વિઞ્ઞાણધાતુતો નીહરિત્વા પૂરેતબ્બા**"તિ વત્વા કથં રૂપધાતુયો નીહરીયન્તીતિ ચોદનં સન્ધાય તં નયં દસ્સેતું, "**વિઞ્ઞાણધાતૂ**"તિઆદિ વુત્તં. કામઞ્ચેત્થ કાયવિઞ્ઞાણધાતુયા આરમ્મણં ફોટ્ઠબ્બધાતુપથવીધાતુ આદિવસેન દેસનારુળમેવ, કાયધાતુ પન નીહરિતબ્બાતિ એકંસમેવ નીહરણવિધિં દસ્સેન્તો, "**એસ નયો સબ્બત્થા**"તિ આહ. **પુરિમપચ્છિમવસેન મનોધાતૂ**તિ પચ્છિમભાગવસેન કિરિયામનોધાતુ ગહેતબ્બા તસ્સાનુરૂપભાવતો. નનુ ચેત્થ મનોધાતુ નામાયં મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા અસંસટ્ઠા, વિસુંયેવ ચેસા ધાતૂતિ? સચ્ચમેતં અટ્ઠારસધાતુદેસનાય, ચિત્તવિભત્તિનિદ્દેસે છવિઞ્ઞાણકાયદેસનાયં પન સા મનોવિઞ્ઞાણકાયસઙ્ગહિતાવાતિ દટ્ઠબ્બં. યં પનેત્થ વત્તબ્બં તં **વિસુદ્ધિમગ્ગસંવણ્ણનાયં** (વિસુદ્ધિ॰ મહાટી॰ ૨.૫૧૭) વુત્તનયેન વેદિતબ્બં. અથ વા **પુરિમપચ્છિમવસેના**તિ પુરેચરાનુચરવસેન. **મનોધાતૂ**તિ વિપાકમનોધાતુ ગહેતબ્બા પુરેચરણતો, પરતો ઉપ્પજ્જનકિરિયામનોવિઞ્ઞાણધાતુયા અનન્તરં મનોધાતુયા, કિરિયામનોધાતુયા અનન્તરં મનોવિઞ્ઞાણધાતુયા અનુપ્પજ્જનતો ચ.

ધમ્માનં યાવદેવ નિસ્સત્તનિજ્જીવવિભાવનત્થાય સત્થુ ધાતુદેસનાતિ અઞ્ઞેસુ સભાવધારણાદિઅત્થેસુ લબ્ભમાનેસુપિ અયમેત્થ અત્થો પધાનોતિ આહ – "**એસનયો સબ્બત્થા**"તિ. **સપ્પટિપક્ખવસેના**તિ સપ્પટિભાગવસેન સુખં દુક્ખેન સપ્પટિભાગં, દુક્ખં સુખેન, એવં સોમનસ્સદોમનસ્સાતિ. યથા સુખાદીનંયેવ સમુદાચારો વિભૂતો, ન ઉપેક્ખાય, એવં રાગાદીનંયેવ સમુદાચારો વિભૂતો, ન મોહસ્સ, તેન વુત્તં "**અવિભૂતભાવેના**"તિ. **કાયવિઞ્ઞાણધાતુ પરિગ્ગહિતાવ હોતિ** તદવિનાભાવતો. **સેસાસુ** સોમનસ્સધાતુઆદીસુ, **પરિગ્ગહિતાવ હોતિ** અવિનાભાવતો એવ. ન હિ સોમનસ્સાદયો મનોધાતુયા વિના વત્તન્તિ. **ઉપેક્ખાધાતુતો નીહરિત્વા**તિ એત્થ ચક્ખુવિઞ્ઞાણધાતુઆદયો ચતસ્સો વિઞ્ઞાણધાતુયો તાસં વત્થારમ્મણભૂતા ચક્ખુધાતુઆદયો ચાતિ અટ્ઠ રૂપધાતુયો, મનોધાતુ, ઉપેક્ખાસહગતા મનોવિઞ્ઞાણધાતુ, ઉપેક્ખાસહગતા એવ ધમ્મધાતૂતિ એવં પન્નરસ ધાતુયો ઉપેક્ખાધાતુતો નીહરિતબ્બા. સોમનસ્સધાતુઆદયો પન ચતસ્સો ધાતુયો ધમ્મધાતુઅન્તોગધા , એવં સુખધાતુતો કાયવિઞ્ઞાણધાતુયા તસ્સા વત્થારમ્મણભૂતાનં કાયધાતુફોટ્ઠબ્બધાતૂનઞ્ચ નીહરણા હેટ્ઠા દસ્સિતનયાતિ, "**ઉપેક્ખાધાતુતો નીહરિત્વા પૂરેતબ્બા**"ઇચ્ચેવ વુત્તં.

કામવિતક્કાદયો ઇધ કામધાતુઆદિપરિયાયેન વુત્તાતિ "**કામધાતુઆદીનં દ્વેધાવિતક્કે કામવિતક્કાદીસુ વુત્તનયેન અત્થો વેદિતબ્બો**"તિ આહ. તત્થ હિ "કામવિતક્કોતિ કામપટિસંયુત્તો વિતક્કો, બ્યાપાદવિતક્કોતિ બ્યાપાદપટિસંયુત્તો વિતક્કો, વિહિંસાવિતક્કોતિ વિહિંસાપટિસંયુત્તો વિતક્કો, નેક્ખમ્મપટિસંયુત્તો વિતક્કો નેક્ખમ્મવિતક્કો, સો યાવ પઠમજ્ઝાના વટ્ટતિ. અબ્યાપાદપટિસંયુત્તો વિતક્કો અબ્યાપાદવિતક્કો, સો મેત્તાપુબ્બભાગતો પટ્ઠાય યાવ પઠમજ્ઝાના વટ્ટતિ. અવિહિંસાપટિસંયુત્તો વિતક્કો અવિહિંસાવિતક્કો, સો કરુણાય પુબ્બભાગતો પટ્ઠાય યાવ પઠમજ્ઝાના વટ્ટતી"તિ વુત્તં. અયં પનત્થો અભિધમ્મે વિત્થારતો આગતો એવાતિ દસ્સેતું, "**અભિધમ્મે**"તિઆદિ વુત્તં. **કામધાતુતો નીહરિત્વા**તિ એત્થ **કામ**ગ્ગહણેન ગહિતા રૂપધાતુઆદયો છ,

તંવિસયા સત્તવિઞ્ઞાણધાતુયો, તત્થ પઞ્ચન્નં વિઞ્ઞાણધાતૂનં ચક્ખુધાતુઆદયો પઞ્ચાતિ અટ્ઠારસ. નેક્ખમ્મધાતુઆદયો પન ધમ્મધાતુઅન્તોગધા એવ.

કામતણ્હાય વિસયભૂતા ધમ્મા કામધાતૂતિ આહ – "**પઞ્ચ કામાવચરક્ખન્ધા કામધાતૂ**"તિ. તથા રૂપતણ્હાય વિસયભૂતા ધમ્મા રૂપધાતુ, અરૂપતણ્હાય વિસયભૂતા ધમ્મા અરૂપધાતૂતિ આહ – "**ચત્તારો અરૂપાવચરક્ખન્ધા**"તિઆદિ. કામતણ્હા કામો ઉત્તરપદલોપેન, એવં રૂપારૂપતણ્હા રૂપારૂપં. આરમ્મણકરણવસેન તા યત્થ અવચરન્તિ, તે કામાવચરાદયોતિ એવં કામાવચરક્ખન્ધાદીનં કામતણ્હાદિભાવો વેદિતબ્બો. **આદિના નયેના**તિ એતેન ''ઉપરિતો પરનિમ્મિતવસવત્તિદેવે અન્તોકરિત્વા એત્થાવચરા''તિઆદિપાળિં (વિભ॰ ૧૦૨૦) સઙ્ગણ્હાતિ. **એત્થાવચરા**તિ અવીચિપરનિમ્મિતપરિચ્છિન્નોકાસાય કામતણ્હાય વિસયભાવં સન્ધાય વુત્તં, તદોકાસતા ચ તણ્હાય તન્નિન્નત્તા વેદિતબ્બા. સેસપદદ્વયેપિ એસેવ નયો. પરિપુણ્ણઅટ્ઠારસધાતુકત્તા કામાવચરધમ્માનં "**કામધાતુતો નીહરિત્વા પૂરેતબ્બા**"તિ વુત્તં. મનોવિઞ્ઞાણધાતુધમ્મધાતુ એકદેસમત્તમેવ હિ રૂપારૂપાવચરધમ્માતિ.

સમાગન્ત્વાતિ સહિતા હુત્વા. યત્તકઞ્હિ પચ્ચયધમ્મા અત્તનો ફલસ્સ કારણં, તત્થ તન્નિબ્બત્તને સમાગતા વિય હોતિ વેકલ્લે તદનિબ્બત્તનતો. **સઙ્ખતધાતુતો નીહરિત્વા પૂરેતબ્બા** અસઙ્ખતાય ધાતુયા ધમ્મધાતુએકદેસભાવતો.

૧૨૬. એવં પવત્તમાના મયં અત્તાતિ ગહણં ગમિસ્સામાતિ ઇમિના વિય અધિપ્પાયેન અત્તાનં અધિકિચ્ચ ઉદ્દિસ્સ પવત્તા અજ્ઝત્તા, તેસુ ભવા તપ્પરિયાપન્નત્તાતિ **અજ્ઝત્તિકાનિ**. તતો બહિભૂતાનિ **બાહિરાનિ**. આયતનકથા પટિચ્ચસમુપ્પાદકથા ચ **વિસુદ્ધિમગ્ગે** (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૫૧૦, ૫૭૦, ૫૭૧) વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બાતિ ન વિત્થારિતા.

૧૨૭. અવિજ્જમાનં ઠાનં **અટ્ઠાનં** (અ॰ નિ॰ ટી॰ ૧.૧.૨૬૮; વિભ॰ મૂલટી॰ ૮૦૯), નત્થિ ઠાનન્તિ વા **અટ્ઠાનં**. **અનવકાસો**તિ એત્થ એસેવ નયો. તદત્થનિગમનમેવ હિ ''નેતં ઠાનં વિજ્જતી''તિ વચનન્તિ. તેનાહ "**ઉભયેનપી**"તિઆદિ. **યન્તિ** કારણે પચ્ચત્તવચનં, હેતુઅત્થો ચ કારણત્થોતિ આહ – "**યન્તિ યેન કારણેના**"તિ. ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસેન એત્થ દિટ્ઠિસમ્પત્તિ વેદિતબ્બાતિ વુત્તં "**મગ્ગદિટ્ઠિયા સમ્પન્નો**"તિ. કુતો પનાયમત્થો લબ્ભતીતિ? લિઙ્ગતો. લિઙ્ગઞ્હેતં, યદિદં નિચ્ચતો ઉપગમનપટિક્ખેપો. **ચતુભૂમકેસૂ**તિ ઇદં ચતુત્થભૂમકસઙ્ખારાનં અરિયસાવકસ્સ વિસયભાવૂપગમનતો વુત્તં; ન પન તે આરબ્ભ નિચ્ચતો ઉપગમનસબ્ભાવતો. વક્ખતિ ચ ''ચતુત્થભૂમકસઙ્ખારા પના''તિઆદિના. અભિસઙ્ખતસઙ્ખારઅભિસઙ્ખરણકસઙ્ખારાનં સપ્પદેસત્તા નિપ્પદેસસઙ્ખારગ્ગહણત્થં "**સઙ્ખતસઙ્ખારેસૂ**"તિ વુત્તં. લોકુત્તરસઙ્ખારાનં પન નિવત્તને કારણં સયમેવ વક્ખતિ. **એતં કારણં નત્થિ** સેતુઘાતત્તા. **તેજુસ્સદત્તા**તિ સંકિલેસવિધમનતેજસ્સ અધિકભાવતો. તથા હિ તે ગમ્ભીરભાવેન દુદ્દસા. **અકુસલાનં આરમ્મણં ન હોન્તી**તિ ઇદં પકરણવસેન વુત્તં. અપ્પહીનવિપલ્લાસાનં સત્તાનં કુસલધમ્માનમ્પિ તે આરમ્મણં ન હોન્તિ.

અસુખે ''સુખ''ન્તિ વિપલ્લાસો ચ ઇધ સુખતો ઉપગમનસ્સ ઠાનન્તિ અધિપ્પેતન્તિ દસ્સેન્તો, "**એકન્ત...પે॰... વુત્ત**"ન્તિ. **અત્તદિટ્ઠિવસેના**તિ પધાનદિટ્ઠિમાહ . દિટ્ઠિયા નિબ્બાનસ્સ અવિસયભાવો હેટ્ઠા વુત્તો એવાતિ "**કસિણાદિપણ્ણત્તિસઙ્ગહત્થ**"ન્તિ વુત્તં. **પરિચ્છેદો**તિ સઙ્ખારાનં પરિચ્છેદો સઙ્ખારાનં પરિચ્છિજ્જગહણં. સ્વાયં યેસં નિચ્ચાદિતો ઉપગમનં ભવતિ તેસંયેવ વસેન કાતબ્બોતિ દસ્સેન્તો "**સબ્બવારેસૂ**"તિઆદિમાહ. **સબ્બવારેસૂ**તિ

નિચ્ચાદિસઞ્ઞવારેસુ. **પુથુજ્જનો હીતિ હિ**-સદ્દો હેતુઅત્થો. યસ્મા યં યં સઙ્ખારં નિચ્ચાદિવસેન પુથુજ્જનકાલે ઉપગચ્છતિ, તં તં અરિયમગ્ગાધિગમેન અનિચ્ચાદિવસેન ગણ્હન્તો યાથાવતો જાનન્તો તં ગાહં તં દિટ્ઠિં વિનિવેઠેતિ વિસ્સજ્જેતિ. તસ્મા યત્થ ગાહો તત્થ વિસ્સજ્જનાતિ ચતુત્થભૂમકસઙ્ખારા ઇધ સઙ્ખારગ્ગહણેન ન ગય્હતીતિ અત્થો.

૧૨૮. પુત્તસમ્બન્ધેન માતાપિતુસમઞ્ઞા, દત્તકિત્તિમાદિવસેનપિ પુત્તવોહારો લોકે દિસ્સતિ, સો ચ ખો પરિયાયતો નિપ્પરિયાયસિદ્ધં તં દસ્સેતું, “**જનિકા વ માતા જનકો પિતા**”તિ વુત્તં. તથા આનન્તરિયકમ્મસ્સ અધિપ્પેતત્તા “**મનુસ્સભૂતોવ ખીણાસવો અરહાતિ અધિપ્પેતો**”તિ વુત્તં. ‘‘અટ્ઠાનમેત’’ન્તિઆદિના માતુઆદીનંયેવ જીવિતા વોરોપને અરિયસાવકસ્સ અભબ્બભાવદસ્સનતો તદઞ્ઞં અરિયસાવકો જીવિતા વોરોપેતીતિ ઇદં અત્થતો આપન્નમેવાતિ મઞ્ઞમાનો વદતિ – “**કિં પન અરિયસાવકો અઞ્ઞં જીવિતા વોરોપેય્યા**”તિ ? ‘‘અટ્ઠાનમેતં, ભિક્ખવે, અનવકાસો, યં દિટ્ઠિસમ્પન્નો પુગ્ગલો સઞ્ચિચ્ચ પાણં જીવિતા વોરોપેય્ય, નેતં ઠાનં વિજ્જતી’’તિ વચનતો, “**એતમ્પિ અટ્ઠાન**”ન્તિ વુત્તં. તેનાહ “**સચેપિ હી**”તિઆદિ. **બલદીપનત્થન્તિ** સદ્ધાદિબલસમન્નાગમદીપનત્થં. અરિયમગ્ગેનાગતસદ્ધાદિબલવસેન હિ અરિયસાવકો તાદિસં સાવજ્જં ન કરોતિ.

પઞ્ચહિ કારણેહીતિ ઇદં અત્થનિપ્ફાદકાનિ તેસં પુબ્બભાગિયાનિ ચ કારણાનિ કારણભાવસામઞ્ઞેન એકજ્ઝં ગહેત્વા વુત્તં, ન પન સબ્બેસં પઞ્ચન્નં સહયોગક્ખમતો. **આકારેહી**તિ કારણેહિ. **અનુસ્સાવનેના**તિ અનુરૂપં સાવનેન. ભેદસ્સ અનુરૂપં યથા ભેદો હોતિ, એવં ભિન્દિતબ્બાનં ભિક્ખૂનં અત્તનો વચનસ્સ સાવનેન વિઞ્ઞાપનેન. તેનાહ “**નનુ તુમ્હે**”તિઆદિ. **કણ્ણમૂલે વચીભેદં કત્વા**તિ એતેન ‘‘પાકટં કત્વા ભેદકરવત્થુદીપનં **વોહારો**, તત્થ અત્તનો નિચ્છિતમત્થં રહસ્સવસેન વિઞ્ઞાપનં **અનુસ્સાવન**’’ન્તિ દસ્સેતિ.

કમ્મમેવ ઉદ્દેસો વા પમાણન્તિ તેહિ સઙ્ઘભેદસિદ્ધિતો વુત્તં, ઇતરે પન તેસં પુબ્બભાગભૂતા. તેનાહ “**વોહારા**”તિઆદિ. **તત્થા**તિ વોહારે. ચુતિઅનન્તરં ફલં અનન્તરં નામ, તસ્મિં અનન્તરે નિયુત્તાનિ તન્નિબ્બત્તનેન અનન્તરકરણસીલાનિ, અનન્તરપ્પયોજનાનિ ચાતિ આનન્તરિયાનિ, તાનિ એવ “**આનન્તરિયકમ્માની**”તિ વુત્તાનિ.

કમ્મતોતિ ‘‘એવં આનન્તરિયકમ્મં હોતિ, એવં અનન્તરિયકમ્મસદિસ’’ન્તિ એવં કમ્મવિભાગતો. **દ્વારતો**તિ કાયાદિદ્વારતો. **કપ્પટ્ઠિતિયતો**તિ ‘‘ઇદં કપ્પટ્ઠિતિકવિપાકં, ઇદં ન કપ્પટ્ઠિતિકવિપાક’’ન્તિ એવં કપ્પટ્ઠિતિયવિભાગતો. **પાકા**તિ ‘‘ઇદમેત્થ વિપચ્ચતિ, ઇદં ન વિપચ્ચતી’’તિ વિપચ્ચનવિભાગતો. **સાધારણાદીહી**તિ ગહટ્ઠપબ્બજિતાનં સાધારણાસાધારણતો, **આદિ**-સદ્દેન વેદનાદિવિભાગતો ચ.

યસ્મા મનુસ્સત્તભાવે ઠિતસ્સેવ ચ કુસલધમ્માનં તિક્ખવિસદસૂરભાવાપત્તિ, યથા તં તિણ્ણમ્પિ બોધિસત્તાનં બોધિત્તયનિબ્બત્તિયં, એવં મનુસ્સભાવે ઠિતસ્સેવ અકુસલધમ્માનમ્પિ તિક્ખવિસદસૂરભાવાપત્તીતિ આહ “**મનુસ્સભૂતસ્સેવા**”તિ. પાકતિકમનુસ્સાનમ્પિ ચ કુસલધમ્માનં વિસેસપ્પત્તિ **વિમાનવત્થુઅટ્ઠકથાયં** (વિ॰ વ॰ અટ્ઠ॰ ૩) વુત્તનયેન વેદિતબ્બા. યથા વુત્તો ચ અત્થો સમાનજાતિયસ્સ વિકોપને કમ્મં ગરુતરં, ન તથા વિજાતિયસ્સાતિ વુત્તં – “**મનુસ્સભૂતં માતરં વા પિતરં વા**”તિ. લિઙ્ગે પરિવત્તે ચ સો એવ એકકમ્મનિબ્બત્તો ભવઙ્ગપ્પબન્ધો, જીવિતિન્દ્રિયપ્પબન્ધો ચ, ન અઞ્ઞોતિ આહ “**અપિ પરિવત્તલિઙ્ગ**”ન્તિ. અરહન્તેપિ એસેવ નયો. **તસ્સ વિપાકન્તિ**આદિ કમ્મસ્સ આનન્તરિયભાવસમત્થનં, ચતુકોટિકઞ્ચેત્થ સમ્ભવતિ. તત્થ પઠમા કોટિ દસ્સિતા,

ઇતરાસુ વિસઙ્કેતં દસ્સેતું, “**યો પના**”તિઆદિ વુત્તં. યદિપિ તત્થ વિસઙ્કેતો, કમ્મં પન ગરુતરં આનન્તરિયસદિસં ભાયિતબ્બન્તિ આહ – “**આનન્તરિયં આહચ્ચેવ તિટ્ઠતી**”તિ. **અયં પઞ્હો**તિ ગાપનિચ્છાનિબ્બત્તા કથા.

આનન્તરિયં ફુસતિ મરણાધિપ્પાયેનેવ આનન્તરિયવત્થુનો વિકોપિતત્તા. **આનન્તરિયં ન ફુસતિ** આનન્તરિયવત્થુઅભાવતો. સબ્બત્થ હિ પુરિમં અભિસન્ધિચિત્તં અપ્પમાણં, વધકચિત્તં પન તદારમ્મણં જીવિતિન્દ્રિયઞ્ચ આનન્તરિયનાનન્તરિયભાવે પમાણન્તિ દટ્ઠબ્બં. સઙ્ગામચતુક્કં સમ્પત્તવસેન યોજેતબ્બં.

તેનેવાતિ તેનેવ પયોગેન. **અરહન્તઘાતો હોતિયેવ** અરહતો મારિતત્તા. **પુથુજ્જનસ્સેવ દિન્નં હોતી**તિ યસ્મા યથા વધકચિત્તં પચ્ચુપ્પન્નારમ્મણમ્પિ પબન્ધવિચ્છેદવસેન ચ જીવિતિન્દ્રિયં આરમ્મણં કત્વા પવત્તતિ, ન એવં ચાગચેતના, સા હિ ચજિતબ્બવત્થું આરમ્મણં કત્વા ચજનમત્તમેવ હોતિ, અઞ્ઞસન્તકભાવકરણઞ્ચ તસ્સ ચજનં, તસ્મા યસ્સ તં સન્તકં કતં. તસ્સેવ દિન્નં હોતીતિ.

લોહિતં સમો સરતીતિ અભિઘાતેન પકુપ્પમાનં સઞ્ચિતં હોતિ. **મહન્તતર**ન્તિ ગરુતરં. **સરીરપટિજગ્ગને વિયા**તિ સત્થુરૂપકાયપટિજગ્ગને વિય.

અસન્નિપતિતેતિ ઇદં સામગ્ગિયદીપનં. **ભેદો ચ હોતી**તિ સઙ્ઘસ્સ ભેદો હોતિ. **વટ્ટતીતિ સઞ્ઞાયા**તિ ઈદિસકરણં સઙ્ઘસ્સ ભેદાય ન હોતીતિ સઞ્ઞાય. **નવતો ઊનપરિસાયં** કરોન્તસ્સ તથાતિ યોજેતબ્બં, **તથા**તિ ઇમિના ‘‘ન આનન્તરિયકમ્મન્તિ’’ ઇમં આકડ્ઢતિ, ન પન ‘‘ભેદો હોતી’’તિ ઇદં. હેટ્ઠિમન્તેન હિ નવન્નમેવ વસેન સઙ્ઘભેદો. **ધમ્મવાદિનો અનવજ્જા** યથાધમ્મં અવટ્ઠાનતો. સઙ્ઘભેદસ્સ પુબ્બભાગો **સઙ્ઘરાજિ**.

કાયદ્વારમેવ પૂરેન્તિ કાયકમ્મભાવેનેવ લક્ખિતબ્બતો.

‘‘**સણ્ઠહન્તે હિ…પે॰… મુચ્ચતી**’’તિ ઇદં કપ્પટ્ઠકથાય ન સમેતિ. તથા હિ કપ્પટ્ઠકથાયં (કથા॰ અટ્ઠ॰ ૬૫૪-૬૫૭) વુત્તં – ‘‘આપાયિકોતિ ઇદં સુત્તં યં સો એકં કપ્પં અસીતિભાગે કત્વા તતો એકભાગમત્તં કાલં તિટ્ઠેય્ય, તં આયુકપ્પં સન્ધાય વુત્ત’’ન્તિ. **કપ્પવિનાસેયેવા**તિ પન આયુકપ્પવિનાસેયેવાતિ અત્થે સતિ નત્થિ વિરોધો. એત્થ ચ **સણ્ઠહન્તે**તિ ઇદમ્પિ ‘‘સ્વેવવિનસ્સિસ્સતી’’તિ વિય અભૂતપરિકપ્પવસેન વુત્તં. **એકદિવસમેવ નિરયે પચ્ચતિ** તતો પરં કપ્પાભાવે આયુકપ્પસ્સપિ અભાવતોતિ અવિરોધતો અત્થયોજના દટ્ઠબ્બા. **સેસાની**તિ સઙ્ઘભેદતો અઞ્ઞાનિ આનન્તરિયકમ્માનિ.

અહોસિકમ્મં…પે॰… સઙ્ખ્યં ગચ્છન્તિ, એવં સતિ કથં નેસં આનન્તરિયતા ચુતિઅનન્તરં વિપાકદાનાભાવતો. અથ સતિ ફલદાને ચુતિઅનન્તરો એવ એતેસં ફલકાલો, ન અઞ્ઞોતિ ફલકાલનિયમેન નિયતતા નિચ્છિતા, ન ફલદાનનિયમેન, એવમ્પિ નિયતફલકાલાનં અઞ્ઞેસમ્પિ ઉપપજ્જવેદનીયાનં દિટ્ઠધમ્મવેદનીયાનઞ્ચ નિયતતા આપજ્જેય્ય. તસ્મા વિપાકધમ્મધમ્માનં પચ્ચયન્તરવિકલતાદીહિ અવિપચ્ચમાનાનમ્પિ અત્તનો સભાવેન વિપાકધમ્મતા વિય બલવતા આનન્તરિયેન વિપાકે દિન્ને અવિપચ્ચમાનાનમ્પિ આનન્તરિયાનં ફલદાને નિયતસભાવા આનન્તરિયસભાવા ચ પવત્તીતિ અત્તનો સભાવેન ફલદાનનિયમેનેવ નિયતતા આનન્તરિયતા ચ વેદિતબ્બા. અવસ્સઞ્ચ આનન્તરિયસભાવા તતો એવ નિયતસભાવા ચ તેસં પવત્તીતિ સમ્પટિચ્છિતબ્બમેતં અઞ્ઞસ્સ બલવતો આનન્તરિયસ્સ અભાવે ચુતિઅનન્તરં એકન્તેન ફલદાનતો.

નનુ એવં અઞ્ઞેસમ્પિ ઉપપજ્જવેદનીયાનં અઞ્ઞસ્મિં વિપાકદાયકે અસતિ ચુતિઅનન્તરમેકન્તેન ફલદાનતો નિયતસભાવા અનન્તરિયસભાવા ચ પવત્તિ આપજ્જતીતિ? નાપજ્જતિ. અસમાનજાતિકેન ચેતોપણિધિવસેન ઉપઘાતકેન ચ નિવત્તેતબ્બવિપાકત્તા અનન્તરે એકન્તફલદાયકત્તાભાવા. ન પન આનન્તરિયકાનં પઠમજ્ઝાનાદીનં દુતિયજ્ઝાનાદીનિ વિય અસમાનજાતિકં ફલનિવત્તકં અત્થિ સબ્બાનન્તરિયાનં અવીચિફલત્તા. ન ચ હેટ્ઠૂપપત્તિં ઇચ્છતો સીલવતો ચેતોપણિધિ વિય ઉપરૂપપત્તિજનકકમ્મફલં આનન્તરિયફલં નિવત્તેતું સમત્થો ચેતોપણિધિ અત્થિ અનિચ્છન્તસ્સેવ અવીચિપાતનતો, ન ચ આનન્તરિયોપઘાતકં કિઞ્ચિ કમ્મં અત્થિ, તસ્મા તેસંયેવ અનન્તરે એકન્તવિપાકજનકસભાવા પવત્તીતિ. અનેકાનિ ચ આનન્તરિયાનિ કતાનિ એકન્તેનેવ વિપાકે નિયતસભાવત્તા ઉપરતાવિપચ્ચનસભાવાસઙ્કત્તા નિચ્છિતાનિ સભાવતો નિયતાનેવ. તેસુ પન સમાનસભાવેસુ એકેન વિપાકે દિન્ને ઇતરાનિ અત્તના કાતબ્બકિચ્ચસ્સ તેનેવ કતત્તા ન દુતિયં તતિયં વા પટિસન્ધિં કરોન્તિ. ન સમત્થતાવિઘાતત્તાતિ નત્થિ તેસં આનન્તરિયકતા નિવત્તિ; ગરુતરભાવો પન તેસુ લબ્ભતેવાતિ સઙ્ઘભેદસ્સ સિયા ગરુતરભાવોતિ, “**યેન...પે૰... વિપચ્ચતી**”તિ આહ. એકસ્સ પન અઞ્ઞાનિ ઉપત્થમ્ભકાનિ હોન્તીતિ દટ્ઠબ્બાનિ. **પટિસન્ધિવસેન વિપચ્ચતી**તિ વચનેન ઇતરેસં પવત્તિવિપાકદાયિતા અનુઞ્ઞાતા વિય દિસ્સતિ. **નો વા તથા સીલવતી**તિ યથા પિતા સીલવા, તથા સીલવતી નો વા હોતીતિ યોજના. સચે માતા સીલવતી, માતુઘાતો પટિસન્ધિવસેન વિપચ્ચતીતિ યોજના.

પકતત્તોતિ અનુક્ખિત્તો. **સમાનસંવાસકો**તિ અપારાજિકો. **સમાનસીમાયન્તિ** એકસીમાયં.

સત્થુકિચ્ચં કાતું અસમત્થોતિ યં સત્થારા કાતબ્બકિચ્ચં અનુસાસનાદિ, તં કાતું અસમત્થોતિ ભગવન્તં પચ્ચક્ખાય. **અઞ્ઞં તિત્થકરન્તિ** અઞ્ઞં સત્થારં.

૧૨૯. અભિજાતિઆદિસુ (અ૰ નિ૰ ટી૰ ૧.૧.૨૭૭) પકપ્પનેન દેવતૂપસઙ્કમનાદિના જાતચક્કવાળેન સમાનયોગક્ખેમં દસસહસ્સપરિમાણં ઠાનં **જાતિખેત્તં**, સરસેનેવ આણાપવત્તિટ્ઠાનં **આણાખેત્તં**, વિસયભૂતં ઠાનં **વિસયખેત્તં**. **દસસહસ્સી લોકધાતૂ**તિ ઇમાય લોકધાતુયા સદ્ધિં ઇમં લોકધાતું પરિવારેત્વા ઠિતા દસસહસ્સી લોકધાતુ. તત્તકાનંયેવ જાતિખેત્તભાવો ધમ્મતાવસેન વેદિતબ્બો. ‘‘પરિગ્ગહવસેના’’તિ કેચિ. ‘‘સબ્બેસમ્પિ બુદ્ધાનં તત્તકં એવ જાતિખેત્તં તન્નિવાસીનંયેવ ચ દેવતાનં ધમ્માભિસમયો’’તિ ચ વદન્તિ. માતુકુચ્છિઓક્કમનકાલાદીનં છન્નં એવ ગહણં નિદસ્સનમત્તં મહાભિનીહારાદિકાલેપિ તસ્સ પકમ્પનસ્સ લબ્ભમાનતો. **આણાખેત્તં નામ** યં એકજ્ઝં સંવટ્ટતિ ચ વિવટ્ટતિ ચ. **આણા વત્તતિ** આણાય તન્નિવાસીનં દેવતાનં સિરસા સમ્પટિચ્છનેન, તઞ્ચ ખો કેવલં બુદ્ધાનં આનુભાવેનેવ, ન અધિપ્પાયવસેન, અધિપ્પાયવસેન પન ‘‘યાવતા વા પન આકઙ્ખેય્યા’’તિ (અ૰ નિ૰ ૩.૮૧) વચનતો તતો પરમ્પિ આણા પવત્તેય્ય.

ન ઉપ્પજ્જન્તીતિ પન અત્થીતિ, ‘‘ન મે આચરિયો અત્થિ, સદિસો મે ન વિજ્જતી’’તિઆદિં (મ૰ નિ૰ ૧.૨૮૫; ૨.૩૪૧; મહાવ૰ ૧૧; કથા૰ ૪૦૫; મિ૰ પ૰ ૪.૫.૧૧) ઇમિસ્સં લોકધાતુયં ઠત્વા વદન્તેન ભગવતા, ‘‘કિં પનાવુસો સારિપુત્ત, અત્થેતરહિ અઞ્ઞે સમણા વા બ્રાહ્મણા વા ભગવતા સમસમા સમ્બોધિયન્તિ, એવં પુટ્ઠો અહં, ભન્તે, નોતિ વદેય્ય’’ન્તિ (દી૰ નિ૰ ૩.૧૬૧), વત્વા તસ્સ કારણં દસ્સેતું, ‘‘અટ્ઠાનમેતં અનવકાસો, યં એકિસ્સા લોકધાતુયા દ્વે અરહન્તો સમ્માસમ્બુદ્ધા’’તિ ઇમં સુત્તં (દી૰ નિ૰ ૩.૧૬૧; મિ૰ પ૰ ૫.૧.૧) દસ્સેન્તેન ધમ્મસેનાપતિના ચ બુદ્ધખેત્તભૂતં ઇમં લોકધાતું ઠપેત્વા અઞ્ઞત્થ અનુપ્પત્તિ વુત્તા હોતીતિ અધિપ્પાયો.

એકતોતિ સહ, એકસ્મિં કાલેતિ અત્થો. સો પન કાલો કથં પરિચ્છિન્નોતિ ચરિમભવે પટિસન્ધિગ્ગહણતો પટ્ઠાય યાવ ધાતુપરિનિબ્બાનાતિ દસ્સેન્તો "**તત્થા**"તિઆદિમાહ. **નિસિન્નકાલતો પટ્ઠાયા**તિ પટિલોમક્કમેન વદતિ. **પરિનિબ્બાનતો પટ્ઠાયા**તિ અનુપાદિસેસાય નિબ્બાનધાતુયા પરિનિબ્બાનતો પટ્ઠાય. **એત્થન્તરે**તિ ચરિમભવે બોધિસત્તસ્સ પટિસન્ધિગ્ગહણં ધાતુપરિનિબ્બાનન્તિ એતેસં અન્તરે.

અઞ્ઞસ્સ બુદ્ધસ્સ ઉપ્પત્તિ ન નિવારિતા, તત્થ કારણં દસ્સેતું "**તીણિ હી**"તિઆદિ વુત્તં. પટિપત્તિઅન્તરધાનેન હિ સાસનસ્સ ઓસક્કિતત્તા અપરસ્સ બુદ્ધસ્સ ઉપ્પત્તિ લદ્ધાવસરા હોતિ. **પટિપદા**તિ પટિવેધાવહા પુબ્બભાગપટિપદા. "**પરિયત્તિ પમાણ**"ન્તિ વત્વા તમત્થં બોધિસત્તં નિદસ્સનં કત્વા દસ્સેતું, "**યથા**"તિઆદિ વુત્તં તયિદં હીનં કતન્તિ દટ્ઠબ્બં. નિય્યાનિકધમ્મસ્સ ઠિતિઞ્હિ દસ્સેન્તો અનિય્યાનિકધમ્મં નિદસ્સેતિ.

માતિકાય અન્તરહિતાયાતિ, "યો પન ભિક્ખૂ"તિઆદિનયપ્પત્તા સિક્ખાપદપાળિ માતિકા, તાય અન્તરહિતાય નિદાનુદ્દેસસઙ્ખાતે પાતિમોક્ખુદ્દેસે પબ્બજ્જાયુપસમ્પદાકમ્મેસુ ચ સાસનં તિટ્ઠતીતિ અત્થો. અથ વા પાતિમોક્ખે ધરન્તેયેવ પબ્બજ્જા ઉપસમ્પદા ચ, એવં સતિ તદુભયં પાતિમોક્ખે અન્તોગધં તદુભયાભાવે પાતિમોક્ખાભાવતો, તસ્મા તયિદં તયં સાસનસ્સ ઠિતિહેતૂતિ આહ – "**પાતિમોક્ખપબ્બજ્જાઉપસમ્પદાસુ ઠિતાસુ સાસનં તિટ્ઠતી**"તિ. યસ્મા વા ઉપસમ્પદાધીનં પાતિમોક્ખં, ઉપસમ્પદા ચ પબ્બજ્જાધીના, તસ્મા પાતિમોક્ખે સિદ્ધે, સિદ્ધાસુ પબ્બજ્જાઉપસમ્પદાસુ ચ સાસનં તિટ્ઠતિ. પચ્છિમપટિવેધતો હિ પરં પટિવેધસાસનં, પચ્છિમસીલતો ચ પરં પટિપત્તિસાસનં વિનટ્ઠં નામ હોતિ. **ઓસક્કિતં નામા**તિ પચ્છિમકપટિવેધસીલભેદદ્વયં એકતો કત્વા તતો પરં વિનટ્ઠં નામ હોતીતિ અત્થો.

તેન કામં "સાસનટ્ઠિતિયા પરિયત્તિ પમાણ"ન્તિ વુત્તં, પરિયત્તિ પન પટિપત્તિહેતુકાતિ પટિપત્તિયા અસતિ અપ્પતિટ્ઠા હોતિ, તસ્મા પટિપત્તિઅન્તરધાનં સાસનોસક્કનસ્સ વિસેસકારણન્તિ દસ્સેત્વા તયિદં સાસનોસક્કનં ધાતુપરિનિબ્બાનોસાનન્તિ દસ્સેતું, "**તીણિ પરિનિબ્બાનાની**"તિ વુત્તં.

કારુઞ્ઞન્તિ પરિદેવનકારુઞ્ઞં. જમ્બુદીપે દીપન્તરેસુ દેવનાગબ્રહ્મલોકેસુ ચ વિપ્પકિરિત્વા ઠિતાનં ધાતૂનં મહાબોધિપલ્લઙ્કે એકજ્ઝં સન્નિપતનં, રસ્મિવિસ્સજ્જનં, તત્થ તેજોધાતુયા ઉટ્ઠાનં, એકજાલીભાવો ચાતિ સબ્બમેતં સત્થુ અધિટ્ઠાનવસેનેવ વેદિતબ્બં.

અનચ્છરિયત્તાતિ દ્વીસુપિ ઉપ્પજ્જમાનેસુ અચ્છરિયત્તાભાવદોસતોતિ અત્થો. બુદ્ધા નામ મજ્ઝે ભિન્નં સુવણ્ણં વિય એકસદિસાતિ તેસં દેસનાપિ એકરસા એવાતિ આહ – "**દેસનાય ચ વિસેસાભાવતો**"તિ. એતેનપિ અનચ્છરિયત્તમેવ સાધેતિ. **વિવાદભાવતો**તિ એતેન વિવાદાભાવત્થં દ્વે એકતો ન ઉપ્પજ્જન્તીતિ દસ્સેતિ.

તત્થાતિ મિલિન્દપઞ્હે. એકં બુદ્ધં ધારેતીતિ **એકબુદ્ધધારણી**. એતેન એવં સભાવા એતે બુદ્ધગુણા, યેન દુતિયબુદ્ધગુણે ધારેતું અસમત્થા અયં લોકધાતૂતિ દસ્સેતિ. પચ્ચયવિસેસનિપ્ફન્નાનઞ્હિ ગુણધમ્માનં ભારિયો વિસેસો ન સક્કા ધારેતુન્તિ, "**ન ધારેય્યા**"તિ વત્વા તમેવ અધારણં પરિયાયન્તરેનપિ પકાસેન્તો "**ચલેય્યા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **ચલેય્યા**તિ પરિપ્ફન્દેય્ય. **કમ્પેય્યા**તિ પવેધેય્ય. **નમેય્યા**તિ એકપસ્સેન નમેય્ય. **ઓનમેય્યા**તિ ઓસીદેય્ય. **વિનમેય્યા**તિ વિવિધં ઇતોચિતો ચ નમેય્ય. **વિકિરેય્યા**તિ વાતેન થુસમુટ્ઠિ વિય વિપ્પકિરેય્ય. **વિધમેય્યા**તિ વિનસ્સેય્ય. **વિદ્ધંસેય્યા**તિ સબ્બસો વિદ્ધસ્તા ભવેય્ય. તથાભૂતા ચ કત્થચિ ન તિટ્ઠેય્યાતિ આહ "**ન ઠાનમુપગચ્છેય્યા**"તિ.

ઇદાનિ તત્થ નિદસ્સનં દસ્સેન્તો, “**યથા, મહારાજા**”તિઆદિમાહ. તત્થ **સમુપાદિકા**તિ સમં ઉદ્ધં પજ્જતિ પવત્તતીતિ સમુપાદિકા, ઉદકસ્સ ઉપરિ સમં ગામિનીતિ અત્થો. **વણ્ણેના**તિ સણ્ઠાનેન. **પમાણેના**તિ આરોહેન . **કિસથૂલેના**તિ કિસથૂલભાવેન, પરિણાહેનાતિ અત્થો.

છાદેન્તન્તિ રોચેન્તં રુચિં ઉપ્પાદેન્તં. **તન્દીકતો**તિ તેન ભોજનેન તન્દીભૂતો. **અનોનમિતદણ્ડજાતો**તિ યાવદત્થં ભોજનેન ઓનમિતું અસક્કુણેય્યતાય અનોનમિતદણ્ડો વિય જાતો. **સકિં ભુત્તો વમેય્યા**તિ એકમ્પિ આલોપં અજ્ઝોહરિત્વા વમેય્યાતિ અત્થો.

અતિધમ્મભારેન પથવી ચલતીતિ ધમ્મેન નામ પથવી તિટ્ઠેય્ય. સા કિં તેનેવ ચલતિ વિનસ્સતીતિ અધિપ્પાયેન પુચ્છતિ. પુન થેરો ‘‘રતનં નામ લોકે કુટુમ્બં સન્ધારેન્તં અભિમતઞ્ચ લોકેન અત્તનો ગરુસભાવતાય સકટભઙ્ગસ્સ કારણં અતિભારભૂતં દિટ્ઠં. એવંધમ્મો ચ હિતસુખવિસેસેહિ તંસમઙ્ગિનં ધારેન્તો અભિમતો ચ વિઞ્ઞૂનં ગમ્ભીરપ્પમેય્યભાવેન ગરુસભાવત્તા અતિભારભૂતો પથવીચલનસ્સ કારણં હોતી’’તિ દસ્સેન્તો, “**ઇધ, મહારાજ, દ્વે સકટા**”તિઆદિમાહ. એતેનેવ તથાગતસ્સ માતુકુચ્છિઓક્કમનાદિકાલે પથવીકમ્પનકારણં સંવણ્ણિતન્તિ દટ્ઠબ્બં. **એકસકટતો રતન**ન્તિ એકસ્મા, એકસ્સ વા સકટસ્સ રતનં, તસ્મા સકટતો ગહેત્વાતિ અત્થો.

ઓસારિતન્તિ ઉચ્ચારિતં, વુત્તન્તિ અત્થો. **અગ્ગો**તિ સબ્બસત્તેહિ અગ્ગો.

સભાવપકતીતિ સભાવભૂતા અકિત્તિમા પકતિ. **કારણમહન્તતાયા**તિ મહન્તેહિ બુદ્ધકારકધમ્મેહિ પારમિતાસઙ્ખાતેહિ કારણેહિ બુદ્ધગુણાનં નિબ્બત્તિતોતિ વુત્તં હોતિ. પથવિઆદીનિ મહન્તાનિ વત્થૂનિ, મહન્તા ચ સક્કભાવાદયો અત્તનો અત્તનો વિસયે એકેકા એવ, સમ્માસમ્બુદ્ધોપિ મહન્તો અત્તનો વિસયે એકોવ, કો ચ તસ્સ વિસયો? બુદ્ધભૂમિ, યાવતકં વા ઞેય્યં. એવં ‘‘આકાસો વિય અનન્તવિસયો ભગવા એકોવ હોતી’’તિ વદન્તો પરચક્કવાળેસુ દુતિયસ્સ બુદ્ધસ્સ અભાવં દસ્સેતિ.

ઇમિનાવ પદેનાતિ ‘‘એકિસ્સા લોકધાતુયા’’તિ ઇમિના એવ પદેન. **દસચક્કવાળસહસ્સાનિ ગહિતાનિ** જાતિખેત્તત્તા. **એકચક્કવાળેનેવા**તિ ઇમિના એકચક્કવાળેનેવ. યથા – “**ઇમસ્મિંયેવ ચક્કવાળે ઉપ્પજ્જન્તી**”તિ વુત્તે ઇમસ્મિમ્પિ ચક્કવાળે જમ્બુદીપેયેવ, તત્થપિ મજ્ઝિમપદેસે એવાતિ પરિચ્છિન્દિતું વટ્ટતિ; એવં ‘‘એકિસ્સા લોકધાતુયા’’તિ જાતિખેત્તે અધિપ્પેતેપિ ઇમિનાવ ચક્કવાળેન પરિચ્છિન્દિતું વટ્ટતિ.

વિવાદૂપચ્છેદતોતિ વિવાદૂપચ્છેદકારણા. દ્વીસુ ઉપ્પન્નેસુ યો વિવાદો ભવેય્ય, તસ્સ અનુપ્પાદોયેવેત્થ વિવાદુપચ્છેદો. **એકસ્મિં દીપે**તિઆદિના દીપન્તરેપિ એકજ્ઝં ન ઉપ્પજ્જન્તિ, પગેવ એકદીપેતિ દસ્સેતિ. **સો પરિહાયેથા**તિ ચક્કવાળસ્સ પદેસે એવ વત્તિતબ્બત્તા પરિહાયેય્ય.

૧૩૦. મનુસ્સત્તન્તિ મનુસ્સભાવો તસ્સેવ પબ્બજ્જાદિગુણસમ્પત્તિઆદીનં યોગ્ગભાવતો. **લિઙ્ગસમ્પત્તી**તિ પુરિસભાવો. **હેતૂ**તિ મનોવચીપણિધાનપુબ્બિકા હેતુસમ્પદા. **સત્થારદસ્સન**ન્તિ સત્થુસમ્મુખીભાવો. **પબ્બજ્જા**તિ કમ્મકિરિયવાદીસુ તાપસેસુ, ભિક્ખૂસુ વા પબ્બજ્જા. **ગુણસમ્પત્તી**તિ અભિઞ્ઞાદિગુણસમ્પદા. **અધિકારો**તિ બુદ્ધં ઉદ્દિસ્સ અધિકો સક્કારો. **છન્દતા**તિ સમ્માસમ્બોધિં ઉદ્દિસ્સ સાતિસયો કત્તુકમ્યતાકુસલચ્છન્દો. **અટ્ઠધમ્મસમોધાના**તિ એતેસં અટ્ઠન્નં ધમ્માનં સમાયોગેન. **અભિનીહારો**તિ કાયપણિધાનં. **સમિજ્ઝતી**તિ

નિપ્ફજ્જતીતિ અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન પરમત્થદીપનિયા **ચરિયાપિટકવણ્ણનાય** (ચરિયા॰ અટ્ઠ॰ પકિણ્ણકકથા) વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બો.

સબ્બાકારપરિપૂરમેવાતિ પરિપુણ્ણલક્ખણતાય સત્તુસ્સદાદીહિ સબ્બાકારેહિ સમ્પન્નમેવ. ન હિ ઇત્થિયા કોસોહિતવત્થગુય્હતા સમ્ભવતિ, દુતિયપકતિ ચ નામ પઠમપકતિતો નિહીના એવ. તેનેવાહ અનન્તરવારે ''**યસ્મા**''તિઆદિ.

ઇધ પુરિસસ્સ તત્થ નિબ્બત્તનતોતિ ઇમસ્મિં મનુસ્સલોકે પુરિસભૂતસ્સ તત્થ બ્રહ્મલોકે બ્રહ્મત્તભાવેન નિબ્બત્તનતો. તેન અસતિપિ પુરિસલિઙ્ગે પુરિસાકારા બ્રહ્માનો હોન્તીતિ દસ્સેતિ. તંયેવ હિ પુરિસાકારં સન્ધાય વુત્તં – ''**યં પુરિસો બ્રહ્મત્તં કરેય્યા**''તિ. તેનેવાહ ''**સમાનેપી**''તિઆદિ. યદિ એવં ઇત્થિયો બ્રહ્મલોકે ન ઉપ્પજ્જન્તીતિ આહ ''**બ્રહ્મત્ત**''ન્તિઆદિ.

૧૩૧. કાયદુચ્ચરિતસ્સાતિઆદિપાળિયા કમ્મનિયામો નામ કથિતો. સમઙ્ગનં સમઙ્ગો, સો એતસ્સ અત્થીતિ **સમઙ્ગી**, સમન્નાગતો. સમઙ્ગનસીલો વા **સમઙ્ગી**. પુબ્બભાગે **આયૂહનસમઙ્ગિતા**, સન્નિટ્ઠાપકચેતનાવસેન **ચેતનાસમઙ્ગિતા**. ચેતનાસન્તતિવસેન વા **આયૂહનસમઙ્ગિતા**, તંતંચેતનાખણવસેન **ચેતનાસમઙ્ગિતા**. કતૂપચિતસ્સ અવિપક્કવિપાકસ્સ કમ્મસ્સ વસેન **કમ્મસમઙ્ગિતા**, કમ્મે પન વિપચ્ચિતું આરદ્ધે વિપાકપ્પવત્તિવસેન **વિપાકસમઙ્ગિતા**. કમ્માદીનં ઉપટ્ઠાનકાલવસેન **ઉપટ્ઠાનસમઙ્ગિતા**. **કુસલાકુસલકમ્માયૂહનક્ખણે**તિ કુસલકમ્મસ્સ ચ અકુસલકમ્મસ્સ ચ સમીહનક્ખણે. **તથા**તિ ઇમિના કુસલાકુસલકમ્મપદં આકડ્ઢતિ. યથા કતં કમ્મં ફલદાનસમત્થં હોતિ, તથા કતં **ઉપચિતં**. **વિપાકારહ**ન્તિ દુતિયભવાદીસુ વિપચ્ચનારહં. ઉપ્પજ્જમાનાનં ઉપપત્તિનિમિત્તં ઉપટ્ઠાતીતિ યોજના. **ચલતી**તિ પરિવત્તતિ. એકેન હિ કમ્મુના તજ્જે નિમિત્તે ઉપટ્ઠાપિતે પચ્ચયવિસેસવસેન તતો અઞ્ઞેન કમ્મુના અઞ્ઞસ્સ નિમિત્તસ્સ ઉપટ્ઠાનં પરિવત્તનં.

સુનખજીવિકોતિ સુનખેહિ જીવનસીલો. **તલસન્થરણપૂજ**ન્તિ ભૂમિતલસ્સ પુપ્ફેહિ સન્તરણપૂજં. **આયૂહનચેતનાકમ્મસમઙ્ગિતાવસેના**તિ કાયદુચ્ચરિતસ્સ અપરાપરં આયૂહનેન સન્નિટ્ઠાપકચેતનાય તસ્સેવ પકપ્પને કમ્મક્ખયકરઞાણેન અખેપિતત્તા યથૂપચિતકમ્મુના ચ સમઙ્ગિભાવસ્સ વસેન.

૧૩૨. એવં સસ્સિરિકન્તિ વુત્તપ્પકારેન અનેકધાતુવિભજનાદિના નાનાનયવિચિત્તતાય પરમનિપુણગમ્ભીરતાય ચ અત્થતો બ્યઞ્જનતો ચ સસોભં કત્વા.

નં ધારેહીતિ એત્થ **ન**ન્તિ નિપાતમત્તં. ધાતુઆદિવસેન પરિવટ્ટીયન્તિ અત્થા એતેહીતિ પરિવટ્ટા, દેસનાભેદા. ચત્તારો પરિવટ્ટા એતસ્સ, એતસ્મિં વાતિ **ચતુપરિવટ્ટો**, ધમ્મપરિયાયો. ધમ્મો ચ સો પરિયત્તિભાવતો યથાવુત્તેનત્થેન આદાસોતિ **ધમ્માદાસો**. ઉપટ્ઠાનટ્ઠેન યથાધમ્માનં આદાસોતિપિ **ધમ્માદાસો**. યથા હિ આદાસેન સત્તાનં મુખે મલદોસહરણં, એવં ઇમિનાપિ સુત્તેન યોગીનં મુખે મલદોસહરણં. **તસ્મા**તિ યસ્મા ઇમિના સુત્તેન કિલેસે મદ્દિત્વા સમથાધિગમેન યોગિનો જયપ્પત્તા; તસ્મા અમતપુરપ્પવેસને ઉગ્ઘોસનમહાભેરિતાય ચ **અમતદુન્દુભિ**. **ઇધ વુત્ત**ન્તિ ઇમસ્મિં સુત્તે વુત્તં. **અનુત્તરો સઙ્ગામવિજયો**તિ અનુત્તરભાવતો કિલેસસઙ્ગામવિજયો, ''વિજેતિ એતેના''તિ કત્વા. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

બહુધાતુકસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૬. ઇસિગિલિસુત્તવણ્ણના

૧૩૩. સમઞ્ઞાયતિ એતાયાતિ **સમઞ્ઞા**, નામન્તિ અત્થો. અયમયં નામાતિ પઞ્ઞાપેન્તિ એતાય, તથાપઞ્ઞાપનમત્તન્તિ વા **પઞ્ઞત્તિ**, નામમેવ. તેનાહ ''**પુરિમપદસ્સેવ વેવચન**''ન્તિ. **સેસેસુપી**તિ ''પણ્ડવસ્સ પબ્બતસ્સા''તિઆદીસુ તીસુ વારેસુપિ.

સમુદ્ધાનં તાવ સુત્તસ્સ કથેત્વા અત્થસંવણ્ણનં કાતું ''**તદા કિરા**''તિઆદિ વુત્તં. **ન પબ્બતેહિ અત્થો**તિ ન ભગવતો પબ્બતેહિ કથિતેહિ અત્થો અત્થિ. **ઇસિગિલિભાવો**તિ ઇસિગિલિનામતા. **ઇતી**તિ ઇમિના કારણેન, ઇમં અટ્ઠુપ્પત્તિં અવેક્ખન્તોતિ અત્થો.

ચેતિયગબ્ભેતિ ચેતિયઘરે ચેતિયસ્સ અબ્ભન્તરે. **યમકમહાદ્વાર**ન્તિ યમકકવાટયુત્તં મહન્તં દ્વારં. **દ્વેધા કત્વા**તિ પબ્બતસ્સ અબ્ભન્તરે મણ્ડપસઙ્ખેપેન લેણં નિમ્મિનિત્વા દ્વેધા કત્વા તદા તે તત્થ વસિંસુ.

વસિતકાલઞ્ચ કથેન્તો તેસં માતુયા યાવ તતિયભવતો પટ્ઠાય સમુદાગમં દસ્સેતું, ''**અતીતે કિરા**''તિઆદિ વુત્તં. **પત્થેસી**તિ તસ્સા કિર ખેત્તકુટિયા વીહયો ભજ્જન્તિયા તત્થ મહાકરઞ્જપુપ્ફપ્પમાણા મહન્તા મનોહરા પઞ્ચસતમત્તા લાજા જાયિંસુ. સા તા ગહેત્વા મહન્તે પદુમિનિપત્તે ઠપેસિ. તસ્મિઞ્ચ સમયે એકો પચ્ચેકબુદ્ધો તસ્સા અનુગ્ગહત્થં અવિદૂરે ખેત્તપાળિયા ગચ્છતિ. સા તં દિસ્વા પસન્નમાનસા સુપુપ્ફિતં મહન્તં એકં પદુમં ગહેત્વા તત્થ લાજે પક્ખિપિત્વા પચ્ચેકબુદ્ધં ઉપસઙ્કમિત્વા પઞ્ચપતિટ્ઠિતેન વન્દિત્વા, ''ઇમસ્સ, ભન્તે, પુઞ્ઞસ્સ આનુભાવેન આનુભાવસમ્પન્ને પઞ્ચસતપુત્તે લભેય્ય''ન્તિ પઞ્ચ પુત્તસતાનિ પત્થેસિ. **તસ્મિંયેવ ખણે**તિ યદા સા યથાવુત્તં પત્થનં પટ્ઠપેસિ; તસ્મિંયેવ ખણે પઞ્ચસતા મિગલુદ્દકા સમ્ભતસમ્ભારા પરિપક્કપચ્ચેકબોધિઞાણા તસ્સેવ પચ્ચેકબુદ્ધસ્સ મધુરમંસં દત્વા, ''એતિસ્સા પુત્તા ભવેય્યામા''તિ પત્થયિંસુ. અતીતાસુ અનેકજાતીસુ તસ્સા પુત્તભાવેન આગતત્તા તથા તેસં અહોસીતિ વદન્તિ. **પાદુદ્ધારે**તિ પાદુદ્ધારે પાદુદ્ધારે. પાદુદ્ધારસીસેન ચેત્થ નિક્ખિપનં આહ.

ગબ્ભમલં નિસ્સાયાતિ બહિ નિક્ખન્તં ગબ્ભમલં નિસ્સયં કત્વા સંસેદજભાવેન નિબ્બત્તા . ઓપપાતિકભાવેનાતિ કેચિ. **ખયવયં પટ્ઠપેત્વા**તિ વિપસ્સનં આરભિત્વા. **વિપસ્સના**તિ અનિચ્ચાનુપસ્સનાપુબ્બિકા સપ્પચ્ચયનામરૂપદસ્સનપુબ્બિકા ચ, સઙ્ખારે સમ્મસન્તસ્સ અનિચ્ચલક્ખણે દિટ્ઠે, ''યદનિચ્ચં તં દુક્ખં, યં દુક્ખં તદનત્તા''તિ સેસલક્ખણાનિ સુવિઞ્ઞેય્યાનેવ હોન્તિ. **પચ્ચેકબોધિઞાણં નિબ્બત્તયિંસૂ**તિ દ્વે અસઙ્ખ્યેય્યાનિ કપ્પાનં સતસહસ્સઞ્ચ પચ્ચેકબોધિપારમિતાય પરિનિપ્ફન્નત્તા ઞાણસ્સ પરિપાકત્તા વુત્તનયેન સયમેવ વિપસ્સનં પવત્તેત્વા મત્થકં પાપેત્વા પચ્ચેકબોધિઞાણં અધિગચ્છિંસુ. સબ્બેપિ તે તંયેવ ગાથં અભાસિંસૂતિ આહ – ''**અયં તેસં બ્યાકરણગાથા અહોસી**''તિ.

સરોરુહન્તિ સરસિ જાતં. **પદુમપલાસપત્તજ**ન્તિ ખુદ્દકમહન્તેહિ કમલદલેહિ સહજાતં. ખુદ્દકમહન્તકમલદલસઙ્ખાતાનિ વા પદુમપલાસપત્તાનિ એત્થ સન્તીતિ પદુમપલાસપત્તં, પદુમગચ્છં. તત્થ જાતન્તિ **પદુમપલાસપત્તજં**. **સુપુપ્ફિત**ન્તિ સુટ્ઠુ પુપ્ફિતં સમ્મા વિકસિતં. **ભમરગણાનુચિણ્ણ**ન્તિ ભમરગણેહિ અનુકુલઞ્ચેવ અનુપરિબ્ભમિતઞ્ચ. **અનિચ્ચતાયુપગત**ન્તિ ખણે ખણે વણ્ણભેદાદિવસેન અનિચ્ચતાય ઉપગતં. **વિદિત્વા**તિ વિપસ્સનાપઞ્ઞાસહિતાય મગ્ગપઞ્ઞાય જાનિત્વા. **એકો ચરે**તિ તસ્મા અઞ્ઞોપિ માદિસો હોતુકામો એવં પટિપજ્જિત્વા એકો ચરે ખગ્ગવિસાણકપ્પોતિ.

૧૩૫. સતિસારસીલસારાદિસમન્નાગમનેન સત્તેસુ **સારભૂતા**. સબ્બસો વટ્ટદુક્ખસ્સ વિગતત્તા **નિદ્દુક્ખા**. સમુચ્છિન્નતણ્હતાય **નિત્તણ્હા**. **માનચ્છિદોતિ** થુતિવચનં.

એતેસં એકનામકાયેવાતિ એતેસં આગતાનં પચ્ચેકબુદ્ધાનં પાળિયં અનાગતા અઞ્ઞે પચ્ચેકબુદ્ધા સમાનનામકા એવ. વુત્તમેવત્થં પાકટીકરણત્થં "**ઇમેસુ હી**"તિઆદિ વુત્તં. **વિસું વિસું અવત્વા**તિ પચ્ચેકં સરૂપતો અવત્વા. **અઞ્ઞે ચા**તિ અસાધારણત્તા આહ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ઇસિગિલિસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૭. મહાચત્તારીસકસુત્તવણ્ણના

૧૩૬. દોસેહિ આરકાતિ **અરિયં**. તેનાહ "**નિદ્દોસ**"ન્તિ. સા પન નિદ્દોસતા લોકુત્તરભાવેન સવિસેસાતિ આહ "**લોકુત્તર**"ન્તિ. સમ્મા સુન્દરો પસત્થો નિય્યાનિકો સમાધિ **સમ્માસમાધી**તિ આહ – "**સમ્માસમાધિન્તિ મગ્ગસમાધિ**"ન્તિ. ઉપનિસીદતિ એત્થ ફલં તપ્પટિબદ્ધવુત્તિતાયાતિ **ઉપનિસં**, કારણન્તિ આહ – "**સઉપનિસન્તિ સપ્પચ્ચય**"ન્તિ. પરિકરોતિ પરિવારેતીતિ **પરિક્ખારો**તિ આહ – "**સપરિક્ખારન્તિ સપરિવાર**"ન્તિ.

પરિવારિતાતિ સહજાતાદિપચ્ચયભાવેન પરિવારન્તેહિ વિય ઉપગતા. **પુરેચારિકા**તિ વુટ્ઠાનગામિનિભાવના સહજાતાદિપચ્ચયવસેન પચ્ચયત્તા પુરસ્સરા. તેનાહ – "**વિપસ્સનાસમ્માદિટ્ઠિ ચા**"તિ. ઇદાનિ તાનિ કિચ્ચતો દસ્સેતું, "**વિપસ્સનાસમ્માદિટ્ઠી**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **પરિવીમંસ**ગ્ગહણં તત્થ તત્થ ચિત્તુપ્પાદે વીમંસાધિપતેય્યેન પવત્તિયા સમ્માદિટ્ઠિયા પુબ્બઙ્ગમભાવદસ્સનત્થં. તેનસ્સ મગ્ગસમાધિસ્સ નાનાખણિકં પુબ્બઙ્ગમભાવં દસ્સેતિ. **વીમંસનપરિયોસાને**તિ તથાપવત્તઅનુલોમઞાણસ્સ ઓસાને. **ભૂમિલદ્ધં વટ્ટં સમુગ્ઘાટયમાના**તિ અત્તનો સન્તાને દીઘરત્તં અનુસયિતં કિલેસવટ્ટં સમુચ્છિન્દન્તિ. **વૂપસમયમાના**તિ તસ્સેવ વેવચનં. **વૂપસમયમાના**તિ વા તતો એવ અવસિટ્ઠમ્પિ વટ્ટં અપ્પવત્તિકરણવસેન વૂપસમેન્તિ. તેનેવાહ – "**મગ્ગસમ્માદિટ્ઠિ...પે॰... ઉપ્પજ્જતી**"તિ. **સા**તિ સમ્માદિટ્ઠિ. **દુવિધાપી**તિ યથાવુત્તા દુવિધાપિ. **ઇધ અધિપ્પેતા** વિપસ્સનાપઞ્ઞાસહિતાય મગ્ગપઞ્ઞાય કિચ્ચસ્સ દસ્સિતત્તા.

લક્ખણે પટિવિજ્ઝમાને લક્ખણિકો ધમ્મો પટિવિદ્ધો હોતીતિ આહ – "**મિચ્છાદિટ્ઠિં...પે॰... આરમ્મણતો પજાનાતી**"તિ. વિપસ્સનાસમ્માદિટ્ઠિયમ્પિ એસેવ નયો. **કિચ્ચતો**તિ ભાવનાકિચ્ચતો. સમ્માદિટ્ઠિયં તદધિગતઅસમ્મોહતાય **અસમ્મોહતો પજાનાતિ**. **કિચ્ચતો**તિ પટિવેધકિચ્ચતો. તં પન સબ્બથા અસમ્મુય્હનમેવાતિ આહ "**અસમ્મોહતો**"તિ. **એવં પજાનના**તિ મિચ્છાદિટ્ઠિ મિચ્છાદિટ્ઠીતિ યાથાવતો અવબોધો. **અસ્સા**તિ તંસમઙ્ગિનો પુગ્ગલસ્સ.

દ્વાયન્તિ -કારો દીઘં કત્વા વુત્તો. તેનાહ "**દ્વયં વદામી**"તિ. દ્વે અવયવા એતસ્સાતિ દ્વયં. તેનાહ "**દુવિધકોટ્ઠાસં વદામી**"તિ. પુઞ્ઞસ્સ એકો ભાગો સો એવ પુઞ્ઞભાગિકો , ક-કારસ્સ ય-કારં કત્વા ઇત્થિલિઙ્ગવસેન "**પુઞ્ઞભાગિયા**"તિ વુત્તં. **ઉપધિસઙ્ખાતસ્સા**તિ ખન્ધપબન્ધસઙ્ખાતસ્સ.

અમતદ્વારન્તિ અરિયમગ્ગં. **પઞ્ઞપેતી**તિ નિય્યાનાદિપકારતો પઞ્ઞપેતિ. તેનાહ "**વિભજિત્વા દસ્સેતી**"તિ. તત્થ સમ્મોહસ્સ વિદ્ધંસનેન અસમ્મોહતો દસ્સેતિ. **તસ્મિં અત્થે**તિ અમતદ્વારપઞ્ઞાપને અત્થે. **બોજ્ઝઙ્ગપ્પત્તા**તિ

બોજ્ઝઙ્ગભાવપ્પત્તા. મગ્ગભાવેન નિય્યાનભાવેન પવત્તિયા મગ્ગપઞ્ઞાય અઙ્ગન્તિપિ સાધારણત્તા સમુદાયસ્સ ચ અવયવો અઙ્ગન્તિ કત્વા સેસધમ્મે અઙ્ગિકભાવેન દસ્સેન્તો "**અરિયમગ્ગસ્સ અઙ્ગ**"ન્તિ આહ. **સો ભિક્ખૂ**તિ મિચ્છાદિટ્ઠિં "મિચ્છાદિટ્ઠી"તિ સમ્માદિટ્ઠિં "સમ્માદિટ્ઠી"તિ જાનન્તો ભિક્ખુ. **પજહનત્થાયા**તિ સમુચ્છેદવસેન પજહનાય. **પટિલાભત્થાયા**તિ મગ્ગસમ્માદિટ્ઠિયા અધિગમાય. **કુસલવાયામો**તિ વિપસ્સનાસમ્પયુત્તોવ કોસલ્લસમ્ભૂતો વાયામો. સરતીતિ **સતો**, તં પનસ્સ સરણં સતિસમઙ્ગિતાયાતિ આહ "**સતિયા સમન્નાગતો**"તિ. કામઞ્ચેત્થ વિપસ્સનાસમ્માદિટ્ઠિં યથાભૂતા સમ્માવાયામસતિયો સહજાતા ચ પુરેજાતા ચ હુત્વા પરિવારેન્તિ, "ઇતિયિમે તયો ધમ્મા સમ્માદિટ્ઠિં અનુપરિધાવન્તિ અનુપરિવત્તન્તી"તિ પન વચનતો, "એત્થ હી"તિઆદિના મગ્ગસમ્માદિટ્ઠિયા એવ સેસધમ્માનં યથારહં સહચરણભાવેન પરિવારણં યોજિતં. **સમ્માસઙ્કપ્પાદીનન્તિ આદિ**-સદ્દેન સમ્માવાચાકમ્મન્તાજીવાનં ગહણં ઇતરેસં પરિવારભાવેન ગહિતત્તા . ન હિ સક્કા તે એવ પરિવારે પરિવારવન્તે ચ કત્વા વત્તું સઙ્કરતો સમ્મોહજનનતો ચ. **તયો**તિ સમ્માદિટ્ઠિવાયામસતિયો **સહજાતપરિવારાવ હોન્તિ** મગ્ગક્ખણિકાનં તેસં અધિપ્પેતત્તા વિપસ્સનાખણવિરતીનં અસમ્ભવતો.

૧૩૭. તક્કનવસેન લોકસિદ્ધેનાતિ અધિપ્પાયો. "એવઞ્ચેવઞ્ચ ભવિતબ્બ"ન્તિ વિવિધં તક્કનં કૂપે વિય ઉદકસ્સ આરમ્મણસ્સ આકડ્ઢનં વિતક્કનં **વિતક્કો. સઙ્કપ્પનવસેના**તિ તં તં આરમ્મણં ગહેત્વા કપ્પનવસેન. તક્કનં કપ્પનન્તિ ચ અતંસહજાતાનમેવાતિ દટ્ઠબ્બં. **એકગ્ગો**તિ ઇમિના સમાધિના લદ્ધુપકારસ્સેવ વિતક્કસ્સ અપ્પનાપરિયાયો હોતીતિ દસ્સેતિ. વિસેસેન વા અપ્પના વિતક્કસ્સ વસેન ચિત્તં આરમ્મણં અભિરોપેતિ, વિતક્કે અસતિ કથન્તિ આહ "**વિતક્કે પના**"તિઆદિ. **અત્તનોયેવ ધમ્મતાય ચિત્તં આરમ્મણં અભિરુહતી**તિ, એતેન આરમ્મણધમ્માનં ગહણં નામ સભાવસિદ્ધં, ન ધમ્મન્તરમપેક્ખતિ, વિતક્કો પન પવત્તમાનો આરમ્મણાભિનિરોપનવસેનેવ પવત્તતીતિ દસ્સેતિ. એવં સન્તેપિ સભાવાવિતક્કચિત્તુપ્પાદતો સવિતક્કચિત્તુપ્પાદસ્સ આરમ્મણગ્ગહણવિસેસો વિતક્કેન જાતોતિ કત્વા વિતક્કો ચિત્તસ્સ આરમ્મણગ્ગહણે વિસેસપચ્ચયોતિ પાકટોયમત્થો. અપરે પન ભણન્તિ – યથા કોચિ રાજવલ્લભં, તંસમ્બન્ધીનં મિત્તં વા નિસ્સાય રાજગેહં આરોહતિ અનુપવિસતિ, એવં વિતક્કં નિસ્સાય ચિત્તં આરમ્મણં આરોહતિ વિતક્કસ્સ આરમ્મણાભિનિરોપનસભાવત્તા, અઞ્ઞેસં ધમ્માનઞ્ચ અવિતક્કસભાવતો. તેનાહ ભગવા – "ચેતસો અભિનિરોપના"તિ (ધ॰ સ॰ ૭).

યદિ એવં કથં અવિતક્કચિત્તં આરમ્મણં આરોહતીતિ? વિતક્કબલેનેવ. યથા હિ સો પુરિસો પરિચયેન તેન વિનાપિ નિરાસઙ્કો રાજગેહં પવિસતિ, એવં પરિચયેન વિતક્કેન વિનાપિ અવિતક્કં ચિત્તં આરમ્મણં આરોહતિ. **પરિચયેના**તિ ચ સન્તાને પવત્તવિતક્કભાવનાસઙ્ખાતેન પરિચયેન. વિતક્કસ્સ હિ સન્તાને અભિણ્હં પવત્તસ્સ વસેન ચિત્તસ્સ આરમ્મણાભિરુહનં ચિરપરિચિતં; તેન તં કદાચિ વિતક્કેન વિનાપિ તત્થ પવત્તતેવ; યથા ઞાણસહગતં ચિત્તં સમ્મસનવસેન ચિરપરિચિતં કદાચિ ઞાણરહિતમ્પિ સમ્મસનવસેન પવત્તતિ; યથા વા કિલેસસહિતં હુત્વા પવત્તં સબ્બસો કિલેસરહિતમ્પિ પરિચયેન કિલેસવાસનાવસેન પવત્તતિ, એવં સમ્પદમિદં દટ્ઠબ્બં.

વાચં સઙ્ખરોતીતિ વાચં ઉપ્પાદેતિ, વચીઘોસુપ્પત્તિયા વિસેસપચ્ચયો હોતીતિ અત્થો. **લોકિયવિતક્કો** દ્વત્તિંસચિત્તસહગતો **વાચં સઙ્ખરોતિ** વચીવિઞ્ઞત્તિજનનતો. **વચીસઙ્ખારોત્વેવ પનસ્સ નામં હોતિ** રુળ્હિતો, તંસમત્થતાનિરોધતો વા સમ્ભવતો પન સઙ્ખારોતિ. "**લોકુત્તરસમ્માસઙ્કપ્પં પરિવારેન્તી**"તિ વત્વા તિવિધે સમ્માસઙ્કપ્પે કદાચિ કતમં પરિવારેન્તીતિ? ચોદનં સન્ધાયાહ "**એત્થા**"તિઆદિ. **નાનાચિત્તેસુ લબ્ભન્તિ**

નાનાસમન્નાહારહેતુકત્તા, પુબ્બભાગેયેવ ચ તે ઉપ્પજ્જન્તીતિ. **તીણિ નામાનિ લભતિ** તિવિધસ્સપિ પટિપક્ખસ્સ સમુચ્છિન્દનેન સાતિસયં તિણ્ણમ્પિ કિચ્ચકરણતો. એસ નયો સમ્માવાચાદીસુપિ.

૧૩૮. વિરમતિ એતાયાતિ **વેરમણી** વિરતિ વુચ્ચતિ. સા મુસાવાદતો વિરમણસ્સ કારણભાવતો ચેતનાપિ વેરસ્સ મણનતો વિનાસનતો વિરતિપીતિ આહ – "**વિરતિપિ ચેતનાપિ વટ્ટતી**"તિ. **આરકા રમતી**તિ સમુચ્છિન્નેહિ દૂરતો સમુસ્સારેતિ. **વિના તેહિ રમતી**તિ અચ્ચન્તમેવ તેહિ વિના ભવતિ. **તતો તતો**તિ દિટ્ઠે અદિટ્ઠવાદાદિતો મુસાવાદા. વિસેસતો અનુપ્પત્તિધમ્મત્તા **પટિનિવત્તા હુત્વા**.

૧૪૦. **તિવિધેન કુહનવત્થુના**તિ પચ્ચયપટિસેવન-સામન્તજપ્પન-ઇરિયાપથપવત્તનસઞ્ઞાતેન પાપિચ્છતા નિબ્બત્તેન તિવિધેન કુહનવત્થુના. **એતાય** કુહનાય કરણભૂતાય પચ્ચયુપ્પાદનત્થં **નિમિત્તં** સીલં એતેસન્તિ યોજના. અત્તવિસયલાભહેતુ અક્કોસનખુંસનવમ્ભનાદિવસેન પિસનં ઘટ્ટનં વિહેઠનં **નિપ્પેસો**. ઇતો લદ્ધં અઞ્ઞસ્સ, તતો લદ્ધં પરસ્સ દત્વા એવં લાભેન લાભં નિજિગીંસતીતિ **લાભેન લાભં નિજિગીંસના**. **પાળિયં આગતો** કુહનાદિવસેન **મિચ્છાઆજીવો**. કો પન સોતિ આહ "**આજીવહેતૂ**"તિઆદિ. **તાસંયેવા**તિ અવધારણં, "આજીવો કુપ્પમાનો કાયવચીદ્વારેસુ એવ કુપ્પતી"તિ કત્વા વુત્તં.

૧૪૧. સમ્મા પસત્થા સોભના નિય્યાનિકા દિટ્ઠિ એતસ્સાતિ **સમ્માદિટ્ઠિ**, પુગ્ગલો. તસ્સ પન યસ્મા સમ્માદિટ્ઠિ સચ્ચાભિસમયસ્સ નિબ્બાનસચ્છિકિરિયાય અવસ્સયો, તસ્મા વુત્તં – "**મગ્ગસમ્માદિટ્ઠિયં ઠિતસ્સા**"તિ. **પહોતિ** ભવતિ તાય સહેવ ઉપ્પજ્જતિ પવત્તતિ. પચ્ચવેક્ખણઞાણં યાથાવતો જાનનટ્ઠેન સમ્માઞાણન્તિ ઇધાધિપ્પેતં, તઞ્ચ ખો મગ્ગસમાધિમ્હિ ઠિતે એવ હોતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતું આહ – "**મગ્ગસમ્માસમાધિમ્હિ...પે॰... સમ્માઞાણં પહોતી**"તિઆદિ. ઇમિના કિં દસ્સેતીતિ? યથા મગ્ગસમ્માદિટ્ઠિયં ઠિતો પુગ્ગલો, "સમ્માદિટ્ઠી"તિ વુત્તો, એવં મગ્ગફલપચ્ચવેક્ખણઞાણે ઠિતો, "સમ્માઞાણો"તિ વુત્તો, તસ્સ ચ મગ્ગફલસમ્માસમાધિપવત્તિયા પહોતિ સમ્માઞાણસ્સ સમ્માવિમુત્તિયા પહોતીતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ. ફલસમાધિ તાવ પવત્તતુ, મગ્ગસમાધિ પન કથન્તિ? તમ્પિ અકુપ્પભાવતાય અચ્ચન્તસમાધિભાવતો કિચ્ચનિપ્ફત્તિયા પવત્તતેવાતિ વત્તબ્બતં લભતિ. **ઠપેત્વા અટ્ઠફલઙ્ગાની**તિ ફલભૂતાનિ સમ્માદિટ્ઠિઆદીનિ અટ્ઠઙ્ગાનિ, "સમ્માદિટ્ઠિસ્સ સમ્માસઙ્કપ્પો પહોતી"તિઆદિના વિસું ગહિતત્તા ઠપેત્વા. **સમ્માઞાણં પચ્ચવેક્ખણં કત્વા**તિ પચ્ચવેક્ખણઞાણં સમ્માઞાણં કત્વા. **ફલં કાતુન્તિ** ફલધમ્મસહચરિતતાય વિપાકસભાવતાય ચ "ફલ"ન્તિ લદ્ધનામે ફલસમ્પયુત્તધમ્મે સમ્માવિમુત્તિં કાતું વટ્ટતીતિ વુત્તં. તથા ચ વુત્તં **સલ્લેખસુત્તવણ્ણનાયં** (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૮૩) "ફલસમ્પયુત્તાનિ પન સમ્માદિટ્ઠિઆદીનિ અટ્ઠઙ્ગાનિ ઠપેત્વા સેસધમ્મા સમ્માવિમુત્તીતિ વેદિતબ્બા"તિ.

૧૪૨. **નિજ્જિણ્ણા**તિ નિજ્જીરિતા, વિદ્ધસ્તા વિનાસિતાતિ અત્થો. **ફલં કથિતન્તિ** "સમ્માદિટ્ઠિસ્સ, ભિક્ખવે, મિચ્છાદિટ્ઠિ નિજ્જિણ્ણા હોતી"તિ ઇમિના વારેન સામઞ્ઞફલં કથિતન્તિ વદન્તિ, નિજ્જીરણં પટિપ્પસ્સમ્ભનન્તિ અધિપ્પાયો. નિજ્જીરણં પન સમુચ્છિન્દનન્તિ કત્વા, **મજ્ઝિમભાણકા...પે॰... મગ્ગો કથિતોતિ વદન્તિ**. **દસ્સનટ્ઠેના**તિ પરિઞ્ઞાભિસમયાદિવસેન ચતુન્નં સચ્ચાનં પચ્ચક્ખતો દસ્સનટ્ઠેન. **વિદિતકરણટ્ઠેના**તિ પચ્ચક્ખેન યથાદિટ્ઠાનં મગ્ગફલાનં પાકટકરણટ્ઠેન. **તદધિમુત્તટ્ઠેના**તિ તસ્મિં યથાસચ્છિકતે નિબ્બાને અધિમુચ્ચનભાવેન.

કુસલપક્ખાતિ અનવજ્જકોટ્ઠાસા. **મહાવિપાકદાનેના**તિ મહતો વિપુલસ્સ લોકુત્તરસ્સ સુખવિપાકસ્સ ચેવ કાયિકાદિદુક્ખવિપાકસ્સ ચ દાનેન.

યથા મહાવિપાકસ્સ દાનેન મહાચત્તારીસકં, તથા બહુતાયપિ મહાચત્તારીસકોતિ દસ્સેતું, ''**ઇમસ્મિઞ્ચ પન સુત્તે પઞ્ચ સમ્માદિટ્ઠિયો કથિતા**''તિઆદિ વુત્તં. બહુઅત્થોપિ હિ **મહા**-સદ્દો હોતિ ''મહાજનો''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૨.૬૫). એત્થ ચ ''નત્થિ દિન્ન''ન્તિઆદિના વત્થુભેદેન દસ મિચ્છાદિટ્ઠિધમ્મા કથિતા, વત્થુભેદેનેવ, ''અત્થિ દિન્ન''ન્તિઆદિના દસ સમ્માદિટ્ઠિધમ્માતિ વીસતિ હોતિ. યથા ''સમ્માદિટ્ઠિસ્સ, ભિક્ખવે, સમ્માસઙ્કપ્પો પહોતી''તિઆદિના મગ્ગવસેન દસ સમ્મત્તધમ્મા, તપ્પટિપક્ખભૂતા ''મિચ્છાદિટ્ઠિસ્સ મિચ્છાસઙ્કપ્પો પહોતી''તિઆદિના અત્થતો દસ મિચ્છત્તધમ્માતિ વીસતિ, તથા ફલવસેન તેસુ એવં વીસતિ. કથં વારેપિ સમ્માદિટ્ઠિઆદયો દસાતિ વીસતિ? એવમેતે દ્વે ચત્તારીસકાનિ પુરિમેન સદ્ધિં તયો ચત્તારીસકા વિભાવિતાતિ વેદિતબ્બા.

૧૪૩. પસંસિયસ્સ ઉજુવિપચ્ચનીકં નિન્દિયં પસંસન્તોપિ અત્થતો પસંસિયં નિન્દન્તો નામ હોતિ. પસંસિયસ્સ ગુણપરિધંસનમુખેનેવ હિ નિન્દિયસ્સ પસંસાય પવત્તનતોતિ આહ – ''**મિચ્છાદિટ્ઠિનામાયં સોભનાતિ વદન્તોપિ સમ્માદિટ્ઠિં ગરહતિ નામા**''તિઆદિ. **એવમાદીતિ આદિસદ્દેન** ''નત્થિ હેતુ નત્થિ પચ્ચયો સત્તાનં સંકિલેસાયા''તિ (દી॰ નિ॰ ૧.૧૬૮; મ॰ નિ॰ ૨.૨૨૭) એવમાદિં સઙ્ગણ્હાતિ; તસ્મા **એવંવાદિનો**તિ એવં હેતુપટિક્ખેપવાદિનોતિ અત્થો. **ઓક્કન્તનિયામા**તિ ઓગાળ્હમિચ્છત્તનિયામા. **એવરૂપં લદ્ધિં ગહેત્વા**તિઆદીસુ યં વત્તબ્બં, તં **ચૂળપુણ્ણમસુત્તવણ્ણનાયં** વુત્તનયમેવ તસ્મા તત્થ વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બં. એદિસો હિ ''બુદ્ધાનમ્પિ અતેકિચ્છો''તિઆદિ વુત્તસદિસો.

અત્તનો નિન્દાભયેનાતિ ''સમ્માદિટ્ઠિઞ્ચ નામેતે ગરહન્તી''આદિના ઉપરિ પરેહિ વત્તબ્બનિન્દાભયેન. **ઘટ્ટનભયેના**તિ તથા પરેસં આસાદનાભયેન. સહધમ્મેન પરેન અત્તનો ઉપરિ કાતબ્બનિગ્ગહો ઉપારમ્ભો, ગરહતો પરિત્તાસો ઉપારમ્ભભયં, તં પન અત્થતો ઉપવાદભયં હોતીતિ આહ ''**ઉપવાદભયેના**''તિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

મહાચત્તારીસકસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૮. આનાપાનસ્સતિસુત્તવણ્ણના

૧૪૪. પુબ્બેનાતિ નિસ્સક્કે કરણવચનં. ''અપરં વિસેસ''ન્તિ વુત્તત્તા વિસેસવિસયો ચ પુબ્બસદ્દોતિ આહ – ''**સીલપરિપૂરણાદિતો પુબ્બવિસેસતો**''તિ.

૧૪૫. આરદ્ધો યથાનુસિટ્ઠં પટિપત્તિયા આરાધિતો. યદત્થાય સાસને પબ્બજ્જા, વિસેસાપત્તિ ચ, તદેવેત્થ અપ્પત્તન્તિ અધિપ્પેતં, તં ઝાનવિપસ્સનાનિમિત્તન્તિ આહ – ''**અપ્પત્તસ્સ અરહત્તસ્સા**''તિ. **કોમુદી**તિ કુમુદવતી. તદા કિર કુમુદાનિ સુપુપ્ફિતાનિ હોન્તિ. તેનાહ – ''**કુમુદાનં અત્થિતાય કોમુદી**''તિ. કુમુદાનં સમૂહો, કુમુદાનિ એવ વા કોમુદા, તે એત્થ અત્થીતિ **કોમુદી**તિ. **પવારણસઙ્ગહ**ન્તિ મહાપવારણં અકત્વા આગમનીયસઙ્ગહણં.

આરદ્ધવિપસ્સકસ્સાતિ આરભિતવિપસ્સનસ્સ, વિપસ્સનં વડ્ઢેત્વા ઉસ્સુક્કાપેત્વા વિપસ્સિસ્સ. **ભિક્ખૂ ઇધ ઓસરિસ્સન્તિ** વુત્થવસ્સા પવારિતપવારણા ''ભગવન્તં વન્દિસ્સામ, કમ્મટ્ઠાનં સોધેસ્સામ, યથાલદ્ધં વિસેસઞ્ચ પવેદિસ્સામા''તિ અજ્ઝાસયેન. **ઇમે ભિક્ખૂ**તિ ઇમે તરુણસમથવિપસ્સના ભિક્ખૂ. **વિસેસં નિબ્બત્તેતું ન સક્ખિસ્સન્તિ** સેનાસનસપ્પાયાદિઅલાભેન. **અપલિબુદ્ધ**ન્તિ અઞ્ઞેહિ અનુપદ્દુતં. **સેનાસનં ગહેતું ન લભન્તિ** અન્તોવસ્સભાવતો. **એકસ્સ દિન્નોપિ સબ્બેસં દિન્નોયેવ હોતિ**, તસ્મા સુતસુતટ્ઠાનેયેવ એકમાસં વસિત્વા ઓસરિંસુ.

૧૪૬. અલન્તિ યુત્તં, ઓપાયિકન્તિ અત્થો, ''અલમેવ નિબ્બિન્દિતુ''ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૨૭૨; સં॰ નિ॰ ૨.૧૨૪, ૧૨૮, ૧૩૪, ૧૪૩) વિય. પુટબદ્ધં પરિહરિત્વા અસિતં **પુટોસં** અ-કારસ્સ ઓ-કારં કત્વા. તેનાહ ''**પાથેય્ય**''ન્તિ.

૧૪૭. વિપસ્સના કથિતાતિ અનિચ્ચસઞ્ઞામુખેનેવ વિપસ્સનાભાવના કથિતા. ન હિ કેવલાય અનિચ્ચાનુપસ્સનાય વિપસ્સનાકિચ્ચં સમિજ્ઝતિ. **બહૂ ભિક્ખૂ** તે ચ વિત્થારરુચિકાતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ ''**તસ્મા**''તિઆદિ.

૧૪૯. સબ્બત્થાતિ સબ્બવારેસુ. ''તસ્મા તિહ, ભિક્ખવે, વેદનાનુપસ્સી''તિઆદીસુપિ પીતિપટિસંવેદિતાદિવસેનેવ વેદનાનુપસ્સનાય વુત્તત્તા, ''**સુખવેદનં સન્ધાયેતં વુત્ત**''ન્તિ આહ. સતિપટ્ઠાનભાવનામનસિકારતાય વુત્તં – ''**સાધુકં મનસિકાર**''ન્તિ. **સઞ્ઞાનામેન પઞ્ઞા વુત્તા** તેસં પયોગત્તા. **મનસિકારનામેન વેદના વુત્તા**, ભાવનાય પરિચિતત્તા આરમ્મણસ્સ મનસિકારન્તિ કત્વા. **વિતક્કવિચારે ઠપેત્વા**તિ વુત્તં વચીસઙ્ખારત્તા તેસં.

એવં સન્તેપીતિ યદિપિ મનસિકારપરિયાપન્નતાય ''મનસિકારો''તિ વુત્તં, એવં સન્તે વેદનાનુપસ્સનાભાવો ન યુજ્જતિ, અસ્સાસપસ્સાસા હિસ્સ આરમ્મણં. **વત્થુ**ન્તિ સુખાદીનં વેદનાનં પવત્તિટ્ઠાનભૂતં વત્થું **આરમ્મણં કત્વા વેદનાવ વેદિયતિ**, વેદનાય એકન્તભાવદસ્સનેન તસ્સ વેદનાનુપસ્સનાભાવો યુજ્જતિ એવાતિ ઇમમત્થં દસ્સેતિ. **એતસ્સ** અનુયોગસ્સ.

દ્વીહાકારેહીતિ યે સન્ધાય વુત્તં, તે દસ્સેન્તો ''**આરમ્મણતો અસમ્મોહતો ચા**''તિ આહ. **સપ્પીતિકે દ્વે ઝાને**તિ પીતિસહગતાનિ પઠમદુતિયજ્ઝાનાનિ પટિપાટિયા **સમાપજ્જતિ. સમાપત્તિક્ખણે**તિ સમાપજ્જનક્ખણે. **ઝાનપટિલાભેના**તિ ઝાનેન સમઙ્ગીભાવેન. **આરમ્મણતો** આરમ્મણમુખેન તદારમ્મણઝાનપરિયાપન્ના **પીતિ પટિસંવિદિતા હોતિ** આરમ્મણસ્સ પટિસંવિદિતત્તા. યથા નામ સપ્પપરિયેસનં ચરન્તેન તસ્સ આસયે પટિસંવિદિતે સોપિ પટિસંવિદિતોવ હોતિ મન્તાગદબલેન તસ્સ ગહણસ્સ સુકરત્તા; એવં પીતિયા આસયભૂતે આરમ્મણે પટિસંવિદિતે સા પીતિ પટિસંવિદિતા એવ હોતિ સલક્ખણતો સામઞ્ઞલક્ખણતો ચ તસ્સા ગહણસ્સ સુકરત્તા. **વિપસ્સનાક્ખણે**તિ વિપસ્સનાપઞ્ઞાપુબ્બઙ્ગમાય મગ્ગપઞ્ઞાય વિસેસતો દસ્સનક્ખણે. **લક્ખણપટિવેધા**તિ પીતિયા સલક્ખણસ્સ સામઞ્ઞલક્ખણસ્સ ચ પટિવિજ્ઝનેન. યઞ્હિ પીતિયા વિસેસતો સામઞ્ઞતો ચ લક્ખણં, તસ્મિં વિદિતે સા યાથાવતો વિદિતા હોતિ. તેનાહ – ''**અસમ્મોહતો પીતિ પટિસંવિદિતા હોતી**''તિ.

ઇદાનિ તમત્થં પાળિયા વિભાવેતું, ''**વુત્તમ્પિ ચેત**''ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **દીઘં અસ્સાસવસેના**તિ દીઘસ્સ અસ્સાસસ્સ આરમ્મણભૂતસ્સ વસેન. **ચિત્તસ્સ એકગ્ગતં અવિક્ખેપં પજાનતો**તિ ઝાનપરિયાપન્નં અવિક્ખેપોતિ લદ્ધનામં ચિત્તસ્સેકગ્ગતં તંસમ્પયુત્તાય પઞ્ઞાય પજાનતો. યથેવ હિ આરમ્મણમુખેન પીતિ પટિસંવિદિતા હોતિ, એવં તંસમ્પયુત્તધમ્માપિ આરમ્મણમુખેન પટિસંવિદિતા એવ હોન્તિ. **સતિ ઉપટ્ઠિતા હોતી**તિ દીઘં અસ્સાસવસેન ઝાનસમ્પયુત્તા સતિ તસ્મિં આરમ્મણે ઉપટ્ઠિતે આરમ્મણમુખેન ઝાનેપિ ઉપટ્ઠિતા એવ નામ હોતિ. **તાય સતિયા**તિ એવં ઉપટ્ઠિતાય તાય સતિયા યથાવુત્તેન **તેન ઞાણેન** સુપ્પટિવિદિતત્તા આરમ્મણસ્સ તસ્સ વસેન તદારમ્મણા **સા પીતિ પટિસંવિદિતા હોતિ. અવસેસપદાનિપી**તિ ''દીઘં પસ્સાસવસેના''તિઆદિપદાનિપિ.

એવં **પટિસમ્ભિદામગ્ગે** વુત્તમત્થં ઇમસ્મિં સુત્તે યોજેત્વા દસ્સેતું, “**ઇતી**”તિઆદિ વુત્તં. ઇમિનાપિ યોગિના મનસિકારેન પટિલભિતબ્બતો પટિલાભોતિ વુત્તં – “**ઞાનસમ્પયુત્તે વેદનાસઞ્ઞાતમનસિકારપટિલાભેના**”તિ.

અસ્સાસપસ્સાસનિમિત્તન્તિ અસ્સાસપસ્સાસે નિસ્સાય પટિલદ્ધપટિભાગનિમિત્તં આરમ્મણં કિઞ્ચાપિ કરોતિ; સતિઞ્ચ સમ્પજઞ્ઞઞ્ચ ઉપટ્ઠપેત્વા પવત્તનતો આરમ્મણમુખેન તદારમ્મણસ્સ પટિસંવિદિતત્તા ચિત્તે ચિત્તાનુપસ્સીયેવ નામેસ હોતિ. એવં ચિત્તાનુપસ્સનાપિ સતિસમ્પજઞ્ઞબલેનેવ હોતીતિ આહ “**ન હી**”તિઆદિ. પજહતિ એતેન, સયં વા પજહતીતિ **પહાનં**, ઞાણં. **દોમનસ્સવસેન બ્યાપાદનીવરણં દસ્સિતં** તદેકટ્ઠભાવતો. **તસ્સા**તિ નીવરણપબ્બસ્સ. **પહાનકરઞાણ**ન્તિ પજહનઞાણં. **વિપસ્સનાપરમ્પર**ન્તિ પટિપાટિયા વિપસ્સનમાહ. **સમથપટિપન્ન**ન્તિ મજ્ઝિમસમથનિમિત્તં પટિપન્નચિત્તં અજ્ઝુપેક્ખતિ. **એકતો ઉપટ્ઠાન**ન્તિ પટિપક્ખવિગમેન એકભાવેન ઉપટ્ઠાનં. **સહજાતાનં અજ્ઝુપેક્ખના હોતી**તિ પગ્ગહનિગ્ગહસમ્પહંસનેસુ બ્યાપારસ્સ અનાપજ્જિતત્તા આરમ્મણાનં અજ્ઝુપેક્ખના, ‘‘યદત્થિ યં ભૂતં તં પજહતિ ઉપેક્ખં પટિલભતી’’તિ, એવં વુત્તઅજ્ઝુપેક્ખના પવત્તાતિ પટિપન્ના. **કેવલં નીવરણાદિધમ્મે**તિ નીવરણાદિધમ્મે એવ પહીને દિસ્વા, અથ ખો તેસં પજહનઞાણમ્પિ યાથાવતો પઞ્ઞાય દિસ્વા અજ્ઝુપેક્ખિતા હોતિ. વુત્તઞ્હેતં ભગવતા ‘‘ધમ્માપિ ખો, ભિક્ખવે, પહાતબ્બા, પગેવ અધમ્મા’’તિ (મ॰ નિ॰ ૧.૨૪૦).

૧૫૦. અનિચ્ચાદિવસેન પવિચિનતીતિ અનિચ્ચાદિપ્પકારેહિ વિચિનતિ પસ્સતિ. **નિરામિસા**તિ કિલેસામિસરહિતા. **કાયિકચેતસિકદરથપટિપ્પસ્સદ્ધિયા**તિ કાયચિત્તાનં સાધુભાવૂપગમનેન વિક્ખમ્ભિતત્તા. સહજાતધમ્માનં એકસભાવેન પવત્તિયા **સહજાતઅજ્ઝુપેક્ખનાય અજ્ઝુપેક્ખિતા હોતિ**.

તસ્મિં કાયે પવત્તા કાયારમ્મણા **સતિ**, પુબ્બભાગિયો **સતિસમ્બોજ્ઝઙ્ગો**. એસ નયો સેસેસુપિ. સોમનસ્સસહગતચિત્તુપ્પાદવસેન ચેતં ઓક્કમનં ઓલિયનં કોસજ્જં, તતો અતિવત્તનં અતિધાવનં ઉદ્ધચ્ચં, તદુભયવિધુરા બોજ્ઝઙ્ગુપેક્ખાભૂતા અનોસક્કનઅનતિવત્તનસઞ્ઞાતા મજ્ઝત્તાકારતા. ઇદાનિ **યથેવ** હીતિઆદિના તમેવ મજ્ઝત્તાકારં ઉપમાય વિભાવેતિ. **તુદનં વા** પતોદેન. **આકડ્ઢનં વા** રસ્મિના. **નત્થિ** ન કાતબ્બં અત્થિ. **એકચિત્તક્ખણિકા**તિ એકેકસ્મિં ચિત્તે વિપસ્સનાવસેન સહ ઉપ્પજ્જનકા. **નાનારસલક્ખણા**તિ નાનાકિચ્ચા ચેવ નાનાસભાવા ચ.

૧૫૨. વુત્તત્થાનેવ સબ્બાસવસુત્તવણ્ણનાયં (મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨૭) આનાપાનારમ્મણા અપરાપરં પવત્તસતિયો આરમ્મણસીસેન તદારમ્મણા ધમ્મા ગહિતા, તા પનેકસન્તાને લોકિયચિત્તસમ્પયુત્તાતિ **લોકિયા**, તા વડ્ઢમાના **લોકિયં** ચતુબ્બિધમ્પિ **સતિપટ્ઠાનં પરિપૂરેન્તિ. વિજ્જાવિમુત્તિફલનિબ્બાન**ન્તિ વિમુત્તીનં ફલભૂતં તેહિયેવ વેદિતબ્બં કિલેસનિબ્બાનં, અમતમહાનિબ્બાનમેવ વિજ્જાવિમુત્તીનં અધિગમેન અધિગન્તબ્બતાય તથા વુત્તં. પરિપૂરણઞ્ચસ્સ આરમ્મણં કત્વા અમતસ્સાનુભવનમેવ. ઇધ સુત્તે લોકિયાપિ બોજ્ઝઙ્ગા કથિતા લોકુત્તરાપીતિ એત્તકં ગહેત્વા, “**ઇતિ લોકિયસ્સ આગતટ્ઠાને લોકિયં કથિત**”ન્તિ ચ અત્થવણ્ણનાવસેન અટ્ઠકથાયં કથિતં. **થેરો**તિ મહાધમ્મરક્ખિતત્થેરો. **અઞ્ઞત્થ એવં હોતી**તિ અઞ્ઞસ્મિં લોકિયલોકુત્તરધમ્માનં તત્થ તત્થ વોમિસ્સકનયેન આગતસુત્તે એવં લોકિયં આગતં, ઇધ લોકુત્તરં આગતન્તિ કથેતબ્બં હોતિ. **લોકુત્તરં ઉપરિ આગત**ન્તિ વિજ્જાવિમુત્તિં પરિપૂરેન્તીતિ એવં લોકુત્તરં ઉપરિ દેસનાયં આગતં; તસ્મા લોકિયા એવ બોજ્ઝઙ્ગા વિજ્જાવિમુત્તિ પરિપૂરિકા કથેતબ્બા લોકુત્તરાનં બોજ્ઝઙ્ગાનં વિજ્જાગહણેન ગહિતત્તા, તસ્મા થેરેન વુત્તોયેવેત્થ અત્થો ગહેતબ્બો. સેસં વુત્તનયત્તા સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

આનાપાનસ્સતિસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૯. કાયગતાસતિસુત્તવણ્ણના

૧૫૩-૪. તપ્પટિસરણાનં કામાવચરસત્તાનં પટિસરણટ્ઠેન ગેહા કામગુણા, ગેહે સિતા આરબ્ભ પવત્તિયા અલ્લીનાતિ **ગેહસ્સિતા. સરન્તી**તિ વેગસા પવત્તન્તિ. વેગેન હિ પવત્તિ ધાવતીતિ વુચ્ચતિ. **સઙ્કપ્પા**તિ યે કેચિ મિચ્છાસઙ્કપ્પા, બ્યાપાદવિહિંસાસઙ્કપ્પાદયોપિ કામગુણસિતા એવાતિ. **ગોચરજ્ઝત્તસ્મિંયેવા**તિ પરિગ્ગહિતે કમ્મટ્ઠાને એવ વત્તન્તિ. તઞ્હિ ધમ્મવસેન ઉપટ્ઠિતાય ભાવનાય ગોચરભાવતો ''ગોચરજ્ઝત્ત''ન્તિ વુત્તં. અસ્સાસપસ્સાસકાયે ગતા પવત્તાતિ કાયગતા, તં **કાયગતાસતિં**. સતિસીસેન તંસહગતે ભાવનાધમ્મે વદતિ અસ્સાસપસ્સાસકાયાદિકે તંતંકોટ્ઠાસે સમથવત્થુભાવેન પરિગ્ગહેત્વા સતિયા પરિગ્ગહિતત્તા; તથાપરિગ્ગહિતે વા તે આરબ્ભ અનિચ્ચાદિમનસિકારવસેન પવત્તા કાયારમ્મણા સતી સતિભાવેન વત્વા એકજ્ઝં દસ્સેન્તો ''**કાયપરિગ્ગાહિક**''ન્તિઆદિમાહ.

સતિપટ્ઠાનેતિ મહાસતિપટ્ઠાનસુત્તે (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૮; મ॰ નિ॰ ૧.૧૧૧), **ચુદ્દસવિધેન કાયાનુપસ્સના કથિતા**, ચુણ્ણકજાતાનિ અટ્ઠિકાનિ પરિયોસાનં કત્વા કાયાનુપસ્સના નિદ્દિટ્ઠા, ઇધ પન કેસાદીસુ વણ્ણકસિણવસેન નિબ્બત્તિતાનં ચતુન્નં ઝાનાનં વસેન ઉપરિદેસનાય વડ્ઢિતત્તા અટ્ઠારસવિધેન કાયગતાસતિભાવના.

૧૫૬. તસ્સ ભિક્ખુનોતિ યો કાયગતાસતિભાવનાય વસીભૂતો, તસ્સ ભિક્ખુનો. **સમ્પયોગવસેન વિજ્જં ભજન્તી**તિ સહજાત-અઞ્ઞમઞ્ઞ-નિસ્સય-સમ્પયુત્ત-અત્થિ-અવિગતપચ્ચયવસેન વિજ્જં ભજન્તિ, તાય સહ એકીભાવમિવ ગચ્છન્તીતિ અત્થો. **વિજ્જાભાગે વિજ્જાકોટ્ઠાસે વત્તન્તી**તિ વિજ્જાસભાગતાય તદેકદેસે વિજ્જાકોટ્ઠાસે વત્તન્તિ. **તાહિ સમ્પયુત્તધમ્મા** ફસ્સાદયો. નનુ ચેત્થ વિજ્જાનં વિજ્જાભાગિયતા ન સમ્ભવતીતિ? નો ન સમ્ભવતિ. યાય હિ વિજ્જાય વિજ્જાસમ્પયુત્તાનં વિજ્જાભાગિયતા, સા તંનિમિત્તાય વિજ્જાય ઉપચરીયતીતિ. **એકા વિજ્જા વિજ્જા, સેસા વિજ્જાભાગિયા**તિ અટ્ઠસુ વિજ્જાસુ એકં ''વિજ્જા''તિ ગહેત્વા ઇતરા તસ્સા ભાગતાય ''વિજ્જાભાગિયા''તિ વેદિતબ્બા. સદ્ધિં પવત્તનસભાવાસુ અયમેવ વિજ્જાતિ વત્તબ્બાતિ નિયમસ્સ અભાવતો વિજ્જાભાગો વિય વિજ્જાભાગિયાપિ પવત્તતિ એવાતિ વત્તબ્બં. **આપોફરણ**ન્તિ પટિભાગનિમિત્તભૂતેન આપોકસિણેન સબ્બસો મહાસમુદ્દફરણં આપોફરણં નામ. દિબ્બચક્ખુઞાણસ્સ કિચ્ચં ફરણન્તિ કત્વા, દિબ્બચક્ખુઅત્થં વા આલોકફરણં **દિબ્બચક્ખુફરણ**ન્તિ દટ્ઠબ્બં. ઉભયસ્મિમ્પિ પક્ખે સમુદ્દઙ્ગમાનં કુન્નદીનં સમુદ્દન્તોગધત્તા તેસં ચેતસા ફુટતા વેદિતબ્બા. **કુન્નદિ**ગ્ગહણઞ્ચેત્થ કઞ્ચિમેવ કાલં સન્દિત્વા તાસં ઉદકસ્સ સમુદ્દપરિયાપન્નભાવૂપગમનત્તા, ન બહિ મહાનદિયો વિય પરિત્તકાલટ્ઠિતિકાતિ.

ઓતારન્તિ કિલેસુપ્પત્તિયા અવસરં, તં પન વિવરં છિદ્દન્તિ ચ વુત્તં. **આરમ્મણ**ન્તિ કિલેસુપ્પત્તિયા ઓલમ્બનં. **યાવ પરિયોસાના**તિ મત્તિકાપુઞ્જસ્સ યાવ પરિયોસાના.

૧૫૮. અભિઞ્ઞાયાતિ ઇદ્ધિવિધાદિઅભિઞ્ઞાય. **સચ્છિકાતબ્બસ્સા**તિ પચ્ચક્ખતો કાતબ્બસ્સ અધિટ્ઠાનવિકુબ્બનાદિધમ્મસ્સ. **અભિઞ્ઞાવ કારણ**ન્તિ આહ – ''સચ્છિકિરિયાપેક્ખાય, અભિઞ્ઞાકારણસ્સ પન સિદ્ધિયા પાકટા''તિ. **મરિયાદબદ્ધા**તિ ઉદકમાતિકામુખે કતા.

યુત્તયાનં વિય કતાય ઇચ્છિતિચ્છિતે કાલે સુખેન પચ્ચવેક્ખિતબ્બત્તા. **પતિટ્ઠાકતાયા**તિ સમ્પત્તીનં પતિટ્ઠાભાવં પાપિતાય. **અનુપ્પવત્તિતાયા**તિ ભાવનાબહુલીકારેહિ અનુપ્પવત્તિતાય. **પરિચયકતાયા**તિ આસેવનદળ્હતાય સુચિરં પરિચયાય. **સુસમ્પગ્ગહિતાયા**તિ સબ્બસો ઉક્કંસં પાપિતાય. **સુસમારદ્ધાયા**તિ અતિવિય સમ્મદેવ નિબ્બત્તિકતાય. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

કાયગતાસતિસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૧૦. સઙ્ખારુપપત્તિસુત્તવણ્ણના

૧૬૦. સઙ્ખારુપપત્તિન્તિ વિપાકક્ખન્ધસઞ્ઞિતાનં સઙ્ખારાનં ઉપ્પત્તિં, નિબ્બત્તિન્તિ અત્થો. યસ્મા અવધારણં એતસ્મિં પદે ઇચ્છિતબ્બન્તિ, "**સઙ્ખારાનંયેવ ઉપપત્તિ**"ન્તિ વત્વા તેન નિવત્તિતં દસ્સેન્તો, "**ન સત્તસ્સા**"તિ આહ. તેન સત્તો જીવો ઉપ્પજ્જતીતિ મિચ્છાવાદં પટિક્ખિપતિ. એવં ઉપ્પજ્જનકધમ્મવસેન ઉપ્પત્તિં દસ્સેત્વા ઇદાનિ ઉપ્પત્તિજનકધમ્મવસેનપિ તં દસ્સેતું, "**પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારેન વા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ કામેસુ પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારેનપિ ઉપપત્તિ હોતિ, સા પન ઇમસ્મિં સુત્તે ગહિતાતિ. **પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારેન વા**તિ **વા**-સદ્દો અવુત્તત્થાપેક્ખણવિકપ્પત્થો, અવુત્તત્થાપેક્ખાય પન ન આગતો ''આનેઞ્જાભિસઙ્ખારેના''તિ. અથ વા ઉપપત્તિ આગતા, એવં કિચ્ચં આગતં, આનેઞ્જાભિસઙ્ખારો પનેત્થ સરૂપેન અનાગતોપિ પુઞ્ઞાભિસઙ્ખારગ્ગહણેનેવ ગહિતોતિ દટ્ઠબ્બં. કેચિ પન ''પુઞ્ઞાનેઞ્જાભિસઙ્ખારેના''તિ પઠન્તિ. **ભવૂપગક્ખન્ધાન**ન્તિ સુગતિભવૂપગાનં ઉપાદાનક્ખન્ધાનં.

૧૬૧. લોકિકા વટ્ટન્તિ કમ્મવટ્ટસ્સ ગહણતો. ભવૂપપત્તિહેતુભૂતા ઓકપ્પનીયસદ્ધા ચતુપારિસુદ્ધિસીલં તાદિસં બુદ્ધવચનબાહુસચ્ચં આમિસપરિચ્ચાગો કમ્મસ્સકતાઞાણં કમ્મફલદિટ્ઠિ ચ ઇમે **સદ્ધાદયો** વેદિતબ્બા. **ઠપેતી**તિ પણિદહનવસેન ઠપેતિ. પણિદહતીતિ હિ અયમેત્થ અત્થો. **પતિટ્ઠાપેતી**તિ તત્થ સુપ્પતિટ્ઠિતં કત્વા ઠપેતિ. **સહપત્થનાયા**તિ, ''અહો વતાહં...પે॰... ઉપપજ્જેય્ય''ન્તિ એવં પવત્તપત્થનાય સહ. **સદ્ધાદયોવા**તિ યથાવુત્તા સદ્ધાદયો એવ **પઞ્ચ ધમ્મા** ઉપપત્તિયા સઙ્ખરણટ્ઠેન સઙ્ખારા, તસ્મા એવ અઞ્ઞેહિ વિસિટ્ઠભવૂપહરણટ્ઠેન વિહારા નામાતિ. **તસ્મિં ઠાને**તિ તસ્મિં ઉપપત્તિટ્ઠાને.

પઞ્ચધમ્માવ તંસમઙ્ગીપુગ્ગલો ઉપપત્તિં મગ્ગતિ ગવેસતિ એતેનાતિ **મગ્ગો**. પટિપજ્જતિ એતાયાતિ **પટિપદા**. ચેતના પનેત્થ સુદ્ધસઙ્ખારતાય સદ્ધાદિગ્ગહણેનેવ ગહિતા, તસ્મા અવધારણં કતં. ઉપપત્તિપકપ્પનવસેનેવ પવત્તિયા પત્થનાગહણેનેવ તસ્સા ગહણન્તિ કેચિ. ચિત્તકરયુત્તગતિનિબ્બત્તનધમ્મવસેન અવધારણસ્સ કતત્તા. ચેતના હિ નામ કમ્મં, તસ્સા ઉપપત્તિનિબ્બત્તને વત્તબ્બમેવ નત્થિ, તસ્સા પન કિચ્ચકરણા સદ્ધાદયો પત્થના ચાતિ ઇમે ધમ્મા સહકારિનો ભવૂપપત્તિયા નિયામકા હોન્તીતિ તત્રૂપપત્તિયા પવત્તન્તીતિ તેસં મગ્ગાદિભાવો વુત્તો. તેનાહ "**યસ્સ હી**"તિઆદિ. તેન સદ્ધા પત્થના ચાતિ ઉભયે ધમ્મા સહિતા હુત્વા કમ્મં વિસેસેન્તા ગતિં નિયમેન્તીતિ દસ્સેતિ, પટિસન્ધિગ્ગહણં અનિયતં કેવલસ્સ કમ્મસ્સ વસેનાતિ અધિપ્પાયો. કામઞ્ચેત્થ ''કમ્મં કત્વા''તિ વુત્તં, કમ્માયૂહનતો પન પગેવ પત્થનં ઠપેતુમ્પિ વટ્ટતિયેવ. **કમ્મં કત્વા**તિ ચેત્થ ''તાપેત્વા ભુઞ્જતિ, ભુત્વા સયતી''તિઆદીસુ વિય ન કાલનિયમો, કમ્મં કત્વા યદા કદાચિ પત્થનં કાતું વટ્ટતીતિ ચ ઇદં ચારિત્તદસ્સનં વિય વુત્તં. યથા હિ ભવપત્થના યાવ મગ્ગેન ન સમુચ્છિજ્જતિ, તાવ અનુપ્પન્નાભિનવકતૂપચિતસ્સ કમ્મસ્સ પચ્ચયો હોતિયેવ. પુન તથા વિસેસપચ્ચયો, યથા નિયમેત્વા ઉપ્પાદિતા. તેન વુત્તં – "**યસ્સ પઞ્ચ ધમ્મા અત્થિ, ન પત્થના તસ્સ ગતિ અનિબદ્ધા**"તિ.

૧૬૫. સબ્બસોવાતિ ''ઇદં કાળકં સામં સેતં હરિતં મણ્ડલં અપરિમણ્ડલં ચતુરંસં પરિપુણ્ણં ખુદ્દકં મહન્ત''ન્તિઆદિના સબ્બસોવ **પાકટં હોતિ**.

૧૬૭. સુન્દરોતિ કાળકાદિદોસરહિતતાય સોભનો. **આકરસમ્પન્નો** સમ્પન્નઆકરુપ્પત્તિયા. **ધોવનાદીહી**તિ ધોવનતાપનમજ્જનાદીહિ.

૧૬૮. લોકધાતૂનં સતસહસ્સં અત્તનો વસે વત્તનતો **સતસહસ્સો**. તસ્સ પન તત્થ ઓભાસકરણં પાકટન્તિ આહ ''**આલોકફરણબ્રહ્મા**''તિ. અયમેવ નયો હેટ્ઠા ''સહસ્સો બ્રહ્મા''તિઆદીસુપિ. **નિક્ખેન કત**ન્તિ નિક્ખપરિમાણેન જમ્બોનદેન કતં. નિક્ખં પન વીસતિસુવણ્ણન્તિ કેચિ. પઞ્ચવીસતિસુવણ્ણન્તિ અપરે. સુવણ્ણં નામ ચતુધરણન્તિ વદન્તિ. **ઘટ્ટનમજ્જનક્ખમં ન હોતિ** પરિત્તભાવતો. **અતિરેકેના**તિ પઞ્ચસુવણ્ણઅતિરેકેન નિક્ખપ્પમાણં અસમ્પત્તેન. **વણ્ણવન્તં પન ન હોતિ** અવિપુલતાય ઉળારં હુત્વા અનુપટ્ઠાનતો. અવણ્ણવન્તતાય એવ **ફરુસધાતુકં ખાયતિ**. **તાસૂ**તિ તાસુ ભૂમીસુ, યત્થ સાખા વડ્ઢિત્વા ઠિતા. **તે**તિ સુવણ્ણઙ્કુરા. **પચિત્વા**તિ તાપેત્વા. **સમ્પહટ્ઠ**ન્તિ સમુજ્જલીકતન્તિ આહ – ''**ધોતઘટ્ટિતપમજ્જિત**''ન્તિ, તમ્બમત્તિકલેપં કત્વા ધોતઞ્ચેવ પાસાણાદિના ઘટ્ટિતઞ્ચ એળકલોમાદિના પમજ્જિતઞ્ચાતિ અત્થો.

એતદેવાતિ આલોકં વડ્ઢેત્વા એત્થ આલોકફરણમેવ. અથ વા યં દિબ્બચક્ખુફરણં, આલોકફરણમ્પિ **એતદેવ**. યત્તકઞ્હિ ઠાનં યોગી કસિણાલોકેન ફરતિ; તત્તકં ઠાનં દિબ્બચક્ખુઞાણં ફુસતીતિ દિબ્બચક્ખુફરણે દસ્સિતે આલોકફરણં દસ્સિતમેવાતિ અત્થો. **સબ્બત્થા**તિ સબ્બસ્મિં ''ફરિત્વા''તિ આગતટ્ઠાને. **અવિનાસેન્તેના**તિ અસમ્ભિન્નેન.

કસિણફરણં વિયાતિ કસિણોભાસેન ફરણં વિય **દિસ્સતિ** ઉપટ્ઠાતિ, મણિપભાફરણસ્સ વિય બ્રહ્મલોકે ધાતુફરણસ્સ દસ્સિતત્તાતિ અધિપ્પાયો. સરીરપભા પન નિક્ખપભાસદિસાતિ, ''**નિક્ખોપમ્મે સરીરફરણં વિય દિસ્સતી**''તિ વુત્તં. **અટ્ઠકથા નામ નત્થી**તિ પાળિપદસ્સ અત્થવણ્ણનાય નામ નિચ્છિતાય ભવિતબ્બં, અવિનિચ્છિતાય પન નત્થિ વિયાતિ અકથનં નામ અટ્ઠકથાય અનાચિણ્ણન્તિ તસ્સ વાદં **પટિક્ખિપિત્વા**. યથા હિ વત્તબ્બં, તથા અવત્વા ''વિયા''તિ વચનં કિમત્થિયન્તિ અધિપ્પાયો. બુદ્ધાનં બ્યામપ્પભા બ્યામપ્પદેસે સબ્બકાલં અધિટ્ઠાતિ વિય તસ્સ બ્રહ્મુનો **સરીરફરણં** સરીરાભાય પત્થરણં **સબ્બકાલિકં**. **ચત્તારિમાનિ** ઇતરાનિ ફરણાનિ **અવિનાસેત્વા** અઞ્ઞમઞ્ઞમભિન્દિત્વા **કથેતબ્બં**. **ફરણપદસ્સેવ વેવચનં** ''અધિમુચ્ચનેનેવ ફરણ''ન્તિ. **પત્થરતી**તિ યથાવુત્તં ફરણવસેન પત્થરતિ. **જાનાતી**તિ અધિમુચ્ચનવસેન જાનાતિ.

૧૬૯. આદયોતિ **આદિ**-સદ્દેન સુભે સઙ્ગણ્હાતિ. **આભા**તિ દુતિયજ્ઝાનભૂમિકે દેવે એકજ્ઝં ગહેત્વા સાધારણતો વુત્તં. તતો **સુભા**તિ તતિયજ્ઝાનભૂમિકે. તેનાહ – ''**પાટિયેક્કા દેવા નત્થી**''તિઆદિ. સાધારણતો કતાયપિ પત્થનાય ઝાનઙ્ગં પરિત્તં ભાવિતઞ્ચે, પરિત્તાભેસુ ઉપપત્તિ હોતિ, મજ્ઝિમઞ્ચે, અપ્પમાણાભેસુ, પણીતઞ્ચે, આભસ્સરેસુ ઉપપત્તિ હોતીતિ દટ્ઠબ્બં. **સુભા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. હેટ્ઠા વુત્તનયેનેવ સુવિઞ્ઞેય્યોતિ આહ – ''**વેહપ્ફલાદિવારા પાકટાયેવા**''તિ.

કામાવચરેસુ નિબ્બત્તતૂતિઆદિના સદ્ધાદીનં અજ્ઝાનવિપસ્સનાનં કથં તદધિટ્ઠાનં હોતીતિ આસઙ્કતિ. ઇતરો સદ્ધાદીનં અજ્ઝાનસભાવત્તેપિ ઝાનવિપસ્સનાનં અધિટ્ઠાનં નિસ્સયપચ્ચયાદિવસેન સપ્પચ્ચયત્તા બ્રહ્મલોકૂપપત્તિં નિબ્બાનઞ્ચ આવહન્તીતિ દસ્સેન્તો, ''**ઇમે પઞ્ચ ધમ્મા**''તિઆદિમાહ . તત્થ **સીલ**ન્તિ સમ્ભારસીલં. અનાગામી

સમુચ્છિન્નઓરમ્ભાગિયસંયોજનો સમાનો સચે સબ્બસો ઉપપત્તિયો અતિક્કમિતું ન સક્કોતિ, અરિયભૂમીસુ એવ નિબ્બત્તતિ યથૂપચિતઝાનકમ્મુનાતિ આહ – ''**અનાગામિ...પે॰... નિબ્બત્તતી**''તિ. **ઉપરિમગ્ગન્તિ** અગ્ગમગ્ગં ભાવેત્વા. **આસવક્ખયન્તિ** સબ્બસો આસવાનં ખયં પહાનં પાપુણાતિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

સઙ્ખારુપપત્તિસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

નિટ્ઠિતા ચ અનુપદવગ્ગવણ્ણના.

૩. સુઞ્ઞતવગ્ગો

૧. ચૂળસુઞ્ઞતસુત્તવણ્ણના

૧૭૬. કાલપરિચ્છેદં કત્વાતિ સમાપજ્જન્તેહિ નામ કાલપરિચ્છેદો કાતબ્બો. થેરો પન ભગવતો વત્તકરણત્થં કાલપરિચ્છેદં કરોતિ, ''એત્તકે કાલે વીતિવત્તે ઇદં નામ ભગવતો કાતબ્બ''ન્તિ. સો તત્થકંયેવ સમાપત્તિં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠાતિ, તં સન્ધાય વુત્તં ''કાલપરિચ્છેદં કત્વા''તિ. **સુઞ્ઞતાફલસમાપત્તિં અપ્પેત્વા**તિ એતેન ઇતરે, ''ન સોતાપન્નસકદાગામી ફલસમાપત્તિં સમાપજ્જન્તી''તિ વદન્તિ, તં વાદં પટિસેધેતિ. **સુઞ્ઞતો**તિ અત્તસુઞ્ઞતો ચ નિચ્ચસુઞ્ઞતો ચ સઙ્ખારા ઉપટ્ઠહિંસુ. સેક્ખાનઞ્હિ સુઞ્ઞતાપટિવેધો પાદેસિકો સુભસુખસઞ્ઞાનં અપ્પહીનત્તા, તસ્મા સો થેરો સુઞ્ઞતાકથં સોતુકામો જાતો. **ધુરેન ધુરં પહરન્તેન વિયા**તિ રથધુરેન રથધુરં પહરન્તેન વિય કત્વા ઉજુકમેવ સુઞ્ઞતા...પે૰... વત્થું ન સક્કાતિ યોજના. **એકં પદ**ન્તિ એકં સુઞ્ઞતાપદં.

પુબ્બેપાહન્તિઆદિના ભગવા પઠમબોધિયમ્પિ અત્તનો સુઞ્ઞતાવિહારબાહુલ્લં પકાસેતીતિ દસ્સેન્તો ''**પઠમબોધિયમ્પી**''તિ આહ. **એકો**તિઆદિ થેરસ્સ સુઞ્ઞતાકથાય ભાજનભાવદસ્સનત્થં. **સોતુ**ન્તિ અટ્ઠિં કત્વા મનસિ કત્વા સબ્બચેતસા સમન્નાહરિત્વા સોતુમ્પિ. **ઉગ્ગહેતુમ્પિ**તિ યથાભૂતં ધમ્મં ધારણપરિપુચ્છાપરિચયવસેન હદયેન ઉગ્ગહિતં સુવણ્ણભાજને પક્ખિત્તસીહવસા વિય અવિનટ્ઠં કાતુમ્પિ. **કથેતુમ્પી**તિ વિત્થારેન પરેસં દસ્સેતુમ્પિ સક્કા. **તત્થા**તિ મિગારમાતુપાસાદે. **કટ્ઠરૂપપોત્થકરૂપચિત્તરૂપવસેન કતા**તિ થમ્ભાદીસુ ઉત્તિરિત્વા કતાનં કટ્ઠરૂપાનં, નિય્યૂહાદીસુ પટિમાવસેન રચિતાનં પોત્થકરૂપાનં, સિત્તિપસ્સે ચિત્તકમ્મવસેન વિરચિતાનં ચિત્તરૂપાનઞ્ચ કતા નિટ્ઠપિતા. **વેસ્સવણમન્ધાતાદીન**ન્તિ પટિમારૂપેન કતાનં વેસ્સવણમન્ધાતુસક્કાદીનં. **ચિત્તકમ્મવસેના**તિ આરામાદિચિત્તકમ્મવસેન. **સણ્ઠિતમ્પી**તિ અવયવભાવેન સણ્ઠિતં હુત્વા ઠિતમ્પિ. **જિણ્ણપટિસઙ્ખરણત્થ**ન્તિ જિણ્ણાનં નિય્યૂહકૂટાગારપાસાદાવયવાનં અભિસઙ્ખરણત્થાય તસ્મિં તસ્મિં ઠાને રહસ્સસઞ્ઞાણેન ઠપિતં. ''પરિભુઞ્જિસ્સામી''તિ તસ્મિં તસ્મિં કિચ્ચે વિનિયુઞ્જનવસેન **પરિભુઞ્જિતબ્બસ્સ. એતં વુત્ત**ન્તિ, ''અયં મિગારમાતુપાસાદો સુઞ્ઞો''તિઆદિકં વુત્તં.

નિચ્ચન્તિ સબ્બકાલં રત્તિઞ્ચ દિવા ચ. **એકભાવં એકં અસુઞ્ઞત**ન્તિ પચ્ચત્તે ઉપયોગવચનં, એકત્તં એકો અસુઞ્ઞતોતિ અત્થો. **ગામોતિ પવત્તનવસેના**તિ ગેહસન્નિવેસવીથિચચ્ચરસિઙ્ઘાટકાદિકે ઉપાદાય ગામોતિ લોકુપ્પત્તિવસેન. **કિલેસવસેના**તિ તત્થ અનુનયપટિઘવસેન. **એસેવ નયો**તિ ઇમિના ''પવત્તવસેન વા કિલેસવસેન વા ઉપ્પન્નં મનુસ્સસઞ્ઞ''ન્તિ ઇમમત્થં અતિદિસતિ. એત્થ ચ યથા ગામગ્ગહણેન ઘરાદિસઞ્ઞા સઙ્ગહિતા, એવં મનુસ્સગ્ગહણેન ઇત્થિપુરિસાદિસઞ્ઞા સઙ્ગહિતા. યસ્મા રુક્ખાદિકે પટિચ્ચ અરઞ્ઞસઞ્ઞા તત્થ પબ્બતવનસણ્ડાદયો અન્તોગધા, તસ્મા તત્થ વિજ્જમાનમ્પિ તં વિભાગં અગ્ગહેત્વા એકં અરઞ્ઞંયેવ પટિચ્ચ અરઞ્ઞસઞ્ઞં મનસિ કરોતિ. **ઓતરતી**તિ અનુપ્પવિસતિ. **અધિમુચ્ચતી**તિ નિચ્છિનોતિ. **પવત્તદરથા**તિ તથારૂપાય પસ્સદ્ધિયા અભાવતો ઓળારિકધમ્મપ્પવત્તિસિદ્ધા દરથા. **કિલેસદરથા**તિ અનુનયપટિઘસમ્ભવા કિલેસદરથા. **દુતિયપદે**તિ ''યે અસ્સુ દરથા મનુસ્સસઞ્ઞં પટિચ્ચા''તિ ઇમસ્મિં પદે. મનસિકારસન્તતાય, – ''નાયં પુબ્બે વિય ઓળારિકા, ધમ્મપ્પવત્તી''તિ સઙ્ખારદસ્સનદરથાનં સુખુમતા સલ્લહુકતા ચ ચરિતત્થાતિ આહ ''**પવત્તદરથમત્તા અત્થી**''તિ.

યં કિલેસદરથજાતં, તં ઇમિસ્સા દરથસઞ્ઞાય ન હોતીતિ યોજના. પવત્તદરથમત્તં અવસિટ્ઠં હોતિ, વિજ્જમાનમેવ અત્થિ ઇદન્તિ પજાનાતીતિ યોજના. **સુઞ્ઞતા નિબ્બત્તી**તિ સુઞ્ઞતન્તિ પવત્તિ. સુઞ્ઞતા સહચરિતઞ્હિ સુઞ્ઞં, ઇધ સુઞ્ઞતાતિ વુત્તા.

૧૭૭. અસ્સાતિ ભગવતો **એવં** ઇદાનિ વુચ્ચમાનાકારેન ચિત્તપ્પવત્તિ અહોસિ. **અચ્ચન્તસુઞ્ઞત**ન્તિ ''પરમાનુત્તર''ન્તિ વુત્તં અરહત્તં દેસેસ્સામીતિ. **અરઞ્ઞસઞ્ઞાય વિસેસાનધિગમનતો**તિ, ''અરઞ્ઞં અરઞ્ઞ''ન્તિ મનસિકારેન ઝાનાદિવિસેસસ્સ અધિગમાભાવતો, ''પથવી''તિ મનસિકારેન વિસેસાધિગમનતો. ઇદાનિ તમેવત્થં ઉપમાય વિભાવેતું ''**યથા હી**''તિઆદિ વુત્તં. **એવં સન્તે**તિ એવં વપિતે સાલિઆદયો **સમ્પજ્જન્તિ**. **ધુવસેવન**ન્તિ નિયતસેવનં પારિહારિયકમ્મટ્ઠાનં. **પટિચ્ચા**તિ એત્થ ''સમ્ભૂત''ન્તિ વચનસેસો ઇચ્છિતોતિ આહ ''**પટિચ્ચ સમ્ભૂત**''ન્તિ. પથવિં પટિચ્ચ સમ્ભૂતા હિ સઞ્ઞાતિ.

પથવીકસિણે સો પથવીસઞ્ઞી હોતિ, ન પકતિપથવિયં. **તસ્સા**તિ પથવીકસિણસ્સ. **તેહી**તિ ગણ્ડાદીહિ. **સુટ્ઠુ વિહત**ન્તિ યથા વલીનં લેસોપિ ન હોતિ, એવં સમ્મદેવ આકોટિતં. નદીતળાકાદીનં તીરપ્પદેસો ઉદકસ્સ આકરટ્ઠેન કૂલં, ઉન્નતભાવતો ઉગ્ગતં કૂલં વિયાતિ **ઉક્કૂલં**, ભૂમિયા ઉચ્ચટ્ઠાનં. વિગતં કૂલન્તિ **વિક્કૂલં**, નીચટ્ઠાનં. તેનાહ ''**ઉચ્ચનીચ**''ન્તિ. **એકં સઞ્ઞ**ન્તિ એકં પથવીતિસઞ્ઞંયેવ.

૧૮૨. સતિપિ સઙ્ખારનિમિત્તવિરહે યાદિસાનં નિમિત્તાનં અભાવેન ''અનિમિત્ત''ન્તિ વુચ્ચતિ, તાનિ દસ્સેતું, ''**નિચ્ચનિમિત્તાદિવિરહિતો**''તિ વુત્તં. **ચતુમહાભૂતિકં** ચતુમહાભૂતનિસ્સિતં. **સળાયતનપટિસંયુત્તં** ચક્ખાયતનાદિસળાયતનસહિતં.

૧૮૩. **વિપસ્સનાય પટિવિપસ્સન**ન્તિ ધમ્માનઞ્ચ પુન વિપસ્સનં. **ઇધા**તિ અત્તનો પચ્ચક્ખભૂતયથાધિગતમગ્ગફલં વદતીતિ આહ – ''**અરિયમગ્ગે ચેવ અરિયફલે ચા**''તિ. **ઉપાદિસેસદરથદસ્સનત્થ**ન્તિ સબ્બસો કિલેસુપધિયા પહીનાય ખન્ધોપધિ અવિસિટ્ઠા, તપ્પચ્ચયા દરથા ઉપાદિસેસદરથા, તં દસ્સનત્થં. યસ્મા વિસયતો ગામસઞ્ઞા ઓળારિકા, મનુસ્સસઞ્ઞા સુખુમા, તસ્મા **મનુસ્સસઞ્ઞાય ગામસઞ્ઞં નિવત્તેત્વા**. યસ્મા પન મનુસ્સસઞ્ઞાપિ સભાગવત્થુપરિગ્ગહતો ઓળારિકા, સભાગવત્થુતો અરઞ્ઞસઞ્ઞા સુખુમા, તસ્મા **અરઞ્ઞસઞ્ઞાય મનુસ્સસઞ્ઞં નિવત્તેત્વા**. પથવીસઞ્ઞાદિનિવત્તને કારણં હેટ્ઠા સુત્તન્તરેસુ ચ વુત્તમેવ. **અનુપુબ્બેના**તિ મગ્ગપ્પટિપાટિયા. નિચ્ચસારાદીનં સબ્બસો અવત્થુતાય અચ્ચન્તમેવ સુઞ્ઞત્તા **અચ્ચન્તસુઞ્ઞતા**.

૧૮૪. **સુઞ્ઞતફલસમાપત્તિ**ન્તિ સુઞ્ઞતવિમોક્ખસ્સ ફલભૂતત્તા, સુઞ્ઞતાનુપસ્સનાય વસેન સમાપજ્જિતબ્બત્તા ચ સુઞ્ઞતફલસમાપત્તિન્તિ લદ્ધનામં અરહત્તફલસમાપત્તિં. યસ્મા અતીતે પચ્ચેકસમ્બુદ્ધા અહેસું, અનાગતે ભવિસ્સન્તિ, ઇદાનિ પન બુદ્ધસાસનસ્સ ધરમાનત્તા પચ્ચેકબુદ્ધા ન વત્તન્તિ, તસ્મા પચ્ચેકબુદ્ધગ્ગહણં અકત્વા, ''**એતરહિપિ બુદ્ધબુદ્ધસાવકસઙ્ખાતા**''ઇચ્ચેવ વુત્તં. ન હિ બુદ્ધસાસને ધરન્તે પચ્ચેકબુદ્ધા ભવન્તિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ચૂળસુઞ્ઞતસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૨. મહાસુઞ્ઞતસુત્તવણ્ણના

१८५. **છવિવણ્ણેન સો કાળો**, ન નામેન. **પલાલસન્થારોતિ આદીનીતિ આદિ**-સદ્દેન કોચ્છચિમિલિકાકટસારાદીનં ગહણં. **ગણભિક્ખૂન**ન્તિ ગણબન્ધનવસેન ભિક્ખૂનં.

યદિ સંસયો નામ નત્થિ, ''સમ્બહુલા નુ ખો''તિ ઇદં કથન્તિ આહ ''**વિતક્કપુબ્બભાગા**''તિઆદિ. તત્થ વિતક્કો પુબ્બભાગો એતિસ્સાતિ **વિતક્કપુબ્બભાગા, પુચ્છા**. સા ''સમ્બહુલા નો એત્થ ભિક્ખૂવિહરન્તી''તિ વચનં, વિતક્કો પન ''સમ્બહુલા નુ ખો ઇધ ભિક્ખૂ વિહરન્તી''તિ ઇમિના આકારેન તદા ભગવતો ઉપ્પન્નો ચિત્તસઙ્કપ્પો, તસ્સ પરિવિતક્કસ્સ તબ્ભાવજોતનોયં નુ-કારો વુત્તોતિ દસ્સેન્તો આહ – ''**વિતક્કપુબ્બભાગે ચાયં નુ-કારો નિપાતમત્તો**''તિ. કિઞ્ચાપિ ગચ્છન્તો દિસ્વા, ''સમ્બહુલા નો એત્થ ભિક્ખૂ વિહરન્તી''તિ પુચ્છાવસેન ભગવતા વુત્તો, અથ ખો ''ન ખો, આનન્દ, ભિક્ખુ સોભતિ સઙ્ગણિકારામો''તિઆદિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૮૫) ઉપરિદેસનાવસેન મત્થકં ગચ્છન્તે અવિનિચ્છિતો નામ ન હોતિ, અથ ખો વિસું વિનિચ્છિતો એવ હોતિ, દિસ્વા નિચ્છિનિત્વાવ કથાસમુટ્ઠાપનત્થં તથા પુચ્છતિ. તથા હિ વુત્તં – ''જાનન્તાપિ તથાગતા પુચ્છન્તી''તિ (પારા॰ ૧૬). તેનાહ ''**ઇતો કિરા**''તિઆદિ.

યથા નદીઓતિણ્ણં ઉદકં યથાનિન્નં પક્ખન્દતિ, એવં સત્તા ધાતુસો સંસન્દન્તિ, તસ્મા ''**ગણવાસો નદીઓતિણ્ણઉદકસદિસો**''તિ વુત્તં. ઇદાનિ તમત્થં વિત્થારતો દસ્સેતું – ''**નિરયતિરચ્છાનયોની**''તિઆદિ વુત્તં. કુરુવિન્દાદિન્હાનીયચુણ્ણાનિ સણ્હસુખુમભાવતો નાળિયં પક્ખિત્તાનિ નિરન્તરાનેવ તિટ્ઠન્તીતિ આહ – ''**ચુણ્ણભરિતા નાળિ વિયા**''તિ. **સત્તપણ્ણાસ કુલસતસહસ્સાની**તિ સત્તસતસહસ્સાધિકાનિ પઞ્ઞાસ કુલાનંયેવ સતસહસ્સાનિ, મનુસ્સાનં પન વસેન સત્ત કોટિયો તદા તત્થ વસિંસુ.

તતો ચિન્તેસિ, કથં? કામઞ્ચાયં લોકપકતિ, મય્હં પન સાસને અયુત્તોવ સોતિ આહ – ''**મયા**''તિઆદિ. **ધમ્મ**ન્તિ સભાવસિદ્ધં. **સંવેગો**તિ સહોત્તપ્પઞાણં વુચ્ચતિ. **ન ખો પનેતં સક્કા** ગિલાનુપટ્ઠાનઓવાદાનુસાસનિઆદિવસેન સમાગમસ્સ ઇચ્છિતબ્બત્તા. **ગણભેદન**ન્તિ ગણસઙ્ગણિકાય વિવેચનં.

१८६. **કતપરિભણ્ડ**ન્તિ પુબ્બે કતસંવિધાનસ્સ ચીવરસ્સ વુત્તાકારેન પટિસઙ્ખરણં. **નો**તિ અમ્હાકં. **અનત્તમનો**તિ અનારાધિતચિત્તો.

સકગણેન સહભાવતો **સઙ્ગણિકા**તિ આહ ''**સકપરિસસમોધાન**''ન્તિ. **ગણો**તિ પન ઇધ જનસમૂહોતિ વુત્તં ''**નાનાજનસમોધાન**''ન્તિ. **સોભતિ** યથાનુસિટ્ઠં પટિપજ્જમાનતો. કામતો નિક્ખમતીતિ **નિક્ખમો**, એવં નિક્ખમવસેન ઉપ્પન્નં **સુખં**. ગણસઙ્ગણિકાકિલેસસઙ્ગણિકાહિ પવિવિત્તિ **પવિવેકો**. પવિવેકવસેન ઉપ્પન્નં **સુખં**. રાગાદીનં ઉપસમાવહં સુખં **ઉપસમસુખં**. મગ્ગસમ્બોધાવહં સુખં **સમ્બોધિસુખં**. નિકામેતબ્બસ્સ, નિકામં વા લાભી **નિકામલાભી**. નિદ્દુક્ખં સુખેનેવ લભતીતિ **અદુક્ખલાભી**. કસિરં વુચ્ચતિ અપ્પકન્તિ આહ – ''**અકસિરલાભીતિ વિપુલલાભી**''તિ.

સામાયિકન્તિ સમયે કિલેસવિમુચ્ચનં અચ્ચન્તમેવાતિ સામાયિકં મ-કારે અ-કારસ્સ દીઘં કત્વા. તેનાહ – ''**અપ્પિતપ્પિતસમયે કિલેસેહિ વિમુત્ત**''ન્તિ. **કન્ત**ન્તિ અઙ્ગસન્તતાય આરમ્મણસન્તતાય ચ કમનીયં મનોરમ્મં. **અસામાયિકં** અચ્ચન્તવિમુત્તં.

એત્તાવતાતિઆદિના સઙ્ખિકારામસ્સ વિસેસાધિગમસ્સ અન્તરાયિકભાવં અન્વયતો બ્યતિરેકતો ચ સહ નિદસ્સનેન દસ્સેતિ. તત્થ સા દુવિધા અન્તરાયિકતા વોદાનધમ્માનં અનુપ્પત્તિહેતુકા, સંકિલેસધમ્માનં ઉપ્પત્તિહેતુકા ચ.

તે પઠમં ''સઙ્ગણિકારામો''તિઆદિના વિભાવેત્વા ઇતરં વિભાવેતું, ''**ઇદાનિ દોસુપ્પત્તિં દસ્સેન્તો**''તિઆદિ વુત્તં. ''અટ્ઠિઞ્ચ પટિચ્ચ ન્હારુઞ્ચ પટિચ્ચ ચમ્મઞ્ચ પટિચ્ચ મંસઞ્ચ પટિચ્ચ આકાસો પરિવારિતો રૂપન્ત્વેવ સઙ્ખં ગચ્છતી''તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૧.૩૦૬) વિય ઇધ **રૂપસદ્દો** કરજકાયપરિયાયોતિ ''**રૂપન્તિ સરીર**''ન્તિ આહ. ''નાહં, આનન્દ...પે॰... દોમનસ્સુપાયાસા''તિ કસ્મા વુત્તં? નનુ કાયે ચ જીવિતે ચ અનપેક્ખચિત્તાનં આરદ્ધવિપસ્સકાનમ્પિ અસપ્પાયવજ્જનસપ્પાયસેવનવસેન કાયસ્સ પરિહરણં હોતીતિ? સચ્ચં, તં પન યો કલ્લસરીરં નિસ્સાય ધમ્મસાધનાય અનુયુઞ્જિતુકામો હોતિ, તસ્સેવ ધમ્મસાધનતાવસેન. ધમ્મસાધનભાવઞ્હિ અપેક્ખિત્વા અસપ્પાયં વજ્જેત્વા સપ્પાયવસેન પોસેત્વા સુટ્ઠુતરં હુત્વા અનુયુઞ્જનતો કાયસ્સ પરિહરણં, ન સો કાયે અભિરતો નામ હોતિ પચ્ચવેક્ખણાયત્તત્તા અપેક્ખાય વિનોદિતબ્બો તાદિસોતિ. **ઉપાલિગહપતિનો**તિ એત્થાપિ ''દસબલસાવકત્તુપગમનસઙ્ખાતેના''તિ આનેત્વા યોજેતબ્બં.

૧૮૭. મહાકરુણાવસેન પરિવુતાય **પરિસાય મજ્ઝે નિસિન્નોપિ** એકન્તવિવેકજ્ઝાસયત્તા **એકકોવ**. એતેન સત્થુનો પવિવિત્તસ્સ પવિવેકત્તેન વિવિત્તતં દસ્સેતિ. રૂપારૂપપટિભાગનિમિત્તેહિ નિવત્તનત્થં ''**રૂપાદીનં સઙ્ખતનિમિત્તાન**''ન્તિ વુત્તં. અતિવિય સન્તતરપણીતતમભાવેન વિસેસતો સિનોતિ બન્ધતીતિ **વિસયો**, સો એવ સસન્તતિપરિયાપન્નતાય **અજ્ઝત્તં**. કિં પન તન્તિ આહ – ''**સુઞ્ઞતન્તિ સુઞ્ઞતફલસમાપત્તિ**''ન્તિ. ઉપધિવિવેકતાય અસઙ્ખતા ધાતુ ઇધ વિવેકોતિ અધિપ્પેતોતિ આહ – ''**વિવેકનિન્નેના**''તિઆદિ. ભઙ્ગમત્તમ્પિ અસેસેત્વા આસવટ્ઠાનિયાનઞ્ચ ધમ્માનં તત્થ વિગતત્તા તેસં વસેન **વિગતન્તેન**, એવંભૂતં તેસં બ્યન્તિભાવં પત્તન્તિ પાળિયં ''બ્યન્તિભૂતેના''તિ વુત્તં. ઉય્યોજનં વિસ્સજ્જનં, તં એતસ્સ અત્થિ, ઉય્યોજેતિ વિસ્સજ્જેતીતિ વા ઉય્યોજનિકં. યસ્મા ન સબ્બકથા ઉય્યોજનવસેનેવ પવત્તતિ, તસ્મા વુત્તં ''**ઉય્યોજનિકપટિસંયુત્ત**''ન્તિ.

તેલપાકં ગણ્હન્તો વિયાતિ યથા તેલપાકો નામ પરિચ્છિન્નકાલો ન અતિક્કમિતબ્બો, એવં અત્તનો સમાપત્તિકાલં અનતિક્કમિત્વા. યથા હિ કુસલો વેજ્જો તેલં પચન્તો તં તં તેલકિચ્ચં ચિન્તેત્વા યદિ વા પત્થિન્નપાકો, યદિ વા મજ્ઝિમપાકો, યદિ વા ખરપાકો ઇચ્છિતબ્બો, તસ્સ કાલં ઉપધારેત્વા પચતિ, એવં ભગવા ધમ્મં દેસેન્તો વેનેય્યાનં ઞાણપરિપાકં ઉપધારેત્વા તં તં કાલં અનતિક્કમિત્વા ધમ્મં દેસેત્વા પરિસં ઉય્યોજેન્તો ચ **વિવેકનિન્નેનેવ ચિત્તેન ઉય્યોજેતિ. દ્વે પઞ્ચવિઞ્ઞાણાનિપિ** તદભિનીહતમનોવિઞ્ઞાણવસેન **નિબ્બાનનિન્નાનેવ**. બુદ્ધાનઞ્હિ સઙ્ખારાનં સુટ્ઠુ પરિઞ્ઞાતતાય પણીતાનમ્પિ રૂપાદીનં આપાથગમને પગેવ ઇતરેસં પટિક્કૂલતાવ સુપાકટા હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ, તસ્મા ધમ્માભિતત્તસ્સ વિય સીતજલટ્ઠાનનિન્નતા નિબ્બાનનિન્નમેવ ચિત્તં હોતિ, તસ્સ અતિવિય સન્તપણીતભાવતો.

૧૮૮. અજ્ઝત્તમેવાતિ ઇધ ઝાનારમ્મણં અધિપ્પેતન્તિ આહ ''**ગોચરજ્ઝત્તમેવા**''તિ. **ઇધ નિયકજ્ઝત્તં** સુઞ્ઞતં. અપગુણપાદકજ્ઝાનઞ્હિ એત્થ ''નિયકજ્ઝત્ત''ન્તિ અધિપ્પેતં વિપસ્સનાવિસેસસ્સ અધિપ્પેતત્તા, **નિયકજ્ઝત્તં** નિજ્જીવનિસ્સત્તતં, અનત્તતન્તિ અત્થો. **અસમ્પજ્જનભાવજાનનેના**તિ ઇદાનિ મે કમ્મટ્ઠાનં વીથિપટિપન્નં ન હોતિ, ઉપ્પથમેવ પવત્તતીતિ જાનનેન.

કસ્મા પનેત્થ ભગવતા વિપસ્સનાય એવ પાદકે ઝાને અવત્વા પાદકજ્ઝાનં ગહિતન્તિ આહ – “**અપ્પગુણપાદકજ્ઝાનતો**”તિઆદિ. **ન પક્ખન્દતિ** સમ્મા ન સમાહિતત્તા. સો પન “અજ્ઝત્તધમ્મા મય્હં નિજ્જટા નિગુમ્બા હુત્વા ન ઉપટ્ઠહન્તિ, હન્દાહં બહિદ્ધાધમ્મે મનસિ કરેય્યં એકચ્ચેસુ સઙ્ખારેસુ ઉપટ્ઠિતેસુ ઇતરેપિ ઉપટ્ઠહેય્યુમેવા”તિ **પરસ્સ...પે॰... મનસિ કરોતિ**. પાદકજ્ઝાનવસેન વિય સમ્મસિતજ્ઝાનવસેનપિ ઉભતોભાગવિમુત્તો હોતિયેવાતિ આહ – “**અરૂપસમાપત્તિયં નુ ખો કથન્તિ આનેઞ્જં મનસિ કરોતી**”તિ. **ન મે ચિત્તં પક્ખન્દતી**તિ મય્હં વિપસ્સનાચિત્તં વીથિપટિપન્નં હુત્વા ન વહતીતિ. **પાદકજ્ઝાનમેવા**તિ વિપસ્સનાય પાદકભૂતમેવ ઝાનં. **પુનપ્પુનં મનસિ કાતબ્બ**ન્તિ પુનપ્પુનં સમાપજ્જિતબ્બં વિપસ્સનાય તિક્ખવિસદતાપાદનાય. **અવહન્તે** નિપુણાભાવેન છેદનકિરિયાય અપ્પવત્તન્તે. સમાપજ્જિત્વા વિપસ્સનાય તિક્ખકમ્મકરણં સમથવિપસ્સનાવિહારેનાતિ આહ – “**કમ્મટ્ઠાને મનસિકારો વહતી**”તિ.

૧૮૯. **સમ્પજ્જતિ મે**તિ વીથિપટિપત્તિયા પુબ્બેનાપરં વિસેસાભાવતો સમ્પજ્જતિ મે કમ્મટ્ઠાનન્તિ જાનનેન. **ઇરિયાપથં અહાપેત્વા**તિ યથા પરિસ્સમો નાગચ્છતિ, એવં અત્તનો બલાનુરૂપં તસ્સ કાલં નેત્વા પમાણમેવ પવત્તનેન ઇરિયાપથં અહોપેત્વા. **સબ્બવારેસૂ**તિ ઠાનનિસજ્જાસયનવારેસુ. કથાવારેસુ પન વિસેસં તત્થ તત્થ વદન્તિ. **ઇદં વુત્ત**ન્તિ ઇદં, “ઇમિના વિહારેના”તિઆદિવચનં વુત્તં.

૧૯૦. કામવિતક્કાદયો ઓળારિકકામરાગબ્યાપાદસભાગાતિ આહ – “**વિતક્કપહાનેન દ્વે મગ્ગે કથેત્વા**”તિ. **કામગુણેસૂ**તિ નિદ્ધારણે ભુમ્મં. **કિસ્મિઞ્ચિદેવ કિલેસુપ્પત્તિકારણે**તિ તસ્સ પુગ્ગલસ્સ કિલેસુપ્પત્તિકારણં સન્ધાય વુત્તં, અઞ્ઞથા સબ્બેપિ પઞ્ચ કામગુણા કિલેસુપ્પત્તિકારણમેવ. સમુદાચરતીતિ **સમુદાચારો**તિ આહ “**સમુદાચરણતો**”તિ. સો પન યસ્મા ચિત્તસ્સ, ન સત્તસ્સ, તસ્મા વુત્તં પાળિયં “ચેતસો”તિ. મ-કારો પદસન્ધિકરો એ-કારસ્સ ચ અકારો કતોતિ આહ “**એવં સન્તે એત**ન્તિ.

૧૯૧. **અનુસયો**તિ માનાનુસયો ભવરાગાનુસયો અવિજ્જાનુસયોતિ તિવિધોપિ અનુસયો **પહીયતિ** અરહત્તમગ્ગેન. **વુત્તનયેનેવા**તિ, “તતો મગ્ગાનન્તરં ફલં, ફલતો વુટ્ઠાય પચ્ચવેક્ખમાનો પહીનભાવં જાનાતિ, તસ્સ જાનનેન સમ્પજાનો હોતી”તિ વુત્તનયેન.

કુસલતો આયાતીતિ આયતો, સો એતેસન્તિ **કુસલાયતિકા**. તેનાહ “**કુસલતો આગતા**”તિ. તં પન નેસં કુસલાયતિકત્તં ઉપનિસ્સયવસેન હોતિ સહજાતવસેનપીતિ તદુભયં દસ્સેતું, “**સેય્યથિદ**”ન્તિઆદિ વુત્તં.

યસ્મા પન યથાવુત્તધમ્મેસુ કેચિ લોકિયા, કેચિ લોકુત્તરા; અથ કસ્મા વિસેસેન “લોકુત્તરા”તિ વુત્તન્તિ આહ – “**લોકે ઉત્તરા વિસિટ્ઠા**”તિ. તેન લોકિયધમ્મેસુ ઉત્તમભાવેન ઝાનાદયો લોકુત્તરા વુત્તા, ન લોકસ્સ ઉત્તરણતોતિ દસ્સેતિ. યં કિઞ્ચિ મહગ્ગતચિત્તં મારસ્સ અવિસયો અકામાવચરત્તા, પગેવ તં વિપસ્સનાય પાદકભૂતં સુવિક્ખાલિતમલન્તિ આહ – “**જાનિતું ન સક્કોતી**”તિ. **એકો આનિસંસો અત્થિ** ભાવનાનુયોગસ્સ સપ્પાયધમ્મકથાપટિલાભો.

૧૯૨. **એતદત્થ**ન્તિ કેવલસ્સ સુતસ્સ અત્થાય. **સપ્પાયાસપ્પાયવસેના**તિ કસ્મા વુત્તં? નનુ સપ્પાયવસેન દસકથાવત્થૂનિ આગતાનીતિ? સચ્ચમેતં, અસપ્પાયકથાવજ્જનપુબ્બિકાય સપ્પાય કથાય વસેન આગતત્તા “**સપ્પાયાસપ્પાયવસેન આગતાની**”તિ વુત્તં. **સુતપરિયત્તિવસેના**તિ સરૂપેન તત્થ અનાગતાનિપિ દસકથાવત્થૂનિ

સુત્તગેય્યાદિઅન્તોગધત્તા, “**સુતપરિયત્તિવસેન આગતાની**”તિ વુત્તં. પરિપૂરણવસેન સરૂપતો આગતત્તા **ઇમસ્મિં ઠાને ઠત્વા કથેતબ્બાનિ. અત્થો**તિ સામઞ્ઞત્થો.

૧૯૩. અનુઆવત્તન્તીતિ અનુઅનુ અભિમુખા હુત્વા વત્તન્તિ, પયિરુપાસનાદિવસેન અનુકૂલયન્તિ. **મુચ્છનતણ્હ**ન્તિ પચ્ચયેસુ મુચ્છનાકારં. તણ્હાય પત્થના નામ તેનાકારેન પવત્તીતિ આહ – “**પત્થેતિ પવત્તેતી**”તિ. **કિલેસૂપદ્દવેના**તિ કિલેસસઙ્ખાતેન ઉપદ્દવેન. કિલેસા હિ સત્તાનં મહાનત્થકરણતો ‘‘ઉપદ્દવો’’તિ વુચ્ચન્તિ. અત્તનો અબ્ભન્તરે ઉપ્પન્નેન કિલેસૂપદ્દવેન અન્તેવાસિનો, ઉપદ્દવો **અન્તેવાસૂપદ્દવો**, બ્રહ્મચરિયસ્સ ઉપદ્દવો **બ્રહ્મચારુપદ્દવો**તિ ઇમમત્થં “**સેસુપદ્દવેસુપિ એસેવ નયો**”તિ ઇમિના અતિદિસતિ. **ગુણમરણં કથિતં**, ન જીવિતમરણં.

અપ્પલાભાતિ અપ્પમત્તકલાભી વિસેસાનં. **એવં વુત્તો**તિ યથાવુત્તબ્રહ્મચારુપદ્દવો દુક્ખવિપાકતરો ચેવ કટુકવિપાકતરો ચાતિ એવં વુત્તો. આચરિયન્તેવાસિકૂપદ્દવો હિ બાહિરકસમયવસેન વુત્તો, બ્રહ્મચારુપદ્દવો પન સાસનવસેન. દુરક્ખાતે હિ ધમ્મવિનયે દુપ્પટિપત્તિ ન મહાસાવજ્જા મિચ્છાભિનિવેસસ્સ સિથિલવાયામભાવતો; સ્વાખ્યાતે પન ધમ્મવિનયે દુપ્પટિપત્તિ મહાસાવજ્જા મહતો અત્થસ્સ બાહિરભાવકરણતો. તેનાહ “**સાસને પના**”તિઆદિ.

૧૯૬. તસ્માતિ ઇદં પુબ્બપરાપેક્ખં પુરિમસ્સ ચ અત્થસ્સ કારણભાવેન પચ્ચામસનન્તિ આહ “**યસ્મા**”તિઆદિ. મિત્તં એતસ્સ અત્થીતિ મિત્તવા, તસ્સ ભાવો **મિત્તવતા**, તાય. મિત્તવસેન પટિપજ્જનન્તિ આહ “**મિત્તપટિપત્તિયા**”તિ. **સપત્તવતાયા**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો.

દુક્કટદુબ્ભાસિતમત્તમ્પીતિ ઇમિના પગેવ ઇતરં વીતિક્કમન્તોતિ દસ્સેતિ. સાવકેસુ હિતપરક્કમનં ઓવાદાનુસાસનીહિ પટિપજ્જનન્તિ આહ – “**તથા ન પટિપજ્જિસ્સામી**”તિ. **આમકમત્ત**ન્તિ કુલાલભાજનં વુચ્ચતિ. **નાહં તુમ્હેસુ તથા પટિપજ્જિસ્સામી**તિ કુમ્ભકારો વિય આમકભાજનેસુ અહં તુમ્હેસુ કેવલં જાનાપેન્તો ન પટિપજ્જિસ્સામિ. **નિગ્ગય્હિત્વા**તિ નીહરિત્વા. **લોકિયગુણાપિ ઇધ સારોત્વેવ અધિપ્પેતા** લોકુત્તરગુણાનં અધિટ્ઠાનભાવતો. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

મહાસુઞ્ઞતસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૩. અચ્છરિયબ્ભુતસુત્તવણ્ણના

૧૯૭. વિભત્તિપતિરૂપકા ચ નિપાતા હોન્તીતિ યથારહં તંતંવિભત્તિઅત્થદીપકા, ઇધ પચ્ચત્તવચનો **યત્ર**સદ્દો, **હિ**સદ્દો હેતુઅત્થો, **નામ**સદ્દો અચ્છરિયત્થો, પદત્તયસ્સ પન અચ્છરિયત્થનિદ્દિટ્ઠતાય “**અચ્છરિયત્થે નિપાતો**”તિ વુત્તં. એકંસતો પનેતં પદત્તયં. તથા હિ વક્ખતિ, ‘‘યત્રાતિ નિપાતવસેન અનાગતવચન’’ન્તિ. **પપઞ્ચ**સદ્દો હેટ્ઠા વુત્તો. **છિન્નવટુમે**તિ ઇમિના સબ્બકિલેસવટ્ટસ્સ અકુસલકમ્મવટ્ટસ્સ ચ છિન્નત્તા વિપાકવટ્ટસ્સ ચ ઉપરિ વક્ખમાનત્તા આહ – “**વટુમન્તિ કુસલાકુસલકમ્મવટ્ટં વુચ્ચતી**”તિ. **નિપાતવસેન** યત્રસદ્દયોગેન. **અનાગતવચન**ન્તિ ઇદં અનાગતવચનસદિસત્તા વુત્તં. અનાગતત્થવાચી હિ અનાગતવચનં, અત્થો ચેત્થ અતીતોતિ. **અનુસ્સરી**તિ ઇદં અનુસ્સરિતભાવં સન્ધાય વુત્તં – ‘‘ન અનુસ્સરિસ્સતી’’તિ સદ્દપયોગસ્સ અતીતવિસયત્તા. યદા પન તેહિ ભિક્ખૂહિ યા કથા પવત્તિતા, તતો પચ્છાપિ ભગવતો તેસં બુદ્ધાનં અનુસ્સરણં હોતિયેવ.

ખત્તિયજચ્ચાતિઆદિકાલતો પટ્ઠાય અસમ્ભિન્નાય ખત્તિયજાતિયા ઉદિતોદિતાય. **બ્રહ્મજચ્ચા**તિ બ્રાહ્મણજચ્ચા. **એવંગોત્તે**પિ એસેવ નયો. **લોકિયલોકુત્તરસીલેના**તિ પારમિતાસમ્ભૂતેન બુદ્ધાવેણિકત્તા અનઞ્ઞસાધારણેન લોકિયેન લોકુત્તરેન ચ સીલેન. **એવંસીલા**તિ અનવસેસસીલાનં વિસું પચ્ચવેક્ખણકરણેન એવંસીલાતિ અનુસ્સરિસ્સતિ. એસ નયો સેસેસુ. યથા વિજ્જાભાગિયા વિજ્જાસમ્પયુત્તધમ્મા, એવં સમાધિપક્ખા સમાધિસમ્પયુત્તધમ્માપિ સતિવીરિયાદયોતિ આહ – "**હેટ્ઠા સમાધિપક્ખાનં ધમ્માનં ગહિતત્તા વિહારો ગહિતોવા**"તિ. તસ્મા સમાધિપક્ખધમ્મવિનિમુત્તો એવ ઇધ વિહારો અધિપ્પેતોતિ વુત્તં "**ઇદં હી**"તિઆદિ.

યથા વા અટ્ઠસમાપત્તિવિપસ્સનામગ્ગફલસઙ્ગહિતા લોકિયલોકુત્તરા સમાધિપઞ્ઞા "એવંધમ્મા એવંપઞ્ઞા"તિ પદેહિ હેટ્ઠા ગહિતાપિ યથાસકં પટિપક્ખતો મુચ્ચનસ્સ પવત્તિવિસેસં ઉપાદાય "એવંવિમુત્તા"તિ એત્થ પુન ગહિતા, તથા "એવંધમ્મા"તિ એત્થ ગહિતાપિ સમાધિપક્ખધમ્મા દિબ્બબ્રહ્મઆનેઞ્જઅરિયવિહારસઙ્ખાતં અત્તનો પવત્તિવિસેસં ઉપાદાય, "એવંવિહારી"તિ એત્થ પુન ગહિતાતિ વુચ્ચમાને ન કોચિ વિરોધો. ફલધમ્માનં પવત્તિકાલેપિ કિલેસાનં પટિપ્પસ્સદ્ધિ ન તંઆનુભાવજાતા, અથ ખો અરિયમગ્ગેન કિલેસાનં સમુચ્છિન્નત્તાતિ આહ – "**મગ્ગાનુભાવેન કિલેસાનં પટિપસ્સદ્ધન્તે ઉપ્પન્નત્તા**"તિ. યો યં પજહતિ, સો પહાયકો પહાતબ્બતો વિમુત્તોતિ વુચ્ચતિ વિસંસટ્ઠભાવતોતિ પહાનવિભાગેન વુચ્ચમાને અપહાયકસ્સ નિબ્બાનસ્સ કથં વિમુત્તતા? વિસંસટ્ઠભાવતો એવ. તઞ્હિ પકતિયાવ સબ્બસો કિલેસેહિ વિસંસટ્ઠં વિનિસ્સટં સુવિદૂરવિદૂરે ઠિતં, તસ્માસ્સ તતો નિસ્સટત્તા નિસ્સરણવિમુત્તિ નિસ્સરણપહાનન્તિ વુચ્ચતીતિ આહ "**નિબ્બાન**"ન્તિઆદિ.

૧૯૯. ઇમે **તથાગતસ્સ અચ્છરિયઅબ્ભુતધમ્મા**, ન સાવકવિસયા, મમ પન દેસના તયા સુતા એવાતિ તે થેરસ્સેવ ભારં કરોન્તો, "**તં ભિય્યોસોમત્તાય પટિભન્તૂ**"તિ આહ. **સતો સમ્પજાનો**તિ એત્થ કાલભેદવસેન લબ્ભમાનમ્પિ સમ્પજાનભાવં અનામસિત્વા ગતિવિભાગેન તં દસ્સેતું, "**દ્વે સમ્પજઞ્ઞાની**"તિઆદિ વુત્તં – **અટ્ઠ વરે ગણ્હન્તો**તિ એત્થ કથં વરં દેવતા દેતિ, પરસ્સ દીયમાનઞ્ચ તં કથં પરસ્સ સમિજ્ઝતીતિ? કમ્મબલેનેવ. યદિ હિ તં કમ્મં કતોકાસં યસ્સ તદપદેસેન ફલં વિપચ્ચતિ, એવં દેવતાય તસ્સ વરં દિન્નં, ઇતરેન ચ લદ્ધન્તિ વોહારો હોતીતિ. અપિચ પરસ્સ પત્થિતવરાનિ નામ વિપચ્ચમાનસ્સ કમ્મસ્સ પચ્ચયભૂતો પયોગવિસેસોતિ દટ્ઠબ્બં. તાનિ વિપચ્ચને એકન્તિકાનિપિ અપ્પેસક્ખા દેવતા – "અયમસ્સ પત્થના સમિજ્ઝિસ્સતિ, નો"તિ ન જાનન્તિ, સક્કો પન પઞ્ઞવા તાનિ એકચ્ચં જાનાતિયેવ. તેન વુત્તં – "**સક્કેન પસીદિત્વા દિન્ને અટ્ઠ વરે ગણ્હન્તો**"તિઆદિ.

પઠમજવનવારેતિ ઉપ્પન્નસ્સ સબ્બપઠમજવનવારે. સો હિ પટિસન્ધિયા આસન્નભાવતો અવિસદો હોતિ, દેવભાવે નિકન્તિવસેન ઉપ્પજ્જનતો ન જાનાતિ. **અઞ્ઞાહિ** દેવતાહિ **અસાધારણજાનનં હોતિ** દુતિયજવનવારતો પટ્ઠાય પવત્તનતો.

અઞ્ઞેપિ દેવાતિઆદિના બોધિસત્તસ્સ તત્થ સમ્પજઞ્ઞેનેવ ઠિતભાવં બ્યતિરેકમુખેન વિભાવેતિ. **આહારૂપચ્છેદેન કાલઙ્કરોન્તી**તિ ઇદં ખિડ્ડાપદોસિકવસેન વુત્તં. ઇતરેસમ્પિ દિબ્બભોગેહિ મુચ્છિતતં અજ્ઝાપન્નાનં તિટ્ઠન્તાનં સમ્પજઞ્ઞાભાવો હોતિયેવ. **કિં તથારૂપં આરમ્મણં નત્થી**તિ યથારૂપં ઉળારં પણીતઞ્ચ આરમ્મણં પટિચ્ચ તે દેવા સંમુચ્છિતા આહારૂપચ્છેદમ્પિ કરોન્તિ, કિં તથારૂપં ઉળારં પણીતઞ્ચ આરમ્મણં બોધિસત્તસ્સ નત્થીતિ બોધિસત્તસ્સ સમ્પજઞ્ઞાનુભાવં વિભાવેતું ચોદનં સમુટ્ઠાપેતિ? બોધિસત્તો હિ યત્થ યત્થ નિબ્બત્તતિ, તત્થ તત્થ અઞ્ઞે સત્તે દસહિ વિસેસેહિ અધિગ્ગણ્હાતિ, પગેવ તત્થ દેવભૂતો, તથાપિ "સતો સમ્પજાનો"તિ અયમેત્થ અચ્છરિયધમ્મો વુત્તો.

૨૦૦. સમ્પત્તિભવે દીઘાયુકતા નામ પઞ્ઞાબલેન હોતિ, બોધિસત્તો ચ મહાપઞ્ઞો, તસ્મા તત્થ તત્થ ભવે તેન દીઘાયુકેન ભવિતબ્બન્તિ અધિપ્પાયેન, **"સેસત્તભાવેસુ કિં યાવતાયુકં ન તિટ્ઠતી"**તિ ચોદેતિ. ઇતરો **"આમ ન તિટ્ઠતી"**તિ પટિજાનિત્વા, **"અઞ્ઞદા હી"**તિઆદિના તત્થ કારણમાહ. ''ઇધ ન ભવિસ્સામી''તિ અધિમુચ્ચનવસેન કાલકિરિયા **અધિમુત્તિકાલકિરિયા**. પારમિધમ્માનઞ્હિ ઉક્કંસપ્પત્તિયા તસ્મિં તસ્મિં અત્તભાવે અભિઞ્ઞાસમાપત્તીહિ સન્તાનસ્સ વિસેસિતત્તા અત્તસિનેહસ્સ તનુભાવેન સત્તેસુ ચ મહાકરુણાય ઉળારભાવેન અધિટ્ઠાનસ્સ તિક્ખવિસદભાવાપત્તિયા બોધિસત્તાનં અધિપ્પાયા સમિજ્ઝન્તિ, ચિત્તે વિય કમ્મેસુ ચ તેસં વસિભાવો, તસ્મા યત્થુપપન્નાનં પારમિયો સમ્મદેવ પરિબ્રૂહેન્તિ, વુત્તનયેન કાલં કત્વા તત્થ ઉપપજ્જન્તિ. તથા હિ અયં મહાસત્તો ઇમસ્મિંયેવ કપ્પે નાનાજાતીસુ અપરિહીનજ્ઝાનો કાલં કત્વા બ્રહ્મલોકે નિબ્બત્તો અપ્પકમેવ કાલં તત્થ ઠત્વા તતો ચવિત્વા ઇધ નિબ્બત્તો. તેનાહ – **"અયં કાલકિરિયા અઞ્ઞેસં ન હોતી"**તિ. **સબ્બપારમીનં પૂરિતત્તા**તિ ઇમિના પયોજનાભાવતો તત્થ ઠત્વા અધિમુત્તિકાલકિરિયા નામ ન હોતીતિ દસ્સેતિ. અપિચ ચરિમભવે ચતુમહાનિધિસમુટ્ઠાનપુબ્બિકાય દિબ્બસમ્પત્તિસદિસાય મહાસમ્પત્તિયા નિબ્બત્તિ વિય બુદ્ધભૂતસ્સ અસદિસદાનાદિવસેન અનઞ્ઞસાધારણલાભુપ્પત્તિ વિય ચ ઇતો પરં મહાપુરિસસ્સ દિબ્બસમ્પત્તિઅનુભવનં નામ નત્થીતિ યાવતાયુકટ્ઠાનં ઉસ્સાહજાતસ્સ પુઞ્ઞસમ્ભારસ્સ વસેનાતિ દટ્ઠબ્બં. અયઞ્હેત્થ ધમ્મતા.

મનુસ્સગણનાવસેન, ન દેવગણનાવસેન. **પુબ્બનિમિત્તાની**તિ ચુતિયા પુબ્બનિમિત્તાનિ. **અમિલાયિત્વા**તિ એત્થ **અમિલાત**ગ્ગહણેનેવ તાસં માલાનં વણ્ણસમ્પદાપિ ગન્ધસમ્પદાપિ સોભાસમ્પદાપિ દસ્સિતાતિ દટ્ઠબ્બં. બાહિરબ્ભન્તરાનં રજોજલ્લાનં લેસસ્સપિ અભાવતો દેવાનં સરીરગતાનિ વત્થાનિ સબ્બકાલં પરિસુદ્ધપભસ્સરાનેવ હુત્વા તિટ્ઠન્તીતિ આહ **"વત્થેસુપિ એસેવ નયો"**તિ. **નેવ સીતં ન ઉણ્હ**ન્તિ યસ્સ સીતસ્સ પતીકારવસેન અધિકં સેવિયમાનં ઉણ્હં, સયમેવ વા ખરતરં હુત્વા અધિભવન્તં સરીરે સેદં ઉપ્પાદેય્ય, તાદિસં નેવ સીતં ન ઉણ્હં હોતિ. **તસ્મિં કાલે**તિ યથાવુત્તે મરણાસન્નકાલે. **બિન્દુબિન્દુવસેના**તિ મુત્તગુળિકા વિય બિન્દુ બિન્દુ હુત્વા સેદા મુચ્ચન્તિ. દન્તાનં ખણ્ડિતભાવો **ખણ્ડિચ્ચં**. કેસાનં પલિતભાવો **પાલિચ્ચં**. **આદિ**-સદ્દેન વલિત્તચતં સઙ્ગણ્હાતિ. **કિલન્તરૂપો અત્તભાવો હોતિ**, ન પન ખણ્ડિચ્ચપાલિચ્ચાદીહીતિ અધિપ્પાયો. **ઉક્કણ્ઠિતા**તિ અનભિરતિ, સા નત્થિ ઉપરૂપરિ ઉળારુળારાનમેવ ભોગાનં વિસેસતો રુચિજનકાનં ઉપતિટ્ઠનતો.

પણ્ડિતા એવાતિ બુદ્ધિસમ્પન્ના એવ દેવતા. યથા દેવતા ''સમ્પતિ જાતા કીદિસેન પુઞ્ઞકમ્મેન ઇધ નિબ્બત્તા''તિ ચિન્તેત્વા, ''ઇમિના નામ પુઞ્ઞકમ્મેન ઇધ નિબ્બત્તા''તિ જાનન્તિ, એવં અતીતભવે અત્તના કતં એકચ્ચં અઞ્ઞમ્પિ પુઞ્ઞં જાનન્તિયેવ મહાપુઞ્ઞાતિ આહ – **"યે મહાપુઞ્ઞા"**તિઆદિ.

ન પઞ્ઞાયન્તિ ચિરતરકાલત્તા પરમાયુનો. **અનિય્યાનિકન્તિ** ન નિય્યાનાવહં સત્તાનં અભાજનભાવતો. સત્તા ન પરમાયુનો હોન્તિ નામ પાપુસ્સન્નતાયાતિ આહ – **"તદા હિ સત્તા ઉસ્સન્નકિલેસા હોન્તી"**તિ. એત્થાહ – ''કસ્મા સમ્બુદ્ધા મનુસ્સલોકે એવ ઉપ્પજ્જન્તિ, ન દેવબ્રહ્મલોકેસૂ''તિ. દેવલોકે તાવ નુપ્પજ્જન્તિ બ્રહ્મચરિયવાસસ્સ અનોકાસભાવતો તથા અનચ્છરિયભાવતો. અચ્છરિયધમ્મા હિ બુદ્ધા ભગવન્તો, તેસં સા અચ્છરિયધમ્મતા દેવત્તભાવે ઠિતાનં ન પાકટા હોતિ યથા મનુસ્સભૂતાનં. દેવભૂતે હિ સમ્માસમ્બુદ્ધે દિસ્સમાનં બુદ્ધાનુભાવં દેવાનુભાવતોવ લોકો દહતિ, ન બુદ્ધાનુભાવતો, તથા સતિ સમ્માસમ્બુદ્ધે નાધિમુચ્ચતિ ન સમ્પસીદતિ ઇસ્સરકુત્તગ્ગાહં ન વિસ્સજ્જેતિ, દેવત્તભાવસ્સ ચ ચિરકાલપવત્તનતો એકચ્ચસસ્સતવાદતો ન પરિમુચ્ચતિ. ''બ્રહ્મલોકે નુપ્પજ્જન્તી''તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. સત્તાનં તાદિસગાહવિમોચનત્થઞ્હિ બુદ્ધા ભગવન્તો મનુસ્સસુગતિયંયેવ ઉપ્પજ્જન્તિ; ન દેવસુગતિયં, મનુસ્સસુગતિયં ઉપ્પજ્જન્તાપિ ઓપપાતિકા ન હોન્તિ, સતિ

ચ ઓપપાતિકૂપપત્તિયં વુત્તદોસાનતિવત્તનતો. ધમ્મવેનેય્યાનં અત્થાય ધમ્મતન્તિયા ઠપનસ્સ વિય ધાતુવેનેય્યાનં અત્થાય ધાતૂનં ઠપનસ્સ ઇચ્છિતબ્બત્તા ચ. ન હિ ઓપપાતિકાનં પરિનિબ્બાનતો ઉદ્ધં સરીરધાતુયો તિટ્ઠન્તિ, તસ્મા ન ઓપપાતિકા હોન્તિ, ચરિમભવે ચ મહાબોધિસત્તા, મનુસ્સભાવસ્સ પાકટકરણાય દારપરિગ્ગહમ્પિ કરોન્તા યાવ પુત્તમુખદસ્સના અગારમજ્ઝે તિટ્ઠન્તિ. પરિપાકગતસીલનેક્ખમ્મપઞ્ઞાદિપારમિકાપિ ન અભિનિક્ખમન્તિ, કિં વા એતાય કારણચિન્તાય? સબ્બબુદ્ધેહિ આચિણ્ણસમાચિણ્ણા, યદિદં મનુસ્સભૂતાનંયેવ અભિસમ્બુજ્ઝના, ન દેવભૂતાનન્તિ અયમેત્થ ધમ્મતા. તથા હિ તદત્થો મહાભિનીહારોપિ મનુસ્સભૂતાનંયેવ ઇજ્ઝતિ, ન ઇતરેસં.

કસ્મા પન સમ્માસમ્બુદ્ધા જમ્બુદીપેયેવ ઉપ્પજ્જન્તિ, ન સેસદીપેસૂતિ? કેચિ તાવ આહુ – ''યસ્મા પથવિયા નાભિભૂતા બુદ્ધાનુભાવસહિતા અચલટ્ઠાનભૂતા બોધિમણ્ડભૂમિ જમ્બુદીપેયેવ ઉપ્પજ્જતિ, તસ્મા જમ્બુદીપેયેવ ઉપ્પજ્જન્તી''તિ; ''તથા ઇતરેસમ્પિ અવિજહિતટ્ઠાનાનં તત્થેવ લબ્ભમાનતો''તિ. અયં પનેત્થ અમ્હાકં ખન્તિ – યસ્મા પુરિમબુદ્ધાનં મહાબોધિસત્તાનં પચ્ચેકબુદ્ધાનઞ્ચ નિબ્બત્તિયા સાવકબોધિસત્તાનં સાવકબોધિયા અભિનીહારો સાવકપારમીનં સમ્ભરણં પરિપાચનઞ્ચ બુદ્ધખેત્તભૂતે ઇમસ્મિં ચક્કવાળે જમ્બુદીપેયેવ ઇજ્ઝતિ, ન અઞ્ઞત્થ. વેનેય્યાનં વિનયનત્થો ચ બુદ્ધુપ્પાદોતિ અગ્ગસાવકાદિવેનેય્યવિસેસાપેક્ખાય એકસ્મિં જમ્બુદીપેયેવ બુદ્ધા નિબ્બત્તન્તિ, ન સેસદીપેસુ. અયઞ્ચ નયો સબ્બબુદ્ધાનં આચિણ્ણસમાચિણ્ણોતિ તેસં ઉત્તમપુરિસાનં તત્થેવ ઉપ્પત્તિ સમ્પત્તિચક્કાનં વિય અઞ્ઞમઞ્ઞુપનિસ્સયતો અપરાપરં વત્તતીતિ દટ્ઠબ્બં. તેનાહ – ''**તીસુ દીપેસુ બુદ્ધા ન નિબ્બત્તન્તિ, જમ્બુદીપેયેવ નિબ્બત્તન્તીતિ દીપં પસ્સતી**''તિ. ઇમિના નયેન દેસનિયમેપિ કારણં વત્તબ્બં.

ઇદાનિ ચ ખત્તિયકુલં લોકસમ્મતં બ્રાહ્મણાનમ્પિ પૂજનીયભાવતો. **રાજા મે પિતા ભવિસ્સતીતિ કુલં પસ્સિ** પિતુવસેન કુલસ્સ નિદ્દિસિતબ્બતો . **દસન્નં માસાનં ઉપરિ સત્ત દિવસાનીતિ પસ્સિ** તેન અત્તનો અન્તરાયાભાવં અઞ્ઞાસિ, તસ્સા ચ તુસિતભવે દિબ્બસમ્પત્તિપચ્ચનુભવનં.

તા દેવતાતિ દસસહસ્સિચક્કવાળદેવતા. કથં પન તા બોધિસત્તસ્સ પૂરિતપારમિભાવં ભાવિનઞ્ચ સમ્બુદ્ધભાવં જાનન્તીતિ? મહેસક્ખાનં દેવતાનં વસેન, યેભુય્યેન ચ તા દેવતા અભિસમયભાગિનો. તથા હિ ભગવતો ચ ધમ્મદાનસંવિભાગે અનેકવારં દસસહસ્સચક્કવાળવાસિદેવતાસન્નિપાતો અહોસિ.

ચવામીતિ પજાનાતિ ચુતિઆસન્નજવનેહિ ઞાણસહિતેહિ ચુતિયા ઉપટ્ઠિતભાવસ્સ પટિસંવિદિતત્તા. **ચુતિચિત્તં ન જાનાતિ** ચુતિચિત્તક્ખણસ્સ ઇત્તરભાવતો. તથા હિ તં ચુતૂપપાતઞાણસ્સપિ અવિસયો એવ. **પટિસન્ધિચિત્તેપિ** એસેવ નયો. **આવજ્જનપરિયાયો**તિ આવજ્જનક્કમો. યસ્મા એકવારં આવજ્જિતમત્તેન આરમ્મણં નિચ્છિનિતું ન સક્કા, તસ્મા તમેવારમ્મણં દુતિયં તતિયઞ્ચ આવજ્જિત્વા નિચ્છીયતિ, આવજ્જનસીસેન ચેત્થ જવનવારો ગહિતો. તેનાહ – ''**દુતિયતતિયચિત્તવારેયેવ જાનિસ્સતી**''તિ. ચુતિયા પુરેતરં કતિપયચિત્તવારતો પટ્ઠાય મરણં મે આસન્નન્તિ જાનનતો, ''**ચુતિક્ખણેપિ ચવામીતિ પજાનાતી**''તિ વુત્તં. પટિસન્ધિયા પન અપુબ્બભાવતો **પટિસન્ધિચિત્તં ન જાનાતિ**. નિકન્તિયા ઉપ્પત્તિતો પરતો **અસુકસ્મિં ઠાને મયા પટિસન્ધિ ગહિતાતિ પજાનાતિ**, દુતિયજવનતો પટ્ઠાય જાનાતીતિ વુત્તોવાયમત્થો. **તસ્મિં કાલે**તિ પટિસન્ધિગ્ગહણકાલે. **દસસહસ્સી કમ્પતી**તિ એત્થ કમ્પનકારણં હેટ્ઠા વુત્તમેવ. મહાકારુણિકા બુદ્ધા ભગવન્તો સત્તાનં હિતસુખવિધાનતપ્પરતાય બહુલં સોમનસ્સિકાવ હોન્તીતિ તેસં પઠમમહાવિપાકચિત્તેન પટિસન્ધિગ્ગહણં અટ્ઠકથાયં (દી॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૧૭; ધ॰ સ॰ ૪૯૮; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૩.૧૯૯) વુત્તં. **મહાસીવત્થેરો પન** યદિપિ મહાકારુણિકા બુદ્ધા ભગવન્તો સત્તાનં

હિતસુખવિધાનતપ્પરા, વિવેકજ્ઝાસયા પન વિસઙ્ખારનિન્ના સબ્બસઙ્ખારેસુ અજ્ઝુપેક્ખણબહુલાતિ પઞ્ચમેન મહાવિપાકચિત્તેન પટિસન્ધિગ્ગહણમાહ.

પુરે પુણ્ણમાય સત્તમદિવસતો પટ્ઠાયાતિ પુણ્ણમાય પુરે સત્તમદિવસતો પટ્ઠાય, સુક્કપક્ખે નવમિતો પટ્ઠાયાતિ અત્થો. **સત્તમે દિવસે**તિ આસાળ્હીપુણ્ણમાય. **ઇદં સુપિનન્તિ** ઇદાનિ વુચ્ચમાનાકારં સુપિનં. **નેસં દેવિયો**તિ મહારાજૂનં દેવિયો.

સો ચ ખો પુરિસગબ્ભો, ન ઇત્થિગબ્ભો, પુત્તો તે ભવિસ્સતીતિ એત્તકમેવ તે બ્રાહ્મણા અત્તનો સુપિનસત્થનયેન કથેસું. **સચે અગારં અજ્ઝાવસિસ્સતી**તિઆદિ પન દેવતાવિગ્ગહેન ભાવિનમત્થં યાથાવતો પવેદેસું.

ગબ્ભાવક્કન્તિયોતિ એત્થ ગબ્ભો વુચ્ચતિ માતુકુચ્છિ, તત્થ ઉપ્પત્તિ અવક્કન્તિ, તાવ ગબ્ભાવક્કન્તિ, યાવ ન નિક્ખમતિ. **ઠિતકાવ નિક્ખમન્તિ** ધમ્માસનતો ઓતરન્તો ધમ્મકથિકો વિય.

૨૦૧. વત્તમાનસમીપે વત્તમાને વિય વોહરીયતીતિ **ઓક્કમતી**તિ વુત્તન્તિ આહ – ‘‘**ઓક્કન્તો હોતીતિ અત્થો**’’તિ. **એવં હોતી**તિ એવં વુત્તપ્પકારેનસ્સ સમ્પજાનના હોતિ. **ન ઓક્કમમાને** પટિસન્ધિક્ખણસ્સ દુવિઞ્ઞેય્યત્તા. તથા ચ વુત્તં – ‘‘પટિસન્ધિચિત્તં ન જાનાતી’’તિ. દસસહસ્સચક્કવાળપત્થરણેન વા **અપ્પમાણો**. અતિવિય સમુજ્જલભાવેન **ઉળારો. દેવાનુભાવન્તિ** દેવાનં પભાનુભાવં. દેવાનઞ્હિ પભંસો ઓભાસો અધિભવતિ, ન તેસં આધિપચ્ચં. તેનાહ ‘‘**દેવાન**’’ન્તિઆદિ.

રુક્ખગચ્છાદિના કેનચિ ન હઞ્ઞતીતિ **અઘા**, અબાધા. તેનાહ ‘‘**નિચ્ચવિવટા**’’તિ. **અસંવુતા**તિ હેટ્ઠા ઉપરિ ચ કેન ચિ ન પિહિતા. તેનાહ ‘‘**હેટ્ઠાપિ અપ્પતિટ્ઠા**’’તિ. તત્થ **પિ**-સદ્દેન યથા હેટ્ઠા ઉદકસ્સ પિધાયિકા પથવી નત્થીતિ અસંવુતા લોકન્તરિકા, એવં ઉપરિપિ ચક્કવાળેસુ વિય દેવવિમાનાનં અભાવતો અસંવુતા અપ્પતિટ્ઠાતિ દસ્સેતિ. અન્ધકારો એત્થ અત્થીતિ **અન્ધકારા. ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ન જાયતિ** આલોકસ્સાભાવતો, ન ચક્ખુનો. તથા હિ ‘‘તેન ઓભાસેન અઞ્ઞમઞ્ઞં સઞ્જાનન્તી’’તિ વુત્તં. જમ્બુદીપે ઠિતમજ્ઝન્હિકવેલાયં પુબ્બવિદેહવાસીનં અત્થઙ્ગમનવસેન ઉપડ્ઢં સૂરિયમણ્ડલં પઞ્ઞાયતિ, અપરગોયાનવાસીનં ઉગ્ગમનવસેન, એવં સેસદીપેસુપીતિ આહ – ‘‘**એકપ્પહારેનેવ તીસુ દીપેસુ પઞ્ઞાયન્તી**’’તિ. ઇતો અઞ્ઞથા પન દ્વીસુ એવ દીપેસુ એકપ્પહારેનેવ પઞ્ઞાયતીતિ. **એકેકાય દિસાય નવ નવ યોજનસતસહસ્સાનિ અન્ધકારવિધમનમ્પિ** ઇમિના નયેન દટ્ઠબ્બં. **પભાય નપ્પહોન્તી**તિ અત્તનો પભાય ઓભાસિતું ન અભિસમ્ભુણન્તિ. યુગન્ધરપબ્બતમત્થકપ્પમાણે આકાસે વિચરણતો, ‘‘**ચક્કવાળપબ્બતસ્સ વેમજ્ઝેન ચરન્તી**’’તિ વુત્તં.

વાવટાતિ ખાદનત્થં ગણ્હિતું ઉપક્કમન્તા. **વિપરિવત્તિત્વા**તિ વિવટ્ટિત્વા. **છિજ્જિત્વા**તિ મુચ્છાપત્તિયા ઠિતટ્ઠાનતો મુચ્ચિત્વા, અઙ્ગપચ્ચઙ્ગચ્છેદનવસેન વા **છિજ્જિત્વા. અચ્ચન્તખારે**તિ આતપસન્તાપાભાવેન અતિસીતભાવં સન્ધાય અચ્ચન્તખારતા વુત્તા સિયા. ન હિ તં કપ્પસણ્ઠાનઉદકં સમ્પત્તિકરમહામેઘવુટ્ઠં પથવીસન્ધારકં કપ્પવિનાસકઉદકં વિય ખારં ભવિતુમરહતિ. તથા હિ સતિ પથવીપિ વિલીયેય્ય. તેસં વા પાપકમ્મબલેન પેતાનં પકતિઉદકસ્સ પુબ્બખેળભાવાપત્તિ વિય તસ્સ ઉદકસ્સ તદા ખારભાવાપત્તિ હોતીતિ વુત્તં ‘‘**અચ્ચન્તખારે ઉદકે**’’તિ. **સમન્તતો**તિ સબ્બભાગતો છપ્પકારમ્પિ.

૨૦૨. ચતુન્નં મહારાજૂનં વસેનાતિ વેસ્સવણાદિચતુમહારાજભાવસામઞ્ઞેન.

૨૦૩. સભાવેનેવાતિ પરસ્સ સન્તિકે ગહણેન વિના અત્તનો સભાવેનેવ સયમેવ અધિટ્ઠહિત્વા સીલસમ્પન્ના.

મનુસ્સેસૂતિ ઇદં પકતિચારિત્તવસેન વુત્તં – ‘‘મનુસ્સિત્થિયા નામ મનુસ્સપુરિસેસુ પુરિસાધિપ્પાયચિત્તં ઉપ્પજ્જેય્યા’’તિ, બોધિસત્તમાતુ પન દેવેસૂપિ તાદિસં ચિત્તં નુપ્પજ્જતેવ. યથા બોધિસત્તસ્સ આનુભાવેન બોધિસત્તસ્સ માતુ પુરિસાધિપ્પાયચિત્તં નુપ્પજ્જતિ, એવં તસ્સ આનુભાવેનેવ સા કેનચિ પુરિસેન અનતિક્કમનીયાતિ આહ – ‘‘**પાદા ન વહન્તિ, દિબ્બસઙ્ખલિકા વિય બજ્ઝન્તી**’’તિ.

પુબ્બે ‘‘કામગુણૂપસંહિતં ચિત્તં નુપ્પજ્જતી’’તિ વુત્તં, પુન ‘‘પઞ્ચહિ કામગુણેહિ સમપ્પિતા સમઙ્ગીભૂતા પરિચારેતી’’તિ વુત્તં, કથમિદં અઞ્ઞમઞ્ઞં ન વિરુજ્ઝતીતિ આહ ‘‘**પુબ્બે**’’તિઆદિ. **વત્થુપટિક્ખેપો**તિ અબ્રહ્મચરિયવત્થુપટિસેધો. તેનાહ ‘‘**પુરિસાધિપ્પાયવસેના**’’તિ. **આરમ્મણપટિલાભો**તિ રૂપાદિપઞ્ચકામગુણારમ્મણસ્સેવ પટિલાભો.

૨૦૪. કિલમથોતિ ખેદો. કાયસ્સ હિ ગરુભાવકઠિનભાવાદયોપિ તસ્સા તદા ન હોન્તિ એવ. ‘‘**તિરોકુચ્છિગતં પસ્સતી**’’તિ વુત્તં, કદા પટ્ઠાય પસ્સતીતિ આહ – ‘‘**કલલાદિકાલં અતિક્કમિત્વા**’’તિઆદિ. દસ્સને પયોજનં સયમેવ વદતિ, તસ્સ અભાવતો કલલાદિકાલે ન પસ્સતિ. **પુત્તેના**તિ દહરેન મન્દેન ઉત્તાનસેય્યકેન. **યં તં માતૂ**તિઆદિ પકતિચારિત્તવસેન વુત્તં. ચક્કવત્તિગબ્ભતોપિ હિ સવિસેસં બોધિસત્તગબ્ભો પરિહારં લભતિ પુઞ્ઞસમ્ભારસ્સ સાતિસયત્તા, તસ્મા બોધિસત્તમાતા અતિવિય સપ્પાયાહારાચારા ચ હુત્વા સક્કચ્ચં પરિહરતિ. **પુરત્થાભિમુખો**તિ માતુ પુરત્થાભિમુખો. ઇદાનિ તિરોકુચ્છિગતસ્સ દિસ્સમાનતાય અબ્ભન્તરં બાહિરઞ્ચ કારણં દસ્સેતું, ‘‘**પુબ્બે કતકમ્મ**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. **અસ્સા**તિ દેવિયા. **વત્થુ**ન્તિ કુચ્છિં. ફલિકઅબ્ભપટલાદિનો વિય બોધિસત્તમાતુકુચ્છિતચસ્સ પટલભાવેન આલોકસ્સ વિબન્ધાભાવતો યથા બોધિસત્તમાતા કુચ્છિગતં બોધિસત્તં પસ્સતિ, કિમેવં બોધિસત્તોપિ માતરં અઞ્ઞઞ્ચ પુરતો રૂપગતં પસ્સતિ, નોતિ આહ, ‘‘**બોધિસત્તો પના**’’તિઆદિ. કસ્મા પન સતિ ચક્ખુમ્હિ આલોકે ચ ન પસ્સતીતિ આહ – ‘‘**ન હિ અન્તોકુચ્છિયં ચક્ખુવિઞ્ઞાણં ઉપ્પજ્જતી**’’તિ. અસ્સાસપસ્સાસા વિય હિ તત્થ ચક્ખુવિઞ્ઞાણમ્પિ ન ઉપ્પજ્જતિ તજ્જાસમન્નાહારસ્સાભાવતો.

૨૦૫. યથા અઞ્ઞા ઇત્થિયો વિજાતપચ્ચયા તાદિસેન રોગેન અભિભૂતાપિ હુત્વા મરન્તિ, બોધિસત્તમાતુ પન બોધિસત્તે કુચ્છિગતે ન કોચિ રોગો ઉપ્પજ્જતિ; કેવલં આયુપરિક્ખયેનેવ કાલં કરોતિ, સ્વાયમત્થો હેટ્ઠા વુત્તોયેવ. **બોધિસત્તેન વસિતટ્ઠાનં હી**તિઆદિના તત્થ કારણમાહ. **અપનેત્વા**તિ અગ્ગમહેસિટ્ઠાનતો નીહરિત્વા. **અનુરક્ખિતું ન સક્કોતી**તિ સમ્મા ગબ્ભપરિહારં નાનુયુઞ્જતિ, તેન **ગબ્ભો બહ્વાબાધો હોતિ. વત્થુવિસદં હોતી**તિ ગબ્ભાસયો પરિસુદ્ધો હોતિ. માતુ **મજ્ઝિમવયસ્સ તતિયકોટ્ઠાસે** બોધિસત્તસ્સ ગબ્ભોક્કમનમ્પિ તસ્સા આયુપરિમાણવિલોકનેનેવ સઙ્ગહિતં વયોવસેન ઉપ્પજ્જનકવિકારસ્સ પરિવજ્જનતો, ઇત્થિસભાવેન ઉપ્પજ્જનકવિકારો પન બોધિસત્તસ્સ આનુભાવેનેવ વૂપસમ્મતિ.

સત્તમાસજાતોતિ પટિસન્ધિગ્ગહણતો સત્તમે માસે જાતો. સો **સીતુણ્હક્ખમો ન હોતિ** અતિવિય સુખુમાલતાય. અટ્ઠમાસજાતો કામં સત્તમાસજાતતો બુદ્ધિઅવયવો, એકચ્ચે પન ચમ્મપદેસા બુદ્ધિં પાપુણન્તા ઘટ્ટનં ન સહન્તિ, તેન **સો ન જીવતિ**. સત્તમાસજાતસ્સ પન ન તાવ તે જાતાતિ વદન્તિ.

ઠિતાવ હુત્વાતિ નિદ્દુક્ખતાય ઠિતા એવ હુત્વા. દુક્ખસ્સ હિ બલવભાવતો તં દુક્ખં અસહમાના અઞ્ઞા ઇત્થિયો નિસિન્ના વા નિપન્ના વા વિજાયન્તિ. **ઉપવિજઞ્ઞા**તિ ઉપગતવિજાયનકાલા. **સકલનગરવાસિનો**તિ કપિલવત્થું પરિવારેત્વા ઠિતેસુ દેવદહાદીસુ છસુ નગરેસુ વસન્તા.

દેવા નં પઠમં પટિગ્ગણ્હન્તીતિ લોકનાથં મહાપુરિસં મયમેવ પઠમં પટિગ્ગણ્હામાતિ સઞ્જાતગારવબહુમાના અત્તનો પીતિં પવેદેન્તા **ખીણાસવા સુદ્ધાવાસબ્રહ્માનો** આદિતો પટિગ્ગણ્હન્તિ. **સૂતિવેસ**ન્તિ સૂતિજગ્ગનધાતિવેસં. **એકે**તિ ઉત્તરવિહારવાસિનો. **મચ્છક્ખિસદિસં** છવિવસેન.

૨૦૬. **અજિનપ્પવેણિયા**તિ અજિનચમ્મેહિ સિબ્બેત્વા કતપવેણિયા. **મહાતેજો**તિ મહાનુભાવો. **મહાયસો**તિ મહાપરિવારો વિપુલકિત્તિઘોસો ચ.

ભગ્ગવિભગ્ગાતિ સમ્બાધટ્ઠાનતો નિક્ખમનેન વિભાવિતત્તા ભગ્ગા વિભગ્ગા વિય ચ હુત્વા. તેન નેસં અવિસદભાવમેવ દસ્સેતિ. **અલગ્ગો હુત્વા**તિ ગબ્ભાસયે યોનિપદેસે ચ કત્થચિ અલગ્ગો અસત્તો હુત્વા. **ઉદકેના**તિ ગબ્ભાસયગતેન ઉદકેન **અમક્ખિતો નિક્ખમતિ** સમ્મક્ખિતસ્સ તાદિસસ્સ ઉદકસેમ્હાદિકસ્સેવ તત્થ અભાવતો. બોધિસત્તસ્સ હિ પુઞ્ઞાનુભાવેન પટિસન્ધિગ્ગહણતો પટ્ઠાય તં ઠાનં વિસુદ્ધં પરમસુગન્ધગન્ધકુટિ વિય ચન્દનગન્ધં વાયન્તં તિટ્ઠતિ. **ઉદકવટ્ટિયો**તિ ઉદકક્ખન્ધા.

૨૦૭. **મુહુત્તજાતો**તિ મુહુત્તેન જાતો હુત્વા મુહુત્તમત્તોવ. **અનુધારિયમાને**તિ અનુકૂલવસેન નીયમાને. **આગતાનેવા**તિ તં ઠાનં ઉપગતાનિ એવ.

અનેકસાખન્તિ રતનમયાનેકસતપતિટ્ઠાનહીરકં. **સહસ્સમણ્ડલ**ન્તિ તેસં ઉપરિ પતિટ્ઠિતં અનેકસહસ્સમણ્ડલહીરકં. **મરૂ**તિ દેવા.

ન ખો પનેવં દટ્ઠબ્બન્તિ સત્તપદવીતિહારતો પગેવ દિસાવિલોકનસ્સ કતત્તા. તેનાહ "**મહાસત્તો હી**"તિઆદિ. **એકઙ્ગણાની**તિ વિવટભાવેન વિહારઙ્ગણપરિવેણઙ્ગણાનિ વિય એકઙ્ગણસદિસાનિ અહેસું. **સદિસોપિ નત્થી**તિ તુમ્હાકં ઇદં વિલોકનં વિસિટ્ઠે પસ્સિતું ઇધ તુમ્હેહિ સદિસોપિ નત્થિ, કુતો ઉત્તરિતરોતિ આહંસુ. **સબ્બપઠમો**તિ સબ્બપ્પધાનો. પધાનપરિયાયો હિ ઇધ પઠમસદ્દો. તેનાહ "**ઇતરાની**"તિઆદિ. એત્થ ચ મહેસક્ખા તાવ દેવા તથા વદન્તિ, ઇતરે પન કથન્તિ? મહાસત્તસ્સ આનુભાવદસ્સનેનેવ. મહેસક્ખાનઞ્હિ દેવાનં મહાસત્તસ્સ આનુભાવો વિય તેન સદિસાનમ્પિ આનુભાવો પચ્ચક્ખો અહોસિ. ઇતરે પન તેસં વચનં સુત્વા સદ્દહન્તા અનુમિનન્તા તથા આહંસુ.

જાતમત્તસ્સેવ બોધિસત્તસ્સ ઠાનાદીનિ યેસં વિસેસાધિગમાનં પુબ્બનિમિત્તભૂતાનીતિ તે નિદ્ધારેત્વા દસ્સેન્તો, "**એત્થ ચા**"તિઆદિમાહ. તત્થ **પતિટ્ઠાનં ચતુઇદ્ધિપાદપટિલાભસ્સ પુબ્બનિમિત્તં** ઇદ્ધિપાદવસેન લોકુત્તરધમ્મેસુ સુપ્પતિટ્ઠિતભાવસમિજ્ઝનતો. **ઉત્તરાભિમુખભાવો** લોકસ્સ ઉત્તરણવસેન **ગમનસ્સ પુબ્બનિમિત્તં**. **સત્તપદગમનં** સત્તબોજ્ઝઙ્ગાદિગમનસ્સ **પુબ્બનિમિત્તં**, વિસુદ્ધછત્તધારણં સુવિસુદ્ધવિમુત્તિછત્તધારણસ્સ **પુબ્બનિમિત્તં**, **પઞ્ચરાજકકુધભણ્ડાનિ** પઞ્ચવિધવિમુત્તિગુણપરિવારતાય **પુબ્બનિમિત્તં**, **અનાવટદિસાનુવિલોકનં** અનાવટઞાણતાય **પુબ્બનિમિત્તં**, "અગ્ગોહમસ્મી"તિઆદિવચનં **અપ્પટિવત્તિયધમ્મચક્કપવત્તનસ્સ પુબ્બનિમિત્તં**; **અયમન્તિમા જાતી**તિ આયતિં જાતિયા અભાવકિત્તના **અનુપાદિ...પે૦... પુબ્બનિમિત્તન્તિ વેદિતબ્બં**; તસ્સ તસ્સ અનાગતે

લદ્ધબ્બવિસેસસ્સ તં તં નિમિત્તં અબ્યભિચારીનિમિત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. **ન આગતો**તિ ઇમસ્મિં સુત્તે અઞ્ઞત્થ ચ વક્ખમાનાય અનુપુબ્બિયા અનાગતતં સન્ધાય વુત્તં. **આહરિત્વા**તિ તસ્મિં તસ્મિં સુત્તે અટ્ઠકથાસુ ચ આગતનયેન આહરિત્વા દીપેતબ્બો.

દસસહસ્સિલોકધાતુ કમ્પીતિ પન ઇદં સતિપિ ઇધ પાળિયં આગતત્તે વક્ખમાનાનમચ્છરિયાનં મૂલભૂતં દસ્સેતું વુત્તં, એવં અઞ્ઞમ્પીદિસં દટ્ઠબ્બં. **તન્તિ બદ્ધા વીણા, ચમ્મબદ્ધા ભેરિયો**તિ પઞ્ચઙ્ગિકતૂરિયસ્સ નિદસ્સનમત્તં, ચ-સદ્દેન વા ઇતરેસમ્પિ સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. **ભિજ્જિંસૂ**તિ પાદેસુ બદ્ધટ્ઠાનેસુયેવ ભિજ્જિંસુ. **વિગચ્છિંસૂ**તિ વૂપસમિંસુ. **સકતેજોભાસિતાની**તિ અતિવિય સમુજ્જલાય અત્તનો પભાય ઓભાસિતાનિ અહેસું. **ન પવત્તી**તિ ન સન્દી. **વાતો ન વાયી**તિ ખરો વાતો ન વાયિ, મુદુસુખો પન સત્તાનં સુખાવહો વાયિ. **પથવીગતા અહેસું** ઉચ્ચટ્ઠાને ઠાતું અવિસહન્તા. **ઉતુસમ્પન્નો**તિ અનુણ્હાસીતતાસઙ્ખાતેન ઉતુના સમ્પન્નો. વામહત્થં ઉરે ઠપેત્વા દક્ખિણેન પુથુપાણિના હત્થતાળનેન સદ્દકરણં **અપ્ફોટનં**. મુખેન ઉસ્સેળનં સદ્દમુઞ્ચનં **સેળનં**. **એકદ્ધજમાલા અહોસી**તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો. તેન વિચિત્તપુપ્ફસુગન્ધપુપ્ફવસ્સદેવા વસ્સિંસુ, સૂરિયે દિબ્બમાને એવ તારકા ઓભાસિંસુ, અચ્છં વિપ્પસન્નં ઉદકં પથવિતો ઉબ્ભિજ્જિ, બિલાસયા દરિસયા તિરચ્છાના આસયતો નિક્ખમિંસુ; રાગદોસમોહાપિ તનુ ભવિંસુ, પથવિયં રજો વૂપસમિ, અનિટ્ઠગન્ધો વિગચ્છિ, દિબ્બગન્ધો વાયિ, રૂપિનો દેવા સરૂપેનેવ મનુસ્સાનં આપાથમગમંસુ , સત્તાનં ચુતુપપાતા નાહેસુન્તિ ઇમેસં સઙ્ગહો દટ્ઠબ્બો. યાનિ મહાભિનીહારસમયે ઉપ્પન્નાનિ દ્વત્તિંસ પુબ્બનિમિત્તાનિ, તાનિ અનવસેસાનિ તદા અહેસુન્તિ.

તત્રાપીતિ તેસુપિ પથવિકમ્પાદીસુ એવં પુબ્બનિમિત્તભાવો વેદિતબ્બો, ન કેવલં સમ્પતિજાતસ્સ ઠાનાદીસુ એવાતિ અધિપ્પાયો. **સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણપટિલાભસ્સ પુબ્બનિમિત્તં** સબ્બસ્સ ઞેય્યસ્સ તિત્થકરમતસ્સ ચ ચાલનતો. કેનચિ અનુસ્સાહિતાનંયેવ ઇમસ્મિંયેવ એકચક્કવાળે સન્નિપાતો, કેનચિ અનુસ્સાહિતાનંયેવ એકપ્પહારેનેવ સન્નિપતિત્વા **ધમ્મપટિગ્ગણ્હનસ્સ પુબ્બનિમિત્તં, પઠમં દેવતાનં પટિગ્ગહણં** દિબ્બવિહારપટિલાભસ્સ, પચ્છા મનુસ્સાનં પટિગ્ગહણં તત્થેવ ઠાનસ્સ નિચ્ચલસભાવતો **આનેઞ્જવિહારપટિલાભસ્સ પુબ્બનિમિત્તં**. વીણાનં સયં વજ્જનં પરૂપદેસેન વિના સયમેવ **અનુપુબ્બવિહારપટિલાભસ્સ પુબ્બનિમિત્તં**. ભેરીનં વજ્જનં ચક્કવાળપરિયન્તાય પરિસાય પવેદનસમત્થસ્સ **ધમ્મભેરિયા અનુસાવનસ્સ** અમતદુન્દુભિઘોસનસ્સ **પુબ્બનિમિત્તં. અન્દુબન્ધનાદીનં છેદો** માનવિનિબન્ધછેદનસ્સ **પુબ્બનિમિત્તં; સુપટ્ટનસમ્પાપુણનં** અત્થાદિ અનુરૂપં અત્થાદીસુ ઞાણસ્સ ભેદાધિગમસ્સ **પુબ્બનિમિત્તં**.

નિબ્બાનરસેનાતિ કિલેસાનં નિબ્બાયનરસેન. **એકરસભાવસ્સા**તિ સાસનસ્સ સબ્બત્થ એકરસભાવસ્સ. વાતસ્સ અવાયનં કિસ્સ પુબ્બનિમિત્તન્તિ આહ “**દ્વાસટ્ઠિદિટ્ઠિગતભિન્દનસ્સા**”તિ. આકાસાદિઅપ્પતિટ્ઠવિસમચઞ્ચલટ્ઠાનં પહાય **સકુણાનં પથવીગમનં** તાદિસં મિચ્છાગાહં પહાય સત્તાનં **પાણેહિ** રતનત્તય**સરણગમનસ્સ પુબ્બનિમિત્તં. દેવતાનં અપ્ફોટનાદીહિ કીળનં** પમોદનુપ્પત્તિ**ઉદાનસ્સ** ભવવન્તગમનેન ધમ્મસભાવબોધનેન ચ પમોદવિભાવનસ્સ **પુબ્બનિમિત્તં. ધમ્મવેગવસ્સનસ્સા**તિ દેસનાઞાણવેગેન ધમ્મામતસ્સ વસ્સનસ્સ **પુબ્બનિમિત્તં**. કાયગતાસતિવસેન લદ્ધજ્ઝાનં પાદકં કત્વા ઉપ્પાદિતમગ્ગફલસુખાનુભવો **કાયગતાસતિઅમતપટિલાભો**, તસ્સ પન કાયસ્સપિ અતપ્પકસુખાવહત્તા **ખુદાપિપાસાપીળનાભાવો** પુબ્બનિમિત્તં વુત્તો. **અરિયદ્ધજમાલામાલિતાયા**તિ સદેવકસ્સ લોકસ્સ અરિયમગ્ગબોજ્ઝઙ્ગધજમાલાહિ માલિતભાવસ્સ **પુબ્બનિમિત્તં**. યં પનેત્થ અનુદ્ધટં, તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

એત્થાતિ ‘‘સમ્પતિજાતો’’તિઆદિના આગતે ઇમસ્મિં ઠાને. **વિસ્સજ્જિતોવ,** તસ્મા અમ્હેહિ ઇધ અપુબ્બં વત્તબ્બં નત્થીતિ અધિપ્પાયો. તદા પથવિયં ગચ્છન્તોપિ મહાસત્તો આકાસેન ગચ્છન્તો વિય મહાજનસ્સ ઉપટ્ઠાસીતિ અયમેત્થ નિયતિ ધમ્મનિયામો બોધિસત્તાનં ધમ્મતાતિ ઇદં **નિયતિવાદવસેન** કથનં. ‘‘પુબ્બે પુરિમજાતીસુ તાદિસસ્સ પુઞ્ઞસમ્ભારકમ્મસ્સ કતત્તા ઉપચિતત્તા મહાજનસ્સ તથા ઉપટ્ઠાસી’’તિ ઇદં **પુબ્બેકતકમ્મવાદવસેન** કથનં. ઇમેસં સત્તાનં ઉપરિ ઈસનસીલતાય યથાસકં કમ્મમેવ ઇસ્સરો નામ, તસ્સ નિમ્માનં અત્તનો ફલસ્સ નિબ્બત્તનં, મહાપુરિસોપિ સદેવકં લોકં અભિભવિતું સમત્થેન ઉળારેન પુઞ્ઞકમ્મુના નિબ્બત્તિતો તેન ઇસ્સરેન નિમ્મિતો નામ, તસ્સ ચાયં નિમ્માનવિસેસો, યદિદં મહાનુભાવતા. યાય મહાજનસ્સ તથા ઉપટ્ઠાસીતિ ઇદં **ઇસ્સરનિમ્માનવાદવસેન** કથનં. **એવં તં તં બહું વત્વા** કિં ઇમાય પરિયાયકથાયાતિ **અવસાને** ઉજુકમેવ એવં **બ્યાકાસિ**. સમ્પતિજાતો પથવિયં કથં પદસા ગચ્છતિ, એવંમહાનુભાવો આકાસેન મઞ્ઞે ગચ્છતીતિ પરિકપ્પનસ્સ વસેન **આકાસેન ગચ્છન્તો વિય અહોસિ**. સીઘતરં પન સત્તપદવીતિહારેન ગતત્તા દિસ્સમાનરૂપોપિ **મહાજનસ્સ અદિસ્સમાનો વિય અહોસિ**. અચેલકભાવો ખુદ્દકસરીરતા ચ તાદિસસ્સ ઇરિયાપથસ્સ અનનુચ્છવિકાતિ કમ્માનુભાવસઞ્જનિતપાટિહારિયવસેન **અલઙ્કારપટિયત્તો વિય; સોળસવસ્સુદ્દેસિકો વિય ચ મહાજનસ્સ ઉપટ્ઠાસી**તિ વેદિતબ્બં; બુદ્ધભાવાનુચ્છવિકસ્સ બોધિસત્તાનુભાવસ્સ યાથાવતો પવેદિતત્તા **બુદ્ધેન વિય…પે॰… અત્તમના અહોસિ**.

પાકટા હુત્વાતિ વિભૂતા હુત્વા. બુદ્ધાનં યે યે સઙ્ખારે વવત્થપેતુકામા, તે તે ઉપ્પાદક્ખણેપિ સબ્બસો સુપ્પટિવિદિતા સુપાકટા હત્થતલે આમલકં વિય સુટ્ઠુ વિભૂતા એવ હુત્વા ઉપટ્ઠહન્તિ. તેનાહ **‘‘યથા હી’’**તિઆદિ. **અનોકાસગતે**તિ પરિગ્ગહસ્સ અનોકાસકાલે પવત્તે. **નિપ્પદેસે**તિ નિરવસેસે. **ઓકાસપ્પત્તે**તિ ઠાનગમનાદિકાલે ઉપ્પન્ને, તે હિ સમ્મસનસ્સ યોગ્યકાલે ઉપ્પત્તિયા ઓકાસપ્પત્તાતિ અધિપ્પાયો. **સત્તદિવસબ્ભન્તરે**તિ ઇદં બુદ્ધાનં પાકતિકસમ્મસનવસેન વુત્તં, આકઙ્ખન્તા પન તે યદા કદાચિ ઉપ્પન્નસઙ્ખારે સમ્મસન્તિયેવ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

અચ્છરિયબ્ભુતસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૪. બાકુલસુત્તવણ્ણના

૨૦૯. યથા ‘‘દ્વત્તિંસા’’તિ વત્તબ્બે દ્વિ-સદ્દસ્સ બા-આદેસં કત્વા **બાત્તિંસા**તિ વુચ્ચતિ, એવં એત્થ બા-કારાદેસં કત્વા બાકુલોતિ સમઞ્ઞા અહોસિ, સાયં તસ્સ અન્વત્થસઞ્ઞાતિ દસ્સેતું, **‘‘તસ્સ હી’’**તિઆદિ વુત્તં. **સીસં ન્હાપેત્વા**તિ મઙ્ગલત્થં મહાગઙ્ગાય સીસં ન્હાપેત્વા. **નિમુજ્જનવસેના**તિ જણ્ણુપમાણે ઉદકે થોકંયેવ નિમુજ્જનવસેન. **છડ્ડેત્વા પલાતા** મરણભયતજ્જિતા. **પહરિયમાના મરન્તિ**, ન જાલેન બન્ધિતમત્તેન. **દારકસ્સ તેજેના**તિ દારકસ્સ પુઞ્ઞતેજેન. **નીહટમત્તોવ મતો**, તસ્સ મરણત્થં ઉપક્કમો ન કતો, યેન ઉપક્કમેન દારકસ્સ બાધો સિયા. તન્તિ મચ્છં. **સકલમેવા**તિ પરિપુણ્ણાવયવમેવ.

ન કેલાયતીતિ ન મમાયતિ કિસ્મિઞ્ચિ ન મઞ્ઞતિ. દારકસ્સ પુઞ્ઞતેજેન **પિટ્ઠિતો ફાલેન્તી**. **દારકં લભતી**તિ ઉગ્ઘોસનવસેન ભેરિં ચરાપેત્વા. **પવત્તિં આચિક્ખિ**, અત્તનો પુત્તભાવં કથેસિ. **કુચ્છિયા ધારિતત્તા અમાતા કાતું ન સક્કા** જનનીભાવતો. **મચ્છં ગણ્હન્તાપી**તિ મચ્છં કિણિત્વા ગણ્હન્તાપિ. તથા ગણ્હન્તા ચ તપ્પરિયાપન્નં સબ્બં ગણ્હાતિ નામાતિ આહ – **‘‘વક્કયકનાદીનિ બહિ કત્વા ગણ્હન્તા નામ નત્થી’’**તિ. **અયમ્પિ અમાતા કાતું ન સક્કા** સામિકભાવતો. **દારકો ઉભિન્નમ્પિ કુલાનં દાયાદો હોતુ** દ્વિન્નં પુત્તભાવતો.

અસીતિમેતિ જાતિયા અસીતિમે વસ્સે. પબ્બજ્જામત્તેન કિલેસાનં અસમુચ્છિજ્જનતો વીતિક્કમિતું કામસઞ્ઞા ઉપ્પન્નપુબ્બાતિ પુચ્છા પન પુચ્છિતબ્બા. તેનાહ – ''એવઞ્ચ ખો મં, આવુસો કસ્સપ, પુચ્છિતબ્બ''ન્તિ.

૨૧૦. **નિયમેત્વા**તિ તં તંવારે સેસવારેન નિયમેત્વા. **કમ્મપથભેદકો**તિ કમ્મપથવિસેસકરો. તત્થ કામવિતક્કો યથા કાયવચીદ્વારેસુ ચોપનપ્પત્તો કમ્મપથપ્પત્તો નામ હોતિ; મનોદ્વારે પરભણ્ડસ્સ અત્તનો પરિણામનવસેન પવત્તઅભિજ્ઝાસહગતો; એવં કામસઞ્ઞાતિ, તથા બ્યાપાદવિહિંસાવિતક્કસઞ્ઞાતિ **થેરો**, ''**ઉભયમ્પેતં કમ્મપથભેદકમેવા**''**તિ આહ**. કમ્મપથં અપ્પત્તં સઞ્ઞં સન્ધાય, ''સઞ્ઞા ઉપ્પન્નમત્તાવા''તિ વુચ્ચમાને વિતક્કિતમ્પિ સમાનં કમ્મપથં અપ્પત્તમેવ, ઉભયસ્સ પન વસેન સુત્તપદં પવત્તન્તિ થેરસ્સ અધિપ્પાયો.

૨૧૧. **આયૂહનકમ્મ**ન્તિ અત્તના આયૂહિતબ્બકમ્મં. **લોમકિલિટ્ઠાની**તિ કિલિટ્ઠલોમાનિ, કિલિટ્ઠંસૂનીતિ અત્થો. કિમેવં ભોગેસુ પરનિમ્મિતભવે વસવત્તિદેવાનં વિય સબ્બસો આયૂહનકમ્મેન વિના અઞ્ઞસ્સપિ પબ્બજિતસ્સ પચ્ચયલાભો દિટ્ઠપુબ્બો સુતપુબ્બોતિ આહ ''**અનચ્છરિયઞ્ચેત**''ન્તિ. કુલૂપકથેરાનમેતં કમ્મં, થેરો પન કદાચિપિ કુલૂપકો નાહોસિ.

ગદ્દુહનમત્તન્તિ ગોદુહનમત્તકાલં. ઇધ પન સકલો ગોદુહનો અધિપ્પેતોતિ દસ્સેન્તો, ''**ગાવિં...પે૰... કાલમત્તમ્પી**''તિ આહ. **નિબન્ધી**તિ નિબદ્ધદાતબ્બં કત્વા ઠપેસિ.

સકિલેસપુગ્ગલસ્સ અસેરિભાવકરણેન રણેન સદિસતાય **રણો**, સંકિલેસો. **અઞ્ઞા ઉદપાદીતિ પનાહ**, તસ્મા અરહત્તં ન પટિઞ્ઞાતન્તિ દસ્સેતિ. નનુ તથા વચનં પટિજાનનં વિય હોતીતિ આહ ''**અપિચા**''તિઆદિ.

૨૧૨. અવાપુરતિ દ્વારં એતેનાતિ **અવાપુરણં**. પઠમસઙ્ગહતો પચ્છા દેસિતત્તા **દુતિયસઙ્ગહે સઙ્ગિતં**. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

બાકુલસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૫. દન્તભૂમિસુત્તવણ્ણના

૨૧૩. **કુસેય્યા**તિ ઞાણકુસના નામ અધિપ્પેતા, તસ્મા **લભેય્યા**તિ અધિગચ્છેય્ય. **એવં પટિપન્નો**તિ, ''અપ્પમત્તો આતાપી પહિતત્તો''તિ વુત્તપ્પકારેન પટિપન્નો. **અજાનનકોટ્ઠાસેયેવા**તિ અવધારણેન અત્તનિ કતં દોસારોપનં નિવત્તેતિ.

૨૧૪. **અપ્પનાઉપચાર**ન્તિ અપ્પનઞ્ચેવ ઉપચારઞ્ચ પાપેત્વા કથેસીતિ અત્થં વદન્તિ, અપ્પનાસહિતો પન ઉપચારો અપ્પનાઉપચારો, તં પાપેત્વા કથેસીતિ અત્થો.

નિક્ખમતીતિ નિક્ખમો, અવગ્ગાહકામતો નિક્ખમનં નિક્ખમો એવ **નેક્ખમ્મો**, પઠમજ્ઝાનાદિ. સતિ કિલેસકામે અત્તનો ઉપહારં ઉપચારેત્વા અસ્સાદેત્વા પરિભુઞ્જતિ નામાતિ આહ – ''**દુવિધેપિ કામે પરિભુઞ્જમાનો**''તિ. **દુવિધેપી**તિ હીનપણીતાદિવસેન દુવિધે.

૨૧૫. કૂટાકારન્તિ ગાળ્હસાઠેય્યં અપ્પતિરૂપે ઠાને ખન્ધગતપાતનાદિ. **દન્તગમનન્તિ** દન્તેહિ નિબ્બિસેવનેહિ ગન્ધબ્બગતિં. **પત્તબ્બં ભૂમિન્તિ** સમ્માકિરિયાય લદ્ધબ્બસમ્પત્તિં.

૨૧૬. બ્યતિહરણવસેન લઙ્ઘકં **વિલઙ્ઘકં,** અઞ્ઞમઞ્ઞહત્થગ્ગહણં. તેનાહ – ''**હત્થેન હત્થં ગહેત્વા**''તિ.

૨૧૭. ગહેતું સમત્થોતિ ગણિકારહત્થિનીહિ ઉપલાપેત્વા અરઞ્ઞહત્થિં વચનવસેન ગહેતું સમત્થો. **અતિપસ્સિત્વા** અતિટ્ઠાનવસેન પસ્સિત્વા. **એત્થગેધાતિ** એતસ્મિં અરઞ્ઞે નાગવને પવત્તગેધા. **સુખાયતીતિ** સુખં અયતિ પવત્તેતિ, ''સુખં હરતી''તિ વા પાઠો. **ડિણ્ડિમો** આનકો. **નિહિતસબ્બવઙ્કદોસોતિ** અપગતસબ્બસાઠેય્યદોસો. **અપનીતકસાવોતિ** અપેતસારમ્ભકસાવો.

૨૧૯. પઞ્ચકામગુણનિસ્સિતસીલાનન્તિ અકુસલાનં. **ગેહસ્સિતસીલાનન્તિ** વા વટ્ટસન્નિસ્સિતસીલાનં.

૨૨૨. એસ નયો સબ્બત્થાતિ, ''મજ્ઝિમો, દહરો''તિ આગતેસુ ઉપમાવારેસુ, ''થેરો''તિઆદિના આગતેસુ ઉપમેય્યવારેસૂતિ પઞ્ચસુ સંકિલેસપક્ખિયેસુ વારેસુ એસ યથાવુત્તોવ નયોતિ વેદિતબ્બો. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

દન્તભૂમિસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૬. ભૂમિજસુત્તવણ્ણના

૨૨૩. આસઞ્ચેપિ કરિત્વાતિ, ''ઇમિનાહં બ્રહ્મચરિયેન દેવો વા ભવેય્યં દેવઞ્ઞતરો વા, દુક્ખતો વા મુચ્ચેય્ય''ન્તિ પત્થનં કત્વા ચેપિ ચરન્તિ, **અભબ્બા ફલસ્સ અધિગમાય** તણ્હાય બ્રહ્મચરિયસ્સ વિદૂસિતત્તાતિ અધિપ્પાયો. **અનાસઞ્ચેપિ કરિત્વાતિ** વુત્તનયેન પત્થનં અકત્વા. **અભબ્બા ફલસ્સ અધિગમાય** અનિયમિતભાવતો. પણિધાનવસેન હિ પુઞ્ઞફલં નિયતં નામ હોતિ, તદભાવતો કતં પુઞ્ઞં ન લભતીતિ અધિપ્પાયો. તતિયપક્ખે ઉભયટ્ઠાનેહિ વુત્તં, ચતુત્થપક્ખો સમ્માવતારો ઇતિ ચતુકોટિકો પઞ્હો જાલવસેન આહટો, તત્થ આસા નામ પત્થના, મિચ્છાગાહસ્મિં સતિ ન વિપચ્ચતિ, સમ્માગાહસ્મિં સતિ વિપચ્ચતિ, ઉભયથાપિ ઉભયાપેક્ખાનામ, યો મિચ્છત્તધમ્મે પુરક્ખત્વા બ્રહ્મચરિયં ચરતિ, તસ્સ યથાધિપ્પાયફલં સમિજ્ઝતીતિ ન વત્તબ્બં અયોનિસો બ્રહ્મચરિયસ્સ ચિણ્ણત્તા; યો પન સમ્મત્તં પુરક્ખત્વા બ્રહ્મચરિયં ચરતિ, તસ્સ યથાધિપ્પાયં બ્રહ્મચરિયફલં ન સમિજ્ઝતીતિ ન વત્તબ્બં યોનિસો બ્રહ્મચરિયસ્સ ચિણ્ણત્તા. તેન વુત્તં – ''**આસઞ્ચેપિ કરિત્વા અયોનિસો બ્રહ્મચરિયં ચરન્તી**''તિઆદિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ભૂમિજસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૭. અનુરુદ્ધસુત્તવણ્ણના

૨૩૦. ઉપસઙ્કમિત્વા એવમાહંસૂતિ વુત્તં ઉપસઙ્કમનકારણં દસ્સેન્તો, ''**તસ્સ ઉપાસકસ્સ અફાસુકકાલો અહોસી**''તિ આહ. **અવિરાધિતન્તિ** અવિરજ્ઝનકં. યદિ વા તે ધમ્મા નાનત્થા, યદિ વા એકત્થા, યં તત્થ અવિરજ્ઝનકં, તં તંયેવ પટિભાતૂતિ યોજના. **ઝાનમેવાતિ** અપ્પમાણજ્ઝાનમેવ, ''ચેતોવિમુત્તી''તિ પન વુત્તત્તા **ચિત્તેકગ્ગતાયેવ એવં વુચ્ચતીતિ** ઉપાસકસ્સ અધિપ્પાયો.

૨૩૧. યાવતા મજ્ઝન્હિકે કાલે છાયા ફરતિ, નિવાતે પણ્ણાનિ પતન્તિ, એત્તાવતા ''**રુક્ખમૂલ**''ન્તિ વુચ્ચતીતિ એવં વુત્તં **એકરુક્ખમૂલપ્પમાણટ્ઠાનં**. **કસિણનિમિત્તેન ઓત્થરિત્વા**તિ કસિણારમ્મણં ઝાનં સમાપજ્જન્તો **તસ્મિં કસિણ...પે॰... વિહરતી**તિ વુત્તો. **આભોગો નત્થિ** ઝાનક્ખણે. કામં સમાપત્તિક્ખણે આભોગો નત્થિ તતો પન પુબ્બે વા સિયા સો આભોગો, તમ્પિ સન્ધાય મહગ્ગતન્તિ કેચિ. ઇદાનિ તાસં ચેતોવિમુત્તીનં સતિપિ કેનચિ વિસેસેન અભેદે વિસયાદિતો લબ્ભમાનભેદં દસ્સેતું, ''**એત્થા**''તિઆદિ વુત્તં. **નિમિત્તં ન વડ્ઢતિ** વડ્ઢેતબ્બસ્સ નિમિત્તસ્સેવ અભાવતો. પથવીકસિણાદીનં વિય આકાસભાવનાય **ઉગ્ઘાટનં ન જાયતિ**. **તાનિ ઝાનાની**તિ બ્રહ્મવિહારજ્ઝાનાનિ. ચુદ્દસવિધેન પરિદમનાભાવતો **અભિઞ્ઞાનં પાદકાનિ ન હોન્તિ**. નિમિત્તુગ્ઘાટસ્સેવ અભાવતો અરૂપજ્ઝાનાનં અનધિટ્ઠાનતાય **નિરોધસ્સ પાદકાનિ ન હોન્તી**તિ. કમ્મવટ્ટભાવેન કિલેસવટ્ટવિપાકવટ્ટાનં તિણ્ણં વટ્ટાનં પચ્ચયભાવો **વટ્ટપાદકતા**. ઉપપજ્જનવસેનેવ તં તં ભવં ઓક્કમતિ એતેહીતિ **ભવોક્કમનાનિ**. દુતિયનયસ્સ વુત્તવિપરિયાયેન અત્થો વેદિતબ્બો. ઉગ્ઘાટનસ્સ લબ્ભનતો અરૂપજ્ઝાનોપરિ સમતિક્કમો હોતીતિ અયમેવ વિસેસો. **એવન્તિ** યથાવુત્તેન નિમિત્તાવડ્ઢનનિમિત્તવડ્ઢનાદિપ્પકારેન. **નાનત્થા**તિ નાનાસભાવા. **એવન્તિ** અપ્પમાણમહગ્ગતસદ્દવચનીયતાય **નાનાબ્યઞ્જના**. કામઞ્ચેત્થ અપ્પમાણસમાપત્તિતોપિ નીહરિત્વા વક્ખમાનભવૂપપત્તિકારણં દસ્સેતું સક્કા, અટ્ઠકથાયં પન કસિણઝાનતોવ નીહરિત્વા યોજના કતાતિ તથા વુત્તં. અથ વા મહગ્ગતગહણેનેત્થ અપ્પમાણાતિ વુત્તબ્રહ્મવિહારાનમ્પિ સઙ્ગહો વેદિતબ્બો તસ્સા સમઞ્ઞાય ઉભયેસમ્પિ સાધારણભાવતો.

૨૩૨. એવં વુત્તોતિ અસતિપિ તથારૂપે આભોગે ''પરિત્તાભાતિ ફરિત્વા અધિમુચ્ચિત્વા વિહરતી''તિ વુત્તો. અપ્પમાણં કત્વા કસિણં વડ્ઢેન્તસ્સ કસિણવડ્ઢનવસેન બહુલીકારસમ્ભવતો સિયા ઝાનસ્સ બલવતરતા, તદભાવે ચ દુબ્બલતા, આચિણ્ણવસિતાય પન પચ્ચનીકધમ્માનં સમ્મા અપરિસોધને વત્તબ્બમેવ નત્થીતિ પઞ્ચહાકારેહિ ઝાનસ્સ અપ્પગુણતં દસ્સેન્તો, ''**સુપ્પમત્તે વા**''તિઆદિમાહ. ઝાનસ્સ અપ્પાનુભાવતાય એવ તન્નિમિત્તા પભાપિ અપ્પતરા અપરિસુદ્ધાવ હોતીતિ આહ – ''**વણ્ણો...પે॰... સંકિલિટ્ઠો ચા**''તિ. દુતિયનયો વુત્તવિપરિયાયેન વેદિતબ્બો. તત્થાપિ કસિણસ્સ પરિત્તભાવેન વણ્ણસ્સ પરિત્તતા, પરિત્તારમ્મણાય અનુરૂપતાય વા નિમિત્તં પભામણ્ડલકમ્પિ પરિત્તમેવ સિયાતિ અધિપ્પાયો. **વિપુલપરિકમ્મ**ન્તિ વિપુલભાવેન પરિકમ્મં. સેસં તતિયચતુત્થનયેસુ વત્તબ્બં પઠમદુતિયનયેસુ વુત્તસદિસમેવ.

વણ્ણનાનત્તન્તિ યદિ પીતં યદિ લોહિતં યદિ વા ઓદાતન્તિ સરીરવણ્ણનાનત્તં. **આભાનાનત્ત**ન્તિ પરિત્તવિપુલતાવસેન પભાય નાનત્તં. **અચ્ચિનાનત્ત**ન્તિ તેજોધાતુસ્સ દીઘાદિવસેન વેમત્તતા. **અભિનિવિસન્તી**તિ અભિરતિવસેન નિવિસન્તિ નિસીદન્તિ તિટ્ઠન્તિ. તેનાહ ''**વસન્તી**''તિ.

૨૩૪. આભન્તિ દિબ્બન્તીતિ **આભા**તિ આહ ''**આભાસમ્પન્ના**''તિ. **તદઙ્ગેના**તિ વા તસ્સા પરિત્તતાય અપ્પમાણતાય ચ આભાકારણં, તં પન અત્થતો ભવૂપપત્તિકારણમેવાતિ આહ – ''**તસ્સા ભવૂપપત્તિયા અઙ્ગેના**''તિ. **કાયાલસિયભાવો** તન્દીઆદીનં હેતુભૂતા કાયસ્સ વિત્થાયિતતા.

૨૩૫. પારમિયોતિ મહાસાવકસંવત્તનિકા સાવકપારમિયો પૂરેન્તો. **બ્રહ્મલોકે**તિ બ્રહ્મત્તભાવે, બ્રહ્મલોકે વા ઉપ્પત્તિં પટિલભિ, **વુત્તમ્પિ ચેતં** થેરગાથાસુ. **અવોકિણ્ણ**ન્તિ અઞ્ઞેહિ અસમ્મિસ્સન્તિ અત્થો. **પુબ્બે સઞ્ચરિત**ન્તિ અતીતભવેસુ જાતિવસેન સઞ્ચરણં મમ, સઞ્ચરિતન્તિ તં મમસ્સાતિ અત્થો. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

અનુરુદ્ધસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૮. ઉપક્કિલેસસુત્તવણ્ણના

૨૩૬. **તસ્મા**તિ અત્થકામત્તા એવમાહ, ન ભગવતો વચનં અનાદિયન્તો. યે પન તદા સત્થુવચનં ન ગણ્હિંસુ, તે કિઞ્ચિ અવત્વા તુણ્હીભૂતા મઙ્કુભૂતા અહંસુ, તસ્મા ઉભયેસમ્પિ સત્થરિ અગારવપટિપત્તિ નાહોસિ.

યેનપિ જનેન ન દિટ્ઠોતિ યેન ઉભયજનેન અઞ્ઞવિહિતતાય કુટ્ટકવાટાદિઅન્તરિકતાય વા ન દિટ્ઠો. **દમનત્થ**ન્તિ તેહિ ઉપાસકેહિ નિમ્મદભાવં આપાદિતાનં તેસં ભિક્ખૂનં દમનત્થં. **ઠપયિંસૂ**તિ યો ઇમેસં ભિક્ખૂનં દેતિ, તસ્સ સતં દણ્ડોતિ, સહસ્સન્તિ ચ વદન્તિ.

૨૩૭. વગ્ગભાવેનેવ (સારત્થ॰ ટી॰ મહાવગ્ગો ૩.૪૬૪) નાનાસદ્દો અસ્સાતિ **પુથુસદ્દો. સમજનો**તિ ભણ્ડને સમજ્ઝાસયો જનો. બાલલક્ખણે ઠિતોપિ ‘‘અહં બાલો’’તિ ન મઞ્ઞતિ. ભિય્યો ચાતિ અત્તનો બાલભાવસ્સ અજાનનતોપિ ભિય્યો ચ ભણ્ડનસ્સ ઉપરિ ફોટો વિય સઙ્ઘભેદસ્સ અત્તનો કારણભાવમ્પિ ઉપ્પજ્જમાનં **ન મઞ્ઞિ** નઞ્ઞાસિ.

કલહવસેન પવત્તવાચાયેવ ગોચરો એતેસન્તિ **વાચાગોચરા** હુત્વા. **મુખાયામ**ન્તિ વિવાદવસેન મુખં આયમેત્વા ભાણિનો. **ન તં જાનન્તી**તિ તં કલહં ન જાનન્તિ. કલહં કરોન્તો ચ તં ન જાનન્તો નામ નત્થિ. યથા પન ન જાનન્તિ, તં દસ્સેતું આહ – ‘‘**એવં સાદીનવો અય**’’ન્તિ. અયં કલહો નામ અત્તનો પરેસઞ્ચ અત્થજાપનતો અનત્થુપ્પાદનતો દિટ્ઠેવ ધમ્મે સમ્પરાયે ચ **સાદીનવો**, સદોસોતિ અત્થો.

ઉપનય્હન્તીતિ ઉપનાહવસેન અનુબન્ધન્તિ. **પોરાણો**તિ પુરિમેહિ બુદ્ધાદીહિ આચિણ્ણસમાચિણ્ણતાય પુરાતનો.

ન જાનન્તીતિ અનિચ્ચસઞ્ઞં ન પચ્ચુપટ્ઠાપેન્તિ.

તથા પવત્તવેરાનન્તિ અટ્ઠિછિન્નાદિભાવં નિસ્સાય ઉપનયવસેન ચિરકાલં પવત્તવેરાનં.

બાલસહાયતાય ઇમે ભિક્ખૂ કલહપસુતા, પણ્ડિતસહાયાનં પન ઇદં ન સિયાતિ **પણ્ડિતસહાયસ્સ બાલસહાયસ્સ ચ વણ્ણાવણ્ણદીપનત્થં** વુત્તા. સીહબ્યગ્ઘાદિકે **પાકટપરિસ્સયે** રાગદોસાદિકે **પટિચ્છન્નપરિસ્સયે ચ અભિભવિત્વા**.

માતઙ્ગો અરઞ્ઞે **માતઙ્ગરઞ્ઞે**તિ સરલોપેન સન્ધિ. માતઙ્ગસદ્દેનેવ હત્થિભાવસ્સ વુત્તત્તા નાગવચનં તસ્સ મહત્તવિભાવનત્થન્તિ આહ – ‘‘**નાગોતિ મહન્તાધિવચનમેત**’’ન્તિ. મહન્તપરિયાયોપિ હિ નાગ-સદ્દો હોતિ ‘‘એવં નાગસ્સ નાગેન, ઈસાદન્તસ્સ હત્થિનો’’તિઆદીસુ (ઉદા॰ ૩૫; મહાવ॰ ૪૬૭).

૨૩૮. **કિર**સદ્દો અનુસ્સવસૂચનત્થો નિપાતો. તેન અયમેત્થ સુતિપરમ્પરાતિ દસ્સેતિ. ભગવતા હિ સો આદીનવો પગેવ પરિઞ્ઞાતો, ન તેન સત્થા નિબ્બિણ્ણો હોતિ; તસ્મિં પન અન્તોવસ્સે કેચિ બુદ્ધવેનેય્યા નાહેસું; તેન અઞ્ઞત્થ ગમનં તેસં ભિક્ખૂનં દમનુપાયોતિ પાલિલેય્યકં ઉદ્દિસ્સ ગચ્છન્તો એકવિહારિં આયસ્મન્તં ભગું,

સમગ્ગવાસં વસન્તે ચ અનુરુદ્ધત્થેરાદિકે સમ્પહંસેતું અનુરુદ્ધત્થેરસ્સ ચ. ઇમં ઉપક્કિલેસોવાદં દાતું તત્થ ગતો, તસ્મા **કલહકારકે કિરસ્સા**તિ એત્થાપિ **કિર**સદ્દગ્ગહણે એસેવ નયો. **વુત્તનયમેવ** ગોસિઙ્ગસાલસુત્તે (મ॰ નિ॰ ૧.૩૨૫ આદયો).

૨૪૧. ''યથા કથં પના''તિ વુત્તપુચ્છાનં પચ્છિમભાવતો **"અત્થિ પન વોતિ પચ્છિમપુચ્છાયા"**તિ વુત્તં, ન પુન ''અત્થિ પન વો''તિ પવત્તનસ્સ પુચ્છનસ્સ અત્થિભાવતો. **સો પન** લોકુત્તરધમ્મો. **થેરાનન્તિ** અનુરુદ્ધત્થેરાદીનં નત્થિ. **પરિકમ્મોભાસં પુચ્છતી**તિ દિબ્બચક્ખુઞાણે કતાધિકારત્તા તસ્સ ઉપ્પાદનત્થં પરિકમ્મોભાસં પુચ્છતિ. **પરિકમ્મોભાસ**ન્તિ પરિકમ્મસમાધિનિબ્બત્તં ઓભાસં, ઉપચારજ્ઝાનસઞ્ઞિતં ઓભાસન્તિ અત્થો. ચતુત્થજ્ઝાનલાભી હિ દિબ્બચક્ખુપરિકમ્મત્થં ઓભાસકસિણં ભાવેત્વા ઉપચારે ઠપિતો સમાધિ પરિકમ્મસમાધિ, તત્થ ઓભાસો પરિકમ્મોભાસોતિ વુત્તો. તં સન્ધાયાહ – **"ઓભાસઞ્ચેવ સઞ્જાનામાતિ પરિકમ્મોભાસં સઞ્જાનામા"**તિ. યત્તકે હિ ઠાને દિબ્બચક્ખુના રૂપગતં દટ્ઠુકામો, તત્તકં ઠાનં ઓભાસકસિણં ફરિત્વા ઠિતો. તં ઓભાસં તત્થ ચ રૂપગતં દિબ્બચક્ખુઞાણેન પસ્સતિ, થેરા ચ તથા પટિપજ્જિંસુ. તેન વુત્તં – **"ઓભાસઞ્ચેવ સઞ્જાનામ દસ્સનઞ્ચ રૂપાન"**ન્તિ. યસ્મા પન તેસં રૂપગતં પસ્સન્તાનં પરિકમ્મવારો અતિક્કમિ, તતો ઓભાસો અન્તરધાયિ, તસ્મિં અન્તરહિતે રૂપગતમ્પિ ન પઞ્ઞાયતિ. પરિકમ્મન્તિ હિ યથાવુત્તકસિણારમ્મણં ઉપચારજ્ઝાનં, રૂપગતં પસ્સન્તાનં કસિણોભાસવસેન રૂપગતદસ્સનં, કસિણોભાસો ચ પરિકમ્મવસેનાતિ તદુભયમ્પિ પરિકમ્મસ્સ અપ્પવત્તિયા નાહોસિ, તયિદં કારણં આદિકમ્મિકભાવતો થેરા ન મઞ્ઞિંસુ, તસ્મા વુત્તં **"નપ્પટિવિજ્ઝામા"**તિ.

નિમિત્તં પટિવિજ્ઝિતબ્બન્તિ કારણં પચ્ચક્ખતો દસ્સેત્વા સુવિસુદ્ધદિબ્બચક્ખુઞાણે થેરં પતિટ્ઠાપેતુકામો સત્થા વદતિ. **કિં ન આળુલેસ્સન્તી**તિ કિં ન બ્યામોહેસ્સન્તિ, બ્યામોહેસ્સન્તિ એવાતિ અત્થો. **વિચિકિચ્છા ઉદપાદી**તિ દિબ્બચક્ખુનો યથાઉપટ્ઠિતેસુ રૂપગતેસુ અપુબ્બતાય, ''ઇદં નુ ખો રૂપગતં કિં, ઇદં નુ ખો કિ''ન્તિ મગ્ગેન અસમુચ્છિન્નત્તા વિચિકિચ્છા સંસયો ઉપ્પજ્જિ. **સમાધિ ચવી**તિ વિચિકિચ્છાય ઉપ્પન્નત્તા પરિકમ્મસમાધિ વિગચ્છિ. તતો એવ હિ પરિકમ્મોભાસોપિ અન્તરધાયિ, દિબ્બચક્ખુનાપિ રૂપં ન પસ્સિ. **ન મનસિ કરિસ્સામી**તિ મનસિકારવસેન મે રૂપાનિ ઉપટ્ઠહિંસુ, રૂપાનિ પસ્સતો વિચિકિચ્છા ઉપ્પજ્જતિ, તસ્મા ઇદાનિ કિઞ્ચિ ન મનસિ કરિસ્સામીતિ તુણ્હી અહોસિ તં પન તુણ્હીભાવપ્પત્તિં સન્ધાયાહ **"અમનસિકારો ઉદપાદી"**તિ.

તથાભૂતસ્સ અમનસિકારસ્સ અભાવં આગમ્મ **ઉપ્પિલં ઉદપાદિ. વીરિયં ગાળ્હં પગ્ગહિત**ન્તિ થિનમિદ્ધછમ્ભિતત્તાનં વૂપસમનત્થં અચ્ચારદ્ધવીરિયં અહોસિ, તેન ચિત્તે સમાધિદૂસિકા ગેહસ્સિતા બલવપીતિ ઉપ્પન્ના. તેનાહ **"ઉપ્પિલં ઉપ્પન્ન"**ન્તિ. **તતો**તિ સિથિલવીરિયત્તા. **પતમેય્યા**તિ અતિવિય ખિન્નં ભવેય્ય. તં મમાતિ પત્થનાઅભિભવનીયમનસીસેન જપ્પેતીતિ **અભિજપ્પા**, તણ્હા. નાનત્તા નાનાસભાવા સઞ્ઞા **નાનત્તસઞ્ઞા.** અતિવિય ઉપરિ કત્વા નિજ્ઝાનં પેક્ખનં **અતિનિજ્ઝાયિતત્તં.**

૨૪૩. પરિકમ્મોભાસમેવાતિ પરિકમ્મસમુટ્ઠિતં ઓભાસમેવ. **ન ચ રૂપાનિ પસ્સામી**તિ ઓભાસમનસિકારપસુતતાય દિબ્બચક્ખુના રૂપાનિ ન પસ્સામિ. **વિસયરૂપમેવા**તિ તેન ફરિત્વા ઠિતટ્ઠાનેવ દિબ્બચક્ખુનો વિસયભૂતં રૂપગતમેવ મનસિ કરોમિ.

કસિણરૂપાનં વસેનેત્થ ઓભાસસ્સ પરિત્તતાતિ આહ ‘‘**પરિત્તટ્ઠાને ઓભાસ**’’ન્તિ. **પરિત્તાનિ રૂપાની**તિ કતિપયાનિ, સા ચ નેસં પરિત્તતા ઠાનવસેનેવાતિ આહ ‘‘**પરિત્તકટ્ઠાને રૂપાની**’’તિ. ‘‘અપ્પમાણઞ્ચેવા’’તિઆદિના વુત્તો **દુતિયવારો**. ઓભાસપરિત્તતં સન્ધાય પરિકમ્મસમાધિ ‘‘પરિત્તો’’તિ વુત્તો તસ્સેવ ઓભાસસ્સ અપ્પમાણતાય અપ્પમાણસમાધીતિ વચનતો. **તસ્મિં સમયે**તિ તસ્મિં પરિત્તસમાધિનો ઉપ્પન્નસમયે. **દિબ્બચક્ખુપિ પરિત્તકં હોતિ** પરિત્તરૂપગતદસ્સનતો.

૨૪૫. **દુકતિકજ્ઝાનસમાધિ**ન્તિ ચતુક્કનયે દુકજ્ઝાનસમાધિં, પઞ્ચકનયે તિકજ્ઝાનસમાધિન્તિ યોજના. **દુકજ્ઝાનસમાધિ**ન્તિ ચતુક્કનયે તતિયચતુત્થવસેન દુકજ્ઝાનસમાધિં, પઞ્ચકનયે ચતુત્થપઞ્ચમવસેન દુકજ્ઝાનસમાધિં. **તિકચતુક્કજ્ઝાનસમાધિ**ન્તિ ચતુક્કનયે તિકજ્ઝાનસમાધિં, પઞ્ચકનયે ચતુક્કજ્ઝાનસમાધિન્તિ યોજના.

તિવિધન્તિ સપ્પીતિકવસેન તિપ્પકારં સમાધિં. **તદન્તોગધા**તિ સપ્પીતિકાદિસભાવા. કામં ભગવા પુરિમયામે પુબ્બેનિવાસાનુસ્સતિઞાણં, પચ્છિમયામે દિબ્બચક્ખુઞાણં નિબ્બત્તેન્તોપિ ઇમાનિ ઞાણાનિ ભાવેસિયેવ. વિપસ્સનાપાદકાનિ પન ઞાણાનિ સન્ધાય, ‘‘**પચ્છિમયામે**’’તિ વુત્તં, તેનાહ ‘‘**ભગવતો હી**’’તિઆદિ. **પઞ્ચમજ્ઝાનસ્સા**તિ પઞ્ચમજ્ઝાનિકસ્સ વસેન પઠમજ્ઝાનિકો **મગ્ગો નત્થિ**. **સો**તિ પઞ્ચકનયો ભગવતો લોકિયો અહોસિ. **એત**ન્તિ એતં, ‘‘સવિતક્કમ્પિ સવિચારં સમાધિં ભાવેમી’’તિઆદિવચનં. **લોકિયલોકુત્તરમિસ્સકં સન્ધાય વુત્તં**, ન ‘‘લોકિયં વા લોકુત્તરમેવ વા’’તિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવાતિ.

ઉપક્કિલેસસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૯. બાલપણ્ડિતસુત્તવણ્ણના

૨૪૬. **એતેહી**તિ દુચિન્તિતાદીહિ. એતેન લક્ખણસદ્દસ્સ કરણત્થતમાહ. **તાનેવા**તિ લક્ખણાનિ એવ. **તસ્સા**તિ બાલસ્સ. ‘‘અયં બાલો’’તિ નિમીયતિ સઞ્ઞાનીયતિ એતેહીતિ **બાલનિમિત્તાનિ**. **અપદાનં** વુચ્ચતિ વિખ્યાતં કમ્મં. **દુચિન્તિતાદીનિ** ચ બાલે વિખ્યાતાનિ, અવધારણભાવે વા, તસ્મા બાલસ્સ અપદાનાનીતિ **બાલાપદાનાનિ**. અભિજ્ઝાદીહિ દુટ્ઠં દૂસિતં ચિન્તેતીતિ **દુચિન્તિતચિન્તી**. લોભાદીહિ દુટ્ઠં ભાસિતં મુસાવાદાદિં ભાસતીતિ **દુબ્ભાસિતભાસી**. તેસં તેસંયેવ વસેન કત્તબ્બતો દુક્કટકમ્મં પાણાતિપાતાદિં કરોતીતિ **દુક્કટકમ્મકારી**. તેનાહ ‘‘**ચિન્તયન્તો**’’તિઆદિ. તાનિ ઉપનિસ્સાય જાતન્તિ તજ્જં. તતો એવ તેસં સારુપ્પં અનુરૂપન્તિ **તસ્સારુપ્પં**. તેનાહ ‘‘**તજ્જાતિક**’’ન્તિઆદિ. **કચ્છમાનાયા**તિ કથિયમાનાય.

૨૪૮. યસ્મા સત્તાનં યથૂપચિતાનિ કમ્માનિ કતોકાસાનિ તદુપટ્ઠાપિતાનિ કમ્મનિમિત્તગતિનિમિત્તાનિ મરણસ્સ આસન્નકાલે ચિત્તસ્સ આપાથં આગચ્છન્તાનિ, તદા ઓલમ્બન્તાનિ વિય અભિભવન્તાનિ વિય અજ્ઝોત્થરન્તાનિ વિય ઉપટ્ઠહન્તિ, તસ્મા વુત્તં – ‘‘**ઓલમ્બનાદિઆકારેન હિ તાનિ ઉપટ્ઠહન્તી**’’તિ. ઉપટ્ઠાનાકારો એવ તદા ચિત્તસ્સ ગોચરભાવં ગચ્છતીતિ આહ – ‘‘**તસ્મિં ઉપટ્ઠાનાકારે આપાથગતે**’’તિ.

૨૪૯. **ન સક્કાતિ ન વદતી**તિ એતેન દ્વેપિ પટિસેધા પકતિઅત્થાતિ અયમત્થો વુત્તો હોતિ. **ન સુકરા**તિ પન ઇમિના દુક્કરભાવો દીપિતો, દુક્કરઞ્ચ તાવ ઉપાયેન સક્કા કાતુન્તિ દસ્સેન્તો આહ – ‘‘**ન સુકરં પના**’’તિઆદિ.

તેનાતિ વિનિવિજ્ઝિત્વા ગમનેન અઞ્ઞમઞ્ઞં સંવિજ્ઝનેન. **અસ્સા**તિ ચોરસ્સ. **ઇતો ઉત્તરિપી**તિ મજ્ઝન્હિકસમયં સાયન્હસમયઞ્ચ સત્તિસતેન.

૨૫૦. **સઙ્ખમ્પિ ન ઉપેતી**તિ ઇમિના સઙ્ખાતબ્બમત્તં નત્થીતિ દીપિતં હોતીતિ આહ – "**ગણનામત્તમ્પિ ન ગચ્છતી**"તિ. **ઉપનિક્ખેપનમત્તમ્પી**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **કલભાગ**ન્તિ કલાનં સઙ્ખ્યાનકોટ્ઠાસં. તેનાહ "**સતિમં કલ**"ન્તિઆદિ. **ઓલોકિતમત્તમ્પી**તિ ઉપનિક્ખેપનવસેન ઓલોકનમત્તકમ્પિ. **તં કમ્મકારણ**ન્તિ તં પઞ્ચવિધબન્ધનકમ્મકારણં ચતુન્નમ્પિ પસ્સાનં વસેન સમ્પરિવત્તેત્વા કરોન્તિયેવ, પાળિયં પન એકપસ્સવસેન આગતા. **ગેહસ્સા**તિ મહતો ગેહસ્સ. **સબ્બતો**તિ સબ્બાવયવતો. **સમ્પજ્જલિતે** એકજાલીભૂતે. **સુપક્કુથિતાયા**તિ સુટ્ઠુ નિપક્કાય.

વિભત્તોતિ તત્થ નિબ્બત્તકસત્તાનં સાધારણકમ્મુના વિભત્તો વિય નિબ્બત્તો. અયોપાકારેન પરિતો અત્તો ગહિતોતિ **અયોપાકારપરિયત્તો** પરિક્ખિત્તો.

યમકગોળકાતિ દારકાનં કીળનયુગળા. **એવમ્પિ દુક્ખો**તિ યથાવુત્તઉસ્સદનિરયવસેનપિ સોત-ઘાન-જિવ્હા-કાય-મનો-ગોચરતાવસેનપિ ઇમિના આકારેન દુક્ખોતિ.

૨૫૧. **દન્તેહિ ઉલ્લેહિત્વા**તિ ઉત્તરદન્તેહિ અચ્છિત્વા. રસવસેન અતિત્તો અસ્સાદો **રસાદો**. તેનાહ "**રસગેધેન પરિભુત્તરસો**"તિ.

૨૫૨. **દુરૂપો**તિ વિરૂપો. **દુદ્દસો**તિ તેનેવ વિરૂપભાવેન અનિટ્ઠદસ્સનો. **લકુણ્ડકો**તિ રસ્સો. **પવિટ્ઠગીવો**તિ ખન્ધન્તરં અનુપવિટ્ઠગીવો. **મહોદરો**તિ વિપુલકુચ્છિ. યેભુય્યેન હિ લકુણ્ટકા સત્તા રસ્સગીવા પુથુલકુચ્છિકાવ હોન્તીતિ તથા વુત્તં. કાણો નામ ચક્ખુવિકલોતિ વુત્તં – "**એકક્ખિકાણો વા ઉભયક્ખિકાણો વા**"તિ. **કુણી**તિ હત્થવિકલો વુચ્ચતીતિ આહ – "**એકહત્થકુણી વા ઉભયહત્થકુણી વા**"તિ. વાતાદિના ઉપહતકાયપક્ખો ઇધ પક્ખહતોતિ અધિપ્પેતો, ન પક્ખિહતોતિ આહ – "**પક્ખહતોતિ પીઠસપ્પી**"તિ. **દુક્ખાનુપબન્ધદસ્સનત્થ**ન્તિ અપરાપરજાતીસુ વિપાકદુક્ખસ્સ અનુપબન્ધવસેન પવત્તિદસ્સનત્થં.

કલીયતિ ખલીયતિ અપ્પહીયતિ સાસનં એતેનાતિ **કલિ**, જુતપરાજયો. સો એવ ગહસદિસતાય "**કલિગ્ગહો**"તિ વુત્તો. **અધિબન્ધ**ન્તિ કુટુમ્બસ્સ અધિવુત્થસ્સ મૂલભૂતસ્સ અત્તનો બન્ધિતબ્બતં. તેનાહ "**અત્તનાપિ બન્ધં નિગચ્છેય્યા**"તિ. બાલભૂમિયા બાલભાવસ્સ મત્થકપ્પત્તિ નિરયગામિકમ્મકારિતાતિ "**નિરયે નિબ્બત્તતિ**"ચ્ચેવ વુત્તં. તગ્ગહણેનેવ પન તતો મુદુમુદુતરાદિકમ્મવસેન સેસાપાયેસુ અપરાપરનિબ્બત્તાદિબાલભૂમિ વિભાવિતા હોતીતિ.

૨૫૩. **વુત્તાનુસારેના**તિ ''બાલો અય''ન્તિઆદિના વુત્તસ્સ અત્થવચનસ્સ ''પણ્ડિતો અય''ન્તિ એતેહિ લક્ખીયતીતિઆદિના અનુસારેન. **મનોસુચરિતાદીનં વસેના**તિ ચિન્તેન્તો અનભિજ્ઝા-અબ્યાપાદ-સમ્માદસ્સનં સુચિન્તિતમેવ ચિન્તેતીતિઆદિના મનોસુચરિતાનં તિણ્ણં સુચરિતાનં વસેન યોજેતબ્બાનિ.

ચક્કરતનવણ્ણના

૨૫૬. ઉપોસથં (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૨૪૩) વુચ્ચતિ અટ્ઠઙ્ગસમન્નાગતં સબ્બદિવસેસુ ગહટ્ઠેહિ રક્ખિતબ્બસીલં, સમાદાનવસેન તં એતસ્સ અત્થીતિ **ઉપોસથિકો**, તસ્સ. તેનાહ "**સમાદિન્નઉપોસથઙ્ગસ્સા**"તિ. **તદા**તિ તસ્મિં કાલે, યસ્મિં પન કાલે ચક્કવત્તિભાવસંવત્તનિય-દાન-સીલાદિ-પુઞ્ઞસમ્ભારસમુદાગમસમ્પન્નો પૂરિતચક્કવત્તિવત્તો કાદીપદેસવિસેસપચ્ચાજાતિયા ચેવ કુલરૂપભોગાધિપતેય્યાદિગુણવિસેસસમ્પત્તિયા ચ તદનુરૂપે અત્તભાવે ઠિતો હોતિ, તસ્મિં કાલે. તાદિસે હિ કાલે ચક્કવત્તિભાવી પુરિસુત્તમો યથાવુત્તગુણસમન્નાગતો રાજા ખત્તિયો હુત્વા મુદ્ધાવસિત્તો વિસુદ્ધસીલો અનુપોસથં સતસહસ્સવિસ્સજ્જનાદિના સમ્માપટિપત્તિં પટિપજ્જતિ, ન યદા ચક્કરતનં ઉપ્પજ્જતિ, તદા એવ. તેનાહ – "**પાતો…પે॰… ધમ્મતા**"તિ. (તત્થ **દમો** ઇન્દ્રિયસંવરો, **સંયમો** સીલસંવરો.)

વુત્તપ્પકારપુઞ્ઞકમ્મપચ્ચયન્તિ ચક્કવત્તિભાવાવહદાનદમસંયમાદિપુઞ્ઞકમ્મહેતુકં. **નીલમણિસઙ્ઘાટસદિસ**ન્તિ ઇન્દનીલમણિસઞ્ચયસમાનં. **દિબ્બાનુભાવયુત્તત્તા**તિ દસ્સનીયતા મનુઞ્ઞઘોસતા આકાસગામિતા ઓભાસવિસ્સજ્જના અપ્પટિઘાતતા રઞ્ઞો ઇચ્છિતત્થનિપ્ફત્તિકારણતાતિ એવમાદીહિ દિબ્બસદિસેહિ આનુભાવેહિ સમન્નાગતત્તા. **સબ્બેહિ આકારેહી**તિ સબ્બેહિ સુન્દરેહિ આકારેહિ. **પરિપૂર**ન્તિ પરિપુણ્ણં. સા યસ્સ પારિપૂરિ ઇદાનેવ વિત્થારીયતિ.

પનાળીતિ છિદ્દં. **સુદ્ધસિનિદ્ધદન્તપન્તિયા** નિબ્બિવરાયાતિ અધિપ્પાયો. **નાભિપનાળિ પરિક્ખેપપટ્ટેસૂ**તિ નાભિપરિક્ખેપપટ્ટે ચેવ નાભિયા પનાળિપરિક્ખેપપટ્ટે ચ. **સુવિભત્તાવા**તિ અઞ્ઞમઞ્ઞં અસંકિણ્ણત્તા સુટ્ઠુ વિભત્તા. પરિચ્છેદલેખન્તરેસુ મણિકા સુવિભત્તા હુત્વા પઞ્ઞાયન્તીતિ વદન્તિ.

પરિચ્છેદલેખાદીનીતિ **આદિ**-સદ્દેન માલાકમ્માદિં સઙ્ગણ્હાતિ. **સુરત્તા**તિઆદીસુ **સુરત્ત**ગ્ગહણેન મહાનામવણ્ણતં પટિક્ખિપતિ, **સુદ્ધ**ગ્ગહણેન સંકિલિટ્ઠતં, **સિનિદ્ધ**ગ્ગહણેન લૂખતં. કામં તસ્સ ચક્કરતનસ્સ નેમિમણ્ડલં અસન્ધિકંવ નિબ્બત્તં, સબ્બત્થકમેવ પન કેવલં પવાળવણ્ણોવ ન સોભતીતિ પકતિચક્કસ્સ સન્ધિયુત્તેસુ ઠાનેસુ રત્તજમ્બુનદપરિક્ખતં અહોસિ, તં સન્ધાય વુત્તં "**સન્ધીસુ પનસ્સા**"તિઆદિ.

નેમિમણ્ડલપિટ્ઠિયન્તિ નેમિમણ્ડલસ્સ પિટ્ઠિપદેસે. **દસન્નં દસન્નં અરાનમન્તરે**તિ દસન્નં દસન્નં અરાનં અન્તરસમીપે પદેસે. **છિદ્દમણ્ડલચિત્તો**તિ મણ્ડલસણ્ઠાનછિદ્દવિચિત્તો. **સુકુસલસમન્નાહતસ્સા**તિ સુટ્ઠુ કુસલેન સિપ્પિના પહતસ્સ, વાદિતસ્સાતિ અત્થો. **વગ્ગૂ**તિ મનોરમો **રજનીયો**તિ સુણન્તાનં રાગુપ્પાદકો. **કમનીયો**તિ કન્તો. **સમોસરિતકુસુમદામા**તિ ઓલમ્બિતસુગન્ધકુસુમદામા. **નેમિપરિક્ખેપસ્સા**તિ નેમિપરિયન્તપરિક્ખેપસ્સ. નાભિપનાળિયા દ્વિન્નં પસ્સાનં વસેન "**દ્વિન્નમ્પિ નાભિપનાળીન**"ન્તિ વુત્તં. એકા એવ હિ સા પનાળિ. **યેહી**તિ યેહિ દ્વીહિ સીહમુખેહિ. પુન **યેહી**તિ મુત્તાકલાપેહિ.

ઓધાપયમાનન્તિ સોતું અવહિતાનિ કુરુમાનં. ચન્દો પુરતો, ચક્કરતનં પચ્છાતિ એવં **પુબ્બાપરિયેન** પુબ્બાપરભાગેન.

અન્તે પુરસ્સાતિ અનુરાધપુરે રઞ્ઞો અન્તેપુરસ્સ **ઉત્તરસીહપઞ્જરઆસન્ને** તદા રઞ્ઞો પાસાદે તાદિસસ્સ ઉત્તરદિસાય સીહપઞ્જરસ્સ લબ્ભમાનત્તા વુત્તં. **સુખેન સક્કા**તિ કિઞ્ચિ અનારુહિત્વા સરીરઞ્ચ અનુલ્લઙ્ઘિત્વા યથાઠિતેનેવ હત્થેન પુપ્ફમુટ્ઠિયો ખિપિત્વા સુખેન સક્કા હોતિ પૂજેતું.

નાનાવિરાગરતનપ્પભાસમુજ્જલન્તિ નાનાવિધચિત્તવણ્ણરતનોભાસપભસ્સરં. **આકાસં અબ્ભુગ્ગન્ત્વા પવત્તે**તિ. આગન્ત્વા ઠિતટ્ઠાનતો ઉપરિ આકાસં અબ્ભુગ્ગન્ત્વા પવત્તે.

સન્નિવેસક્ખમોતિ ખન્ધવારસન્નિવેસયોગ્યો. **સુલભાહારૂપકરણો**તિ સુખેનેવ લદ્ધબ્બધઞ્ઞગોરસદારુતિણાદિભોજનસાધનો. **પરચક્ક**ન્તિ પરસ્સ રઞ્ઞો સેના, આણા વા.

આગતનન્દનોતિ આગતો હુત્વા નન્દિજનનો. આગતં વા આગમનં, તેન નન્દતીતિ **આગતનન્દનો**. ગમનેન સોચેતીતિ **ગમનસોચનો**. **ઉપકપ્પેથા**તિ ઉપરૂપરિ કપ્પેથ સંવિદહથ, ઉપનેથાતિ અત્થો. **ઉપપરિક્ખિત્વા**તિ હેતુતોપિ સભાવતોપિ ફલતોપિ દિટ્ઠધમ્મિકસમ્પરાયિકઆદીનવતોપિ વીમંસિત્વા.

વિભાવેન્તિ પઞ્ઞાય અત્થં વિભૂતં કરોન્તીતિ **વિભાવિનો**, પઞ્ઞવન્તો. **અનુયન્તા**તિ અનુવત્તકા. **ઓગચ્છમાન**ન્તિ ઓસીદન્તં. **યોજનમત્ત**ન્તિ વિત્થારતો યોજનમત્તં પદેસં. ગમ્ભીરભાવેન પન યથા ભૂમિ દિસ્સતિ, એવં ઓગચ્છતિ. તેનાહ “**મહાસમુદ્દતલ**”ન્તિઆદિ. **અન્તે ચક્કરતનં** ઉદકેન સેનાય અનજ્ઝોત્થરણત્થં.

૨૫૭. પુરત્થિમો સમુદ્દો પરિયન્તો અસ્સાતિ **પુરત્થિમસમુદ્દપરિયન્તો**, પુરત્થિમસમુદ્દં પરિયન્તં કત્વા. **ચાતુરન્તાયા**તિ ચાતુસમુદ્દન્તાય પુબ્બવિદેહાદિચતુકોટ્ઠાસન્તાય.

હત્થિરતનવણ્ણના

૨૫૮. હરિચન્દનાદીહીતિ **આદિ**-સદ્દેન ચતુજ્જાતિયગન્ધાદિં સઙ્ગણ્હાતિ. **આગમનં ચિન્તેથાતિ વદન્તિ** ચક્કવત્તિવત્તસ્સ પૂરિતતાય પરિચિતત્તા. ભૂમિફુસનકેહિ વાલધિ, વરઙ્ગં હત્થોતિ ઇમેહિ ચ તીહિ, ચતૂહિ પાદેહિ ચાતિ સત્તહિ અવયવેહિ ઠિતત્તા **સત્તપતિટ્ઠો**. **ઇતરેસં** અમચ્ચાદીનં ચિન્તયન્તાનં **ન આગચ્છતિ**. **અપનેત્વા**તિ અત્તનો આનુભાવેન અપનેત્વા. ગન્ધમેવ હિ તસ્સ ઇતરે હત્થિનો ન સહન્તિ.

અસ્સરતનવણ્ણના

સિન્ધવકુલતોતિ સિન્ધવસ્સાજાનીયકુલતો.

મણિરતનવણ્ણના

સકટનાભિસમપ્પમાણન્તિ પરિણાહતો મહાસકટસ્સ નાભિયા સમપ્પમાણં. **ઉભોસુ અન્તેસૂ**તિ હેટ્ઠા ઉપરિ ચાતિ દ્વીસુ અન્તેસુ. **કણ્ણિકપરિયન્તતો**તિ દ્વિન્નં કઞ્ચનપદુમાનં કણ્ણિકાય પરિયન્તતો. **મુત્તાજાલકે ઠપેત્વા**તિ સુવિસુદ્ધે મુત્તામયે જાલકે પતિટ્ઠપેત્વા.

ઇત્થિરતનવણ્ણના

“**ઇત્થિરતનં પાતુભવતી**”તિ વત્વા અસ્સ પાતુભવનાકારં દસ્સેતું, “**મદ્દરાજકુલતો વા**”તિઆદિ વુત્તં. મદ્દરટ્ઠં કિર અભિરૂપાનં ઇત્થીનં ઉપ્પત્તિટ્ઠાનં. **સણ્ઠાનપારિપૂરિયા**તિ હત્થપાદાદિસરીરાવયવાનં સુસણ્ઠિતતાય. અવયવપારિપૂરિયા હિ સમુદાયપારિપૂરિસિદ્ધિ. **રૂપ**ન્તિ સરીરં. **દસ્સનીયા**તિ સુરૂપભાવેન પસ્સિતબ્બયુત્તા. **સોમનસ્સવસેન ચિત્તં પસાદેતિ** યોનિસો ચિન્તેન્તાનં કમ્મફલસદ્ધાય વસેન. **પસાદાવહત્તા**તિ કારણવચનેન યથા

પાસાદિકતાય વણ્ણપોક્ખરતાસિદ્ધિ વુત્તા, એવં દસ્સનીયતાય પાસાદિકતાસિદ્ધિ, અભિરૂપતાય ચ દસ્સનીયતાસિદ્ધિ વત્તબ્બાતિ નયં દસ્સેતિ. પટિલોમતો વા વણ્ણપોક્ખરતાય પાસાદિકતાસિદ્ધિ, પાસાદિકતાય દસ્સનીયતાસિદ્ધિ, દસ્સનીયતાય અભિરૂપતાસિદ્ધિ યોજેતબ્બા. એવં સરીરસમ્પત્તિવસેન અભિરૂપતાદિકે દસ્સેત્વા ઇદાનિ સરીરે દોસાભાવવસેનપિ તે દસ્સેતું, "**અભિરૂપા વા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ યથા પમાણયુત્તા, એવં આરોહપરિણાહયોગતો ચ પાસાદિકા નાતિદીઘતાદયો. એવં મનુસ્સાનં દિબ્બરૂપતાસમ્પત્તિપીતિ "**અપ્પત્તા દિબ્બવણ્ણ**"ન્તિ વુત્તં. **કાયવિપત્તિયા**તિ સરીરદોસસ્સ. **અભાવો**તિ અચ્ચન્તમેવ દૂરીભાવો.

સતવિહતસ્સાતિ સતક્ખત્તું વિહતસ્સ. **સતવિહતસ્સા**તિ ચ ઇદં કપ્પાસપિચુવસેન વુત્તં, તૂલપિચુનો પન વિહનનમેવ નત્થિ. કુઙ્કુમતગરતુરુક્ખયવનપુપ્ફાનિ **ચતુજ્જાતિ**. તમાલતગરતુરુક્ખયવનપુપ્ફાનીતિ અપરે.

અગ્ગિદડ્ઢા વિયાતિ આસનગતેન અગ્ગિના દડ્ઢા વિય. **પઠમમેવા**તિ અઞ્ઞકિચ્ચતો પઠમમેવ, દસ્સનસમકાલમેવાતિ અત્થો. તં તં અત્તના રઞ્ઞો કાતબ્બકિચ્ચં કિં કરોમીતિ પુચ્છિતબ્બતાય કિં કરણન્તિ પટિસ્સાવેતીતિ **કિઙ્કારપટિસ્સાવિની**.

માતુગામો નામ યેભુય્યેન સઠજાતિકો, ઇત્થિરતનસ્સ પન તં નત્થીતિ દસ્સેતું, "**સ્વાસ્સા**"તિઆદિ વુત્તં. **ગુણા**તિ રૂપગુણા ચેવ આચારગુણા ચ. **પુરિમકમ્માનુભાવેના**તિ તસ્સા પુરિમકમ્માનુભાવેન. ઇત્થિરતનસ્સ તબ્ભાવસંવત્તનિયપુરિમકમ્મસ્સ આનુભાવેન, ચક્કવત્તિનોપિ પરિવારસંવત્તનિયં પુઞ્ઞકમ્મં તાદિસસ્સ ફલવિસેસસ્સ ઉપનિસ્સયો હોતિયેવ. તેનાહ "**ચક્કવત્તિનો પુઞ્ઞં ઉપનિસ્સાયા**"તિ. એતેન સેસરતનેસુપિ તેસં વિસેસાનં તદુપનિસ્સયતા વિભાવિતા એવાતિ દટ્ઠબ્બં. પુબ્બે એકદેસવસેન લબ્ભમાનપારિપૂરી રઞ્ઞો **ચક્કવત્તિભાવૂપગમનતો પટ્ઠાય સબ્બાકારપારિપૂરા જાતા**.

ગહપતિરતનવણ્ણના

પકતિયાવાતિ સભાવેનેવ, ચક્કરતનપાતુભાવતો પુબ્બેપિ.

પરિણાયકરતનવણ્ણના

નિસ્સાયાતિ ઉપનિસ્સાય.

૨૬૦. **કટગ્ગહો** વુચ્ચતિ જયગ્ગહો સકાનં પણાનં કટભાવેન અત્થસિદ્ધિવસેન સઙ્ગણ્હનન્તિ કત્વા. તેનાહ "**જયગ્ગાહેના**"તિ. **એકપ્પહારેનેવા**તિ એકપ્પયોગેનેવ સતસહસ્સાનિ અધિગચ્છેય્યાતિ યોજના. સેસં વુત્તનયત્તા સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

બાલપણ્ડિતસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૧૦. દેવદૂતસુત્તવણ્ણના

૨૬૧. **દ્વે અગારાતિઆદીતિ આદિ**-સદ્દેન "સદ્વારા...પે॰... અનુવિચરન્તેપી"તિ એતમત્થં સઙ્ગણ્હાતિ. એત્તકમેવ હિ અસ્સપુરસુત્તે (મ॰ નિ॰ ૧.૪૩૨; મ॰ નિ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૪૩૨) વિત્થારિતં વેદિતબ્બં. "દિબ્બેન ચક્ખુના"તિઆદિ પન

વિસુદ્ધિમગ્ગે (વિસુદ્ધિ॰ ૨.૩૯૭) તથા વિત્થારિતમ્પિ સુત્તસંવણ્ણના હોતીતિ કત્વા, “**અસ્સપુરસુત્તે વિત્થારિતમેવા**”તિ વુત્તં.

૨૬૨. નિરયતો પટ્ઠાય દેસનં દેવલોકેન ઓસાપેતીતિ સંકિલેસધમ્મેહિ સંવેજેત્વા વોદાનધમ્મેહિ નિટ્ઠાપેન્તો. દુતિયં પન વુત્તવિપરિયાયેન વેદિતબ્બં, તદિદં વેનેય્યજ્ઝાસયવિસિટ્ઠન્તિ દટ્ઠબ્બં. ઇદાનિ સઙ્ખિપિત્વા વુત્તમત્થં વિવરિતું, “**સચે**”તિઆદિ વુત્તં. **સો**તિ ભગવા.

એકચ્ચે થેરાતિ (કથા॰ અનુટી॰ ૮૬૬-૮૬૮; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩.૩૬) અન્ધકાદિકે, વિઞ્ઞાણવાદિનો ચ સન્ધાય વદતિ. નેરયિકે નિરયે પાલેન્તિ તતો નિગ્ગન્તુમપ્પદાનવસેન રક્ખન્તીતિ **નિરયપાલા**. નેરયિકાનં નરકદુક્ખેન પરિયોનદ્ધાય અલં સમત્થાતિ વા **નિરયપાલા**. **ત**ન્તિ ‘‘નત્થિ નિરયપાલા’’તિવચનં. **પટિસેધિતમેવા**તિ ‘‘અત્થિ નિરયે નિરયપાલા, અત્થિ ચ કારણિકા’’તિઆદિના નયેન **અભિધમ્મે** (કથા॰ ૮૬૬) પટિસેધિતમેવ. યદિ નિરયપાલા નામ ન સિયું, કમ્મકારણાપિ ન ભવેય્ય. સતિ હિ કારણિકે કમ્મકારણાય ભવિતબ્બન્તિ અધિપ્પાયો. તેનાહ “**યથા હી**”તિઆદિ. એત્થાહ – ‘‘કિં પનેતે નિરયપાલા નેરયિકા, ઉદાહુ અનેરયિકા’’તિ. કિઞ્ચેત્થ – યદિ તાવ નેરયિકા, ઇમે નિરયસંવત્તનિયેન કમ્મુના નિબ્બત્તાતિ સયમ્પિ નિરયદુક્ખં અનુભવેય્યું, તથા સતિ અઞ્ઞેસં નેરયિકાનં યાતનાય અસમત્થા સિયું, ‘‘ઇમે નેરયિકા, ઇમે નિરયપાલા’’તિ વવત્થાનઞ્ચ ન સિયા, યે ચ યે યાતેન્તિ, તેહિ સમાનરૂપબલપ્પમાણેહિ ઇતરેસં ભયસન્તાસા ન સિયું. અથ અનેરયિકા, નેસં તત્થ કથં સમ્ભવોતિ વુચ્ચતે – અનેરયિકા નિરયપાલા અનિરયગતિસંવત્તનિયકમ્મનિબ્બત્તિતો. નિરયૂપપત્તિસંવત્તનિયકમ્મતો હિ અઞ્ઞેનેવ કમ્મુના તે નિબ્બત્તન્તિ રક્ખસજાતિકત્તા. તથા હિ વદન્તિ સબ્બત્થિવાદિનો –

‘‘કોધના કુરૂરકમ્મન્તા, પાપાભિરુચિનો સદા;
દુક્ખિતેસુ ચ નન્દન્તિ, જાયન્તિ યમરક્ખસા’’તિ. (કથા॰ અનુટી॰ ૮૬૬-૮૬૮; અ॰ નિ॰ ટી॰ ૨.૩.૩૬);

તત્થ યદેકે વદન્તિ ‘‘યાતનાદુક્ખં પટિસંવેદેય્યું, અથ વા અઞ્ઞમઞ્ઞં યાતેય્યુ’’ન્તિઆદિ, તયિદં અસારં નિરયપાલાનં નેરયિકભાવસ્સેવ અભાવતો. યદિપિ અનેરયિકા નિરયપાલા, અયોમયાય પન આદિત્તાય સમ્પજ્જલિતાય સજોતિભૂતાય નિરયભૂમિયા પરિક્કમમાના કથં દાહદુક્ખં નાનુભવન્તીતિ? કમ્માનુભાવતો. યથા હિ ઇદ્ધિમન્તો ચેતોવસિપ્પત્તા મહામોગ્ગલ્લાનાદયો નેરયિકે અનુકમ્પન્તા ઇદ્ધિબલેન નિરયભૂમિં ઉપગતા દાહદુક્ખેન ન બાધીયન્તિ, એવંસમ્પદમિદં દટ્ઠબ્બં.

ઇદ્ધિવિસયસ્સ અચિન્તેય્યભાવતોતિ ચે? ઇદમ્પિ તંસમાનં કમ્મવિપાકસ્સ અચિન્તેય્યભાવતો. તથારૂપેન હિ કમ્મુના તે નિબ્બત્તા. યથા નિરયદુક્ખેન અબાધિતા એવ હુત્વા નેરયિકે યાતેન્તિ, ન ચેત્તકેન બાહિરવિસયાભાવો યુજ્જતિ ઇટ્ઠાનિટ્ઠતાય પચ્ચેકં દ્વારપુરિસેસુ વિભત્તસભાવત્તા. તથા હિ એકચ્ચસ્સ દ્વારસ્સ પુરિસસ્સ ચ ઇટ્ઠં એકચ્ચસ્સ અનિટ્ઠં, એકચ્ચસ્સ ચ અનિટ્ઠં એકચ્ચસ્સ ઇટ્ઠં હોતિ. એવઞ્ચ કત્વા યદેકે વદન્તિ – ‘‘નત્થિ કમ્મવસેન તેજસા પરૂપતાપન’’ન્તિઆદિ, તદપાહતં હોતિ. યં પન વદન્તિ – ‘‘અનેરયિકાનં નેસં કથં તત્થ સમ્ભવો’’તિ નિરયે નેરયિકાનં યાતનાસબ્ભાવતો. નેરયિકસત્તયાતનાયોગ્યઞ્હિ અત્તભાવં નિબ્બત્તેન્તં કમ્મં તાદિસનિકન્તિવિનામિતં નિરયટ્ઠાનેયેવ નિબ્બત્તેતિ. તે ચ નેરયિકેહિ અધિકતરબલારોહપરિણાહા અતિવિય

ભયાનકદસ્સના કુરૂરતરપયોગા ચ હોન્તિ. એતેનેવ તત્થ નેરયિકાનં વિબાધકકાકસુનખાદીનમ્પિ નિબ્બત્તિ સંવણ્ણિતાતિ દટ્ઠબ્બં.

કથં અઞ્ઞગતિકેહિ અઞ્ઞગતિકબાધનન્તિ ચ ન વત્તબ્બં અઞ્ઞત્થાપિ તથા દસ્સનતો. યં પનેકે વદન્તિ – ''અસત્તસભાવા એવ નિરયપાલા નિરયસુનખાદયો ચા''તિ તમ્પિ તેસં મતિમત્તં અઞ્ઞત્થ તથા અદસ્સનતો. ન હિ કાચિ અત્થિ તાદિસી ધમ્મપ્પવત્તિ, યા અસત્તસભાવા, સમ્પતિસત્તેહિ અપ્પયોજિતા ચ સત્તકિચ્ચં સાધેન્તી દિટ્ઠપુબ્બા. પેતાનં પાનીયનિવારકાનં દણ્ડાદિહત્થપુરિસાનમ્પિ સબ્ભાવે, અસત્તભાવે ચ વિસેસકારણં નત્થિ. સુપિનોપઘાતોપિ અત્થિ, કિચ્ચસમત્થતા પન અપ્પમાણં દસ્સનાદિમત્તેનપિ તદત્થસિદ્ધિતો. તથા હિ સુપિને આહારૂપભોગાદિના ન અત્થસિદ્ધિ, ઇદ્ધિનિમ્માનરૂપં પનેત્થ લદ્ધપરિહારં ઇદ્ધિવિસયસ્સ અચિન્તેય્યભાવતો. ઇધાપિ કમ્મવિપાકસ્સ અચિન્તેય્યભાવતોતિ ચે? તં ન, અસિદ્ધત્તા. નેરયિકાનં કમ્મવિપાકતો નિરયપાલાતિ અસિદ્ધમેતં, વુત્તનયેન પન પાળિતો ચ તેસં સત્તભાવો એવ સિદ્ધોતિ. સક્કા હિ વત્તું, ''સત્તસઙ્ખાતા નિરયપાલસઞ્ઞિતા ધમ્મપ્પવત્તિ સાભિસન્ધિકપરૂપઘાતી અત્થિ કિચ્ચસબ્ભાવતો ઓજાહારાદિરક્ખસસન્તતિ વિયા''તિ. અભિસન્ધિપુબ્બકતા ચેત્થ ન સક્કા પટિક્ખિપિતું તથા તથા અભિસન્ધિયા યાતનતો, તતો એવ ન સઙ્ઘાતપબ્બતાદીહિ અનેકન્તિકતા. યે પન વદન્તિ – ''ભૂતવિસેસા એવ એતે વણ્ણસણ્ઠાનાદિવિસેસવન્તો ભેરવાકારા 'નરકપાલા'તિ સમઞ્ઞં લભન્તી''તિ. તદસિદ્ધં ઉજુકમેવ પાળિયં, – ''અત્થિ નિરયેસુ નિરયપાલા''તિ (કથા॰ ૮૬૬) વાદસ્સ પતિટ્ઠાપિતત્તા.

અપિચ યથા અરિયવિનયે નરકપાલાનં ભૂતમત્તતા અસિદ્ધા, તથા પઞ્ઞત્તિમત્તવાદિનોપિ તેસં ભૂતમત્તતા અસિદ્ધાવ સબ્બસો રૂપધમ્માનં અત્થિ ભાવસ્સેવ અપ્પટિજાનનતો. ન હિ તસ્સ ભૂતાનિ નામ પરમત્થતો સન્તિ. યદિ પરમત્થં ગહેત્વા વોહરતિ, અથ કસ્મા ચક્ખુરૂપાદીનિ પટિક્ખિપતીતિ? તિટ્ઠતેસા અનવટ્ઠિતતક્કાનં અપ્પહીનસમ્મોહવિપલ્લાસાનં વાદવીમંસા, એવં, ''અત્થેવ નિરયે નિરયપાલા''તિ નિટ્ઠમેત્થ ગન્તબ્બં. સતિ ચ નેસં સબ્ભાવે, અસતિપિ બાહિરે વિસયે નરકે વિય દેસાદિનિયમો હોતીતિ વાદો ન સિજ્ઝતિ, સતિ એવ પન બાહિરે વિસયે દેસાદિનિયમોતિ દટ્ઠબ્બં.

દેવદૂતસરાપનવસેન સત્તે યથૂપચિતે પુઞ્ઞકમ્મે યમેતિ નિયમેતીતિ યમો, તસ્સ યમસ્સ વેમાનિકપેતાનં રાજભાવતો રઞ્ઞો. તેનાહ – ''**યમરાજા નામ વેમાનિકપેતરાજા**''તિ. **કમ્મવિપાક**ન્તિ અકુસલકમ્મવિપાકં. **વેમાનિકપેતા**તિ કણ્હસુક્કવસેન મિસ્સકકમ્મં કત્વા વિનિપાતિકદેવતા વિય સુક્કેન કમ્મુના પટિસન્ધિં ગણ્હન્તિ. તથા હિ તે મગ્ગફલભાગિનોપિ હોન્તિ, પવત્તિયં પન કમ્માનુરૂપં કદાચિ પુઞ્ઞફલં, કદાચિ અપુઞ્ઞફલં પચ્ચનુભવન્તિ. યેસં પન અરિયમગ્ગો ઉપ્પજ્જતિ, તેસં મગ્ગાધિગમતો પટ્ઠાય પુઞ્ઞફલમેવ ઉપ્પજ્જતીતિ દટ્ઠબ્બં. અપુઞ્ઞફલં પુબ્બે વિય કટુકં ન હોતિ. મનુસ્સત્તભાવે ઠિતાનં મુદુકમેવ હોતીતિ અપરે. **ધમ્મિકો રાજા**તિ એત્થ તસ્સ ધમ્મિકભાવો ધમ્મદેવપુત્તસ્સ વિય ઉપ્પત્તિનિયમિતધમ્મવસેનેવ વેદિતબ્બો. **દ્વારેસૂ**તિ અવીચિમહાનરકસ્સ ચતૂસુ દ્વારેસુ.

જાતિધમ્મોતિ કમ્મકિલેસવસેન જાતિપકતિકો. તેનાહ ''**જાતિસભાવો**''તિ. સભાવો ચ નામ તેજોધાતુયા ઉણ્હતા વિય ન કદાચિપિ વિગચ્છતીતિ આહ ''**અપરિમુત્તો જાતિયા**''તિઆદિ.

૨૬૩. ઇદાનિ જાતિયા દેવદૂતભાવં નિદ્ધારેત્વા દસ્સેતું, “**દહરકુમારો**”તિઆદિ વુત્તં. **અત્થતો એવં વદતિ નામા**તિ વાચાય અવદન્તોપિ અત્થાપત્તિતો એવં વદન્તો વિય હોતિ વિઞ્ઞૂનન્તિ અત્થો. **એવં તુમ્હાકમ્પિ જાતિ આગમિસ્સતી**તિ એવં સંકિલિટ્ઠજેગુચ્છઅસમત્થદહરાવત્થા જાતિ તુમ્હાકં આગમિસ્સતિ. કામઞ્ચાયં આગતા એવ, સા પન અતીતાનાગતાય ઉપરિપિ આગમનાય પયોગો ઇચ્છિતબ્બો, અનાગતાય ન ઇચ્છિતબ્બોતિ આહ “**જાતિ આગમિસ્સતી**”તિ. તેનેવાહ – “**ઇતિ તસ્સા…પે॰… કરોથા**”તિ. **તેના**તિ તેન કારણેન વિઞ્ઞૂનં વેદવત્થુભાવેનાતિ અત્થો.

ઊરુબલન્તિ ઊરુબલી. તેન દૂરેપિ ગમનાગમનલઙ્ઘનાદિસમત્થતં દસ્સેતિ, **બાહુબલ**ન્તિ પન ઇમિના હત્થેહિ કાતબ્બકિચ્ચસમત્થતં, જવગ્ગહણેન વેગસ્સ પવત્તિસમત્થતં. **અન્તરહિતા** નટ્ઠા. સેસં પઠમદેવદૂતે વુત્તનયમેવ.

વિવિધં દુક્ખં આદહતીતિ બ્યાધિ, વિસેસેન વા આધીયતિ એતેનાતિ બ્યાધિ, તેન **બ્યાધિના**. **અભિહતો**તિ બાધિતો, ઉપદ્દુતોતિ અત્થો.

૨૬૫. કારણા નામ ‘‘હત્થચ્છેદાદિભેદા અધિકપીળા કરીયતિ એતાયા’’તિ કત્વા યાતના, સા એવ કારણિકેહિ કાતબ્બટ્ઠેન કમ્મન્તિ **કમ્મકારણા** યાતનાકમ્મન્તિ અત્થો.

૨૬૬. **બહું પાપં કત**ન્તિ બહુસો પાપં કતં. તેન પાપસ્સ બહુલીકરણમાહ. **બહૂ**તિ વા મહન્તં. મહત્થોપિ હિ બહુસદ્દો દિસ્સતિ, ‘‘બહુ વત કતં અસ્સા’’તિઆદીસુ, ગરુકન્તિ વુત્તં હોતિ. **સો**તિ ગરુકં બહુલં વા પાપં કત્વા ઠિતો **નિરયે નિબ્બત્તતિયેવ**, ન યમપુરિસેહિ યમસ્સ સન્તિકં નીયતિ. **પરિત્ત**ન્તિ પમાણપરિત્તતાય કાલપરિત્તતાય ચ પરિત્તં, પુરિમસ્મિં પક્ખે અગરુન્તિ અત્થો, દુતિયસ્મિં અબહુલન્તિ. યથાવુત્તમત્થં ઉપમાય વિભાવેતું, “**યથા હી**”તિઆદિ વુત્તં. **કત્તબ્બમેવા**તિ દણ્ડમેવ. **અનુવિજ્જિત્વા** વીમંસિત્વા. **વિનિચ્છયટ્ઠાન**ન્તિ અટ્ટકરણટ્ઠાનં. **પરિત્તપાપકમ્મા**તિ દુબ્બલપાપકમ્મા. તે હિ પાપકમ્મસ્સ દુબ્બલભાવતો કતૂપચિતસ્સ ચ ઓકાસારહકુસલકમ્મસ્સ બલવભાવતો અત્તનો ધમ્મતાયપિ સરન્તિ.

આકાસચેતિયન્તિ ગિરિસિખરે વિવટઙ્ગણે કતચેતિયં. **અગ્ગિજાલસદ્દ**ન્તિ ‘‘પટપટા’’તિ પવત્તમાનં અગ્ગિજાલાય સદ્દં સુત્વા, ‘‘મયા તદા આકાસચેતિયે પૂજિતરત્તપટા વિયા’’તિ **અત્તનો પૂજિતપટં અનુસ્સરિ**. **પઞ્ચહિપિ ન સરતી**તિ બલવતા પાપકમ્મેન બ્યામોહિતો પઞ્ચ સઞ્ઞાણાનિ ન ગણ્હાતિ. **તુણ્હી હોતિ** કમ્મારહો અયન્તિ તત્થ પતીકારં અપસ્સન્તો.

૨૬૭. અવીચિમહાનિરયો ઉબ્બેધેનપિ યોજનસતમેવાતિ વદન્તિ. **નવનવયોજનિકા હોતિ** પુથુલતો. મહાનિરયસ્સ મહન્તત્તા તથાપિ ભિત્તિસતં યોજનસહસ્સં હોતીતિ ઉસ્સદસ્સ સબ્બસ્સ પરિક્ખેપતો “**દસયોજનસહસ્સં હોતી**”તિ વુત્તં.

૨૬૮. **ઝાયતી**તિ પટિપાકતિકં હોતિ. **તાદિસમેવા**તિ પુરિમસદિસત્તા ‘‘ઉબ્ભતં સદિસમેવ હોતી’’તિ એવં વુત્તં. **બહુસમ્પત્તો**તિ વા બહુટ્ઠાનં અતિક્કમિત્વા પુરત્થિમદ્વારં સમ્પત્તો હોતિ.

છન્નં જાલાનન્તિ ચતૂહિ દિસાહિ હેટ્ઠા ઉપરિ ચ ઉબ્ભતાનં છન્નં જાલાનં. સત્તાનં નિરન્તરતા નિરયસંવત્તનિયકમ્મકતાનઞ્ચ બહુભાવતો જાલાનં તાવ સત્તાનઞ્ચ નિરન્તરત્તા અવીચિ હોતુ; દુક્ખસ્સ પન કથં

નિરન્તરતાતિ તં દસ્સેન્તો, “**કાયદ્વારે…પે॰… એકં દુક્ખસહગત**”ન્તિઆદિમાહ. તત્થ આવજ્જનં સમ્પટિચ્છનં સન્તીરણં વોટ્ઠબ્બનં દ્વે તદારમ્મણચિત્તાનીતિ **છ ઉપેક્ખાસહગતાનિ. એવં સન્તેપી**તિ યદિપિ તત્થ ઉપેક્ખાસહગતચિત્તાનિપિ પવત્તન્તિ ઉપેક્ખાવેદનાપિ લદ્ધાવસરા; દુક્ખવેદના પન બલવતરા નિસિતનિસિતેન તિખિણેન સત્થેન નિરન્તરં સરીરં છિન્દન્તી વિય દુક્ખં ઉપનેન્તી વિય તા વેદના અભિભવન્તી અજ્ઝોત્થરન્તી ઉપ્પજ્જન્તી નિરન્તરા વિય હોતિ. તેનાહ “**અનુદહનબલવતાયા**”તિઆદિ. **ઉપેક્ખાવેદના**તિ વા તત્થ અતિવિય અનિટ્ઠફલતાય અનિટ્ઠારમ્મણા ઉપેક્ખાવેદના દુક્ખાતિ વુચ્ચતિ, યથા ઇટ્ઠફલબહુતાય ઇટ્ઠારમ્મણા ઝાનાદિપરિયાપન્ને ચ સુગતિભવે ચ ઉપેક્ખાવેદના સુખાતિ વુચ્ચતિ, એવં દુક્ખસ્સ નિરન્તરતાય **અવીચી**તિ વેદિતબ્બં.

૨૬૯. **એકો પાદો મહાનિરયે હોતિ, એકો ગૂથનિરયે નિપતતિ**, કમ્મવેગુક્ખિત્તો અન્તરા પદમાવહતિ સેસારમ્ભતાય. **હત્થિગીવપ્પમાણા** પરિણાહેન. **એકદોણિકનાવાપ્પમાણા** આયામેન.

પોક્ખરપત્તાનીતિ ખુરધારાસદિસાનિ તિખિણગ્ગાનિ અયોસૂલમયાનેવ પદુમપત્તાનિ. **હેટ્ઠા ખુરધારા**તિ હેટ્ઠાભૂમિયં નિક્ખિત્તા, વેત્તલતાયો ચ તિખિણધારકણ્ટકા અયોમયા એવ. તેનાહ – “**સો તત્થ દુક્ખા**”તિઆદિ. **કુસતિણાની**તિ કુસતિણજાતિતાય તથા વુત્તાનિ. **ખરવાલિકા**તિ ખરા તિખિણકોટિકા સિઙ્ઘાટકસણ્ઠાના વાલિકા.

૨૭૦. **દન્તે સમ્ફુસેતી**તિ હેટ્ઠિમદન્તે યથા કિઞ્ચિ મુખે પક્ખિપિતું ન સક્કા, એવં સુફુસિતે કરોતિ. **તમ્બલોહપાનતો પટ્ઠાયા**તિ વુત્તકારણતો પટિલોમતોપિ એવં કમ્મકારણાનં કારણમાહ. **દુતિયેના**તિ કુઠારીહિ તચ્છનેન. **તતિયેના**તિ વાસીહિ તચ્છનેન. **અવિજહિતમેવ** સંવેગહેતુતાય લોકસ્સ મહતો અત્થસ્સ સંવત્તનતો.

૨૭૧. **હીનકાયં** હીનં વા અત્તભાવં ઉપગતા. **ઉપાદાને**તિ ચતુબ્બિધેપિ ઉપાદાને. તં અત્થતો તણ્હાદિટ્ઠિગ્ગાહોતિ આહ “**તણ્હાદિટ્ઠિગહણે**”તિ. સમ્ભવતિ જરામરણં એતેનાતિ **સમ્ભવો**, ઉપાદાનન્તિ આહ – “**જાતિયા મરણસ્સ ચ કારણભૂતે**”તિ. **અનુપાદા**તિ અનુપાદાય. તેનાહ “**અનુપાદિયિત્વા**”તિ.

સબ્બદુક્ખાતિક્કન્તા નામાતિ સકલમ્પિ વટ્ટદુક્ખં અતિક્કન્તા એવ હોન્તિ ચરિમચિત્તનિરોધેન વટ્ટદુક્ખલેસસ્સપિ અસમ્ભવતો.

દેવદૂતસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

નિટ્ઠિતા ચ સુઞ્ઞતવગ્ગવણ્ણના.

૪. વિભઙ્ગવગ્ગો

૧. ભદ્દેકરત્તસુત્તવણ્ણના

૨૭૨. એકા રત્તિ એકરત્તો, ભદ્દો એકરત્તો એતસ્સાતિ **ભદ્દેકરત્તં,** વિપસ્સનં પરિબ્રૂહેન્તો પુગ્ગલો. તેનાહ – "**વિપસ્સનાનુયોગસમન્નાગતત્તા**"તિ. તં ઉદ્દિસ્સ પવત્તિયા પન ભદ્દેકરત્તસહચરણતો ભદ્દેકરત્તો. તેનાહ ભગવા – ''ભદ્દેકરત્તસ્સ વો, ભિક્ખવે, ઉદ્દેસઞ્ચ વિભઙ્ગઞ્ચ દેસેસ્સામી''તિ. દેસેતબ્બમત્થં ઉદ્દિસતિ એતેનાતિ **ઉદ્દેસો,** સઙ્ખેપદેસના એવ. યસ્મા પન નિદ્દેસપદાનં જનનિટ્ઠાને ઠિતત્તા માતા વિયાતિ **માતિકા**તિ વુચ્ચતિ, તસ્માહ "**ઉદ્દેસન્તિ માતિક**"ન્તિ. ઉદ્દિટ્ઠમત્થં વિભજતિ એતેનાતિ વિભઙ્ગો વિત્થારદેસના, તેનાહ – "**વિત્થારભાજનિય**"ન્તિ ''યથાઉદ્દિટ્ઠમત્થં વિત્થારતો ભાજેતિ વિભજતિ એતેના''તિ કત્વા.

ઉપ્પાદાદિખણત્તયં પત્વા અતિક્કમં અતિક્કન્તં **અતીતં.** તં પન અત્થતો વિગતં ખન્ધપઞ્ચકન્તિ આહ "**અતીતે ખન્ધપઞ્ચકે**"તિ. **તણ્હાદિટ્ઠીહિ નાનુગચ્છેય્યા**તિ તણ્હાદિટ્ઠાભિનન્દનાહિ નાનુભવેય્ય, નાભિનન્દેય્યાતિ અત્થો. યથા ''નિચ્ચ''ન્તિઆદિના વિપરીતગ્ગાહવસેન અતીતેસુ રૂપાદીસુ મિચ્છાઅભિનિવિસનં પરામાસો દિટ્ઠાભિનન્દના; એવં ''નિચ્ચ''ન્તિઆદિના વિપરીતગ્ગાહવસેન અનાગતેસુ રૂપાદીસુ મિચ્છાઅભિનિવિસનં પરામાસો દિટ્ઠિ કમ્મસમાદાનં દિટ્ઠિપત્થનાતિ તં પટિક્ખિપન્તો આહ – "**તણ્હાદિટ્ઠીહિ ન પત્થેય્યા**"તિ. **યદતીત**ન્તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો. તેન ''અપત્ત''ન્તિ પદં સઙ્ગણ્હાતિ. તમ્પિ હિ કારણવચનં. તેનાહ "**યસ્મા ચા**"તિ. તત્થાયમધિપ્પાયો, ''અતીતં તણ્હાદિવસેન નાભિનન્દિતબ્બં સબ્બસો અવિજ્જમાનત્તા સસવિસાણં વિય, તથા અનાગતમ્પિ ન પત્થેતબ્બ''ન્તિ. તત્થ સિયા – અતીતં નાભિનન્દિતબ્બં અભિનન્દનાય નિપ્પયોજનત્તા, અનાગતપત્થના પન સફલાપિ સિયાતિ ન સબ્બસો પટિક્ખિપિતબ્બાતિ? ન, તસ્સાપિ સવિઘાતભાવેન પટિક્ખિપિતબ્બતો. તેનાહ "**યસ્મા**"તિઆદિ. તત્થ **પહીન**ન્તિ નિસ્સટ્ઠસભાવં. **નિરુદ્ધ**ન્તિ ભગ્ગં. **અત્થઙ્ગત**ન્તિ વિનાસં. **અપ્પત્ત**ન્તિ સભાવં ઉપ્પાદાદિકં અસમ્પત્તં. **અજાત**ન્તિ ન જાતં. **અનિબ્બત્ત**ન્તિ તસ્સેવ વેવચનં.

યત્થ યત્થાતિ યસ્મિં યસ્મિં ખણે, યસ્મિં યસ્મિં વા ધમ્મપુઞ્જે ઉપ્પન્નં, તં સબ્બમ્પિ અસેસેત્વા. **અરઞ્ઞાદીસુ વા**તિ **વા**-સદ્દો અનિયમત્થો. તેન અરઞ્ઞે વા રુક્ખમૂલે વા પબ્બતકન્દરાદીસુ વાતિ ઠાનનિયમાભાવા અનુપસ્સનાય સાતચ્ચકારિતં દસ્સેતિ. યમકાદિવસેન પરિબ્રૂહિયમાના વિપસ્સના વિય પટિપક્ખેહિ અકોપનિયાવ હોતીતિ આહ – "**અસંહીરં અસંકુપ્પન્તિ ઇદં વિપસ્સનાપટિવિપસ્સનાદસ્સનત્થં વુત્ત**"ન્તિ. ગાથાયમયમત્થો વિપસ્સનાવસેન યુજ્જતીતિ આહ – "**વિપસ્સના હી**"તિઆદિ. કિં એતાય પરિયાયકથાયાતિ નિપ્પરિયાયતોવ અસંહીરં અસંકુપ્પં દસ્સેતું, "**અથ વા**"તિઆદિ વુત્તં. કથં પન નિચ્ચસ્સ નિબ્બાનસ્સ અનુબ્રૂહના હોતીતિ આહ "**પુનપ્પુન**"ન્તિઆદિ. એતેન તદારમ્મણધમ્મા બ્રૂહનાય, તેસં આરમ્મણમ્પિ અત્થતો અનુબ્રૂહિતં નામ હોતિ બહુલં મનસિકારેનાતિ દસ્સેતિ.

આદિતો તાપનં **આતાપનં,** તેન આરમ્ભધાતુમાહ. પરિતો તાપનં **પરિતાપનં,** તેન નિક્કમધાતુપરક્કમધાતુયો ચાતિ. **તસ્સ સેના**તિ તસ્સ મચ્ચુનો સહકરણટ્ઠેન સેના વિયાતિ સેના. **સઙ્ગરો**તિઆદીસુ મિત્તાકારગ્ગહણેન સામપયોગમાહ. **લઞ્જ**ગ્ગહણેન લઞ્જદાનં, તેન દાનપ્પયોગં. **બલરાસી**તિ હત્થિઅસ્સાદિબલકાયો. તેન દણ્ડભેદાનિ વદતિ. ભેદોપિ હિ બલવતો એવ ઇજ્ઝતિ, સ્વાયં ચતુબ્બિધોપિ

ઉપાયયોગેન સમ્પવત્તીયતિ. તત્થ તત્થ ચ સઙ્ગં આસત્તિં અરતિ દેતીતિ **સઙ્ગરો** પુબ્બભાગે વા સઙ્ગરણવસેન તસ્સ પટિજાનનવસેન પવત્તનતો.

ઉટ્ઠાહકં ઉટ્ઠાનવીરિયસમ્પન્નં. સપરહિતસીવનલક્ખણેન અસાધુભાવપરમ્મુખભાવગમનેન વા **સન્તો**.

૨૭૩. મનુઞ્ઞરૂપવસેનેવ એવંરૂપો અહોસીન્તિ અતીતં અન્વાગમેતિ તત્થ નન્દિયાસમન્વાનયનતો. **વેદના**દીસુપિ એસેવ નયો. **કુસલસુખસોમનસ્સવેદનાવસેના**તિ કુસલવેદનાવસેન સુખવેદનાવસેન સોમનસ્સવેદનાવસેનાતિ પચ્ચેકં વેદનાસદ્દો યોજેતબ્બો. તણ્હાભિનન્દનાય સતિ દિટ્ઠાભિનન્દના સિદ્ધા એવાતિ – "**તણ્હં સમન્વાનેતિ**"ઇચ્ચેવ વુત્તં. **હીનરૂપાદિ...પે॰... ન મઞ્ઞતિ** અમનુઞ્ઞોપિ સમાનો સમનુઞ્ઞભાવસ્સેવ વસેન મઞ્ઞનાય પવત્તનતો. **નાનુપવત્તયતિ** વિક્ખમ્ભનવસેન નન્દિયા દૂરીકતત્તા.

૨૭૪. ઉળારસુન્દરભાવમુખેનેવ અનાગતેસુપિ રૂપાદીસુ તણ્હાદિટ્ઠિકપ્પના પવત્તતીતિ આહ – "**એવંરૂપો... પે॰... વેદિતબ્બા**"તિ.

૨૭૫. વત્તબ્બં સિયાતિ યથા નન્દિયા અસમન્વાનયનજોતનં બ્યતિરેકમુખેન પતિટ્ઠપેતું, "અતીતં ન ન્વાગમેય્યા"તિ ઉદ્દેસસ્સ, "કથઞ્ચ, ભિક્ખવે, અતીતં અન્વાગમેતી"તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૩.૨૭૩) વિભઙ્ગો વુત્તો, એવં "પચ્ચુપ્પન્નઞ્ચ યો ધમ્મ"ન્તિઆદિકસ્સ ઉદ્દેસસ્સ બ્યતિરેકમુખેન વિભઙ્ગે વુચ્ચમાને વિપસ્સનાપટિક્ખેપવસેન, "કથઞ્ચ...પે॰... વત્તબ્બં સિયા"તિ વુત્તં. તયિદં પરમગમ્ભીરં સત્થુદેસનાનયં અનુપધારેત્વા ચોદિતં, યસ્મા "પચ્ચુપ્પન્નઞ્ચ યો ધમ્મ"ન્તિઆદિકસ્સ ઉદ્દેસસ્સ બ્યતિરેકમુખેનેવ વિપસ્સનાપટિક્ખેપવસેન, "કથઞ્ચ, ભિક્ખવે, પચ્ચુપ્પન્નેસૂ"તિ વિભઙ્ગદેસના સમ્પવત્તતિ. તેનાહ "**યસ્મા પના**"તિઆદિ. તત્થ **તસ્સા એવા**તિ વિપસ્સનાય એવ. **અભાવં દસ્સેતું સંહીરતીતિ માતિકં ઉદ્ધરિત્વા**તિ કથેતુકમ્યતાય માતિકાવસેન પદુદ્ધારં કત્વા, "ઇધ, ભિક્ખવે, અસુતવા સુતવા"તિ ચ આદિના **વિત્થારો વુત્તો**. **વિપસ્સનાય અભાવતો**તિ વિપસ્સનાય અભાવિતતાય અવિક્ખમ્ભિતતાય તણ્હાદિટ્ઠીહિ સપત્તેહિ વિય તત્થ તત્થ ઠપનાય આકડ્ઢીયતિ, તત્થ તત્થ વિસયે તતો એવ અપાયસમુદ્દં સંસારસમુદ્દં આનીયતિ. સુક્કપક્ખો વુત્તવિપરિયાયેન વેદિતબ્બો. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ભદ્દેકરત્તસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૨. આનન્દભદ્દેકરત્તસુત્તવણ્ણના

૨૭૬. બહિદ્ધા પુથુત્તારમ્મણતો નિવત્તેત્વા એકસ્મિંયેવ આરમ્મણે ચિત્તસ્સ સમ્મદેવ લયનં અપ્પનં પટિસલ્લાનં, યો કોચિ સમાપત્તિવિહારો, ઇધ પન અરિયવિહારો અધિપ્પેતોતિ આહ – "**પટિસલ્લાના વુટ્ઠિતો**"તિઆદિ. **જાનન્તોવ** ભગવા **કથાસમુટ્ઠાપનત્થં પુચ્છિ**. વુત્તઞ્હેતં – "જાનન્તાપિ તથાગતા પુચ્છન્તિ, જાનન્તાપિ ન પુચ્છન્તી"તિઆદિ (પારા॰ ૧૬).

૨૭૮. સાધુકારમદાસીતિ સાધુસદ્દં સાવેસિ. તં પન પસંસા હોતીતિ પસંસત્થો સાધુસદ્દો. તેનાહ "**દેસનં પસંસન્તો**"તિ. વિજ્જમાનેહિ વણ્ણેહિ ગુણવન્તે ઉદગ્ગતાકરણં સમ્પહંસનં, કેવલં ગુણસંકિત્તનવસેન થોમના પસંસાતિ અયમેતેસં વિસેસો.

આનન્દભદ્દેકરત્તસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૩. મહાકચ્ચાનભદ્દેકરત્તસુત્તવણ્ણના

૨૭૯. ઉણ્હભાવેન તપનતો તપં ઉદકં એતસ્સાતિ **તપોદા**, રહદો. તેનાહ ‘‘**તત્તોદકસ્સ રહદસ્સા**’’તિ. સઙ્ખેપેન વુત્તમત્થં વિત્થારતો દસ્સેતું, ‘‘**વેભારપબ્બતસ્સા**’’તિઆદિ વુત્તં. **તતો** ઉદકરહદતો, તં રહદં ઉપનિસ્સાયાતિ અત્થો. નાગભવનાગતોપિ હિ સો રહદો તતો ઉપરિ મનુસ્સલોકે જલાસયેન સમ્બદ્ધો હોતિ. તેન વુત્તં – ‘‘**તપોદા નામ નદી સન્દતી**’’તિ. **એદિસા**તિ કુથિતા ઉણ્હા, અન્વત્થનામવસેન તપોદાતિ ચ વુચ્ચતીતિ અત્થો. **પેતલોકો**તિ પેતાનં વસનટ્ઠાનં પચ્ચેકનિરયં સન્ધાયાહ. **ઇમસ્સ પન આરામસ્સા**તિ તપોદારામસ્સ. **તતો**તિ તપોદાસઙ્ખાતનદિતો. **મહાઉદકરહદો**તિ મહાઉદકભરિતં પલ્લલં.

૨૮૦. સમિદ્ધોતિ ઉળારો, પરિપુણ્ણોયેવાતિ અત્થો. આદિમ્હિ બ્રહ્મચરિયમસ્સાતિ આદિબ્રહ્મચરિયો, સો એવ **આદિબ્રહ્મચરિયકો**. તેનાહ ‘‘**પુબ્બભાગપ્પટિપત્તિભૂતો**’’તિ. ‘‘અતીતં અનાગતં પચ્ચુપ્પન્ન’’ન્તિ અદ્ધભેદમુખેન સઙ્ખતધમ્મબોધવચનં.

૨૮૨. કામં ખન્ધાદિવસેન વિભજનં સાધારણં, પઠમદુતિયચતુત્થસુત્તેસુ પન ખન્ધવસેન વિભજનં કત્વા ઇધ તથા અકત્વા એવં દેસનાય ઠપનં તતો અઞ્ઞથા આયતનવસેન વિભજનત્થં. એવં વિભિન્ના હિ સઙ્ખેપવિત્થારતો અનવસેસા સમ્મસનુપગા ધમ્મા વિભજિત્વા દસ્સિતા હોન્તિ; અયં કિરેત્થ ભગવતો અજ્ઝાસયો થેરેન નયતો ગહિતોતિ દસ્સેતું, ‘‘**ઇમસ્મિં કિરા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **દ્વાદસાયતનવસેનેવ માતિકં ઠપેસી**તિ લોકિયાનિ દ્વાદસાયતનાનિ એવ સન્ધાય માતિકં ઠપેસિ, યથા તીસુ સુત્તેસુ ખન્ધવસેન વિભત્તં, એવં યદિ ભગવતા ઇધાપિ વિભજનં ઇચ્છિતં સિયા, તથા વિભજેય્ય, યસ્મા પન તથા અવિભજિત્વાવ ગન્ધકુટિં પવિટ્ઠો, તસ્મા દ્વાદસાયતનવસેનેવેત્થ વિભજનં ભગવતા ચ અધિપ્પેતન્તિ નયગ્ગાહે ઠત્વા થેરો વિભજિ. તેનાહ – ‘‘**નયં પટિલભિત્વા એવમાહા**’’તિ. **ભારિયં કત**ન્તિ દુક્કરં કતં. **અપદે પદં દસ્સિતં** આકાસે પદં કતં સાધારણસ્સ અત્થસ્સ વિસિટ્ઠવિસયતાય દસ્સિતત્તા. **નિકન્તિવિઞ્ઞાણ**ન્તિ નિકન્તિતણ્હાય સમ્પયુત્તં વિઞ્ઞાણં, ‘‘છન્દરાગપ્પટિબદ્ધં હોતી’’તિ વચનતો. **મનોતિ ભવઙ્ગચિત્તં** મનોદ્વારિકજવનાનં દ્વારભૂતં.

૨૮૩. પત્થનાવસેન ઠપેસીતિ પત્થનાવસેન ચિત્તં પવત્તેસિ.

મહાકચ્ચાનભદ્દેકરત્તસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના

સમત્તા.

૪. લોમસકઙ્ગિયભદ્દેકરત્તસુત્તવણ્ણના

૨૮૬. ઘનનિચિતલોમો લોમસો, અયં પન અપ્પતાય **લોમસકો**તિ આહ – ‘‘**ઈસકલોમસાકારતાયા**’’તિ, લોમસકો અઙ્ગિકો **લોમસકઙ્ગિયો**, પઠમો ક-કારો અપ્પત્થો, દુતિયં પન પદવડ્ઢનમેવ. **રત્તકમ્બલસિલાય**ન્તિ રત્તકમ્બલવણ્ણસિલાયં. **ઓરુય્હા**તિ આકાસતો ઓતરિત્વા. પાટિહારિયં દિસ્વા દિન્નલાભસક્કારસ્સ અસાદિયનતો **મનુસ્સપથે ન વસન્તિ**.

દસહિ ચક્કવાળસહસ્સેહીતિ નિસ્સક્કવચનતો આગન્ત્વાતિ અધિપ્પાયો. **સન્નિપતિતાહિ દેવતાહી**તિ કરણવચનં. પઞ્ઞાપયોગમન્દતાય **પટિવિજ્ઝિતું અસક્કોન્તાનં દેવાનં** ઞાણસ્સ તિક્ખવિસદભાવાપાદનેન

સમુત્તેજેતું **સંવેગજનનત્થં...પે॰... અભાસિ. તત્રાતિ** તસ્મિં દેવસન્નિપાતે, તિસ્સં વા દેસનાયં. **દેવત્તસ્સાતિ** દેવભાવસ્સ, દિબ્બસમ્પત્તિયાતિ અત્થો. ભદ્દેકરત્તસ્સ સુત્તસ્સ એતાતિ **ભદ્દેકરત્તિયા.**

સવનમુખેન બ્યઞ્જનસો અત્થસો ચ ઉપધારણં ઉગ્ગણ્હનન્તિ આહ – "**તુણ્હીભૂતો નિસીદિત્વા સુણન્તો ઉગ્ગણ્હાતિ નામા**"તિ. વાચુગ્ગતકરણં પરિયાપુણનન્તિ આહ – "**વાચાય સજ્ઝાયં કરોન્તો પરિયાપુણાતિ નામા**"તિ. ગન્થસ્સ પરિહણં ધારણં, તં પન પરેસુ પતિટ્ઠાપનં પાકટં હોતીતિ આહ – "**અઞ્ઞેસં વાચેન્તો ધારેતિ નામા**"તિ. સેસં હેટ્ઠા વુત્તનયમેવ.

લોમસકઙ્ગિયભદ્દેકરત્તસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના

સમત્તા.

૫. ચૂળકમ્મવિભઙ્ગસુત્તવણ્ણના

૨૮૯. અઙ્ગસુભતાયાતિ અઙ્ગાનં હત્થપાદાદિસરીરાવયવાનં સુન્દરભાવેન. યં અપચ્ચં કુચ્છિતં મુદ્ધં વા, તત્થ લોકે માણવવોહારો, યેભુય્યેન સત્તા દહરકાલે સુદ્ધધાતુકા હોન્તીતિ વુત્તં, "**તરુણકાલે વોહરિંસૂ**"તિ. **અધિપતિત્તાતિ** ઇસ્સરભાવતો.

સમાહારન્તિ સન્નિચયં. **પણ્ડિતો ઘરમાવસે**તિ યસ્મા અપ્પતરેપિ બ્યયમાને ભોગા ખીયન્તિ, અપ્પતરેપિ સઞ્ચયમાને વડ્ઢન્તિ, તસ્મા વિઞ્ઞુજાતિકો કિઞ્ચિ બ્યયં અકત્વા અયમેવ ઉપ્પાદેન્તો ઘરાવાસં અનુતિટ્ઠેય્યાતિ લોભાદેસિતમત્થં વદતિ.

ધનલોભેન...પે॰... નિબ્બત્તો. લોભવસિકસ્સ હિ ગતિ નિરયો વા તિરચ્છાનયોનિ વા. વુત્તઞ્હેતં – ''નિમિત્તસ્સાદગથિતં વા, ભિક્ખવે, વિઞ્ઞાણં તિટ્ઠમાનં તિટ્ઠતિ અનુબ્યઞ્જનસ્સાદગથિતં વા. તસ્મિં સમયે કાલઙ્કરેય્ય, દ્વિન્નં ગતીનં અઞ્ઞતરં ગતિં વદામિ – નિરયં વા તિરચ્છાનયોનિં વા''તિ (સં॰ નિ॰ ૪.૨૩૫). **નિરયે નિબ્બત્તિસ્સતિ** કતોકાસસ્સ કમ્મસ્સ પટિબાહિતું અસક્કુણેય્યભાવતો.

પત્તક્ખન્ધઅધોમુખભાવં સન્ધાય "**ઓનામેત્વા**"તિ વુત્તં. બ્રાહ્મણચારિત્તસ્સ ભાવિતતં સન્ધાયાહ "**બ્રહ્મલોકે નિબ્બત્તો**"તિ. **તં પવત્તિં પુચ્છી**તિ સુતમેતં મયા, ''મય્હં પિતા સુનખો હુત્વા નિબ્બત્તો''તિ, એતં ભોતા ગોતમેન વુત્તન્તિ. કિમિદં વુત્તન્તિ ઇમં પવત્તિં પુચ્છિ.

તથેવ વત્વાતિ યથા સુનખસ્સ વુત્તં, તથેવ વત્વા. **અવિસંવાદનત્થન્તિ**, ''તોદેય્યબ્રાહ્મણો સુનખો જાતો''તિ અત્તનો વચનસ્સ અવિસંવાદનત્થં, વિસંવાદનાભાવદસ્સનત્થન્તિ અધિપ્પાયો. **ઞાતોમ્હિ ઇમિના**તિ ઇમિના મમ પુત્તેન મય્હં પુરિમજાતિયં પિતાતિ એવં ઞાતો અમ્હીતિ જાનિત્વા. બુદ્ધાનુભાવેન કિર સુનખો તથા દસ્સેતિ, ન જાતિસ્સરતાય. ભગવન્તં દિસ્વા ભુક્કરણં પન પુરિમજાતિસિદ્ધવાસનાય. **ભવપટિચ્છન્નન્તિ** ભવન્તરભાવેન પટિચ્છન્નં. **નામ**-સદ્દો સમ્ભાવને. **પટિસન્ધિઅન્તરન્તિ** અઞ્ઞજાતિપટિસન્ધિગ્ગહણેન હેટ્ઠિમજાતં ગતિં. **અઙ્ગવિજ્જાપાઠકો કિરેસ,** તેન અપ્પાયુકદીઘાયુકતાદિવસેન ચુદ્દસ પઞ્હે અભિસઙ્ખરિ; એવં કિરસ્સ અહોસિ, ''ઇમેસં સત્તાનં અપ્પાયુકતાદયો વિસેસા અઙ્ગપચ્ચઙ્ગવસેન સલ્લક્ખિયન્તિ. ન ખો પનેતં યુત્તં 'અઙ્ગપચ્ચઙ્ગાનિ યાવ તેસં તેસં કારણ'ન્તિ; તસ્મા ભવિતબ્બમેત્થ અઞ્ઞેનેવ કારણેન. સમણો ગોતમો તં કારણં વિભજિત્વા કથેસ્સતિ,

એવાયં સબ્બઞ્ઞૂતિ નિચ્છયો મે અપણ્ણકો ભવિસ્સતી''તિ. અપરે પન ભણન્તિ, ''તિરચ્છાનગતં મનુસ્સં વા આવિસિત્વા ઇચ્છિતત્થકસાવનં નામ મહામન્તવિજ્જાવસેન હોતિ; તસ્મા ન એત્તાવતા સમણસ્સ ગોતમસ્સ સબ્બઞ્ઞુતા સુનિચ્છિતા હોતિ. યં નૂનાહં કમ્મફલમસ્સ ઉદ્દિસ્સ પઞ્હં પુચ્છેય્યં, તત્થ ચ મે ચિત્તં આરાધેન્તો પઞ્હં બ્યાકરિસ્સતિ. એવાયં સબ્બઞ્ઞૂતિ વિનિચ્છયો મે ભવિસ્સતીતિ તે પઞ્હે પુચ્છતી''તિ.

ભણ્ડકન્તિ સાપતેય્યં, સન્તકન્તિ અત્થો. કમ્મુના દાતબ્બં આદિયન્તીતિ **કમ્મદાયાદા**, અત્તના કતૂપચિતકમ્મફલભાગીતિ અત્થો. તં પન કમ્મદાયજ્જં કારણોપચારેન વદન્તો, ''**કમ્મં એતેસં દાયજ્જં ભણ્ડકન્તિ અત્થો**''તિ આહ – યથા ''કુસલાનં, ભિક્ખવે, ધમ્માનં સમાદાનહેતુ એવમિદં પુઞ્ઞં પવડ્ઢતી''તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૮૦). યવતિ ફલં સભાવતો ભિન્નમ્પિ અભિન્નં વિય મિસ્સિતં હોતિ, એતેનાતિ **યોની**તિ આહ – ''**કમ્મં એતેસં યોનિ કારણ**''ન્તિ. મમત્તવસેન બજ્ઝતિ સંબજ્ઝતીતિ **બન્ધુ**, ઞાતિ સાલોહિતો ચ. કમ્મં પન એકન્તસમ્બન્ધમેવાતિ આહ – ''**કમ્મં એતેસં બન્ધૂ**''તિ. **પતિટ્ઠા**તિ અવસ્સયો. કમ્મસદિસો હિ સત્તાનં અવસ્સયો નત્થિ, અઞ્ઞો કોચિ ઇસ્સરો બ્રહ્મા વા ન કરોતિ તાદિસં કત્તું સજ્જિતું અસમત્થભાવતો. યં પનેત્થ વત્તબ્બં, તં **વિસુદ્ધિમગ્ગસંવણ્ણનાયં** વુત્તનયેન વેદિતબ્બં. **કમ્મમેવા**તિ કસ્મા અવધારિતં, નનુ કિલેસાપિ સત્તાનં હીનપણીતભાવકારણં, ન કેવલન્તિ ? સચ્ચમેતં, કિલેસપયોગેન વિપાકવટ્ટં નિબ્બત્તં કમ્મપવત્તિતમેવાતિ કત્વા વુત્તં. ''**કથિતસ્સ અત્થં ન સઞ્જાનાસી**''તિ સઙ્ખેપતો વત્વા નનુ ભગવા મહાકારુણિકો પરેસં ઞાપનત્થમેવ ધમ્મં દેસેતીતિ આહ – ''**માનનિસ્સિતો કિરેસા**''તિઆદિ.

૨૯૦. સમત્તેનાતિ પરિયત્તેન, યથા તં ફલં દાતું સમત્થં હોતિ, એવં કતેન, ઉપચિતેનાતિ અત્થો. તાદિસં પન અત્તનો કિચ્ચે અનૂનં નામ હોતીતિ આહ ''**પરિપુણ્ણેના**''તિ. **સમાદિન્નેના**તિ એત્થ સમાદાનં નામ તણ્હાદિટ્ઠીહિ ગહણં પરામસનન્તિ આહ – ''**ગહિતેન પરામટ્ઠેના**''તિ. પટિપજ્જતિ એતાય સુગતિદુગ્ગતીતિ **પટિપદા**, કમ્મં. તથા હિ તં ''કમ્મપથો''તિ વુચ્ચતિ.

એસાતિ પટિપદા. દુબ્બલં ઉપઘાતકમેવ સિયાતિ ઉપપીળકસ્સ વિસયં દસ્સેતું, ''**બલવકમ્મેના**''તિઆદિ વુત્તં. **બલવકમ્મેના**તિ પુઞ્ઞકમ્મેન. **વદતિ નામા**તિ વદન્તો વિય હોતિ . **નિબ્બત્તાપેય્યન્તિ** કસ્મા વુત્તં, નનુ ઉપપીળકસભાવં કમ્મં જનકસભાવં ન હોતીતિ? સબ્બમેતં પરિકપ્પનવચનં, યથા મનુસ્સા પચ્ચત્થિકં પટિપક્ખં કિઞ્ચિ કાતું અસમત્થાપિ કેચિ આલમ્બનવસેન સમત્થા વિય અત્તાનં દસ્સેન્તિ, એવંસમ્પદમિદન્તિ કેચિ. અપરે પન ભણન્તિ – યસ્સિદં કમ્મસ્સવિપાકં પીળેતિ, સચે તસ્મિં અનોકાસે એવ સયં વિપચ્ચિતું ઓકાસં લભેય્ય, અપાયેસુ એવ તંસમઙ્ગિપુગ્ગલં નિબ્બત્તાપેય્ય, યસ્મા તં કમ્મં બલવં હુત્વા અવસેસપચ્ચયસમવાયેન વિપચ્ચિતું આરદ્ધં, તસ્મા ઇતરં તસ્સ વિપાકં વિબાધેન્તં ઉપપીળકં નામ જાતં. એતદત્થમેવ ચેત્થ ''બલવકમ્મેન નિબ્બત્ત''ન્તિ બલવગ્ગહણં કતં. કિચ્ચવસેન હિ નેસં કમ્માનં એતા સમઞ્ઞા, યદિદં ઉપપીળકં ઉપચ્છેદકં જનકં ઉપત્થમ્ભકન્તિ, ન કુસલાનિ વિય ઉપત્થમ્ભાનિ હોન્તિ નિબ્બત્તત્થાય. **પીળેત્વા**તિ વિહેઠેત્વા પટિઘાટનાદિવસેન ઉચ્છુતેલયન્તાદયો વિય ઉચ્છુતિલાદિકે વિબાધેત્વા. **નિરોજ**ન્તિ નિત્તેજં. **નિયૂસ**ન્તિ નિરસં. **કસટ**ન્તિ નિસ્સારં. **પરિસ્સય**ન્તિ ઉપદ્દવં.

ઇદાનિ પરિસ્સયસ્સ ઉપનયનાકારં દસ્સેન્તેન તત્થ, ''**દારકસ્સા**''તિઆદિં વત્વા ભોગાનં વિનાસનાકારં દસ્સેતું, પુન ''**દારકસ્સા**''તિઆદિ વુત્તં. **કુમ્ભદોહના**તિ કુમ્ભપૂરખીરા. **ગોમણ્ડલે**તિ ગોયૂથે.

અટ્ટુસભગમનં કત્વાતિ અટ્ઠઉસભપ્પમાણં પદેસં પચ્ચત્થિકં ઉદ્દિસ્સ ધનુગ્ગહો અનુયાયિં કત્વા. **તન્તિ** સરં. **અઞ્ઞો**તિ પચ્ચત્થિકો. **તત્થેવ પાતેય્ય** અચ્ચાસન્નં કત્વા સરસ્સ ખિત્તત્તા. **વાળમચ્છોદક**ન્તિ મકરાદિવાળમચ્છવન્તં ઉદકં.

પટિસન્ધિનિબ્બત્તકં કમ્મં જનકકમ્મં નામ પરિપુણ્ણવિપાકદાયિભાવતો, ન પવત્તિવિપાકમત્તનિબ્બત્તકં. **ભોગસમ્પદાદી**તિ **આદિ**-સદ્દેન આરોગ્યસમ્પદાદિ-પરિવારસમ્પદાદીનિ ગણ્હાતિ. ન દીઘાયુકતાદીનિ હિ અપ્પાયુકતાસંવત્તનિકેન કમ્મુના નિબ્બત્તાનિ; અઞ્ઞં દીઘાયુકતાકરણેન ઉપત્થમ્ભેતું સક્કોતિ; ન અતિદુબ્બણ્ણં અપ્પેસક્ખં નીચકુલીનં દુપ્પઞ્ઞં વા વણ્ણવન્તતાદિવસેન. તથા હિ વક્ખતિ, ''ઇમસ્મિં પન પઞ્હવિસ્સજ્જને''તિઆદિ, તં પન નિદસ્સનવસેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં.

પુરિમાનીતિ ઉપપીળકોપચ્છેદકાનિ. ઉપપીળકુપઘાતા નામ કુસલવિપાકપટિબાહકાતિ અધિપ્પાયેન ''**દ્વે અકુસલાનેવા**''તિ વુત્તં. **ઉપત્થમ્ભકં કુસલમેવા**તિ એત્થ યથા જનકં ઉભયસભાવં, એવં ઇતરેસમ્પિ ઉભયસભાવતાય વુચ્ચમાનાય ન કોચિ વિરોધો. દેવદત્તાદીનઞ્હિ નાગાદીનં ઇતો અનુપ્પવચ્છિતાનં પેતાદીનઞ્ચ નરકાદીસુ અકુસલકમ્મવિપાકસ્સ ઉપત્થમ્ભનુપપીળનુપઘાતનાનિ ન ન સમ્ભવન્તિ. એવઞ્ચ કત્વા યા હેટ્ઠા બહૂસુ આનન્તરિયેસુ એકેન ગહિતપટિસન્ધિકસ્સ ઇતરેસં તસ્સ અનુબલપ્પદાયિતા વુત્તા, સાપિ સમત્થિતા હોતિ. યસ્મિઞ્હિ કમ્મે કતે જનકનિબ્બત્તં કુસલફલં વા અકુસલફલં વા બ્યાધિધાતુસમતાદિનિમિત્તં વિબાધીયતિ, તમુપત્થમ્ભકં. યસ્મિં પન કતે જાતિસમત્થસ્સ પટિસન્ધિયં પવત્તિયઞ્ચ વિપાકકટત્તારૂપાનં ઉપ્પત્તિ હોતિ, તં જનકં. યસ્મિં પન કતે અઞ્ઞેન જનિતસ્સ ઇટ્ઠસ્સ વા અનિટ્ઠસ્સ વા ફલસ્સ વિબાધાવિચ્છેદપચ્ચયાનુપ્પત્તિયા ઉપબ્રૂહનપચ્ચયુપ્પત્તિયા ચ જનકસામત્થિયાનુરૂપં પરિવુત્તિચિરતરપબન્ધા હોતિ, એતં ઉપત્થમ્ભકં. તથા યસ્મિં કતે જનકનિબ્બત્તં કુસલફલં અકુસલફલં વા બ્યાધિધાતુસમતાદિનિમિત્તં વિબાધીયતિ, તં ઉપપીળકં. યસ્મિં પન કતે જનકસામત્થિયવસેન ચિરતરપબન્ધારહમ્પિ સમાનં ફલં વિચ્છેદકપચ્ચયુપ્પત્તિયા વિચ્છિજ્જતિ, તં ઉપઘાતકન્તિ અયમેત્થ સારો.

તત્થાતિ તેસુ કમ્મેસુ. **ઉપચ્છેદકકમ્મેના**તિ આયુનો ઉપઘાતકકમ્મેન. સ્વાયમુપઘાતકભાવો દ્વિધા ઇચ્છિતબ્બોતિ તં દસ્સેતું ''**પાણાતિપાતિના**''તિઆદિ વુત્તં. **ન સક્કોતિ** પાણાતિપાતકમ્મુના સન્તાનસ્સ તથાભિસઙ્ખતત્તા. યસ્મિઞ્હિ સન્તાને નિબ્બત્તં, તસ્સ તેન અભિસઙ્ખતતા અવસ્સં ઇચ્છિતબ્બા તત્થેવ તસ્સ વિપાકસ્સ વિનિબન્ધનતો. એતેન કુસલસ્સ કમ્મસ્સ આયૂહનક્ખણેયેવ પાણાતિપાતો તાદિસં સામત્થિયુપઘાતં કરોતીતિ દસ્સેતિ, તતો કમ્મં અપ્પફલં હોતિ. ''દીઘાયુકા''તિઆદિના ઉપઘાતસામત્થિયેન ખેત્તે ઉપ્પન્નસસ્સં વિય ઉપપત્તિનિયામકા ધમ્માતિ દસ્સેતિ. ઉપપત્તિ નિયતવિસેસે વિપચ્ચિતું ઓકાસે કરોન્તે એવ કુસલકમ્મે આકડ્ઢિયમાનપટિસન્ધિકં પાણાતિપાતકમ્મં અપ્પાયુકત્થાય નિયમેતીતિ આહ – ''**પટિસન્ધિમેવ વા નિયામેત્વા અપ્પાયુકં કરોતી**''તિ. પાણાતિપાતચેતનાય અચ્ચન્તકટુકવિપાકત્તા સન્નિટ્ઠાનચેતનાય નિરયે નિબ્બત્તતિ તસ્સા અત્થસ્સ ખીણાભાવતો; ઇતરે પન ન તથા ભારિયાતિ આહ – ''**પુબ્બા...પે૰... હોતી**''તિ. ઇધ પન યં હેટ્ઠા વુત્તસદિસં, તં વુત્તનયેન વેદિતબ્બં.

મનુસ્સામનુસ્સપરિસ્સયાતિ માનુસકા અમાનુસકા ચ ઉપદ્દવા. **પુરતો**તિ પુબ્બદ્વારતો. **પચ્છતો**તિ પચ્છિમવત્થુતો. **પવટ્ટમાના**તિ પરિજનસ્સ, દેવતાનં વા દેસેન પવટ્ટમાના. **પરેહી**તિ પુરાતનેહિ પરેહિ. **સમ્મુખીભાવ**ન્તિ સામિભાવવસેન પચ્ચક્ખત્તં. **આહરિત્વા દેન્તિ** ઇણાયિકા. **કમ્મન્તા**તિ વણિજ્જાદિકમ્માનિ.

અપાણાતિપાતકમ્મન્તિ પાણાતિપાતસ્સ પટિપક્ખભૂતં કમ્મં; પાણાતિપાતા વિરતિવસેન પવત્તિતકમ્મન્તિ અત્થો. **દીઘાયુકસંવત્તનિકં હોતિ** વિપાકસ્સ કમ્મસરિક્ખભાવતો . **ઇમિના નયેના**તિ ઇમિના અપ્પાયુકદીઘાયુકસંવત્તનિકેસુ કમ્મેસુ યથાવુત્તેન તં સંવત્તનિકવિભાવનનયેન.

વિહેઠનકમ્માદીનિપીતિ **પિ**-સદ્દેન કોધઇસ્સામનકમચ્છેરથદ્ધઅવિદ્દસુભાવવસેન પવત્તિતકમ્માનિ સઙ્ગણ્હાતિ. **તથેવા**તિ યથા પાણાતિપાતકમ્મં અત્થતો એવં વદતિ નામાતિ વુત્તં, તથેવ **વદમાનાનિ વિય**. ''યં યદેવાતિપત્થેન્તિ, સબ્બમેતેન લબ્ભતી''તિ (ખુ॰ પા॰ ૮.૧૦) વચનતો યથા સબ્બકુસલં સબ્બાસં સમ્પત્તીનં ઉપનિસ્સયો, એવં સબ્બં અકુસલં સબ્બાસં વિપત્તીનં ઉપનિસ્સયોતિ, "**ઉપપીળનેન નિબ્ભોગતં આપાદેત્વા**"તિઆદિ વુત્તં . તથા હિ પાણાતિપાતકમ્મવસેનપિ અયં નયો દસ્સિતો. **અવિહેઠનાદીની**તિ એત્થ **આદિ**-સદ્દેન અક્કોધન-અનિસ્સામન-દાન-અનતિમાન-વિદ્દસુભાવેન પવત્તકમ્માનિ સઙ્ગણ્હાતિ.

૨૯૩. ઇસ્સા મનો એતસ્સાતિ **ઇસ્સામનકો**તિ આહ "**ઇસ્સાસમ્પયુત્તચિત્તો**"તિ. **ઉપક્કોસન્તો**તિ અક્કોસવત્થૂહિ અક્કોસન્તો. **ઇસ્સં બન્ધતી**તિ ઇસ્સં અનુબન્ધતિ ઇસ્સાસહિતમેવ ચિત્તં અનુપવત્તેતિ. **અપ્પેસક્ખો**તિ અપ્પાનુભાવો અપ્પઞ્ઞાતો. તેનાહ "**ન પઞ્ઞાયતી**"તિ. સા પનસ્સ અપ્પાનુભાવતા પરિવારાભાવેન પાકટા હોતીતિ આહ "**અપ્પપરિવારો**"તિ.

૨૯૪. **મચ્છરિયવસેન ન દાતા હોતી**તિ સબ્બસો દેય્યધમ્મસ્સ અભાવેન ન દાતા ન હોતિ. અમચ્છરી હિ પુગ્ગલો સતિ દેય્યધમ્મે યથારહં દેતિયેવ.

૨૯૫. અભિવાદેતબ્બં ખેત્તવસેન મત્થકપ્પત્તં દસ્સેતું, "**બુદ્ધં વા**"તિઆદિ વુત્તં. અઞ્ઞેપિ માતુપિતુજેટ્ઠભાતરાદયો અભિવાદનાદિઅરહા સન્તિ, તેસુ થદ્ધાદિવસેન કરણં નીચકુલસંવત્તનિકમેવ. ન હિ પવત્તે સક્કા કાતુન્તિ સમ્બન્ધો. તેન પવત્તિવિપાકદાયિનો કમ્મસ્સ વિસયો એસોતિ દસ્સેતિ. તેનાહ "**પટિસન્ધિમેવ પના**"તિઆદિ.

૨૯૬. **અપરિપુચ્છનેના**તિ અપરિપુચ્છામત્તેન નિરયે ન નિબ્બત્તતિ; અપરિપુચ્છાહેતુ પન કત્તબ્બાકરણાદીહિ સિયા નિરયનિબ્બત્તીતિ પાળિયં, ''ન પરિપુચ્છિતા હોતી''તિઆદિ વુત્તન્તિ દસ્સેન્તો, "**અપરિપુચ્છકો પના**"તિઆદિમાહ. **યથાનુસન્ધિં પાપેસી**તિ દેસનં યથાનુસન્ધિનિટ્ઠાનં પાપેસિ. સેસં વુત્તનયત્તા સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ચૂળકમ્મવિભઙ્ગસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૬. મહાકમ્મવિભઙ્ગસુત્તવણ્ણના

૨૯૮. કમ્મસ્સ મોઘભાવો નામ ફલેન તુચ્છતા ફલાભાવોતિ આહ – "**મોઘન્તિ તુચ્છં અફલ**"ન્તિ. **તથં ભૂત**ન્તિ સચ્ચસદ્દસ્સ અત્થમાહ. પરિબ્બાજકો પન ''સચ્ચ''ન્તિ ઇમિના તમેવ સફલન્તિ વદતિ. સફલઞ્હિ કમ્મં સત્થુ અભિમતમનોકમ્મન્તિ અધિપ્પાયો. **ઇદઞ્ચ** ''મોઘં કાયકમ્મ''ન્તિઆદિવચનં. **તં ગહેત્વા**તિ પરમ્પરાય ગહેત્વા. **એસા**તિ પોતલિપુત્તો પરિબ્બાજકો. **અભિસઞ્ઞાનિરોધકથં સન્ધાય વદતિ**. સાપિ હિ તિત્થિયાનં અન્તરે પાકટા જાતાતિ. **થેરો**તિ સમિદ્ધિત્થેરો. યથા ભગવતા વુત્તં, તતો ચ અઞ્ઞથાવ દોસારોપનભયેન ગહેત્વા તતો ભગવન્તં થેરો રક્ખતીતિ અધિપ્પાયેન પરિબ્બાજકો, ''પરિરક્ખિતબ્બં મઞ્ઞિસ્સતી''તિ અવોચાતિ આહ –

“**પરિરક્ખિતબ્બન્તિ ગરહતો મોચનેન રક્ખિતબ્બ**”ન્તિ. સચ્ચેતના અસ્સ અત્થીતિ **સચ્ચેતનિકં. કમ્મ**ન્તિ સચ્ચેતનિકસ્સપિ કમ્મસ્સ અત્તનો સમયે ઇચ્છિતત્તા પરિબ્બાજકેન વુત્તં.

સઙ્ખતસઙ્ખારતાય રૂપમેવ “**તિલમત્તમ્પિ સઙ્ખાર**”ન્તિ વુત્તં. તેનાહ – “**મંસચક્ખુનાવ પસ્સતી**”તિ. **સમાગમદસ્સનં સન્ધાયા**તિ કત્થચિપિ તસ્સ દસ્સનં સન્ધાય, ન પરિઞ્ઞાદસ્સનં. તેનાહ ભગવા – ‘‘કુતો પનેવરૂપં કથાસલ્લાપ’’ન્તિ.

૨૯૯. વટ્ટદુક્ખન્તિ સંસારદુક્ખં. **કિલેસદુક્ખ**ન્તિ કિલેસસમ્ભવરાગપરિળાહદુક્ખં. **સઙ્ખારદુક્ખ**ન્તિ યદનિચ્ચં, તં દુક્ખન્તિ એવં વુત્તદુક્ખં. **સચે ભાસિતં ભવેય્યા**તિ ઇમં ઈદિસં દુક્ખં સન્ધાય આયસ્મતા સમિદ્ધિના ભાસિતં સિયા નુ ભગવા, અવિભજિત્વા બ્યાકરણં યુત્તમેવાતિ અધિપ્પાયો.

૩૦૦. ઉમ્મઙ્ગન્તિ ઉમ્મુજ્જનં, કથામુખેન અન્તરા અઞ્ઞાણવિસયપઞ્હા ઉમ્મઙ્ગં. તેનાહ – “**પઞ્હાઉમ્મઙ્ગ**”ન્તિ **નેવ દિબ્બચક્ખુના**તિ કસ્મા વુત્તં. ન હિ તં અયોનિસો ઉમ્મુજ્જનં દિબ્બચક્ખુવિસયન્તિ? કામઞ્ચેતં ન દિબ્બચક્ખુવિસયં, દિબ્બચક્ખુપરિભણ્ડઞાવિસયં પન સિયાતિ તથા વુત્તં. **અધિપ્પાયેનેવા**તિ ઉદાયિત્થેરસ્સ અધિપ્પાયેનેવ ગય્હમાનેન તં અયોનિયો ઉમ્મુજ્જનં અઞ્ઞાસિ. **સન્નિસીદિતું** પુબ્બે નિસિન્નાકારેન સન્નિસીદિતું **ન સક્કોતિ**. સમિદ્ધિત્થેરેન અનભિસઙ્ખતસ્સેવ અત્થસ્સ કથિતત્તા, “**યં અભૂતં, તદેવ કથેસ્સતી**”તિ વુત્તં. તેનાહ ‘‘અયોનિસો ઉમ્મુજ્જિસ્સતી’’તિ. **તિસ્સો વેદના પુચ્છિતા**, ‘‘કિં સો વેદિયતી’’તિ અવિભાગેન વેદિયમાનસ્સ જાતિતત્તા. સુખાય વેદનાય હિતન્તિ **સુખવેદનિયં**. તેનાહ – “**સુખવેદનાય પચ્ચયભૂત**”ન્તિ. **સેસેસૂ**તિ, ‘‘દુક્ખવેદનિય’’ન્તિઆદીસુ.

હેટ્ઠા તિકજ્ઝાનચેતનાતિ એત્થ, ‘‘કુસલતો’’તિ અધિકારતો રૂપાવચરકુસલતો હેટ્ઠા તિકજ્ઝાનચેતનાતિ અત્થો. **એત્થા**તિ એતેસુ કામાવચરરૂપાવચરસુખવેદનિયકમ્મેસુ. **અદુક્ખમસુખમ્પી**તિ **પિ**-સદ્દેન ઇટ્ઠારમ્મણે સુખમ્પીતિ ઇમમત્થં સમ્પિણ્ડેતિ.

યદિ કાયદ્વારે પવત્તતો અઞ્ઞત્થ અદુક્ખમસુખં જનેતિ, અથ કસ્મા, ‘‘દુક્ખસ્સેવ જનનતો’’તિ વુત્તન્તિ આહ – “**સા પન વેદના**”તિઆદિ.

ચતુત્થજ્ઝાનચેતનાતિ એત્થ અરૂપાવચરકુસલચેતનાતિપિ વત્તબ્બં. યથા હિ ‘‘કાયેન વાચાય મનસા’’તિ એત્થ યથાલાભગ્ગહણવસેન મનસા સુખવેદનિયં અદુક્ખમસુખવેદનિયન્તિ અયમત્થો અરૂપાવચરકુસલેપિ લબ્ભતીતિ સુખમ્પિ જનેતિ ઉક્કટ્ઠસ્સ ઞાણસમ્પયુત્તકુસલસ્સ સોળસવિપાકચિત્તનિબ્બત્તનતો, અયઞ્ચ નયો હેટ્ઠા, ‘‘અદુક્ખમસુખમ્પી’’તિ એત્થાપિ વત્તબ્બો. પુબ્બે પરિયાયતો દુક્ખવેદના વુત્તા, સુત્તન્તસંવણ્ણના હેસાતિ ઇદાનિ નિપ્પરિયાયતો પુન દસ્સેતું, “**અપિચા**”તિઆદિ વુત્તં. તેન એત્થ દુક્ખવેદનિયં પવત્તિવસેનેવ વટ્ટતીતિ. **એતસ્સા**તિ દુક્ખવેદનિયસ્સ પવત્તિવસેનેવ યુજ્જમાનત્તા એતસ્સ વસેન સબ્બં સુખવેદનિયં અદુક્ખમસુખવેદનિયઞ્ચ પવત્તિવસેનેવ વત્તું વટ્ટતિ.

આલયોતિ અભિરુચિ. **મહાકમ્મવિભઙ્ગઞાણ**ન્તિ મહતિ કમ્મવિભજને ઞાણં, મહન્તં વા કમ્મવિભજનઞાણં. ભાજનં નામ નિદ્દેસો, અયં પન ઉદ્દેસોતિ કત્વા આહ – “**કતમે ચત્તારો…પે॰… માતિકાઠપન**”ન્તિ.

૩૦૧. **પાટિયેક્કો અનુસન્ધિ** યથાઉદ્દિટ્ઠસ્સ મહાકમ્મવિભઙ્ગઞાણસ્સ અભાજનભાવતો, પુચ્છાનુસન્ધિઅજ્ઝાસયાનુસન્ધીસુ ચ અનન્તોગધત્તા. તેનાહ **"ઇદં હી"**તિઆદિ. **ઇદં આરમ્મણં કત્વા**તિ ઇધ, ''પાણાતિપાતિં અદિન્નાદાયિ''ન્તિઆદિના પુગ્ગલાધિટ્ઠાનેન વુત્તં કમ્મવિભઙ્ગં આરબ્ભ. **ઇમં પચ્ચયં લભિત્વા**તિ તસ્સેવ વેવચનં. **ઇદં દસ્સનં ગણ્હન્તી**તિ ઇદં, ''અત્થિ કિર, ભો, પાપકાનિ કમ્માનિ, નત્થિ કિર, ભો, પાપકાનિ કમ્માની''તિ ચ આદીનિ હત્થિદસ્સકઅન્ધાવિય દિટ્ઠમત્તે એવ ઠત્વા અચિત્તકદસ્સનઞ્ચ ગણ્હન્તિ. વીરિયં કિલેસાનં આતાપનવસેન **આતપ્પં**, તદેવ પદહવસેન **પધાનં**, પુનપ્પુનં યુઞ્જનવસેન **અનુયોગો**, તથા ભાવનાય નપ્પમજ્જતિ એતેનાતિ **અપ્પમાદો**, સમ્મા યોનિસો મનસિ કરોતિ એતેનાતિ **સમ્મામનસિકારો**તિ વુચ્ચતીતિ અધિપ્પાયેન, **"પઞ્ચપિ વીરિયસ્સેવ નામાની"**તિ આહ. **અપ્પમાદો** વા સતિયા અવિપ્પવાસો. યસ્મિં મનસિકારે સતિ તસ્સ દિબ્બચક્ખુઞાણં ઇજ્ઝતિ, અયમેત્થ સમ્મામનસિકારોતિ એત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **ચેતોસમાધિ**ન્તિ દિબ્બચક્ખુઞાણસહગતં ચિત્તસમાધિં. તેનાહ **"દિબ્બચક્ખુસમાધિ"**ન્તિ. **અઞ્ઞથા**તિ અકુસલકમ્મકરણતો અઞ્ઞથા, તં પન કુસલકમ્મકરણં હોતીતિ આહ – **"યે દસ્સન્નં કુસલાનં કમ્મપથાનં પૂરિતત્તા"**તિ **દિટ્ઠિથામેના**તિ દિટ્ઠિવસેન દિટ્ઠિબલેન. **દિટ્ઠિપરામાસેના**તિ દિટ્ઠિવસેન ધમ્મસભાવં અતિક્કમિત્વા પરામાસેન. **અધિટ્ઠહિત્વા**તિ, ''ઇદમેવ સચ્ચં, મોઘમઞ્ઞ''ન્તિ અધિટ્ઠાય અભિનિવિસિત્વા. **આદિયિત્વા**તિ દળ્હગ્ગાહં ગહેત્વા. **વોહરતી**તિ અત્તનો ગહિતગ્ગહણં પરેસં દીપેન્તો વોહરતિ.

૩૦૨. **તત્રાનન્દા**તિ એત્થ **ઇતિ**-સદ્દો આદિઅત્થો. **ઇદમ્પી**તિ ઇદં વચનં. ''તત્રાનન્દા''તિ એવમાદિવચનમ્પીતિ અત્થો. **ન મહાકમ્મવિભઙ્ગઞાણસ્સ ભાજનં** તસ્સ અનિદ્દેસભાવતો. **અસ્સા**તિ મહાકમ્મવિભઙ્ગઞાણસ્સ **માતિકાટ્ઠપનમેવ** દિબ્બચક્ખુકાનં સમણબ્રાહ્મણાનં વસેન અનુઞ્ઞાતબ્બસ્સ ચ દસ્સનવસેન ઉદ્દેસભાવતો. તેનાહ **"એત્થ પના"**તિઆદિ. તત્થ **એત્થ પના**તિ ''તત્રાનન્દા''તિઆદિપાઠે. **એતેસં દિબ્બચક્ખુકાન**ન્તિ એતેસં હેટ્ઠા ચતૂસુપિ વારેસુ આગતાનં દિબ્બચક્ખુકાનં. **એત્તકા**તિ એકચ્ચિયા સચ્ચગિરા. **અનુઞ્ઞાતા**તિ અનુજાનિતા. **અનનુઞ્ઞાતા**તિ પટિક્ખેપિતા. ઇધ અનનુઞ્ઞાતમુખેન દીપિતં અનનુઞ્ઞાતભાવમત્તં. **તત્રાનન્દા**તિઆદિકે **તત્રા**તિ નિદ્ધારણે ભુમ્મન્તિ દસ્સેન્તો, **"તેસુ ચતૂસુ સમણબ્રાહ્મણેસૂ"**તિ આહ. **ઇદં વચનં** ''અત્થિ કિર, ભો...પે॰... વિપાકો''તિ ઇદં એવં વુત્તં. **અસ્સા**તિ તથાવાદિનો સમણબ્રાહ્મણસ્સ. **અઞ્ઞેનાકારેના**તિ ''યો કિર, ભો''તિઆદિના વુત્તકારણતો અઞ્ઞેન કારણેન. **દ્વીસુ ઠાનેસૂ**તિ ''અત્થિ કિર, ભો...પે॰... વિપાકો''તિ ચ, ''અપાયં...પે॰... નિરયં ઉપપન્ન''ન્તિ ચ ઇમેસુ દ્વીસુ પાઠપદેસેસુ. **અનુઞ્ઞાતા** તદત્થસ્સ અત્થિભાવતો. **તીસુ ઠાનેસૂ**તિ ''યો કિર, ભો...પે॰... નિરયં ઉપપજ્જતિ'', ''યમ્પિ સો...પે॰... તે સઞ્જાનન્તિ'', ''યમ્પિ સો યદેવ...પે॰... મોઘમઞ્ઞ''ન્તિ ઇમેસુ તીસુ પાઠપદેસેસુ. **અનનુઞ્ઞાતા** તદત્થસ્સાનેકન્તિકત્તા મિચ્છાભિનિવેસતો ચ. તેનાહ ભગવા – ''અઞ્ઞથા હિ, આનન્દ, તથાગતસ્સ મહાકમ્મવિભઙ્ગઞાણ''ન્તિ. યથા તે અપ્પહીનવિપલ્લાસા પદેસઞાણસમણબ્રાહ્મણા કમ્મવિભઙ્ગં સઞ્જાનન્તિ, તતો અઞ્ઞથાવ સબ્બસો પહીનવિપલ્લાસસ્સ તથા આગમનાદિઅત્થેન તથાગતસ્સ સમ્માસમ્બુદ્ધસ્સ મહાકમ્મવિભઙ્ગઞાણં હોતીતિ અત્થો.

૩૦૩. ઇમિના દિબ્બચક્ખુકેન યં કમ્મં કરોન્તો દિટ્ઠો, તતો પુબ્બેતિ યોજના. **તતો**તિ તતો કરિયમાનકમ્મતો પુબ્બે. **ખન્દો**તિ કુમારો. **સિવો**તિ ઇસ્સરો. **પિતામહો**તિ બ્રહ્મા. **ઇસ્સરાદીહી**તિ ઇસ્સરબ્રહ્મપજાપતિઆદીહિ. **વિસટ્ઠો**તિ નિમ્મિતો. **મિચ્છાદસ્સનેના**તિ મિચ્છાદસ્સનવસેન. **યન્તિ** યં કમ્મં. **તત્થા**તિ તેસુ પાણાતિપાતાદિવસેન પવત્તકમ્મેસુ. **દિટ્ઠેવ ધમ્મે**તિ તસ્મિંયેવ અત્તભાવે વિપાકં પટિસંવેદેતીતિ યોજના. **ઉપપજ્જિત્વા**તિ દુતિયભવે નિબ્બત્તિત્વા. **અપરસ્મિં પરિયાયે**તિ અઞ્ઞસ્મિં યત્થ કત્થચિ ભવે.

એકં કમ્મરાસિન્તિ પાણાતિપાતાદિભેદેન એકં કમ્મસમુદાયં. **એકં વિપાકરાસિન્તિ** તસ્સેવ અઙ્ગેન એકં વિપાકસમુદાયં. **ઇમિનાતિ** યથાવુત્તેન દિબ્બચક્ખુકેન સમણેન બ્રાહ્મણેન વા અદિટ્ઠા. **તયોતિ** ''પુબ્બે વાસ્સ તં કતં હોતી''તિઆદિના વુત્તા તયો. **દ્વે વિપાકરાસીતિ** દિટ્ઠધમ્મવેદનિયો અપરાપરિયાયવેદનિયોતિ દ્વે વિપાકરાસી. ઉપપજ્જવેદનિયં પન તેન દિટ્ઠં, તસ્મા ''દ્વે''તિ વુત્તં. દિટ્ઠો એકો, અદિટ્ઠા તયોતિ **દિટ્ઠે ચ અદિટ્ઠે ચ ચત્તારો કમ્મરાસી**, તથા દિટ્ઠો એકો, અદિટ્ઠા દ્વેતિ **તયો વિપાકરાસી. ઇમાનિ સત્ત ઠાનાનીતિ** યથાવુત્તાનિ સત્ત ઞાણસ્સ પવત્તનટ્ઠાનાનિ. ''ઇમસ્સ નામ કમ્મસ્સ ઇદં ફલં નિબ્બત્ત''ન્તિ કમ્મસ્સ, ફલસ્સ વા અદિટ્ઠત્તા, ''**દુતિયવારે દિબ્બચક્ખુકેન કિઞ્ચિ ન દિટ્ઠ**''ન્તિ વુત્તં. પઠમં વુત્તનયેન તયો કમ્મરાસી વેદિતબ્બા, ઇધ દિબ્બચક્ખુકેન દિટ્ઠસ્સ અભાવતો, ''**પચ્ચત્તટ્ઠાનાની**''તિ વુત્તં.

ભવતિ વડ્ઢતિ એતેનાતિ ભબ્બં, વડ્ઢિનિમિત્તં. ન ભબ્બં **અભબ્બન્તિ** આહ ''**ભૂતવિરહિત**''ન્તિ. અત્તનો ફલે ભાસનં દિબ્બનં **આભાસનન્તિ** આહ – ''**આભાસતિ અભિભવતિ પટિબાહતી**''તિ. **બલવકમ્મન્તિ** મહાસાવજ્જં કમ્મં ગરુસમાસેવિતાદિભેદં. **આસન્નેતિ** મરણે, અભિણ્હં ઉપટ્ઠાનેન વા તસ્સ મરણચિત્તસ્સ **આસન્ને. બલવકમ્મન્તિ** ગરુસમાસેવિતતાદિવસેન બલવં કુસલકમ્મં. **દુબ્બલકમ્મસ્સાતિ** અત્તનો દુબ્બલસ્સ. **આસન્ને કુસલં કતન્તિ** ઇધાપિ આસન્નતા પુબ્બે વુત્તનયેનેવ વેદિતબ્બા.

ઉપટ્ઠાનાકારેનાતિ મરણસ્સ આસન્નકાલે કમ્મસ્સ ઉપટ્ઠાનાકારેન. **તસ્સાતિ** તસ્સ પુગ્ગલસ્સ. નિબ્બત્તિકારણભૂતં હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ અકુસલન્તિ યોજના. તિત્થિયા કમ્મન્તરવિપાકન્તરેસુ અકુસલતાય યં કિઞ્ચિ કમ્મં યસ્સ કસ્સચિ વિપાકસ્સ કારણં કત્વા ગણ્હન્તિ હત્થિદસ્સકઅન્ધાદયો વિય દિટ્ઠમત્તાભિનિવેસિનોતિ, ''**અઞ્ઞતિત્થિયા...પે॰... ઉપટ્ઠાતી**''તિ વુત્તં. **ઇતરસ્મિન્તિ** ભબ્બઞ્ચેવ ભબ્બાભાસઞ્ચ, ભબ્બં અભબ્બાભાસન્તિ ઇમસ્મિં દ્વયે . **એસેવ નયો** પઠમદુતિયપુગ્ગલવસેન પુરિમાનં દ્વિન્નં કમ્માનં યોજનાનયો વુત્તો ઉપટ્ઠાનાકારવસેન. અયમેવ તતિયચતુત્થપુગ્ગલવસેન પચ્છિમાનં દ્વિન્નં કમ્માનં યોજનાનયો. તતિયસ્સ હિ કમ્મસ્સ કુસલત્તા તસ્સ ચ સગ્ગે નિબ્બત્તત્તા તત્થ કારણભૂતં કુસલં હુત્વા ઉપટ્ઠાતિ; તથા ચતુત્થસ્સપિ કમ્મસ્સ કુસલત્તા, તસ્સ પન નિરયે નિબ્બત્તત્તા તત્થ નિબ્બત્તિકારણભૂતં અઞ્ઞતિત્થિયાનં અકુસલં હુત્વા ઉપટ્ઠાતીતિ. યં પનેત્થ અત્થતો અવિભત્તં, તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

મહાકમ્મવિભઙ્ગસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૭. સળાયતનવિભઙ્ગસુત્તવણ્ણના

૩૦૪. વેદિતબ્બાનીતિ એત્થ યથા વિદિતાનિ છ અજ્ઝત્તિકાનિ આયતનાનિ વટ્ટદુક્ખસમતિક્કમાય હોન્તિ, તથા વેદનં અધિપ્પેતન્તિ આહ – ''**સહવિપસ્સનેન મગ્ગેન જાનિતબ્બાની**''તિ. તત્થ વિપસ્સનાય આરમ્મણતો મગ્ગેન અસમ્મોહતો જાનનં દટ્ઠબ્બં. સેસપદેસુપિ એસેવ નયો. મનો સવિસેસં ઉપવિચરતિ આરમ્મણે પવત્તતિ એતેહીતિ **મનોપવિચારા**, વિતક્કવિચારા. આરમ્મણે હિ અભિનિરોપનાનુમજ્જનેહિ વિતક્કવિચારેહિ સહ ચિત્તં પવત્તતિ, ન તબ્બિરહિતં. તેનાહ ''**વિતક્કવિચારા**''તિઆદિ. સત્તા પજ્જન્તિ એતેહિ યથારહં વટ્ટં વિવટ્ટઞ્ચાતિ **સત્તપદા** , ગેહનિસ્સિતા વટ્ટપદા. યોગ્ગાનં દમનઆચરિયા **યોગ્ગાચરિયા**. તેનાહ ''**દમેતબ્બદમકાન**''ન્તિ. **સેસન્તિ** વુત્તાવસેસં એકસત્તતિવિધવિઞ્ઞાણં સફસ્સરૂપકસ્સેવ અધિપ્પેતત્તા.

૩૦૫. ઇધાતિ ઇમિસ્સં છવિઞ્ઞાણકાયદેસનાયં. મનોધાતુત્તયવિનિમુત્તમેવ મનોવિઞ્ઞાણધાતૂતિ વેદિતબ્બં.

ચક્ખુમ્હિ સમ્ફસ્સોતિ ચક્ખું નિસ્સાય ઉપ્પન્નો સમ્ફસ્સો. તેનાહ – ''**ચક્ખુવિઞ્ઞાણસમ્પયુત્તસમ્ફસ્સસ્સેતં અધિવચન**''ન્તિ.

યથા કેવલેન વિઞ્ઞાણેન રૂપદસ્સનં ન હોતિ, એવં કેવલેન ચક્ખુપસાદેનપીતિ વુત્તં ''**ચક્ખુવિઞ્ઞાણેના**''તિ. તેન પાળિયં **ચક્ખુના**તિ નિસ્સયમુખેન નિસ્સિતકિચ્ચં વુત્તન્તિ દસ્સેતિ. **આરમ્મણવસેના**તિ આરમ્મણપચ્ચયભાવેન. ''ઉપવિચરતિ''ચ્ચેવ કસ્મા વુત્તં, નનુ તત્થ વિતક્કબ્યાપારોપિ અત્થીતિ? સચ્ચં અત્થિ. સો પનેત્થ તગ્ગતિકોતિ આહ – ''**વિતક્કો તંસમ્પયુત્તો ચા**''તિ. સમ્પયુત્તધમ્માનમ્પિ ઉપવિચરણં વિતક્કવિચારાનંયેવેત્થ કિચ્ચન્તિ ''**વિતક્કવિચારસઙ્ખાતા મનોપવિચારા**''તિ વુત્તં. સોમનસ્સયુત્તો ઉપવિચારો **સોમનસ્સૂપવિચારો** યથા ''આજઞ્ઞરથો''તિ આહ ''**સોમનસ્સેન સદ્ધિ**''ન્તિઆદિ.

૩૦૬. ઉપવિચારાનં ઉપસ્સયટ્ઠેન ગેહં વિયાતિ ગેહં, રૂપાદયોતિ આહ – ''**ગેહસ્સિતાનીતિ કામગુણનિસ્સિતાની**''તિ. નિચ્ચસઞ્ઞાદિનિક્ખમનતો નેક્ખમ્મં વિપસ્સનાતિ, ''**નેક્ખમ્મસ્સિતાનીતિ વિપસ્સનાનિસ્સિતાની**''તિ વુત્તં. **ઇટ્ઠાન**ન્તિ કસિવણિજ્જાદિવસેન પરિયિટ્ઠાનન્તિ આહ ''**પરિયેસિતાન**''ન્તિ. પિયભાવો પન કન્તસદ્દેનેવ કથિતોતિ કામિતબ્બાનં મનો રમેતીતિ **મનોરમાનં**. લોકેન આમસીયતીતિ **લોકામિસં**, તણ્હા. તાય ગહેતબ્બતાય ઇટ્ઠભાવાપાદનેન પટિસઙ્ખતતાય ચ **પટિસંયુત્તાનં. અતીતે કતં ઉપ્પજ્જતિ** આરમ્મણિકઅનુભવનસ્સ અસમ્ભવતોતિ અધિપ્પાયો. એદિસં અનુસ્સરણં દિટ્ઠગ્ગહણાનુસ્સરેન ચ હોતીતિ દસ્સેતું, ''**યથાહ**''ન્તિઆદિ વુત્તં.

અનિચ્ચાકારન્તિ હુત્વા અભાવાકારં. **વિપરિણામવિરાગનિરોધ**ન્તિ જરાય મરણેન ચાતિ દ્વેધા વિપરિણામેતબ્બઞ્ચેવ, તતો એવ પલોકિતં ભઙ્ગઞ્ચ. અટ્ઠકથાયં પન યસ્મા ઉપ્પન્નં રૂપં તેનેવાકારેન ન તિટ્ઠતિ , અથ ખો ઉપ્પાદાવત્થાસઙ્ખાતં પકતિં વિજહતિ, વિજહિતઞ્ચ જરાવત્થાય તતો વિગચ્છતિ, વિગચ્છન્તઞ્ચ ભઙ્ગુપ્પત્તિયા નિરુજ્ઝતીતિ ઇમં વિસેસં દસ્સેતું, ''**પકતિવિજહનેના**''તિઆદિ વુત્તં. કામઞ્ચેત્થ ''યથાભૂતં સમ્મપ્પઞ્ઞાય પસ્સતો''તિ વુત્તં, અનુબોધઞાણં પન અધિપ્પેતં વીથિપટિપન્નાય વિપસ્સનાય વસેનાતિ ''**વિપસ્સનાપઞ્ઞાયા**''તિ વુત્તં ઉપવિચારનિદ્દેસભાવતો. તથા હિ વક્ખતિ – ''છસુદ્વારેસુ ઇટ્ઠારમ્મણે આપાથગતે''તિઆદિ. **સઙ્ખારાનં ભેદં પસ્સતો**તિ સબ્બેસં સઙ્ખારાનં ખણે ખણે ભિજ્જનસભાવં વીથિપટિપન્નેન વિપસ્સનાઞાણેન પસ્સતો. તેનાહ ''**સઙ્ખારગતમ્હિ તિક્ખે**''તિઆદિ. તત્થ **સઙ્ખાગતમ્હી**તિ સઙ્ખારગતે વિસયભૂતે. **તિક્ખે**તિ ભાવનાબલેન ઇન્દ્રિયાનઞ્ચ સમતાય તિબ્બે. **સૂરે**તિ પટિપક્ખેહિ અનભિભૂતતાય, તેસઞ્ચ અભિભવનસમત્થતાય વિસદે પટુભૂતે પવત્તન્તે.

કિલેસાનં વિક્ખમ્ભનવસેન વૂપસન્તતાય **સન્તચિત્તસ્સ**, સંસારે ભયસ્સ ઇક્ખનતો **ભિક્ખુનો**, ઉત્તરિમનુસ્સધમ્મસન્નિસ્સિતત્તા **અમાનુસી રતી**તિ વિવેકરતિ નેક્ખમ્મરતિ. **યતો યતો**તિ યથા યથા નયવિપસ્સનાદીસુ યેન યેન સમ્મસનાકારેનાતિ અત્થો. **ખન્ધાનં ઉદયબ્બય**ન્તિ પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધાનં ઉપ્પાદઞ્ચ ભઙ્ગઞ્ચ. **અમતન્તં વિજાનત**ન્તિ વિજાનન્તાનં વિઞ્ઞૂનં આરદ્ધવિપસ્સનાનં તં પીતિપામોજ્જં અમતાધિગમહેતુતાય અમતન્તિ વેદિતબ્બં.

છસુ દ્વારેસુ ઇટ્ઠારમ્મણે આપાથગતેતિ રૂપાદિવસેન છબ્બિધે ઇટ્ઠારમ્મણે યથારહં છસુ દ્વારેસુ આપાથગતે. વિસયે ચેતં ભુમ્મવચનં.

૩૦૭. **પચ્ચુપ્પન્નન્તિ** સન્તતિપચ્ચુપ્પન્નં. **અનુત્તરવિમોક્ખો નામ અરહત્તં** ઇધ અધિપ્પેતં ઉક્કટ્ઠનિદ્દેસેન. કથં પન તત્થ પિહં ઉપટ્ઠપેતિ, ન હિ અધિગતં અરહત્તં આરમ્મણં હોતિ, ન ચ તં આરબ્ભ પિહા પવત્તતીતિ? કો વા એવમાહ – ''અરહત્તં આરમ્મણં કત્વા પિહં ઉપટ્ઠપેતી''તિ. અનુસ્સુતિલદ્ધં પન પરિકપ્પસિદ્ધં અરહત્તં ઉદ્દિસ્સ પત્થનં ઠપેતિ, તત્થ ચિત્તં પણિદહતિ. તેનાહ ભગવા – ''કુદાસ્સુ નામાહં તદાયતનં ઉપસમ્પજ્જ વિહરિસ્સામી''તિ. **આયતનન્તિ** અરહત્તમેવ છળઙ્ગસમન્નાગમાદિકારણભાવતો, મનાયતનધમ્માયતનભાવતો ચ તથા વુત્તં, તં પનેતં દોમનસ્સં પત્થનં પટ્ઠપેન્તસ્સ ઉપ્પજ્જતિ પત્થનાય સહાવત્તનતો. ન હિ લોભદોસાનં સહ વુત્તિ અત્થિ. **પત્થનામૂલકત્તા**તિ ઇમિના ઉપટ્ઠાપયતો પદસ્સ હેતુઅત્થજોતકતમાહ. **એવન્તિ** ''કુદાસ્સુનામા''તિઆદિના વુત્તાકારેન. **ઉસ્સુક્કાપેતુન્તિ** યથા મગ્ગેન ઘટેતિ, એવં ઉસ્સુક્કાપેતું.

૩૦૮. **અઞ્ઞાણુપેક્ખા**તિ અઞ્ઞાણસહિતા ઉપેક્ખા અસમપેક્ખનપવત્તા. તેન તેન મગ્ગોધિના તસ્સ તસ્સ અપાયગમનીયકિલેસોધિસ્સ અનવસેસતો જિતત્તા ખીણાસવો નિપ્પરિયાયતો ઓધિજિનો નામ; તદભાવતો પુથુજ્જનો નિપ્પરિયાયતોવ અનોધિજિનો નામ; સેખો પન સિયા પરિયાયતો ઓધિજિનોતિ. તમ્પિ નિવત્તેન્તો, ''**અખીણાસવસ્સાતિ અત્થો**''તિ આહ. **આયતિં વિપાકં જિનિત્વા**તિ અપ્પવત્તિકરણવસેન સબ્બસો આયતિં વિપાકં જિનિત્વા ઠિતત્તા ખીણાસવોવ નિપ્પરિયાયતો વિપાકજિનો નામ; તદભાવતો પુથુજ્જનો નિપ્પરિયાયતો અવિપાકજિનો નામ; સેખો પન સિયા પરિયાયતો વિપાકજિનોતિ. તમ્પિ નિવત્તેન્તો ''**અખીણાસવસ્સેવાતિ અત્થો**''તિ આહ. અપસ્સન્તસ્સ રૂપન્તિ પાળિતો પદં આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. પાળિયં પુબ્બે ''પુથુજ્જનસ્સા''તિ વત્વા પુન ''અસ્સુતવતો પુથુજ્જનસ્સા''તિ વચનં અન્ધપુથુજ્જનસ્સાયં ઉપેક્ખા, ન કલ્યાણપુથુજ્જનસ્સાતિ દસ્સનત્થં. ગેહસ્સિતા ઉપેક્ખા હિ યં કિઞ્ચિ આરમ્મણવત્થું અપેક્ખસ્સેવ, ન નિરપેક્ખસ્સાતિ ઇટ્ઠે, ઇટ્ઠમજ્ઝત્તે વા આરમ્મણે સિયાતિ વુત્તં ''**ઇટ્ઠારમ્મણે આપાથગતે**''તિ. અઞ્ઞાણેન પન તત્થ અજ્ઝુપેક્ખનાકારપ્પત્તિ હોતિ. તેનાહ ''**ગુળપિણ્ડકે**''તિઆદિ.

ઇટ્ઠે અરજ્જન્તસ્સ અનિટ્ઠે અદુસ્સન્તસ્સાતિ ઇદં યેભુય્યેન સત્તાનં ઇટ્ઠે રજ્જનં, અનિટ્ઠે દુસ્સનન્તિ કત્વા વુત્તં. અયોનિયોમનસિકારો હિ તંતંઆરમ્મણવસેન ન કત્થચિપિ જવનનિયમં કરોતીતિ વુત્તવિપરીતેપિ આરમ્મણે રજ્જનદુસ્સનં સમ્ભવતિ, તથાપિસ્સ રજ્જનદુસ્સનં અત્થતો પટિક્ખિત્તમેવાતિ દટ્ઠબ્બં. **અસમપેક્ખને**તિ અસમં અયુત્તદસ્સને અયોનિસો સમ્મોહપુબ્બકં આરમ્મણસ્સ ગહણે.

૩૦૯. **પવત્તનવસેના**તિ ઉપ્પાદનવસેન ચેવ બહુલીકરણવસેન ચ. **નિસ્સાય ચેવ આગમ્મ ચા**તિ આગમનટ્ઠાનભૂતે નિસ્સયપચ્ચયભૂતે ચ કત્વા. **અતિક્કન્તાનિ નામ હોન્તિ** વિક્ખમ્ભનેન ઉસ્સારેન્તા સમુસ્સારેન્તા.

સોમનસ્સભાવસામઞ્ઞં ગહેત્વા, ''**સરિક્ખકેનેવ સરિક્ખકં જહાપેત્વા**''તિ વુત્તં. ઇધાપિ પહાયકં નામ પહાતબ્બતો બલવમેવ, સંકિલેસધમ્માનં બલવભાવતો સાતિસયં પન બલવભાવં સન્ધાય ''**ઇદાનિ બલવતા**''તિઆદિ વુત્તં. બલવભાવતો વોદાનધમ્માનં અધિગમસ્સ અધિપ્પેતત્તા હેત્થ નેક્ખમ્મસ્સિતદોમનસ્સાનમ્પિ પહાનં જોતિતં.

ઉપેક્ખાય પહાયકભાવેન અધિપ્પેતત્તા ''**ઉપેક્ખાકથા વેદિતબ્બા**''તિ વુત્તં. ઝાનસ્સ અલાભિનો ચ લાભિનો ચ પકિણ્ણકસઙ્ખારસમ્મસનં સન્ધાય, ''**સુદ્ધસઙ્ખારે ચ પાદકે કત્વા**''તિ. **ઉપેક્ખાસહગતા**તિ ભાવનાય પગુણભાવં આગમ્મ કદાચિ અજ્ઝુપેક્ખનવસેનપિ હિ સમ્મસનં હોતીતિ. પાદકજ્ઝાનવસેન, સમ્મસિતધમ્મવસેન વા

આગમનવિપસ્સનાય બહુલં સોમનસ્સસહગતભાવતો “**વુટ્ઠાનગામિની પન વિપસ્સના સોમનસ્સસહગતાવા**”તિ નિયમેત્વા વુત્તં. **ઉપેક્ખાસહગતા હોતી**તિ એત્થાપિ એસેવ નયો. **ચતુત્થજ્ઝાનાદીની**તિ **આદિ**-સદ્દેન અરૂપજ્ઝાનાનિ સઙ્ગણ્હાતિ. **પુરિમસદિસાવા**તિ પુરિમસદિસા એવ, ઉપેક્ખાસહગતા વા હોતિ સોમનસ્સસહગતા વાતિ અત્થો. **ઇદં સન્ધાયા**તિ યં ચતુત્થજ્ઝાનાદિપાદકતો એવ ઉપેક્ખાસહગતં વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સનં નિસ્સાય સોમનસ્સસહગતાય વિપસ્સનાય પહાનં, ઇદં સન્ધાય. **પહાનન્તિ** ચેત્થ સમતિક્કમલક્ખણં વેદિતબ્બં.

એતં વિસેસં વિપસ્સનાય આવજ્જનટ્ઠાનભૂતં. વુટ્ઠાનગામિનિયા આસન્ને સમાપન્નજ્ઝાનવિપસ્સના પાદકજ્ઝાનવિપસ્સના, સમ્મસિતધમ્મોતિ **વિપસ્સનાય આરમ્મણભૂતા ખન્ધા. પુગ્ગલજ્ઝાસયો**તિ પાદકજ્ઝાનસ્સ સમ્મસિતજ્ઝાનસ્સ ચ ભેદે સતિ પટિપજ્જનકસ્સ પુગ્ગલસ્સ, ‘‘અહો વત મય્હં પઞ્ચઙ્ગિકં ઝાનં ભવેય્ય ચતુરઙ્ગિક’’ન્તિઆદિના પુબ્બે પવત્તઅજ્ઝાસયો. **તેસમ્પિ વાદે**તિ એત્થ પઠમથેરવાદે. **અયમેવ...પે॰... નિયમે**તિ તતો તતો દુતિયાદિપાદકજ્ઝાનતો ઉપ્પન્નસ્સ સઙ્ખારુપેક્ખાઞાણસ્સ પાદકજ્ઝાનાતિક્કન્તાનં અઙ્ગાનં અસમાપજ્જિતુકામતા વિરાગભાવનાભાવતો ઇતરસ્સ ચ અતબ્ભાવતો. એતેનેવ હિ પઠમથેરવાદે અપાદકપઠમજ્ઝાનપાદકમગ્ગા પઠમજ્ઝાનિકાવ હોન્તિ, ઇતરે ચ દુતિયજ્ઝાનિકાદિમગ્ગા પાદકજ્ઝાનવિપસ્સનાનિયમેહિ તંતંઝાનિકાવ. એવં સેસવાદેસુપિ વિપસ્સનાનિયમો યથાસમ્ભવં યોજેતબ્બો. તેનાહ – “**તેસમ્પિ વાદે અયમેવ પુબ્બભાગે વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સનાવ નિયમેતી**”તિ. **વુત્તાવ**, તસ્મા ન ઇધ વત્તબ્બાતિ અધિપ્પાયો.

૩૧૦. **નાનત્તા**દિ કામાવચરાદિકુસલાદિવિભાગતો નાનાવિધા. તેનાહ “**અનેકપ્પકારા**”તિ. **નાનત્તસિતા**તિ રૂપસદ્દાદિનાનારમ્મણનિસ્સયા. **એકત્તા** એકસભાવા જાતિભૂમિઆદિવિભાગાભાવતો. **એકારમ્મણનિસ્સિતા**તિ એકપ્પકારેનેવ આરમ્મણે પવત્તા. **હેટ્ઠા અઞ્ઞાણુપેક્ખા વુત્તા** ‘‘બાલસ્સ મુળ્હસ્સા’’તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૩.૩૦૮). **ઉપરિ છળઙ્ગુપેક્ખા વક્ખતિ** ‘‘ઉપેક્ખકો વિહરતી’’તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૩.૩૧૧). **દ્વે ઉપેક્ખા ગહિતા** દ્વિન્નમ્પિ એકત્તા, એકજ્ઝં ગહેતબ્બતો, નાનત્તસિતાય ઉપેક્ખાય પકાસિતભાવતો ચ.

અઞ્ઞાણુપેક્ખા અઞ્ઞા સદ્દાદીસુ તત્થ તત્થેવ વિજ્જમાનત્તા. **રૂપેસૂ**તિ ચ ઇમિના ન કેવલં રૂપાયતનવિસેસા એવ ગહિતા, અથ ખો કસિણરૂપાનિપીતિ આહ – “**રૂપે ઉપેક્ખાભાવઞ્ચ અઞ્ઞા**”તિઆદિ. એકત્તસિતભાવોપિ ઇધ એકત્તવિસયસમ્પયોગવસેનેવ ઇચ્છિતો, ન આરમ્મણવસેન ચાતિ દસ્સેતું, “**યસ્મા પના**”તિઆદિ વુત્તં. તેનેવાહ “**તત્થા**”તિઆદિ. **સમ્પયુત્તવસેના**તિ સમ્પયોગવસેન. આકાસાનઞ્ચાયતનં નિસ્સયતીતિ **આકાસાનઞ્ચાયતનનિસ્સિતા**, આકાસાનઞ્ચાયતનખન્ધનિસ્સિતા. **સેસાસુપી**તિ વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતનનિસ્સિતાદીસુપિ.

અરૂપાવચરવિપસ્સનુપેક્ખાયાતિ અરૂપાવચરધમ્મારમ્મણાય વિપસ્સનુપેક્ખાય. **રૂપાવચરવિપસ્સનુપેક્ખન્તિ** એત્થાપિ એસેવ નયો. તાય કામરૂપારૂપભેદાય તણ્હાય નિબ્બત્તાતિ તમ્મયા, તેભૂમકધમ્મા, તેસં ભાવો **તમ્મયતા**, તણ્હા યસ્સ ગુણસ્સ વસેન અત્થે સદ્દનિવેસો, તદભિધાનકોતિ આહ – “**તમ્મયતા નામ તણ્હા**”તિ . **અતમ્મયતા** તમ્મયતાય પટિપક્ખોતિ કત્વા. **વિપસ્સનુપેક્ખન્તિ**, ‘‘યદત્થિ યં ભૂતં, તં પજહતિ ઉપેક્ખં પટિલભતી’’તિ (દી॰ નિ॰ ૩.૭૧; અ॰ નિ॰ ૭.૫૫) એવમાગતં સઙ્ખારવિચિનને મજ્ઝત્તભૂતં ઉપેક્ખં.

૩૧૧. **યદરિયો**તિ એત્થ **દ**-કારો પદસન્ધિકરો, ઉપયોગપુથુવચને ચ **ય**-સદ્દોતિ દસ્સેન્તો, “**યે સતિપટ્ઠાને અરિયો**”તિ આહ. કામં ‘‘અરિયો’’તિ પદં સબ્બેસમ્પિ પટિવિદ્ધસચ્ચાનં સાધારણં, વક્ખમાનસ્સ પન વિસેસસ્સ

બુદ્ધાવેણિકત્તા, “**અરિયો સમ્માસમ્બુદ્ધો**”તિ વુત્તં. ન હિ પચ્ચેકબુદ્ધાદીનં અયમાનુભાવો અત્થિ. **તીસુ ઠાનેસૂ**તિ ન સુસ્સૂસન્તીતિ વા, એકચ્ચે ન સુસ્સૂસન્તિ એકચ્ચે સુસ્સૂસન્તીતિ વા, સુસ્સૂસન્તીતિ વા, પટિપન્નાપટિપન્નાનં સાવકાનં પટિપત્તિસઙ્ખાતેસુ તીસુ સતિપટ્ઠાનેસુ. **સતિં પટ્ઠપેન્તો**તિ પટિઘાનુનયેહિ અનવસ્સુતત્તા તદુભયનિવત્તત્તા સબ્બદા સતિં ઉપટ્ઠપેન્તો. બુદ્ધાનમેવ સા નિચ્ચં ઉપટ્ઠિતસતિતા, ન ઇતરેસં આવેણિકધમ્મભાવતો. આદરેન સોતુમિચ્છા ઇધ સુસ્સૂસાતિ તદભાવં દસ્સેન્તો, “**સદ્દહિત્વા સોતું ન ઇચ્છન્તી**”તિ આહ. **ન અઞ્ઞા**તિ ‘‘ન અઞ્ઞાયા’’તિ વત્તબ્બે યકારલોપેન નિદ્દેસોતિ આહ “**ન જાનનત્થાયા**”તિ. સત્થુ ઓવાદસ્સ અનાદિયનમેવ **વોક્કમન**ન્તિ આહ – “**અતિક્કમિત્વા…પે॰… મઞ્ઞન્તી**”તિ.

ગેહસ્સિતદોમનસ્સવસેનાતિ ઇદં ઇધ પટિક્ખિપિતબ્બમત્તદસ્સનપદં દટ્ઠબ્બં. નેક્ખમ્મસ્સિતદોમનસ્સસ્સપિ સત્થુ પસઙ્ગવસેન ‘‘ન ચેવ અત્તમનો હોતી’’તિ અત્તમનપટિક્ખેપેન અનત્તમનતા વુત્તા વિય હોતીતિ તં પટિસેધેન્તો – “**અપ્પતીતો હોતીતિ ન એવમત્થો દટ્ઠબ્બો**”તિ. તસ્સ સેતુઘાતો હિ તથાગતાનં. યદિ એવં કસ્મા અત્તમનતાપટિક્ખેપોતિ આહ – “**અપ્પટિપન્નકેસુ પન અનત્તમનતાકારણસ્સ અભાવેનેતં વુત્ત**”ન્તિ. **પટિઘઅવસ્સવેના**તિ છહિ દ્વારેહિ પટિઘવિસ્સન્દનેન, પટિઘપ્પવત્તિયાતિ અત્થો. **ઉપ્પિલાવિતો**તિ ન એવમત્થો દટ્ઠબ્બો ઉપ્પિલાવિતત્તસ્સ બોધિમૂલે એવ પહીનત્તા. **પટિપન્નકેસૂ**તિ ઇદં અધિકારવસેન વુત્તં, અપ્પટિપન્નકેસુપિ તથાગતસ્સ અનત્તમનતાકારણં નત્થેવ. **એતં વુત્ત**ન્તિ એતં ‘‘અત્તમનો ચેવ હોતી’’તિઆદિવચનં વુત્તં સાવકાનં સમ્માપટિપત્તિયા સત્થુ અનવજ્જાય ચિત્તારાધનાય સમ્ભવતો.

૩૧૨. **દમિતો**તિ નિબ્બિસેવનભાવાપાદનેન સિક્ખાપિતો. ઇરિયાપથપરિવત્તનવસેન અપરિવત્તિત્વા એકદિસાય એવ સત્તદિસાવિધાવનસ્સ ઇધાધિપ્પેતત્તા સારિતાનં હત્થિદમ્માદીનં એકદિસાધાવનમ્પિ અનિવત્તનવસેનેવ યુત્તન્તિ આહ – “**અનિવત્તિત્વા ધાવન્તો એકંયેવ દિસં ધાવતી**”તિ. **કાયેન અનિવત્તિત્વાવા**તિ કાયેન અપરિવત્તિત્વા એવ. **વિમોક્ખવસેન અટ્ઠ દિસા વિધાવતિ**, ન પુરત્થિમાદિદિસાવસેન. **એકપ્પહારેનેવા**તિ એકનીહારેનેવ, એકસ્મિંયેવ વા દિવસે એકભાગેન. ‘‘પહારો’’તિ હિ દિવસસ્સ તતિયો ભાગો વુચ્ચતિ. વિધાવનઞ્ચેત્થ ઝાનસમાપજ્જનવસેન અકલઙ્કમપ્પતિસાતં જવનચિત્તપવત્તન્તિ આહ “**સમાપજ્જતિયેવા**”તિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

સળાયતનવિભઙ્ગસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૮. ઉદ્દેસવિભઙ્ગસુત્તવણ્ણના

૩૧૩. દેસેતબ્બસ્સ અત્થસ્સ ઉદ્દિસનં **ઉદ્દેસો**, વિભજનં **વિભઙ્ગો**તિ આહ – “**માતિકઞ્ચ વિભજનઞ્ચા**”તિ **તુલેય્યા**તિઆદીનિ ચત્તારિપિ પદાનિ પઞ્ઞાવેવચનાનિ. અથ વા **તુલેય્યા**તિ તુલનભૂતાય પઞ્ઞાય તસ્સ ધમ્મસ્સ પગ્ગહાદિવિધિના પરિતુલેય્ય. **તીરેય્યા**તિ તીરણભૂતાય પઞ્ઞાય તત્થ ઞાણકિરિયાસમાપનવસેન તીરેય્ય. **પરિગ્ગણ્હેય્યા**તિ તથાસમાપન્નો આનિસંસે અસ્સાદઆદીનવે ચ વિચિનેય્ય. **પરિચ્છિન્દેય્યા**તિ પરિચ્છિન્દભૂતેન ઞાણેન અત્થં પરિચ્છિન્દિત્વા જાનેય્ય. **આરમ્મણેસૂ**તિ રૂપાદિપુથુત્તારમ્મણેસુ. **નિકન્તિવસેના**તિ નિકામનવસેન અપેક્ખાવસેન. **તિટ્ઠમાન**ન્તિ પવત્તમાનં. **ગોચરજ્ઝત્તે**તિ ઝાનારમ્મણભૂતે. તઞ્હિ ભાવનાચિત્તેનાભિભુય્ય અવિસ્સજ્જિત્વા ગય્હમાનં અજ્ઝત્તં વિય હોતીતિ ‘‘ગોચરજ્ઝત્ત’’ન્તિ વુચ્ચતિ. ભાવનં આરદ્ધસ્સ ભિક્ખુનો યદિ ભાવનારમ્મણે નિકન્તિ ઉપ્પજ્જેય્ય, તાય નિકન્તિયા ઉપરિ ભાવનં વિસ્સજ્જેત્વા ચિત્તસંકોચવસેન સણ્ઠિતં નામ,

તદભાવેન **અસણ્ઠિતં** નામ હોતીતિ, ''અજ્ઝત્તં અસણ્ઠિત''ન્તિ વુત્તન્તિ દસ્સેન્તો, ''**ગોચરજ્ઝત્તે નિકન્તિવસેન અસણ્ઠિત**''ન્તિ આહ. તથા હિ વક્ખતિ – ''નિકન્તિવસેન હિ અતિક્કમાનં હાનભાગિયં ન હોતિ, વિસેસભાગિયમેવ હોતી''તિ. **અગ્ગહેત્વા**તિ રૂપાદીસુ કિઞ્ચિ તણ્હાદિગ્ગાહવસેન અગ્ગહેત્વા. તથા અગ્ગહણેનેવ હિ તણ્હાપરિતાસાદિવસેન ન પરિતસ્સેય્ય. **અવસેસસ્સ ચ દુક્ખસ્સા**તિ સોકાદિદુક્ખસ્સ. **અવસેસસ્સ ચ દુક્ખસ્સા**તિ વા જાતિજરામરણસીસેન વિપાકદુક્ખસ્સ ગહિતત્તા કિલેસદુક્ખસ્સ ચેવ સંસારદુક્ખસ્સ ચાતિ અત્થો.

૩૧૬. રૂપમેવ કિલેસુપ્પત્તિયા કારણભાવતો **રૂપનિમિત્તં**. રાગાદિવસેન તં અનુધાવતીતિ **રૂપનિમિત્તાનુસારી**.

૩૧૮. નિકન્તિવસેન અસણ્ઠિતન્તિ અપેક્ખાવસેન સણ્ઠિતં નિકન્તિં પહાય પવત્તમાનં ઉપરિ વિસેસાવહતોતિ. તેનાહ ''**નિકન્તિવસેન હી**''તિઆદિ.

૩૨૦. અગ્ગહેત્વા અપરિતસ્સનાતિ પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધે, ''એતં મમા''તિઆદિના તણ્હાદિગ્ગાહવસેન ઉપાદિયિત્વા તણ્હાપરિતાસાદિવસેન પરિતસ્સના, વુત્તવિપરિયાયેન અગ્ગહેત્વા અપરિતસ્સના વેદિતબ્બા. **કથં પનેસા અનુપાદાપરિતસ્સના હોતી**તિ મહાથેરસ્સ અધિપ્પાયં વિવરિતું ચોદનં સમુટ્ઠપેતિ? **ઉપાદાતબ્બસ્સ અભાવતો**તિ તસ્સ અનુપાદાપરિતસ્સનાભાવે કારણવચનં. **યદિ હી**તિઆદિ તસ્સ સમત્થનં. **ઉપાદાપરિતસ્સનાવ અસ્સ** તથા ઉપાદાતબ્બસ્સ તથેવ ઉપાદિન્નત્તા. **એવ**ન્તિ નિચ્ચાદિઆકારેન. **ઉપાદિન્નાપી**તિ ગહિતપરામટ્ઠાપિ. **અનુપાદિન્નાવ હોન્તિ** અયોનિસો ગહિતત્તા, વિઞ્ઞૂસુ નિસ્સાય જાનિતબ્બત્તા ચ. **દિટ્ઠિવસેના**તિ મિચ્છાદિટ્ઠિયા ગહણાકારવસેન, તસ્સ પન અયથાભૂતગાહિતાય પરમત્થતો ચ અભાવતો. **અત્થતો**તિ પરમત્થતો. **અનુપાદાપરિતસ્સનાયેવ નામ હોતિ** ઉપાદાતબ્બાકારસ્સ અભાવેન તં અનુપાદિયિત્વા એવ પરિતસ્સનાતિ કત્વા.

પરિવત્તતીતિ ન તદેવ રૂપં અઞ્ઞથા પવત્તં પરિવત્તતિ, અથ ખો પકતિજહનેન સભાવવિગમેન નસ્સતિ ભિજ્જતિ. **વિપરિણત**ન્તિ અઞ્ઞથત્તં ગતં વિનટ્ઠં. **કમ્મવિઞ્ઞાણ**ન્તિ અભિસઙ્ખારવિઞ્ઞાણં. ''રૂપં અત્તા''તિઆદિ મિચ્છાગાહવસેન વિઞ્ઞાણસ્સ રૂપભેદેન વુત્તસ્સ **ભેદાનુપરિવત્તિ હોતિ**. વિપરિણામં અનુગન્ત્વા વિપરિવત્તનતં આરબ્ભ પવત્તં વિપરિણામાનુપરિવત્તં; તતો સમુપ્પન્ના પરિતસ્સના **વિપરિણામાનુપરિવત્તજા પરિતસ્સના**તિ દસ્સેન્તો આહ – ''**વિપરિણામસ્સ...પે॰... પરિતસ્સના**''તિ. **અકુસલધમ્મસમુપ્પાદા ચા**તિ, ''યં અહુ વત મે, તં વત મે નત્થી''તિઆદિના પવત્તા અકુસલચિત્તુપ્પાદધમ્મા. **ખેપેત્વા**તિ પવત્તિતું અપ્પદાનવસેન અનુપ્પત્તિનિમિત્તતાય ખેપેત્વા. **ભયતાસેના**તિ ભાયનવસેનપિ ચિત્તુત્રાસેન. **તણ્હાતાસેના**તિ તસ્સનેન. **સવિઘાતો**તિ ચિત્તવિઘાતનવિઘાતેન સવિઘાતો. તતો એવ ચેતોદુક્ખેન **સદુક્ખો. મણિકરણ્ડકસઞ્ઞાયા**તિ રિત્તકરણ્ડંયેવ મણિપરિપુણ્ણકરણ્ડોતિ ઉપ્પન્નસઞ્ઞાય. **અગ્ગહેત્વા પરિતસ્સના**તિ ગહેતબ્બસ્સ અભાવેન ગહણમ્પિ અવિજ્જમાનપક્ખિયમેવાતિ અગ્ગહેત્વા પરિતસ્સના નામ હોતિ.

૩૨૧. કમ્મવિઞ્ઞાણમેવ નત્થિ સતિ કમ્મવિઞ્ઞાણે રૂપભેદાનુપરિવત્તિ સિયાતિ કમ્મવિઞ્ઞાણાભાવદસ્સનમુખેન ખીણાસવસ્સ સબ્બસો કિલેસાભાવં દસ્સેતિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ઉદ્દેસવિભઙ્ગસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૯. અરણવિભઙ્ગસુત્તવણ્ણના

૩૨૩. **ગેહસ્સિતવસેના**તિ કિલેસનિસ્સિતવસેન અનુરોધવસેન. **નેવ ઉક્ખિપેય્યા**તિ ન અનુગ્ગણ્હેય્ય. **ન અવક્ખિપેય્યા**તિ ગેહસ્સિતવસેન વિરોધવસેન ન નિગ્ગણ્હેય્ય. અનુરોધેન વિના સમ્પહંસનવસેન યથાભૂતગુણકથનં નેવુસ્સાદના વજ્જાભાવતો; તથા વિરોધેન વિના વિવેચનવસેન યથાભૂતદોસકથનં ન અપસાદનં. **સભાવમેવા**તિ યથાભૂતસભાવમેવ કસ્સચિ પુગ્ગલસ્સ અનાદેસકરણવસેન **કથેય્ય**, સેય્યથાપિ આયસ્મા સુભૂતિત્થેરો. **વિનિચ્છિતસુખન્તિ**, ''અજ્ઝત્તં અનવજ્જ''ન્તિઆદિના વિસેસતો વિનિચ્છિતસુખાય હોતિ. **પરમ્મુખા અવણ્ણ**ન્તિ સ્વાયં રહોવાદો પેસુઞ્ઞૂપસંહારવસેન પવત્તો ઇધાધિપ્પેતોતિ આહ "**પિસુણવાચન્તિ અત્થો**"તિ. ખીણાતીતિ **ખીણો**, યો ભાસતિ, યઞ્ચ ઉદ્દિસ્સ ભાસતિ, દ્વેપિ હિંસતિ વિબાધતીતિ અત્થો, તં ખીણવાદં. સ્વાયં યસ્મા કિલેસેહિ આકિણ્ણો સંકિલિટ્ઠો એવ ચ હોતિ, તસ્મા વુત્તં – "**આકિણ્ણં સંકિલિટ્ઠં વાચ**"ન્તિ. તેન અવસિટ્ઠં તિવિધમ્પિ વચીદુચ્ચરિતમાહ. **અધિટ્ઠહિત્વા**તિ, ''ઇદમેવ સચ્ચ''ન્તિ અજ્ઝોસાય. **આદાયા**તિ પગ્ગય્હ. **વોહરેય્યા**તિ સમુદાચરેય્ય. **લોકસમઞ્ઞ**ન્તિ લોકસઙ્કેતં.

૩૨૪. આરમ્મણતો સમ્પયોગતો કામેહિ પટિસંહિતત્તા **કામપટિસન્ધિ**, કામસુખં. તેનાહ "**કામૂપસંહિતેન સુખેના**"તિ. **સદુક્ખો**તિ વિપાકદુક્ખેન સંકિલેસદુક્ખેન સદુક્ખો. **તથા સપરિળાહો**તિ વિપાકપરિળાહેન ચેવ કિલેસપરિળાહેન ચ સપરિળાહો.

૩૨૬. વટ્ટતો નિસ્સરિતું અદત્વા તત્થેવ સીદાપનતો મિચ્છાપટિપદાભાવેન સત્તે સંયોજેતીતિ સંયોજનં, વિસેસતો ભવસંયોજનં તણ્હાતિ આહ "**તણ્હાયેતં નામ**"ન્તિ. ન તણ્હાયેવ માનાદયોપિ સંયોજનત્તં સાધેન્તિ નામ સબ્બસો સંયોજનતો સુટ્ઠુ બન્ધનતો. તેન વુત્તં – ''અવિજ્જાનીવરણાનં, ભિક્ખવે, સત્તાનં તણ્હાસંયોજનાન''ન્તિ (સં॰ નિ॰ ૨.૧૨૫-૧૨૬).

ઇમં ચતુક્કન્તિ, ''યે કામપટિસન્ધિસુખિનો સોમનસ્સાનુયોગં અનુયુત્તા, યે અત્તકિલમથાનુયોગં અનુયુત્તા''તિ એવમાગતં ઇમં ચતુક્કં નિસ્સાય. ''એતદગ્ગે ઠપિતો''તિ, વત્વા તં નિસ્સાય ઠપિતભાવં વિત્થારતો દસ્સેતું, "**ભગવતો હી**"તિઆદિ વુત્તં. **ઉસ્સાદનાઅપસાદના પઞ્ઞાયન્તિ** તથાગતેન વિનેતબ્બપુગ્ગલવસેન ધમ્મદેસનાય પવત્તેતબ્બતો. **અયં પુગ્ગલો...પે॰... આચારસમ્પન્નોતિ વા નત્થિ** પરેસં અનુદ્દેસકવસેન ધમ્મદેસનાય પવત્તનતો.

૩૨૯. **પરમ્મુખા અવણ્ણ**ન્તિ નિન્દિયસ્સ દોસસ્સ નિન્દનં. ન હિ કદાચિ નિન્દિયો પસંસિયો હોતિ, તં પન કાલં ઞત્વાવ કથેતબ્બન્તિ આહ, "**યુત્તપત્તકાલં ઞત્વાવા**"તિ. **ખીણવાદેપિ એસેવ નયો** તસ્સ રહોવાદેન સમાનયોગક્ખમત્તા.

૩૩૦. **ઘાતીયતી**તિ વધીયતિ. **સદ્દોપિ ભિજ્જતિ** નસ્સતિ, ભેદો હોતીતિ અત્થો. **ગેલઞ્ઞપ્પત્તો**તિ ખેદં પરિસ્સમં પત્તો. **અપલિબુદ્ધ**ન્તિ દોસેહિ અનનુપતિતં.

૩૩૧. **અભિનિવિસ્સ વોહરતી**તિ એવમેતં, ન ઇતો અઞ્ઞથાતિ તં જનપદનિરુત્તિં અભિનિવિસિત્વા સમુદાચરતિ. **અતિધાવન**ન્તિ સમઞ્ઞં નામેતં લોકસઙ્કેતસિદ્ધા પઞ્ઞત્તીતિ પઞ્ઞત્તિમત્તે અટ્ઠત્વા પરમત્થતો થામસા પરામસ્સ વોહરણં.

૩૩૨. **અપરામસન્તો**તિ અનભિનિવિસન્તો સમઞ્ઞામત્તતોવ **વોહરતિ**.

૩૩૩. **મરિયાદભાજનીય**ન્તિ યથાવુત્તસમ્માપટિપદાય મિચ્છાપટિપદાય ચ અઞ્ઞમઞ્ઞં સઙ્કરભાવવિભાજનં. રણન્તિ સત્તા એતેહિ કન્દન્તિ અકન્દન્તાપિ કન્દનકારણભાવતોતિ રણા; રાગદોસમોહા, દસપિ વા કિલેસા, સબ્બેપિ વા એકન્તાકુસલા, તેહિ નાનપ્પકારદુક્ખનિબ્બત્તકેહિ અભિભૂતા સત્તા કન્દન્તિ; સહ રણેહીતિ **સરણો**. રણસદ્દો વા રાગાદિરેણૂસુ નિરુળ્હો. તેનાહ "**સરજો સકિલેસો**"તિ. પાળિયં પન "સદુક્ખો એસો ધમ્મો"તિઆદિના આગતત્તા કામસુખાનુયોગાદયોપિ "સરણો"તિ વુત્તાતિ દુક્ખાદીનં રણભાવો તન્નિબ્બત્તકસભાવાનં અકુસલાનં સરણતા ચ વેદિતબ્બા. **અરણો**તિઆદીનં પદાનં વુત્તવિપરિયાયેન અત્થો વેદિતબ્બો.

વત્થું સોધેતીતિ નિરોધસમાપજ્જનેન મહપ્ફલભાવકરણેન દક્ખિણેય્યવત્થુભૂતં અત્તાનં વિસોધેતિ; નિરોધસમાપત્તિયા વત્થુવિસોધનં નિરોધં સમાપજ્જિત્વા વુટ્ઠિતાનં પચ્ચેકબુદ્ધાનં મહાકસ્સપત્થેરાદીનં દિન્નદક્ખિણાવિસુદ્ધિયા દીપેતબ્બં. તેનાહ "**તથા હી**"તિઆદિ. **તથેવા**તિ ઇમિના "પિણ્ડાય ચરન્તો"તિઆદિં ઉપસંહરતિ. મેત્તાભાવનાય મુદુભૂતચિત્તબહુમાનપુબ્બકં દેન્તીતિ , "સુભૂતિત્થેરો દક્ખિણં વિસોધેતી"તિ વુત્તં. તેન દાયકતોપિ દક્ખિણાવિસુદ્ધિં દસ્સેતિ. વત્થુસોધનં પન પટિભાગતો. **એવં પન કાતું સક્કા**તિ સાવકાનમ્પિ કિમેવં લહુવુટ્ઠાનાધિટ્ઠાનં સાવકેસુ ચિણ્ણવસીભાવો સમ્ભવતીતિ પુચ્છતિ. ઇતરો અગ્ગસાવકમહાસાવકેસુ કિં વત્તબ્બં, પકતિસાવકેસુપિ વસિપ્પત્તેસુ લબ્ભતીતિ તે દસ્સેન્તો, "**આમ સક્કા**"તિઆદિમાહ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

અરણવિભઙ્ગસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૧૦. ધાતુવિભઙ્ગસુત્તવણ્ણના

૩૪૨. અપરિક્ખીણાયુકં પુક્કુસાતિકુલપુત્તં ઉદ્દિસ્સ ગમનન્તિ કત્વા વુત્તં "**તુરિતગમનચારિક**"ન્તિ. મમ વાસુપગમનેન તવ ચિત્તસ્સ અફાસુકં અનિટ્ઠં **સચે નત્થિ. સો**તિ પુબ્બુપગતો. **દિન્નં દિન્નમેવ વટ્ટતી**તિ એકવારં દિન્નં દિન્નમેવ યુત્તં, ન પુન દાતબ્બન્તિ અધિપ્પાયો. **કતં કતમેવા**તિ સઙ્ગહત્થં કતં અનુચ્છવિકકમ્મં કતમેવ, ન તં પુન વિપરિવત્તેતબ્બન્તિ અધિપ્પાયો.

પુક્કુસાતિમ્હિ ઉભયથાપિ કુલપુત્તભાવો પરિપુણ્ણો એવાતિ આહ – "**જાતિકુલપુત્તોપિ આચારકુલપુત્તોપી**"તિ. **તત્રા**તિ તસ્મિં તક્કસીલતો આગમને. **અઙ્કે નિપન્નદારકં વિય જનં તોસેતિ** તુટ્ઠિં પાપેતિ. **રતનાનિ ઉપ્પજ્જન્તિ** પબ્બતસમુદ્દાદિસન્નિસ્સિતત્તા પચ્ચન્તદેસસ્સ. **દસ્સનીય**ન્તિ દસ્સનેનેવ સુખાવહં. **એવરૂપ**ન્તિ દસ્સનીયં સવનીયઞ્ચ.

અનગ્ઘકમ્બલે મહગ્ઘકમ્બલે. **સારકરણ્ડકે**તિ ચન્દનસારાદિસારમયકરણ્ડકે. **લિખાપેત્વા** ઉક્કિરાપેત્વા. **લાખાય વટ્ટાપેત્વા**તિ મુખં પિદહિત્વા લાખાપરિકમ્મં કારેત્વા.

અન્તો દુસ્સભણ્ડિકં અત્થીતિ અઞ્ઞાસિ નાતિગરુકભાવતો. **અનગ્ઘા અહેસુ**ન્તિ વણ્ણસમ્પત્તિફસ્સસમ્પત્તિપમાણમહત્તદુન્નિમ્માપિયતાહિ મહગ્ઘા અહેસું, મહાપુઞ્ઞો રાજા તસ્સ અત્થેવાતિ અધિપ્પાયો.

યદિ એવં, "કિન્નુ ખો પેસેમી"તિ કસ્મા વીમંસં આપજ્જીતિ આહ – "**અપિચ ખો પના**"તિઆદિ. સોતિ બિમ્બિસારો રાજા. **વિચિનિતું આરદ્ધો** રતનસ્સ અનેકવિધત્તા ઉત્તરુત્તરિઞ્ચ પણીતતરાદિભાવતો. **સુવણ્ણરજતાદી**તિ

સુવણ્ણરજતપવાળમણિમુત્તાવેળુરિયાદિ. **ઇન્દ્રિયબદ્ધન્તિ** ચક્ખાદિઇન્દ્રિયપટિબદ્ધં. **પદેસન્તિ** ગુણવસેન એકદેસં ન પાપુણાતિ.

સામં સચ્ચાનં અભિસમ્બુદ્ધતાસામઞ્ઞેન, “**બુદ્ધરતનમ્પિ દુવિધ**”ન્તિ વુત્તં. **બુદ્ધરતનસમં રતનં નામ નત્થિ,** યસ્મા પન ઇમસ્મિં લોકે પરસ્મિં વા પન બુદ્ધેન સદિસો ન વિજ્જતીતિ. પઠમબોધિયંયેવ પવત્તતીતિ કત્વા વુત્તં “**ઘોસોપી**”તિઆદિ.

રાજા તુટ્ઠો ચિન્તેસિ, ‘‘તત્થ અવિજ્જમાનંયેવ પેસેતું લદ્ધ’’ન્તિ. **તસ્મા**તિ યસ્મા પરિપુણ્ણં એકદિવસમ્પિ તસ્મિં પદેસે બુદ્ધાનં આવાસપરિગ્ગહો નત્થિ, તસ્મા. **પુબ્બદિસામુખ**ન્તિ પુબ્બદિસાભિમુખં સીહપઞ્જરં. તેનસ્સ સુવિભૂતાલોકતં દસ્સેતિ.

એવં અનઞ્ઞસાધારણસ્સ ભગવતો ઈદિસો સમુદાગમોતિ દસ્સેતું, “**એવં દસ પારમિયો પૂરેત્વા**”તિઆદિ વુત્તં. એવં સમ્પન્નસમુદાગમસ્સ તદનુરૂપા અયં ફલસમ્પદાતિ દસ્સેતું, “**તુસિતભવનતો**”તિઆદિ વુત્તં.

અરિયધમ્મો નામ અરિયમગ્ગપ્પધાનો, અરિયમગ્ગો ચ સત્તતિંસબોધિપક્ખિયસઙ્ગહો, તે ચ ઉદ્દેસમત્તેનેવ ગહિતાતિ આહ – “**સત્તતિંસબોધિપક્ખિયે એકદેસેન લિખિત્વા**”તિ. ચૂળસીલાદીનિ **બ્રહ્મજાલે** (દી॰ નિ॰ ૧.૮-૯) આગતનયેન વેદિતબ્બાનિ. **છદ્વારસંવરં સતિસમ્પજઞ્ઞ**ન્તિ મનચ્છટ્ઠાનં દ્વારાનં સંવરણવસેન સત્તટ્ઠાનિકં સતિસમ્પજઞ્ઞં. દ્વાદસપ્પભેદં ચીવરાદિ**ચતુપ્પચ્ચયસન્તોસં**. અરઞ્ઞરુક્ખમૂલાદીનઞ્ચ વિભઙ્ગં ભાવનાનુકૂલં **સેનાસનં**. ‘‘અભિજ્ઝં લોકે પહાયા’’તિઆદિના વુત્તં **નીવરણપ્પહાનં**. **પરિકમ્મ**ન્તિ કસિણાદિપરિકમ્મં. પાળિયં આગતનયેન **અટ્ઠતિંસ કમ્મટ્ઠાનાનિ**. વિસુદ્ધિપટિપાટિયા **યાવ આસવક્ખયા** ઇમં પટિપત્તિં **એકદેસેન લિખિ. સોળસવિધ**ન્તિ સોળસવિધભાવનાય પયોગં.

કિલઞ્જમયેતિ નાનાવિધભિત્તિવિભત્તે સણ્હસુખુમરતનપરિસિબ્બિતે કિલઞ્જમયસમુગ્ગે. **બહિ વત્થેન વેઠેત્વા**તિ પઠમં સુખુમકમ્બલેન વેઠેત્વા પટિપાટિયા તેત્તિંસાય સમુગ્ગેસુ પક્ખિપિત્વા તતો બહિ સુખુમવત્થેન વેઠેત્વા છાદેત્વા. તિણગચ્છપહાનસમ્મજ્જનાદિના **સોધિતમત્તકમેવ હોતુ,** કદલિપુણ્ણઘટઠપનધજપટાકુસ્સાપનાદિઅલઙ્કરણેન મા નિટ્ઠાપેથાતિ અત્થો. **રાજાનુભાવેન પટિયાદેથા**તિ મમ રાજાનુરૂપં સજ્જેથ, અલઙ્કરોથાતિ અત્થો. **અન્તરભોગિકાન**ન્તિ અનુયુત્તરાજમહામત્તાનં. **જવનદૂતે**તિ ખિપ્પં ગચ્છન્તકદૂતપુરિસે. તાળેહિ સહ અવચરન્તીતિ **તાળાવચરા**.

રઞ્ઞા પણ્ણાકારં ઉદ્દિસ્સ કતપૂજાસક્કારસ્સ અમચ્ચતો સુતત્તા **પણ્ણાકારં ઉચ્ચટ્ઠાને ઠપેત્વા સયં નીચાસને નિસિન્નો. નાયં અઞ્ઞસ્સ રતનસ્સ ભવિસ્સતી**તિ અયં પરિહારો અઞ્ઞસ્સ મણિમુત્તાદિભેદસ્સ રતનસ્સ ન ભવિસ્સતિ મણિમુત્તાદીહિ અભિસઙ્ખતત્તા. **બલવસોમનસ્સં ઉપ્પજ્જિ** ચિરતનકાલં બુદ્ધસાસને ભાવિતભાવનતાય વાસિતવાસનતાય ઘટે દીપો વિય અબ્ભન્તરે એવ સમુજ્જલમાનપરિપક્કતિહેતુકભાવતો.

ધારેમીતિ ઇચ્છામિ, ગણ્હામીતિ અત્થો. **દ્વેજ્ઝવચન**ન્તિ દ્વેળ્હકભાવો. **અન્તરં કરોતી**તિ દ્વિન્નં પાદાનં અન્તરં તં લેખં કરોતિ, એકેન પાદેન અતિક્કમીતિ અત્થો. **તસ્સા ગતમગ્ગેના**તિ તાય દેવિયા વિવટ્ટમાનાય નાસિતાય ગતમગ્ગેન. **તં પન લેખ**ન્તિ પુક્કુસાતિના કતલેખં. પણ્ણચ્છત્તકન્તિ તાલપત્તમુટ્ઠિં.

સત્થુગારવેનાતિ સત્થરિ ઉપ્પન્નપસાદપેમબહુમાનસમ્ભવેન. તદા સત્થારંયેવ મનસિ કત્વા તન્નિન્નભાવેન ગચ્છન્તો, ''પુચ્છિસ્સામી''તિપિ ચિત્તં ન ઉપ્પાદેસિ, ''એત્થ નુ ખો સત્થા વસતી''તિ પરિવિતક્કસ્સેવ અભાવતો; રાજગહં પન પત્વા રઞ્ઞો પેસિતસાસનવસેન તત્થ ચ વિહારસ્સ બહુભાવતો **સત્થા કહં વસતીતિ પુચ્છિ**. સત્થુ એકકસ્સેવ નિક્ખમનં પઞ્ચચત્તાલીસ યોજનાનિ પદસા ગમનઞ્ચ ધમ્મપૂજાવસેન કતન્તિ દટ્ઠબ્બં. ધમ્મપૂજાય ચ બુદ્ધાનં આચિણ્ણભાવો હેટ્ઠા વિત્થારિતોયેવ. બુદ્ધસોભં પન પટિચ્છાદેત્વા અઞ્ઞાતકવેસેન તત્થ ગમનં તસ્સ કુલપુત્તસ્સ વિસ્સત્થવસેન મગ્ગદરથપટિપસ્સમ્ભનત્થં. અપ્પટિપસ્સદ્ધમગ્ગદરથો હિ ધમ્મદેસનાય ભાજનં ન હોતીતિ. તથાહિ વક્ખતિ, ''નનુ ચ ભગવા''તિઆદિ.

ઉરુદ્ધન્તિ વિસાલન્તિ કેચિ. **અતિરેકતિયોજનસત**ન્તિઆદિના અન્વયતો બ્યતિરેકતો ચ મચ્છેરવિનયને સબ્રહ્મચારીનં ઓવાદદાનં. **અચ્ચન્તસુખુમાલો**તિઆદિના સત્થુ ધમ્મગારવેન સદ્ધિં કુલપુત્તસ્સપિ ધમ્મગારવં સંસન્દતિ સમેતીતિ દસ્સેતિ. તેન ભગવતો કતસ્સ પચ્ચુગ્ગમનસ્સ ઠાનગતભાવં વિભાવેન્તો અઞ્ઞેસમ્પિ ભબ્બરૂપાનં કુલપુત્તાનં યથારહં સઙ્ગહો કાતબ્બોતિ દસ્સેતિ.

બ્રહ્મલોકપ્પમાણન્તિ ઉચ્ચભાવેન. **આનુભાવેના**તિ ઇદ્ધાનુભાવેન યથા સો સોતપથં ન ઉપગચ્છતિ, એવં વૂપસમેતું સક્કોતિ. **અવિબ્ભન્ત**ન્તિ વિબ્ભમરહિતં નિલ્લોલુપ્પં. "**ભાવનપુંસકં પનેત**"ન્તિ વત્વા તસ્સ વિવરણત્થં, ''પાસાદિકેન ઇરિયાપથેના''તિ વુત્તં. ઇત્થમ્ભૂતલક્ખણે એતં કરણવચનં દટ્ઠબ્બં. તેનાહ "**યથા ઇરિયતો**"તિઆદિ. **અમનાપો હોતિ** પસ્સન્તાનં. સીહસેય્યાય નિપન્નસ્સપિ હિ એકચ્ચે સરીરાવયવા અધોખિત્તવિક્ખિત્તા વિય દિસ્સન્તિ. કટિયં દ્વિન્નં ઊરુસન્ધીનં દ્વિન્નઞ્ચ જાણુસન્ધીનં વસેન **ચતુસન્ધિકપલ્લઙ્કં. ન પતિટ્ઠાતી**તિ નપ્પવત્તતિ, ''કંસિ ત્વ''ન્તિઆદિના અપુચ્છિતે કથાપવત્તિ એવ ન હોતિ. **અપ્પતિટ્ઠિતાય કથાય ન સઞ્જાયતી**તિ તથા પન પુચ્છાવસેન કથાય અપ્પવત્તિતાય ઉપરિ ધમ્મકથા ન સઞ્જાયતિ ન ઉપ્પજ્જતિ. **ઇતીતિ** તસ્મા. **કથાપતિટ્ઠાપનત્થં** કથાપવત્તનત્થં કથાસમુટ્ઠાપનત્થં વા પુચ્છિ.

સભાવમેવ કથેતીતિ અત્તનો ભગવતો અદિટ્ઠપુબ્બત્તા ''અદિટ્ઠપુબ્બકં કથમહં જાનેય્ય''ન્તિ સભાવમેવ કેવલં અત્તનો અજ્ઝાસયમેવ કથેતિ; ન પન સદેવકસ્સ લોકસ્સ સુપાકટં સભાવસિદ્ધં બુદ્ધરૂપકાયસભાવં. અથ વા **સભાવમેવ કથેતી**તિ ''ઇદમેવ''ન્તિ જાનન્તોપિ તદા ભગવતો રુચિયા તથાપવત્તમાનં રૂપકાયસભાવમેવ કથેતિ અપ્પવિક્ખમ્ભન્તિ અધિપ્પાયો. તેનાહ – "**તથા હિ ન**"ન્તિઆદિ, વિપસ્સનાલક્ખણમેવ પટિપદન્તિ અધિપ્પાયો.

૩૪૩. "**પુબ્બભાગપટિપદં અકથેત્વા**"તિ વત્વા પુબ્બભાગપટિપદાય અકથને કારણં પુબ્બભાગપટિપદઞ્ચ સરૂપતો દસ્સેતું, "**યસ્સ હી**"તિઆદિ વુત્તં. અપરિસુદ્ધાયપિ પુબ્બભાગપટિપદાય વિપસ્સના તથા ન કિચ્ચકારી, પગેવ અવિજ્જમાનાયાતિ, "**યસ્સ હિ…પે॰… અપરિસુદ્ધા હોતિ**''ચ્ચેવ વુત્તં. પુબ્બભાગપટિપદા ચ નામ સઙ્ખેપતો પન્નરસ ચરણધમ્માતિ આહ – "**સીલસંવરં…પે॰… ઇમં પુબ્બભાગપટિપદં આચિક્ખતી**"તિ. **યાનકિચ્ચં સાધેતિ** મગ્ગગમનેન અકિલન્તભાવસાધનત્તા. ચિરકાલં પરિભાવિતાય પરિપક્કગતાય હેતુસમ્પદાય ઉપટ્ઠાપિતં **સામણેરસીલમ્પિ પરિપુણ્ણં** અખણ્ડાદિભાવપ્પત્તિયા, યં પુબ્બહેતુત્તા ''સીલ''ન્તિ વુચ્ચતિ.

ધાતુયો પરમત્થતો વિજ્જમાના, પઞ્ઞત્તિમત્થો **પુરિસો અવિજ્જમાનો**. અથ કસ્મા ભગવા અરહત્તસ્સ પદટ્ઠાનભૂતં વિપસ્સનં કથેન્તો ''છધાતુરો''તિ અવિજ્જમાનપ્પધાનં દેસનં આરભીતિ આહ – "**ભગવા હી**"તિઆદિ. **કત્થચિ** ''તેવિજ્જો છળભિઞ્ઞો''તિઆદીસુ **વિજ્જમાનેન અવિજ્જમાનં દસ્સેતિ. કત્થચિ** – ''ઇત્થિરૂપં,

ભિક્ખવે, પુરિસસ્સ ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠતી''તિઆદીસૂ (અ॰ નિ॰ ૧.૧) **અવિજ્જમાનેન વિજ્જમાનં દસ્સેતિ**. **કત્થચિ** ''ચક્ખુવિઞ્ઞાણં સોતવિઞ્ઞાણ''ન્તિઆદીસુ (વિભ॰ ૧૨૧) **વિજ્જમાનેન વિજ્જમાનં દસ્સેતિ**. **કત્થચિ** – ''ખત્તિયકુમારો બ્રાહ્મણકઞ્ઞાય સદ્ધિં સંવાસં કપ્પેતી''તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૧.૨૭૫) **અવિજ્જમાનેન અવિજ્જમાનં દસ્સેતિ**. ઇધ પન વિજ્જમાનેન અવિજ્જમાનં દસ્સેતિ. ''છધાતુરો''તિ હિ સમાસત્થો અવિજ્જમાનો પુગ્ગલવિસયત્તા, તસ્સ પદસ્સ અવયવત્થો પન અપ્પધાનત્થો વિજ્જમાનો, સો સદ્દક્કમેન અપ્પધાનોપિ અત્થક્કમેન પધાનોતિ આહ – ''**વિજ્જમાનેન અવિજ્જમાનં દસ્સેન્તો**''તિ. પુગ્ગલાધિટ્ઠાનાયેત્થ દેસનાય કારણં દસ્સેતું, ''**સચે હી**''તિઆદિ વુત્તં. **ઉપટ્ઠાપેય્યા**તિ – ''ધાતુયો''ઇચ્ચેવ કુલપુત્તસ્સ ચિત્તં નિવેસેય્ય તથા સઞ્ઞાનેય્ય, એવં ધમ્મં દેસેય્યાતિ અત્થો. **સન્દેહં કરેય્યા**તિ અસતિ પુરિસે કો કરોતિ? કો પટિસંવેદેતિ, ધાતુયો એવાતિ કિં નુ ખો ઇદં, કથં નુ ખો ઇદન્તિ સંસયં ઉપ્પાદેય્ય? **સમ્મોહં આપજ્જેય્યા**તિ ચતુરઙ્ગસમન્નાગતે અન્ધકારે વત્તમાનં વિય દેસિયમાને અત્થે સમ્મોહં આપજ્જેય્ય . તથાભૂતો ચ દેસનાય અભાજનભૂતત્તા **દેસનં સમ્પટિચ્છિતું ન સક્કુણેય્ય**. **એવમાહા**તિ એવં ''છધાતુરો''તિ આહ.

યં ત્વં પુરિસોતિ સઞ્જાનાસીતિ યં રૂપારૂપધમ્મસમૂહં પબન્ધવસેન પવત્તમાનં અધિટ્ઠાનવિસેસવિસિટ્ઠં – ''પુરિસો સત્તો ઇત્થી''તિઆદિના ત્વં સઞ્જાનાસિ, **સો છધાતુરો**. સન્તેસુપિ છધાતુવિનિમુત્તેસુ ધાત્વન્તરેસુ સુખાવગ્ગહણત્થં તથા વુત્તં તગ્ગહણેનેવ ચ તેસં ગહેતબ્બતો, સ્વાયમત્થો હેટ્ઠા દસ્સિતો એવ. **સેસપદેસૂ**તિ ''છફસ્સાયતનો''તિઆદિપદેસુપિ. ચત્તારિ અધિટ્ઠાનાનિ ચતસ્સો પતિટ્ઠા એતસ્સાતિ **ચતુરાધિટ્ઠાનો**, અધિતિટ્ઠતિ પતિટ્ઠહતિ એતેનાતિ **અધિટ્ઠાનં**, યેસુ પતિટ્ઠાય ઉત્તમત્થં અરહત્તં અધિગચ્છતિ, તેસં પઞ્ઞાદીનં એતં અધિવચનં. તેનાહ ''**સ્વાયં ભિક્ખૂ**''તિઆદિ. **એત્તો**તિ વટ્ટતો. **વિવટ્ટિત્વા**તિ વિનિવટ્ટિત્વા અપસક્કિત્વા. **એત્તો**તિ વા એતેહિ છધાતુઆદીહિ. એત્થ હિ નિવિટ્ઠસ્સ આયત્તસ્સ ઉત્તમાય સિદ્ધિયા અસમ્ભવોતિ. **પતિટ્ઠિતન્તિ** અરિયમગ્ગાધિગમવસેન સુપ્પતિટ્ઠિતં. એવઞ્હિ સબ્બસો પટિપક્ખસમુચ્છિન્દનેન તત્થ પતિટ્ઠિતો હોતિ. **મઞ્ઞસ્સવા નપ્પવત્તન્તી**તિ છહિપિ દ્વારેહિ પવત્તમાનસોતાય મગ્ગેન વિસોસિતાય સબ્બસો વિગતાય સબ્બસો વિચ્છેદપ્પત્તિયા ન સન્દન્તિ. તેનાહ ''**નપ્પવત્તન્તી**''તિ. યસ્મા માને સબ્બસો સમુચ્છિન્ને અસમુચ્છિન્નો અનુપસન્તો કિલેસો નામ નત્થિ, તસ્મા આહ – ''**મુનિ સન્તોતિ વુચ્ચતી**''તિ રાગગ્ગિઆદીનં નિબ્બાનેન **નિબ્બુતો**.

પઞ્ઞં નપ્પમજ્જેય્યાતિ, ''દિવસં ચઙ્કમેન નિસજ્જાય આવરણીયેહિ ધમ્મેહિ ચિત્તં પરિસોધેતી''તિઆદિનયપ્પવત્તાય (મ॰ નિ॰ ૧.૪૨૩; ૨.૨૪; ૩.૭૫; સં॰ નિ॰ ૪.૧૨૦; અ॰ નિ॰ ૩.૧૫; વિભ॰ ૫૧૯; મહાનિ॰ ૧૬૧) અપ્પમાદપ્પટિપત્તિયા સમાધિવિપસ્સનાપઞ્ઞં નપ્પમજ્જેય્ય. એતેન પુબ્બભાગિયં સમથવિપસ્સનાભાવનમાહ. **સચ્ચમનુરક્ખેય્યા**તિ સચ્ચાનુરક્ખનાપદેસેન સીલવિસોધનમાહ; સચ્ચે ઠિતો સમાદિન્નસીલં અવિકોપેત્વા પરિપૂરેન્તો સમાધિસંવત્તનિયતં કરોતિ. તેનાહ ''**વચીસચ્ચં રક્ખેય્યા**''તિ. **કિલેસપરિચ્ચાગં બ્રૂહેય્યા**તિ તદઙ્ગાદિવસેન કિલેસાનં પરિચ્ચજનવિધિં વડ્ઢેય્ય. **કિલેસવૂપસમનં સિક્ખેય્યા**તિ યથા તે કિલેસા તદઙ્ગાદિવસેન પરિચ્ચત્તા યથાસમુદાચારપ્પવત્તિયા સન્તાને પરિળાહં ન જનેન્તિ; એવં કિલેસાનં વૂપસમનવિધિં સિક્ખેય્ય **પઞ્ઞાધિટ્ઠાનાદીન**ન્તિ લોકુત્તરાનં પઞ્ઞાધિટ્ઠાનાદીનં. **અધિગમત્થાયા**તિ પટિલાભત્થાય.

૩૪૭. **પુબ્બે વુત્તાન**ન્તિ, ''ચતુરાધિટ્ઠાનો, યત્થ ઠિતં મઞ્ઞસ્સવા નપ્પવત્તન્તી''તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૪૩) એવં પુબ્બે વુત્તાનં.

૩૪૮. **વત્તબ્બં ભવેય્યા**તિ નિદ્દેસવસેન વત્તબ્બં ભવેય્ય. **આદીહી**તિ એવમાદીહિ. **કિચ્ચં નત્થિ** કિચ્ચાભાવતો. **ઉપ્પટિપાટિધાતુક**ન્તિ અયથાનુપુબ્બિકં. **યથાધમ્મવસેનેવા**તિ દેસેતબ્બધમ્માનં યથાસભાવેનેવ. **સપ્પાયં ધુતઙ્ગ**ન્તિ અત્તનો કિલેસનિગ્ગણ્હનયોગ્ગં ધુતઙ્ગં. **ચિત્તરુચિત**ન્તિ અત્તનો ચિત્તપકતિયા આચરિયેહિ વિરોચેતબ્બં, ચરિયાનુકૂલન્તિ અત્થો. **હત્થિપદોપમસુત્તાદીસૂ**તિ **આદિ**-સદ્દેન વિસુદ્ધિમગ્ગધાતુવિભઙ્ગાદિં સઙ્ગણ્હાતિ.

૩૫૪. **અયમ્પેત્થા**તિ **પિ**-સદ્દો સમ્પિણ્ડનત્થો. તેન ''અથાપરં ઉપેક્ખાયેવ અવસિસ્સતી''તિ ઉપરિદેસનં સમ્પિણ્ડેતિ. સોપિ હિ પાટિયેક્કો અનુસન્ધીતિ. નનુ ચાયં યથાઉદ્દિટ્ઠાય વિઞ્ઞાણધાતુયા નિદ્દેસોપિ ભવિસ્સતીતિ યથાનુસન્ધિનયો વિજ્જતીતિ? ન, વિઞ્ઞાણધાતુનિદ્દેસનયેન દેસનાય અપ્પવત્તત્તા તેનાહ ''**હેટ્ઠતો**''તિઆદિ. **યં વા પના**તિઆદિના પન દેસનાય સાનુસન્ધિતં વિભાવેતિ. ન હિ બુદ્ધા ભગવન્તો અનનુસન્ધિકં દેસનં દેસેન્તિ. **આગમનીયવિપસ્સનાવસેના**તિ યસ્સા પુબ્બે પવત્તત્તા આગમનીયટ્ઠાને ઠિતા વિપસ્સના, તસ્સા વસેન. **કમ્મકારકવિઞ્ઞાણ**ન્તિ ''નેતં મમ નેસોહમસ્મિ, ન મેસો અત્તા''તિ એવં વિપસ્સનાકિચ્ચકારકં વિપસ્સનાસહિતં વિઞ્ઞાણં. **વિઞ્ઞાણધાતુવસેના**તિ યથાઉદ્દિટ્ઠાય વિઞ્ઞાણધાતુયા ભાજનવસેન. **સત્થુ કથનત્થાયા**તિ સત્થારા ઉદ્દેસમેવ કત્વા ઠપિતત્તા નિદ્દેસવસેન કથનત્થાય. અકથિતભાવો એવ હિસ્સ અવસિટ્ઠતા કથનત્થાય પટિવિજ્ઝનત્થાય ચ. પટિપક્ખવિગમેન તસ્સ ચિત્તસ્સ પરિસુદ્ધતાતિ આહ ''**નિરુપક્કિલેસ**''ન્તિ. ઉપક્કિલેસાનં પન પહીનભાવતો **પરિયોદાતં**. સમુદયવસેન **ઉદયદસ્સનત્થઞ્ચેવ** પચ્ચયનિરોધવસેન **અત્થઙ્ગમદસ્સનત્થઞ્ચ**. કારણભાવેન સુખાય વેદનાય હિતન્તિ **સુખવેદનિયં**. તેનાહ ''**સુખવેદનાય પચ્ચયભૂત**''ન્તિ.

૩૬૦. **રૂપકમ્મટ્ઠાન**મ્પિ ચતુધાતુવવત્થાનવસેન, **અરૂપકમ્મટ્ઠાનમ્પિ** સુખદુક્ખવેદનામુખેન **પગુણં જાતં**.

સત્થુ કથનત્થંયેવ અવસિસ્સતીતિ, ''કુલપુત્તસ્સ પટિવિજ્ઝનત્થ''ન્તિ વુત્તમેવત્થં નિસેધેતિ, તસ્મા વુત્તમેવત્થં સમત્થેતું, ''**ઇમસ્મિં હી**''તિઆદિ વુત્તં. **કુલપુત્તસ્સ રૂપાવચરજ્ઝાને**તિ કુલપુત્તેન અધિગતરૂપાવચરજ્ઝાને. તેનાહ – ''**ભિક્ખુ પગુણં તવ ઇદં રૂપાવચરચતુત્થજ્ઝાન**''ન્તિ. યં કિઞ્ચિ સુવણ્ણતાપનયોગ્યં અઙ્ગારભાજનં ઇધ ''ઉક્કા''તિ અધિપ્પેતન્તિ આહ ''**અઙ્ગારકપલ્લ**''ન્તિ. **સજ્જેય્યા**તિ યથા તત્થ પક્ખિત્તસુવણ્ણઞ્ચ તપ્પતિ, એવં પટિયાદિયેય્ય. **નીહટદોસ**ન્તિ વિગતીભૂતકાળકં. **અપનીતકસાવ**ન્તિ અપગતસુખુમકાળકં.

અરિયમગ્ગે પતિટ્ઠાપેતુકામેન નામ સબ્બસ્મિમ્પિ લોકિયધમ્મે વિરજ્જનત્થાય ધમ્મો કથેતબ્બોતિ અધિપ્પાયેન, ''**કસ્મા પના**''તિઆદિના ચોદના કતા. વિનેય્યદમનકુસલેન ભગવતા વેનેય્યજ્ઝાસયવસેન તાવ ચતુત્થજ્ઝાનુપેક્ખાય વણ્ણો કથિતોતિ તસ્સ પરિહારં વદન્તો, ''**કુલપુત્તસ્સા**''તિઆદિમાહ.

૩૬૧. **તદનુધમ્મ**ન્તિ તસ્સ અરૂપાવચરસ્સ કુસલસ્સ અનુરૂપધમ્મં, યાય પટિપદાય તસ્સ અધિગમો હોતિ, તસ્સ પુબ્બભાગપટિપદન્તિ અત્થો. તેનાહ ''**રૂપાવચરજ્ઝાન**''ન્તિ. **તગ્ગહણા**તિ તસ્સ ગહણેન તસ્સા પટિપત્તિયા પટિપજ્જમાનેન. **ઇતો ઉત્તરિ**ન્તિ ''વિઞ્ઞાણઞ્ચાયતન''ન્તિઆદીસુ.

૩૬૨. **તસ્સેવા**તિ અરૂપાવચરજ્ઝાનસ્સ. એતં પન સવિપાકં અરૂપાવચરજ્ઝાનં સમેચ્ચ સમ્ભુય્ય પચ્ચયેહિ કતત્તા **સઙ્ખતં**. **પકપ્પિત**ન્તિ પચ્ચયવસેન સવિહિતં. **આયૂહિત**ન્તિ સમ્પિણ્ડિતં. **કરોન્તેન કરીયતી**તિ પટિપજ્જનકેન પટિપજ્જીયતિ સઙ્ખરીયતિ. નિબ્બાનં વિય ન નિચ્ચં ન સસ્સતં. અથ ખો ખણે ખણે ભિજ્જનસભાવતાય **તાવકાલિકં**. તતો એવ ચવનાદિસભાવન્તિ સબ્બમેતં રૂપાવચરધમ્મેસુ આદીનવવિભાવનં.

દુક્ખે પતિટ્ઠિતન્તિ સઙ્ખારદુક્ખે પતિટ્ઠિતં. **અતાણન્તિ** ચવનસભાવાદિતાય તાણરહિતં. **અલેણન્તિ** તતો અરક્ખત્તા લીયનટ્ઠાનરહિતં. **અસરણન્તિ** અપ્પટિસરણં. **અસરણીભૂતન્તિ** સબ્બકાલમ્પિ અપ્પટિસરણં.

સમત્તપત્તવિસે ખન્ધાદીસુ ગહિતે દુત્તિકિચ્છા સિયાતિ, "**ખન્ધં વા સીસં વા ગહેતું અદત્વા**"તિ વુત્તં. **એવમેવાતિ** એત્થાયં ઉપમાસંસન્દના – છેકો ભિસક્કો વિય સમ્માસમ્બુદ્ધો. વિસવિકારો વિય કિલેસદુક્ખાનુબન્ધો, ભિસક્કસ્સ વિસં ઠાનતો ચાવેત્વા ઉપરિ આરોપનં વિય ભગવતો દેસનાનુભાવેન કુલપુત્તસ્સ કામભવે નિકન્તિં પરિયાદાય અરૂપજ્ઝાને ભવનં. ભિસક્કસ્સ વિસં ઓતારેત્વા પથવિયં પાતનં વિય કુલપુત્તસ્સ ઓરમ્ભાગિયકિલેસદુક્ખાપનયનં.

અસમ્પત્તસ્સાતિ અરૂપાવચરજ્ઝાનં અનધિગતસ્સ. **અપ્પટિલદ્ધસ્સેવાતિ** તસ્સ વેવચનં. **સબ્બમેતન્તિ** ''અનિચ્ચં અધુવ''ન્તિઆદિના વિત્થારતો વુત્તં સબ્બમેતં **આદીનવં. એકપદેનેવ "સઙ્ખતમેત"ન્તિ કથેસિ** સઙ્ખતપદેનેવ તસ્સ અત્થસ્સ અનવસેસતો પરિયાદિન્નત્તા.

નાયૂહતીતિ ભવકારણચેતનાવસેન બ્યાપારં ન સમૂહેતિ ન સમ્પિણ્ડેતિ. તેનાહ – "**ન રાસિં કરોતી**"તિ. અભિસઙ્ખરણં નામ ચેતનાબ્યાપારોતિ આહ – "**ન અભિસઞ્ચેતયતી**"તિ. તં પન ફલુપ્પાદનસમત્થતાય ફલેન કપ્પનન્તિ આહ "**ન કપ્પેતી**"તિ. સચે અભિસઙ્ખારચેતના ઉળારા, ફલમહત્તસઙ્ખાતાય વુડ્ઢિયા હોતિ, અનુળારા ચ અવુડ્ઢિયાતિ આહ – "**વુડ્ઢિયા વા પરિહાનિયા વા**"તિ. **બુદ્ધવિસયે ઠત્વાતિ** ભગવા અત્તનો બુદ્ધસુબુદ્ધતાય સીહસમાનવુત્તિતાય ચ દેસનં ઉક્કંસતો સાવકેહિ પત્તબ્બં વિસેસં અનવસેસેન્તો તથા વદતિ, ન સાવકવિસયં અતિક્કમિત્વા અત્તનો બુદ્ધવિસયમેવ દેસેન્તો. તેનાહ – "**અરહત્તનિકૂટં ગણ્હી**"તિ. યદિ કુલપુત્તો અત્તનો…પે॰… પટિવિજ્ઝિ, અથ કસ્મા ભગવા દેસનાય અરહત્તનિકૂટં ગણ્હીતિ આહ "**યથા નામા**"તિઆદિ.

ઇતો પુબ્બેતિ ઇતો અનાગામિફલાધિગમતો ઉત્તરિ ઉપરિ. **અસ્સાતિ** કુલપુત્તસ્સ. **કથેન્તસ્સ** ભગવતો ધમ્મે **નેવ કઙ્ખા ન વિમતિ** પઠમમગ્ગેનેવ કઙ્ખાય સમુચ્છિન્નત્તા. **એકચ્ચેસુ ઠાનેસૂતિ** તથા વિનેય્યઠાનેસુ. તથા હિ અયમ્પિ કુલપુત્તો અનાગામિફલં પત્વા ભગવન્તં સઞ્ઞાનિ. તેન વુત્તં "**યતો અનેના**"તિઆદિ.

૩૬૩. અનજ્ઝોસિતાતિ અનજ્ઝોસનીયાતિ અયમત્થોતિ આહ – "**ગિલિત્વા પરિનિટ્ઠાપેત્વા ગહેતું ન યુત્તા**"તિ.

૩૬૪. રાગોવ અનુસયો **રાગાનુસયો**, સો ચ પચ્ચયસમવાયે ઉપ્પજ્જનારહોતિ વત્તબ્બતં લભતીતિ વુત્તં – "**સુખવેદનં આરબ્ભ રાગાનુસયો ઉપ્પજ્જેય્યા**"તિ. ન પન તસ્સ ઉપ્પાદનં અત્થિ ખણત્તયસમાયોગાસમ્ભવતો. એસ નયો સેસેસુપિ. **ઇતરન્તિ** અદુક્ખમસુખવેદનં. **વિસંયુત્તોતિ** કેનચિ સઞ્ઞોજનેન અસંયુત્તતાય એવ નિયતવિપ્પયુત્તો. કાયસ્સ કોટિ પરમો અન્તો એતસ્સાતિ **કાયકોટિકં. દુતિયપદેતિ** ''જીવિતપરિયન્તિક''ન્તિ ઇમસ્મિં પદે. **વિસેવનસ્સાતિ** ઉપાદાનસ્સ. **સીતીભવિસ્સન્તીતિ** પદસ્સ ''નિરુજ્ઝિસ્સન્તી''તિ અત્થો વુત્તો, કથં પન વેદયિતાનં દ્વાદસસુ આયતનેસુ નિરુજ્ઝનં સીતિભાવપ્પત્તીતિ ચોદનં સન્ધાયાહ – "**કિલેસા હી**"તિઆદિ. **સમુદયપઞ્હેનાતિ** મહાસતિપટ્ઠાને (દી॰ નિ॰ ૨.૪૦૦; મ॰ નિ॰ ૧.૧૩૩) સમુદયસચ્ચનિરોધપઞ્હેન. નનુ સબ્બસો કિલેસપરિળાહવિગમે સીતિભાવો નામ વેદનાનિરોધમત્તેન અધિપ્પેતો; તેન ઇધ વેદયિતાનિ વુત્તાનિ, ન કિલેસાતિ વેદયિતાનં અચ્ચન્તનિરોધસઙ્ખાતો સીતિભાવોપિ કિલેસસમુચ્છેદેનેવાતિ આહ "**વેદયિતાનિપી**"તિઆદિ.

૩૬૫. ઇદં ઓપમ્મસંસન્દનન્તિ એત્થ સઞ્ઞોજના દીપસિખા વિય, અધિટ્ઠાનકપલ્લિકા વિય વેદનાય નિસ્સયભૂતા ચત્તારો ખન્ધા, તેલં વિય કિલેસા, વટ્ટિ વિય કમ્મવટ્ટં, ઉપહરણકપુરિસો વિય વટ્ટગામી પુથુજ્જનો, તસ્સ સીસચ્છેદકપુરિસો વિય અરહત્તમગ્ગો સન્તાનસ્સ સમુચ્છેદકરણતો, અનાહારાય દીપસિખાય નિબ્બાયનં વિય કમ્મકિલેસાનં અનન્તરપચ્ચયતો અનાહારાય વેદનાય અનુપાદિસેસવસેન નિબ્બાયનં.

આદિમ્હિ સમાધિવિપસ્સનાપઞ્ઞાહીતિ પુબ્બભાગપટિપદાભૂતા તયા પગુણસમાધિતો અરહત્તસ્સ પદટ્ઠાનભૂતવિપસ્સનાપઞ્ઞાતો ચ. **ઉત્તરિતરા**તિ વિસિટ્ઠતરા. **એવં સમન્નાગતો**તિ એત્થ **એવં**-સદ્દો ઇદંસદ્દત્થવચનોતિ આહ – ‘‘**ઇમિના ઉત્તમેન અરહત્તફલપઞ્ઞાધિટ્ઠાનેના**’’તિ. સબ્બં વટ્ટદુક્ખં ખેપેતીતિ **સબ્બદુક્ખક્ખયો**, અગ્ગમગ્ગો, તંપરિયાપન્નતાય તત્થ ઞાણન્તિ આહ – ‘‘**સબ્બદુક્ખક્ખયે ઞાણં નામ અરહત્તમગ્ગે ઞાણ**’’ન્તિ. **અરહત્તફલે ઞાણં અધિપ્પેતં** વુત્તનયેન સબ્બદુક્ખક્ખયે સન્તે તન્નિમિત્તં વા ઉપ્પન્નઞાણન્તિ કત્વા. **તસ્સા**તિ, ‘‘એવં સમન્નાગતો ભિક્ખુ ઇમિના પરમેન પઞ્ઞાધિટ્ઠાનેન સમન્નાગતો હોતી’’તિ વુત્તભિક્ખુનો.

૩૬૬. હીતિ યસ્મા. **વિમુત્તી**તિ અરહત્તફલવિમુત્તિ, તસ્મા સબ્બદુક્ખક્ખયે ઞાણન્તિ અરહત્તફલઞાણં અધિપ્પેતં. **સચ્ચન્તિ પરમત્થસચ્ચં નિબ્બાનં**, ન મગ્ગસચ્ચં. કામં અરહત્તફલવિમુત્તિ પટિપક્ખેહિ અકોપનીયતાય અકુપ્પા, ‘‘સચ્ચે ઠિતા’’તિ પન વચનતો, ‘‘**અકુપ્પારમ્મણકરણેન અકુપ્પાતિ વુત્તા**’’તિ આહ. **વિતથ**ન્તિ નટ્ઠં, જરાય મરણેન ચ વિપરિણામેતબ્બતાય યાદિસં ઉપ્પાદાવત્થાય જાતં, તતો અઞ્ઞાદિસન્તિ અત્થો. તથા હિ તં જરામરણેહિ પરિમુસિતબ્બરૂપતાય ‘‘મુસા’’તિ વુત્તં. તેનાહ – ‘‘**મોસધમ્મન્તિ નસ્સનસભાવ**’’ન્તિ. **તં અવિતથ**ન્તિ તં વુત્તનયેન અવિતથં નામ, **તં સભાવો** સબ્બકાલં તેનેવ લબ્ભનતો. **સમથવિપસ્સનાવસેન વચીસચ્ચતો**તિ સમથવિપસ્સનાવસેન યં વિસુદ્ધિમત્તં વચીસચ્ચં, તતો. **દુક્ખસચ્ચસમુદયસચ્ચેહિ** તચ્છવિપલ્લાસભૂતસભાવેહિ. ઇતિ નેસં યથાસકં સભાવેન અવિતથભાવે અમોસધમ્મતાય તેહિપિ અવિતથભાવા પરમત્થસચ્ચં નિબ્બાનમેવ **ઉત્તરિતરં**. **તસ્મા**તિ નિબ્બાનસ્સેવ ઉત્તરિતરભાવતો.

૩૬૭. ઉપધીયતિ એત્થ દુક્ખન્તિ **ઉપધી**, ખન્ધા કામગુણા ચ. ઉપદહન્તિ દુક્ખન્તિ **ઉપધી**, કિલેસાભિસઙ્ખારા. **પરિપૂરા ગહિતા પરામટ્ઠા**તિ પરિયત્તભાવેન તણ્હાય ગહિતા દિટ્ઠિયા પરામટ્ઠા. **સમથવિપસ્સનાવસેન કિલેસપરિચ્ચાગતો**તિ વિક્ખમ્ભનવસેન તદઙ્ગપ્પહાનવસેન ચ કિલેસાનં પરિચ્ચજનતો. **ઉત્તરિતરો** વિસિટ્ઠતરસ્સ પહાનપ્પકારસ્સ અભાવતો.

૩૬૮. આઘાતકરણવસેનાતિ ચેતસિકાઘાતસ્સ ઉપ્પજ્જનવસેન. **બ્યાપજ્જનવસેના**તિ ચિત્તસ્સ વિપત્તિભાવવસેન. **સમ્પદુસ્સનવસેના**તિ સબ્બસો દુસ્સનવસેન. **તીહિ** પદેહિ યદિ અરહત્તમગ્ગેન કિલેસાનં પરિચ્ચાગો ચાગાધિટ્ઠાનં, અરહત્તમગ્ગેનેવ નેસં વૂપસમો ઉપસમાધિટ્ઠાનં હોતીતિ દસ્સેતિ. એત્થ વિસેસેન પરિચ્ચાગો સમ્પજહનં અનુપ્પત્તિધમ્મતાપાદનં ચાગો, તથા પન પરિચ્ચાગેન યો સો નેસં તદા વૂપસન્તતાય અભાવો, અયં ઉપસમોતિ અયમેતેસં વિસેસો.

૩૬૯. મઞ્ઞિતન્તિ મઞ્ઞના, ‘‘એતં મમા’’તિઆદિના કપ્પનાતિ અત્થો. અવિજ્જાવિબન્ધનતણ્હાગાહાદીનં સાધારણભાવતો **અયમહ**ન્તિ એત્થ **અહ**ન્તિ દિટ્ઠિમઞ્ઞનાદસ્સનં, સા પન દિટ્ઠિ માનમઞ્ઞનાય અત્તનિયગાહવસેન

હોતીતિ સ્વેવ ''અય''ન્તિ ઇમિના ગહિતોતિ આહ – "**અયમહન્તિ એકં તણ્ણામઞ્જિતમેવ વટ્ટતી**"તિ. **આબાધટ્ઠેના**તિ પટિપીળનટ્ઠેન. મઞ્ઞનાવસેન હિ સત્તાનં તથા હોતિ. **અન્તોદોસટ્ઠેના**તિ અબ્ભન્તરદુટ્ઠભાવેન. મઞ્ઞનાદૂસિતત્તા હિ સત્તાનં અત્તભાવો દુક્ખતામૂલાયત્તો, કિલેસાસુચિપગ્ઘરણતો ઉપ્પાદનિરોધભઙ્ગેહિ ઉદ્ધુમુદ્ધં પક્કપભિન્નો હોતીતિ ફલૂપચારેન ''મઞ્ઞિતં ગણ્ડો''તિ વુત્તો. **અનુપવિટ્ઠટ્ઠેના**તિ અનુપવિસિત્વા હદયમાહચ્ચ અધિટ્ઠાનેન. મઞ્ઞિતઞ્હિ પીળાજનનતો અન્તોતુદનતો દુરુદ્ધરણતો સલ્લં. **ખીણાસવમુનિ** સબ્બસો કિલેસાનં સન્તત્તા, તતો એવ પરિળાહાનં પરિનિબ્બુતત્તા વૂપસન્તત્તા **સન્તો** ઉપસન્તો **નિબ્બુતોતિ વુચ્ચતિ**. **યત્થ ઠિત**ન્તિ યસ્મિં અસેક્ખભૂમિયં ઠિતં. યદિ ભગવા અત્તનો દેસનાઞાણાનુરૂપં દેસનં પવત્તાપેય્ય, મહાપથવિં પત્થરન્તસ્સ વિય, આકાસં પસારેન્તસ્સ વિય, અનન્તાપરિમેય્યલોકધાતુયો પટિચ્ચ તેસં ઠિતાકારં અનુપ્પૂરં વિચિનન્તસ્સ વિય દેસના પરિયોસાનં ન ગચ્છેય્ય. યસ્મા પનસ્સ વિનેય્યજ્ઝાસયાનુરૂપમેવ દેસના પવત્તિ, ન તતો પરં અણુમત્તમ્પિ વટ્ટતિ. તસ્મા વુત્તં – "**સબ્બાપિ ધમ્મદેસના સંખિત્તાવ, વિત્થારદેસના નામ નત્થી**"તિ. નનુ સત્તપકરણદેસના વિત્થારકથાતિ? ન સાપિ વિત્થારકથાતિ આહ – "**સમન્તપટ્ઠાનકથાપિ સંખિત્તાયેવા**"તિ. સન્નિપતિતદેવપરિસાય અજ્ઝાસયાનુરૂપમેવ હિ તસ્સાપિ પવત્તિ, ન સત્થુદેસનાઞાણાનુરૂપન્તિ. **યથાનુસન્ધિં પાપેસિ** યથાઉદ્દિટ્ઠે અનુપુબ્બેન અનવસેસતો વિભજનવસેન દેસનાય નિટ્ઠાપિતત્તા. **વિપઞ્ચિતઞ્ઞૂ…પે॰… કથેસિ** નાતિસઙ્ખેપવિત્થારવસેન દેસિતત્તા.

૩૭૦. **અટ્ઠન્નં પરિક્ખારાન**ન્તિ નયિદમનવસેસપરિયાદાનં, લક્ખણવચનં પનેતં, અઞ્ઞતરસ્સાતિ વચનસેસો. તથા હિ, ''મય્હં ઇદ્ધિમયપરિક્ખારલાભાય પચ્ચયો હોતૂ''તિ પત્થનં પટ્ઠપેત્વા પત્તચીવરં, પત્તં, ચીવરમેવ વા દિન્ને ચરિમભવે ઇદ્ધિમયપરિક્ખારો નિબ્બત્તતીતિ વદન્તિ. **અદિન્નત્તા**તિ કેચિવાદો, તેનાહ "**કુલપુત્તો**"તિઆદિ. **ઓકાસાભાવતો**તિ ઉપસમ્પદાલક્ખણસ્સ અસમ્ભવતો. તેનાહ – "**કુલપુત્તસ્સ આયુપરિક્ખીણ**"ન્તિ. **ઉદકતિત્થ… પે॰… આરદ્ધો** પરમપ્પિચ્છભાવતો.

વિબ્ભન્તાતિ ભન્તચિત્તા. **સિઙ્ગેન વિજ્ઝિત્વા ઘાતેસિ** પુરિમજાતિબદ્ધાઘાતતાયાતિ વદન્તિ.

માનુસં યોગન્તિ મનુસ્સત્તભાવં. અત્તભાવો હિ યુજ્જતિ કમ્મકિલેસેહીતિ ''યોગો''તિ વુચ્ચતિ. **ઉપચ્ચગુ**ન્તિ ઉપગચ્છિંસુ. **ઉપકો**તિઆદિ તેસં નામાનિ.

ગન્ધકટ્ઠેહીતિ ચન્દનાગરુસળલદેવદારુઆદીહિ ગન્ધદારૂહિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

ધાતુવિભઙ્ગસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૧૧. સચ્ચવિભઙ્ગસુત્તવણ્ણના

૩૭૧. **આચિક્ખના**તિ – ''ઇદં દુક્ખં અરિયસચ્ચં, અયં દુક્ખનિરોધગામિની પટિપદા અરિયસચ્ચ''ન્તિ આદિતો કથનં. **દેસના**તિ તસ્સેવ અત્થસ્સ અતિસજ્જનં પબોધનં. **પઞ્ઞાપના**તિ પકારેહિ ઞાપના, સા પન યસ્મા ઇત્થમિદન્તિ વેનેય્યાનં પચ્ચક્ખતો દસ્સના, તેસં વા સન્તાને પતિટ્ઠાપના હોતિ, તસ્મા આહ – "**દુક્ખસચ્ચાદીનં ઠપના**"તિ. **પટ્ઠપના**તિ પતિટ્ઠાપના. યસ્મા પટ્ઠપિયમાનસભાવા દેસના ભાજનં ઉપગચ્છન્તી વિય હોતિ, તસ્મા વુત્તં – ''પઞ્ઞાપના''તિ, જાનાપનાતિ અત્થો. **વિવટકરણા**તિ દેસિયમાનસ્સ અત્થસ્સ વિવટભાવકરણં. **વિભાગકિરિયા**તિ યથાવુત્તસ્સ અત્થવિભાગસ્સ વિત્થારકરણં. **પાકટભાવકરણ**ન્તિ અગમ્ભીરભાવાપાદનં. અપરો

નયો – ચતુસચ્ચસઞ્ઞિતસ્સ અત્થસ્સ પચ્ચેકં સરૂપતો દસ્સનવસેન ઇદન્તિ આદિતો સિક્ખાપનં કથનં **આચિક્ખના**, એવં પરસન્તાને પબોધનવસેન પવત્તાપના **દેસના**, એવં વિનેય્યાનં ચિત્તપરિતોસજનનેન તેસં બુદ્ધિપરિપાચનં "**પઞ્ઞાપના**"તિ વુચ્ચતિ. એવં પઞ્ઞાપેન્તી ચ સા દેસિયમાનં અત્થં વેનેય્યસન્તાને પકારતો ઠપેતિ પતિટ્ઠપેતીતિ "**પટ્ઠપના**"તિ વુચ્ચતિ. પકારતો ઠપેન્તી પન સંખિત્તસ્સ વિત્થારતો પટિવુત્તસ્સ પુનાભિધાનતો "**વિવરણા**"તિ, તસ્સેવત્થસ્સ વિભાગકરણતો "**વિભજના**"તિ, વુત્તસ્સ વિત્થારેનાભિધાનતો વિભત્તસ્સ હેતુદાહરણદસ્સનતો, "**ઉત્તાનીકમ્મ**"ન્તિ વુચ્ચતિ. તેનાહ – "**પાકટભાવકરણ**"ન્તિ, હેતૂપમાવસેનત્થસ્સ પાકટભાવકરણતોતિ અત્થો.

અનુગ્ગાહકાતિ અનુગ્ગણ્હનકામા. સ્વાયમનુગ્ગહો સઙ્ગહવત્થુવસેન પાકટો હોતીતિ આહ "**આમિસસઙ્ગહેના**"તિઆદિ. જનેતા જનેત્તીતિ આહ "**જનિકા માતા**"તિ. વુદ્ધિં પરિસં આપાદેતીતિ **આપાદેતા**. તેનાહ "**પોસેતા**"તિ. ઇદાનિ દ્વિન્નં મહાથેરાનં યથાક્કમં સબ્રહ્મચારીનં ભગવતા વુત્તેહિ જનિકપોસિકમાતુટ્ઠાનિયેહિ સઙ્ગાહકતં વિત્થારતો દસ્સેતું, "**જનિકમાતા હી**"તિઆદિ વુત્તં. પરતોઘોસેન વિનાપિ ઉપરિમગ્ગાધિગમો હોતીતિ "**પચ્ચત્તપુરિસકારેના**"તિ વુત્તં. પઠમમગ્ગો એવ હિ સાવકાનં એકન્તતો ઘોસાપેક્ખોતિ. **પત્તેસુપીતિ પિ**-સદ્દેન પગેવ અપ્પત્તેસૂતિ દસ્સેતિ. ભવસ્સ અપ્પમત્તકતા નામ ઇત્તરકાલતાયાતિ આહ "**અચ્છરાસઙ્ઘાતમત્તમ્પી**"તિ. **જનેતા**તિ જનકો, થેરો પન અરિયાય જનયિતા. **આપાદેતા**તિ વડ્ઢેતા પરિબ્રૂહેતા. પુરિમસ્મિં સચ્ચદ્વયે સમ્મસનગ્ગહણં લોકિયત્તા તસ્સ, ઇતરસ્મિં તસ્સ અગ્ગહણં લોકુત્તરત્તા.

કામેહિ નિક્ખન્તો સઙ્કપ્પો **નેક્ખમ્મસઙ્કપ્પો**. સ્વાયમસ્સ તતો નિક્ખમનત્થો તેસં પટિપક્ખભાવતો તેહિ વિસંસગ્ગતો વિરજ્જનતો સમુચ્છિન્દનતો સબ્બસો વિવિત્તભાવતો ચ હોતીતિ દસ્સેતું, "**કામપચ્ચનીકટ્ઠેના**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **કામપદઘાત**ન્તિ યથા કામો પદં પતિટ્ઠં ન લભતિ, એવં હનનં, કામસમુચ્છેદન્તિ અત્થો. કામેહિ સબ્બસો વિવિત્તત્તા કામવિવિત્તો, અરિયમગ્ગો, તસ્સ અન્તો, અરિયફલં, તસ્મિં **કામવિવિત્તન્તે. એસેવ નયો**તિ ઇમિના ''બ્યાપાદપચ્ચનીકટ્ઠેના''તિઆદિયોજનં અતિદિસતિ. સબ્બે ચેતે નેક્ખમ્મસઙ્કપ્પાદયો નાનાચિત્તેસુ લબ્ભન્તીતિ યોજના. યદિ એકચિત્તે લબ્ભન્તિ, કથં તિવિધમિચ્છાસઙ્કપ્પાનં સમુગ્ઘાતોતિ આહ "**તત્ર હી**"તિઆદિ. **ન નાના લબ્ભતી**તિ ઇમિના તિવિધકિચ્ચકારિતં સમ્માસઙ્કપ્પસ્સ દસ્સેતિ. કિચ્ચવસેન હિ તસ્સ નામસ્સ લાભો. સમ્માવાચાદીનમ્પિ મગ્ગક્ખણે એકચિત્તે લબ્ભમાનાનમ્પિ ચતુકિચ્ચકારિતાય ચતુબ્બિધનામાદિતા વેદિતબ્બા. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

સચ્ચવિભઙ્ગસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૧૨. દક્ખિણાવિભઙ્ગસુત્તવણ્ણના

૩૭૬. મહાપજાપતિગોતમીતિ એત્થ **ગોતમી**તિ તસ્સ ગોતમગોત્તતો આગતં નામં, મહાપજાપતિ પન ગુણતો. તં વિવરિતું, "**નામકરણદિવસે પનસ્સા**"તિઆદિ વુત્તં. મહતિં ઉળારં પજં જનનપોસનેહિ પરિરક્ખતીતિ **મહાપજાપતિ**. પરિભોગવસેન ન હઞ્ઞતીતિ **અહતં**. **સિપ્પિકાન**ન્તિ તન્તવાયાનં. **વાયનટ્ઠાન**ન્તિ વીનટ્ઠાનં. **તાનિ મં ન તોસેન્તિ** કાયિકસ્સ પુઞ્ઞસ્સ અભાવતો. તેનાહ – "**સહત્થા કતમેવ મં તોસેતી**"તિ. **પિસિત્વા** નિબ્બત્તનં કત્વા. **પોથેત્વા**તિ સુખુમભાવાપાદનત્થં ધનુકેન નેત્વા. **કાલાનુકાલઞ્ચ ધાતિગણપરિવુતા ગન્ત્વા વેમકોટિં**

અગ્ગહેસિ એકદિવસન્તિ અધિપ્પાયો. એવઞ્હિ ''એકદિવસં પન...પે॰... અકાસી''તિ પુરિમવચનેન તં ન વિરુજ્ઝેય્ય.

છ ચેતનાતિ છબ્બિધા ચેતના. ન હિ તા છયેવ ચેતનાતિ. **સઙ્ઘે ગોતમિ દેહિ...પે॰... સઙ્ઘો ચા**તિ ઇદમેવ સુત્તપદં. **સઙ્ઘે ગોતમિ દેહી**તિ સઙ્ઘસ્સ દાનાય નિયોજેસિ, તસ્મા સઙ્ઘોવ દક્ખિણેય્યતરોતિ અયમેવેત્થ અત્થો. **યદિ એવ**ન્તિઆદિના તત્થ બ્યભિચારં દસ્સેતિ. **રાજમહામત્તાદયો**તિઆદિના તત્થ બ્યતિરેકતો નિદસ્સનં આહ. **મહન્તતરા ભવેય્યુ**ન્તિ આનુભાવાદિના મહન્તતરા ભવેય્યું, ન ચ તં અત્થીતિ. **તસ્મા**તિ યસ્મા ગુણવિસિટ્ઠહેતુકં દક્ખિણેય્યતં અનપેક્ખિત્વા અત્તનો દીયમાનસ્સ દાપનં લભતિ, તસ્મા. **મા એવં ગણ્હા**તિ સમ્માસમ્બુદ્ધતો સઙ્ઘોવ દક્ખિણેય્યો''તિ મા ગણ્હ.

તત્થ નિચ્છયસાધકં સુત્તપદં દસ્સેન્તો, ''**નયિમસ્મિં લોકે...પે॰... વિપુલફલેસિન**''ન્તિ આહ. સ્વાયમત્થો રતનસુત્તે (ખુ॰ પા॰ ૬.૩; સુ॰ નિ॰ ૨૨૬), ''યં કિઞ્ચિ વિત્ત''ન્તિ ગાથાય, અગ્ગપસાદસુત્તાદીહિ (ઇતિવુ॰ ૯૦) ચ વિભાવેતબ્બોતિ. તેનાહ – ''**સત્થારા ઉત્તરિતરો દક્ખિણેય્યો નામ નત્થી**''તિ.

ગોતમિયા અન્તિમભવિકતાય દાનસ્સ દીઘરત્તં હિતાય સુખાય અનુપ્પાદનતો ન તં ગરુતરં સઙ્ઘસ્સ પાદાપને કારણન્તિ આહ – ''**પચ્છિમાય જનતાયા**''તિઆદિ. **વચનતોપી**તિ તસ્સ વત્થયુગસ્સ સત્થુ એવ પટિગ્ગહણાય વચનતોપિ. તેનાહ ''**ન હી**''તિઆદિ.

સત્થા સઙ્ઘપરિયાપન્નોવ ઈદિસે ઠાને અગ્ગફલટ્ઠતાય અટ્ઠ-અરિયપુગ્ગલભાવતો, સચે પનસ્સ ન સયં સઙ્ઘપરિયાપન્નતા, કથં સઙ્ઘે પૂજિતે સત્થા પૂજિતો નામ સિયાતિ અધિપ્પાયો. **તીણિ** સરણગમનાનિ તયો એવ અગ્ગપસાદાતિ વક્ખતીતિ અધિપ્પાયો. અભિધેય્યાનુરૂપાનિ હિ લિઙ્ગવચનાનિ. **ન રુહતિ** અયાથાવપટિપત્તિભાવતો, ન ગિહિવેસગ્ગહણાદિના ગિહિભાવસ્સ પટિક્ખિપિતત્તા. **ન વત્તબ્બમેતં ''સત્થા સઙ્ઘપરિયાપન્નો**''તિ સત્થુભાવતો. સાવકસમૂહો હિ સઙ્ઘો . સઙ્ઘગણે હિ સત્થા ઉત્તરિતરો અનઞ્ઞસાધારણગુણેહિ સમન્નાગતભાવતો મૂલરતનભાવતો ચ.

૩૭૭. સમ્પતિજાતસ્સ મહાસત્તસ્સ સત્તપદવીતિહારગમનં ધમ્મતાવસેન જાતં, પરં તદઞ્ઞદહરસદિસી પટિપત્તીતિ આહ – ''**હત્થપાદકિચ્ચં અસાધેન્તેસૂ**''તિ.

૩૭૮. પચ્ચૂપકારં ન સુકરં વદામિ અનુચ્છવિકકિરિયાય કાતું અસક્કુણેય્યત્તા. અભિવાદેન્તિ એતેનાતિ **અભિવાદનં**. વન્દમાનેહિ અન્તેવાસિકેહિ આચરિયં ''સુખી હોતૂ''તિઆદિના અભિવાદેન્તિ નામ. તેન વુત્તં ''**અભિવાદન**''ન્તિ. **તદભિમુખો...પે॰... વન્દિત્વા નિપજ્જતિ**, સેય્યથાપિ આયસ્મા સારિપુત્તો. કાલાનુકાલં ઉપટ્ઠાનં બીજયનપાદસમ્બાહનાદિ **અનુચ્છવિકકમ્મસ્સ કરણં** નામ. **અનુચ્છવિકં કિરિયં કાતું ન સક્કોતિયેવ**, યસ્મા આચરિયેન કતસ્સ ધમ્માનુગ્ગહસ્સ અન્તેવાસિના કરિયમાનો આમિસાનુગ્ગહો સઙ્ખમ્પિ કલમ્પિ કલભાગમ્પિ ન ઉપેતિયેવાતિ. તેન વુત્તં ''**ન સુપ્પતિકારં વદામી**''તિ.

૩૭૯. પાટિપુગ્ગલિકં દક્ખિણં આરબ્ભ સમુટ્ઠિતં, ''તં મે ભગવા પટિગ્ગણ્હતૂ''તિ મહાપજાપતિગોતમિયા વચનં નિમિત્તં કત્વા દેસનાય ઉટ્ઠિતત્તા. ન કેવલઞ્ચ તસ્સા એવ વચનં, અથ ખો **આનન્દત્થેરોપિ...પે॰... સમાદપેસિ**, તસ્મા વિભાગતો **ચુદ્દસસુ...પે॰... હોતીતિ દસ્સેતું, ઇમં દેસનં આરભિ**. તત્થ પતિપચ્ચેકં પુગ્ગલં

દીયતીતિ **પાટિપુગ્ગલિકં**. પઠમસદ્દો યથા અગ્ગત્થો, એવં સેટ્ઠપરિયાયોપીતિ આહ “**જેટ્ઠકવસેનપી**”તિ. **અગ્ગા** ઉત્તમે ખેત્તે પવત્તત્તા. **દુતિયતતિયાપિ પરમદક્ખિણાયેવ** સબ્બસો સમ્માવિક્ખમ્ભિતરાગાદિકિલેસત્તા. રાગાદયો હિ અદક્ખિણેય્યભાવસ્સ કારણં. તેનેવાહ – ‘‘તિણદોસાનિ ખેત્તાનિ, રાગદોસા અયં પજા’’તિઆદિ (ધ॰ પ॰ ૩૫૬). યસ્મા પન સવાસનં સબ્બસો સમુચ્છિન્નકિલેસેહિ તતો એવ સબ્બસો અપ્પટિહતઞાણચારેહિ અનન્તાપરિમેય્યગુણગણાધારેહિ સમ્માસમ્બુદ્ધેહિ સદિસો સદેવકે લોકે કોચિ દક્ખિણેય્યો નત્થિ. તસ્મા “**પરમદક્ખિણાયેવા**”તિ સાસઙ્કં વદતિ. યસ્મા પઞ્ચાભિઞ્ઞો અટ્ઠસમાપત્તિલાભી એવ હોતિ લોકિયાભિઞ્ઞાનં અટ્ઠસમાપત્તિઅધિટ્ઠાનત્તા, તસ્મા “**લોકિયપઞ્ચાભિઞ્ઞે**”ઇચ્ચેવ વુત્તં, ન ‘‘અટ્ઠસમાપત્તિલાભિમ્હી’’તિ તાય અવુત્તસિદ્ધત્તા. **ગોસીલધાતુકો**તિ ગોસીલસભાવો, સીલવતા સદિસસીલોતિ અત્થો. તેનાહ “**અસઠો**”તિઆદિ. તેન ન અલજ્જિધાતુકો પકતિસિદ્ધો ઇધ પુથુજ્જનસીલવાતિ અધિપ્પેતોતિ દસ્સેતિ.

પરિચ્છિન્દન્તોતિ એત્તકોતિ પચ્ચેકપ્પમાણતો તતો એવ અઞ્ઞમઞ્ઞં અસઙ્કરતોવ પરિચ્છિન્દન્તો. કથં પન અસઙ્ખ્યેય્યભાવેન વુચ્ચમાનો વિપાકો પરિચ્છિન્નો હોતિ? સોપિ તસ્સ પરિચ્છેદો એવ ઇતરેહિ અસંકિણ્ણભાવદીપનતો, એતદત્થમેવ પુબ્બે અસઙ્કરગ્ગહણં કતં. **ગુણવસેના**તિ લક્ખણસમ્પન્નાદિગુણવસેન. **ઉપકારવસેના**તિ ભોગરક્ખાદિઉપકારવસેન. **યં પોસનત્થં દિન્નં, ઇદં ન ગહિતં** દાનલક્ખણાયોગતો. અનુગ્ગહપૂજનિચ્છાવસેન હિ અત્તનો દેય્યવત્થુપરિચ્ચાગો દાનં ભયરાગલદ્ધુકામકુલાદિવસેન સાવજ્જાભાવતો. **તમ્પિ ન ગહિતં** અયાવદત્થતાઅપરિપુણ્ણભાવેન યથાધિપ્પેતફલદાનાસમત્થભાવતો. **સમ્પત્તસ્સા**તિ સન્તિકાગતસ્સ. તેન સમ્પત્તિપયોજને અનપેક્ખતં દસ્સેતિ. **ફલં પટિકઙ્ખિત્વા**તિ ‘‘ઇદં મે દાનમયં પુઞ્ઞં આયતિં સુખહિતભાવાય હોતૂ’’તિઆદિના ફલં પચ્ચાસીસિત્વા. તેનસ્સ ફલદાને નમિયતં દસ્સેતિ, **યાવદત્થન્તિ** ઇમિના પરિપુણ્ણફલતં. **સતગુણા**તિ એત્થ **ગુણ**સદ્દો ન ‘‘ગુણેન નામં ઉદ્ધરેય્ય’’ન્તિઆદીસુ (ધ॰ સ॰ અટ્ઠ॰ ૧૩૧૩; ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૫૩; પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૧.૧.૭૬; નેત્તિ॰ અટ્ઠ॰ ૪.૩૮) વિય સમ્પત્તિઅત્થો, ‘‘તદ્દિગુણ’’ન્તિઆદીસુ વિય ન વડ્ઢનત્થો, ‘‘પઞ્ચ કામગુણા લોકે, મનોછટ્ઠા પવેદિતા’’તિઆદીસુ (સુ॰ નિ॰ ૧૭૩) વિય ન કોટ્ઠાસત્થો, ‘‘અન્તં અન્તગુણ’’ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૩૭૭; મ॰ નિ॰ ૧.૧૧૦; ખુ॰ પા॰ ૩) વિય ન અન્તભાગત્થો, અથ ખો આનિસંસત્થોતિ દસ્સેન્તો, “**સતાનિસંસા**”તિ આહ, તે આનિસંસે સરૂપતો દસ્સેતું, “**આયુસત**”ન્તિઆદિ વુત્તં. **સતગુણા**તિ વા સતવડ્ઢિકાતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **નિપ્પરિતસં કરોતી**તિ આયુઆદીનં આનિસંસાનં અપરિત્તાસં કરોતિ. અથ વા **નિપ્પરિતસં કરોતી**તિ આયુઆદિનિમિત્તં અપરિત્તાસં કરોતિ. અથ વા **નિપ્પરિતસં કરોતી**તિ આયુઆદીનિ તતો ઉત્તરિમ્પિ આહારાદિહેતુ અપરિત્તાસં કરોતિ. અત્તભાવવિનિમુત્તસઞ્ચરણસ્સ અભાવા, “**ભવસતેપિ વુત્તે અયમેવત્થો**”તિ વુત્તં. **સબ્બત્થા**તિ, ‘‘પુથુજ્જનદુસ્સીલે’’તિઆદીસુ સબ્બવારેસુ. **નયો નેતબ્બો**તિ, ‘‘આયુસહસ્સં વણ્ણસહસ્સ’’ન્તિઆદિકો નયો.

સાસનાવતરણં નામ યાવદેવ વટ્ટદુક્ખનિત્થરણત્થં, તઞ્ચ મગ્ગપટિવેધનં, તસ્મા નિબ્બેધભાગિયસરણગમનં સિક્ખાપદસમાદાનં પબ્બજ્જા ઉપસમ્પદા સીલપરિપૂરણં અધિચિત્તસિક્ખાનુયોગો વિપસ્સનાભાવનાતિ સબ્બાપેસા સોતાપત્તિફલસચ્છિકિરિયાય પટિપત્તિ એવ હોતીતિ આહ – “**તિસરણં ગતો ઉપાસકોપી**”તિઆદિ. તત્થ યથા નિબ્બેધભાગિયો સમાધિ તાવ નામ પરમ્પરાય અરિયમગ્ગાધિગમસ્સ પચ્ચયભાવતો ઉપનિસ્સયો; તથા નિબ્બેધભાગિયં સીલપરિપૂરણં ઉપસમ્પદા પબ્બજ્જા ઉપાસકસ્સ દસસુ પઞ્ચસુ સીલેસુ પતિટ્ઠાનં અન્તમસો સરણાદિગમનમ્પિ નિબ્બેધભાગિયં અરિયમગ્ગાધિગમસ્સ ઉપનિસ્સયો હોતિયેવાતિ, ‘‘સબ્બાપેસા સોતાપત્તિફલસચ્છિકિરિયાય પટિપત્તી’’તિ વુત્તા. તત્થ અનઞ્ઞસાધારણ-વિજ્જાચરણાદિ-અસઙ્ખ્યેય્યઅપરિમેય્ય-

ગુણ-સમુદયપૂરિતે ભગવતિ સદ્ધમ્મે અરિયસઙ્ઘે ઉળારતરબહુમાનગારવતં ગતો. ‘‘સમ્માસમ્બુદ્ધો ભગવા, સ્વાખાતો ધમ્મો, સુપ્પટિપન્નો સઙ્ઘો’’તિ તપ્પરાયણતાદિઆકારપ્પત્તો ઞાણપરિસોધિતો પસાદો સરણગમનન્તિ તેન વત્થુગતેન પસાદેન પરિભાવિતે સન્તાને કતં પુઞ્ઞક્ખેત્તસમ્પત્તિયા મહપ્ફલં મહાનિસંસમેવ હોતીતિ આહ – ‘‘**તસ્મિં દિન્નદાનમ્પિ અસઙ્ખ્યેય્યં અપ્પમેય્ય**’’ન્તિ. તયિદં સરણં વત્થુત્તયે પસાદભાવેન અજ્ઝાસયસમ્પત્તિમત્તં, તાદિસસ્સ પન પઞ્ચસીલં અજ્ઝાસયસમ્પત્તિઉપથમ્ભિતો કાયવચીસંયમોતિ તત્થ દિન્નં તતો ઉત્તરિ મહપ્ફલન્તિ, દસસીલં પન પરિપુણ્ણુપોસથસીલં, તત્થ દિન્નં મહપ્ફલન્તિ, ‘‘**તતો ઉત્તરિ મહપ્ફલ**’’ન્તિ વુત્તં. સામણેરસીલાદીનં પન ઉત્તરિ વિસિટ્ઠતરાદિભાવતો તત્થ તત્થ દિન્નસ્સ વિસેસમહપ્ફલતા વુત્તા.

મગ્ગસમઙ્ગિતા નામ મગ્ગચિત્તક્ખણપરિચ્છિન્ના, તસ્મિઞ્ચ ખણે કથં દાતું પટિગ્ગહેતુઞ્ચ સમ્ભવતીતિ ચોદેતિ ‘‘**કિં પન મગ્ગસમઙ્ગિસ્સ સક્કા દાનં દાતુ**’’ન્તિ. ઇતરો તાદિસે સતિ સમયેતિ દસ્સેન્તો, ‘‘**આમ સક્કા**’’તિ પટિજાનિત્વા, ‘‘**આરદ્ધવિપસ્સકો**’’તિઆદિના તમત્થં વિવરતિ. **તસ્મિં ખણે**તિ તસ્મિં પક્ખિપનક્ખણે. યદિ અટ્ઠમકસ્સ સોતાપન્નસ્સ દિન્નદાનં ફલતો અસઙ્ખ્યેય્યમેવ, કો નેસં વિસેસોતિ આહ ‘‘**તત્થા**’’તિઆદિ. તેન સતિપિ અસઙ્ખ્યેય્યભાવસામઞ્ઞે અત્થિ નેસં અપ્પબહુભાવો સંવટ્ટટ્ઠાયી અસઙ્ખ્યેય્યમહાકપ્પાસઙ્ખ્યેય્યાનં વિયાતિ દસ્સેતિ. મગ્ગસમઙ્ગીનં તેન તેન ઓધિના સંકિલેસધમ્માનં પહીયમાનત્તા વોદાનધમ્માનં વડ્ઢમાનત્તા અપરિયોસિતકિચ્ચત્તા અપરિપુણ્ણગુણતા, પરિયોસિતકિચ્ચત્તા ફલસમઙ્ગીનં પરિપુણ્ણગુણતાતિ તંતંમગ્ગટ્ઠેહિ ફલટ્ઠાનં ખેત્તાતિસયતા વેદિતબ્બા. હેટ્ઠિમહેટ્ઠિમેહિ પન મગ્ગટ્ઠેહિ ઉપરિમાનં મગ્ગટ્ઠાનં ફલટ્ઠેહિ ફલટ્ઠાનં ઉત્તરિતરતા પાકટા એવ. તથા હિ ઉપરિમાનં દિન્નદાનસ્સ મહપ્ફલતા વુત્તા.

૩૮૦. કામઞ્ચેત્થ બુદ્ધપ્પમુખે ઉભતોસઙ્ઘે કેવલે ચ ભિક્ખુસઙ્ઘે દાનં અત્થિ એવ, ન પન બુદ્ધપ્પમુખે ભિક્ખુસઙ્ઘે, તં પન બુદ્ધપ્પમુખઉભતોસઙ્ઘેનેવ સઙ્ગહિતન્તિ અવિરુદ્ધં. **ન પાપુણન્તિ** મહપ્ફલભાવેન સદિસતમ્પિ, કુતો અધિકતં.

‘‘તથાગતે પરિનિબ્બુતે ઉભતોસઙ્ઘસ્સ’’ ઇચ્ચેવ વુત્તત્તા – ‘‘**કિં પના**’’તિઆદિના ચોદેતિ . ઇતરો પરિનિબ્બુતે તથાગતે તં ઉદ્દિસ્સ ગન્ધપુપ્ફાદિપરિચ્ચાગો વિય ચીવરાદિપરિચ્ચાગોપિ મહપ્ફલો હોતિયેવાતિ કત્વા પટિપજ્જનવિધિં દસ્સેતું, ‘‘**ઉભતોસઙ્ઘસ્સા**’’તિઆદિ વુત્તં. ‘‘એત્તકાયેવ, ભિક્ખૂ ઉદ્દિસથા’’તિ એવં પરિચ્છેદસ્સ અકરણેન ઉપચારસીમાપરિયાપન્નાનં ખેત્તપરિયાપન્નાનં વસેન **અપરિચ્છિન્નકમહાભિક્ખુસઙ્ઘે**.

ગોત્તં વુચ્ચતિ સાધારણનામં, **મત્તસદ્દો** લુત્તનિદ્દિટ્ઠો, તસ્મા સમણાતિ ગોત્તમત્તં અનુભવન્તિ ધારેન્તીતિ **ગોત્રભુનો**. તેનાહ ‘‘**નામમત્તસમણા**’’તિ. દિટ્ઠિસીલસામઞ્ઞેન સંહતો સમણગણો **સઙ્ઘો**, તસ્મા સઙ્ઘો દુસ્સીલો નામ નત્થિ. **ગુણસઙ્ખાયા**તિ આનિસંસગણનાય, મહપ્ફલતાયાતિ અત્થો. **કાસાવ...પે૰... અસઙ્ખ્યેય્યા**તિ વુત્તા સઙ્ઘં ઉદ્દિસ્સ દિન્નત્તા. યથા પન સઙ્ઘં ઉદ્દિસ્સ દાનં હોતિ, તં વિધિં દસ્સેતું, ‘‘**સઙ્ઘગતા દક્ખિણા**’’તિઆદિ વુત્તં. તત્થ **ચિત્તીકાર**ન્તિ ગારવં.

સઙ્ઘતો ન પુગ્ગલતો. **અઞ્ઞથત્તં આપજ્જતી**તિ ‘‘ઇમસ્સ મયા દિન્નં સઙ્ઘસ્સ દિન્નં હોતી’’તિ એવં ચિત્તં અનુપ્પાદેત્વા, ‘‘સઙ્ઘસ્સ દસ્સામી’’તિ દેય્યધમ્મં પટિયાદેત્વા સામણેરસ્સ નામ દાતબ્બં જાતન્તિ અઞ્ઞથત્તં આપજ્જતિ; તસ્મા તસ્સ દક્ખિણા સઙ્ઘગતા ન હોતિયેવ પુગ્ગલવસેન ચિત્તસ્સ પરિણામિતત્તા. **નિબ્બેમતિકો હુત્વા**તિ ‘‘કિં નુ ખો મયા ઇમસ્સ દિન્નં હોતિ વા ન વા’’તિ વિમતિં અનુપ્પાદેત્વા, ‘‘યો પના’’તિઆદિના વુત્તાકારેન કરોતિ.

તત્થાતિઆદિના વુત્તસ્સેવત્થસ્સ પાકટકરણત્થં વત્થું નિદસ્સેતિ, "**પરસમુદ્દવાસિનો**"તિઆદિના. **ઓપુઞ્ઞાપેત્વા** પરિભણ્ડં કારેત્વા, હરિતગોમયેન ઉપલિમ્પિત્વાતિ અત્થો. **કાસાવકણ્ઠસઙ્ઘસ્સા**તિ કાસાવકણ્ઠસમૂહસ્સ. **કો સોધેતી**તિ મહપ્ફલભાવકરણેન કો વિસોધેતિ. મહપ્ફલભાવાપત્તિયા હિ દક્ખિણા વિસુજ્ઝતિ નામ. તત્થ યેસં હત્થે દિન્નં, તેસં વસેન પટિગ્ગાહકતો દક્ખિણાય વિસુદ્ધત્તા, – "તદાપાહં, આનન્દ, સઙ્ઘગતં દક્ખિણં અસઙ્ખ્યેય્યં અપ્પમેય્યં વદામી"તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૮૦) ચ વુત્તં, તસ્મા કમ્મવસેનેવ દક્ખિણાવિસુદ્ધિં પુચ્છતિ. ઇતરો અરિયસઙ્ઘે દિન્નદક્ખિણાય નિબ્બિસિટ્ઠં કત્વા વુત્તત્તા મત્થકપ્પત્તસ્સેવ અરિયસઙ્ઘસ્સ વસેન દક્ખિણાવિસુદ્ધિં દસ્સેન્તો, "**સારિપુત્ત...પે॰... સોધેન્તી**"તિ વત્વા પુન, "યે કેચિ અરહન્તો સોધેન્તી"તિ દસ્સેન્તો, "**અપિચા**"તિઆદિમાહ. **થેરા ચિરપરિનિબ્બુતા**તિ ઇદં અજ્જતનાનમ્પિ અરિયાનં સાવકતં દસ્સેન્તેન મગ્ગસોધનવસેન વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં, ન ઉદ્દિસ્સ પુગ્ગકરણે સતિ અકરણપ્પત્તિયા. એવઞ્હિ "અસીતિમહાથેરા સોધેન્તી"તિ ઇદં સુવુત્તં હોતિ, ન અઞ્ઞથા.

"સઙ્ઘગતાય દક્ખિણાયા"તિ કામઞ્ચેતં સાધારણવચનં, તથાપિ તત્થ તત્થ પુગ્ગલવિસેસો ઞાતબ્બોતિ દસ્સેન્તો, "**અત્થિ બુદ્ધપ્પમુખો સઙ્ઘો**"તિઆદિમાહ. **ન ઉપનેતબ્બો** ભગવતો કાલે ભિક્ખૂનં અભિઞ્ઞાપટિસમ્ભિદાગુણવસેન અતિવિય ઉળારભાવતો, એતરહિ તદભાવતો. **એતરહિ સઙ્ઘો...પે॰... ન ઉપનેતબ્બો**તિ એત્થ નયાનુસારેન અત્થો વત્તબ્બો. **તેન તેનેવ સમયેના**તિ તસ્સ તસ્સ કાલસ્સ સમ્પત્તિવિપત્તિમુખેન પટિપત્તિયા ઉળારતં અનુળારતઞ્ચ ઉલ્લિઙ્ગેતિ. યત્થ હિ ભિક્ખૂ ગુણેહિ સબ્બસો પરિપુણ્ણા હોન્તિ, તસ્મિં સમયે સઙ્ઘગતા દક્ખિણા ઇતરસ્મિં સમયે દક્ખિણતો મહપ્ફલતરાતિ દટ્ઠબ્બા. **સઙ્ઘે ચિત્તીકારં કાતું સક્કોન્તસ્સા**તિ સુપ્પટિપન્નતાદિં સઙ્ઘે આવજ્જિત્વા સઙ્ઘગતેન પસાદેન સઙ્ઘસ્સ સમ્મુખા વિય તસ્મિં પુગ્ગલે ચ ગારવવસેન દેન્તસ્સ પુથુજ્જનસમણે દિન્નં મહપ્ફલતરં સઙ્ઘતો ઉદ્દિસિત્વા ગહિતત્તા, "સઙ્ઘસ્સ દેમી"તિયેવ દિન્નત્તા ચ.

એસેવ નયોતિ ઇમિના, "સોતાપન્ને દિન્નં મહપ્ફલતર"ન્તિ એવમાદિં અતિદિસતિ. **આદિ**-સદ્દેન ઉદ્દિસિત્વા ગહિતો સકદાગામી, પાટિપુગ્ગલિકો અનાગામીતિ એવમાદિ સઙ્ગહિતં. **મહપ્ફલતરમેવ**. તેનાહ ભગવા – "ન ત્વેવાહં, આનન્દ, કેનચિ પરિયાયેન સઙ્ઘગતાય દક્ખિણાય પાટિપુગ્ગલિકં દાનં મહપ્ફલતરં વદામી"તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૩૮૦). યદિ ખીણાસવે દિન્નદાનતો સઙ્ઘતો ઉદ્દિસિત્વા ગહિતદુસ્સીલેપિ દિન્નદાનં મહપ્ફલં, એવં સન્તે – "સીલવતો, મહારાજ, દિન્નં મહપ્ફલં, નો તથા દુસ્સીલે"તિ ઇદં કથન્તિ આહ – "**તં ઇમં નયં ગહાયા**"તિઆદિ. સઙ્ઘતો ઉદ્દિસિત્વા ગહણવિધિં પહાય દુસ્સીલસ્સેવ ગહણવસેન વુત્તં. **ઇમસ્મિં ચતુક્કે દટ્ઠબ્બન્તિ** ઇમસ્સ પદસ્સ વસેન દટ્ઠબ્બં. તત્થ હિ "પટિગ્ગાહકા હોન્તિ દુસ્સીલા પાપધમ્મા"તિ આગતં.

૩૮૧. **વિસુજ્ઝતી**તિ ન કિલિસ્સતિ, મહાજુતિકારી મહાવિપ્ફારા હોતીતિ અત્થો. **સુચિધમ્મો**તિ રાગાદિઅસુચિવિધમનેન સુચિસભાવો. **ન પાપધમ્મો**તિ ન નિહીનસભાવો પાપકિરિયાય. અકુસલધમ્મો હિ એકન્તનિહીનો. જૂજકો સીલવા કલ્યાણધમ્મો ન હોતિ. તસ્સ મહાબોધિસત્તસ્સ અત્તનો પુત્તદાનં દાનપારમિયા મત્થકં ગણ્હન્તં મહાપથવીકમ્પનસમત્થં જાતં, સ્વાયં દાનગુણો વેસ્સન્તરમહારઞ્ઞા કથેતબ્બોતિ.

ઉદ્ધરતીતિ બહુલં કતપાપકમ્મવસેન લદ્ધવિનિપાતતો ઉદ્ધરતિ. તસ્મા નત્થિ મય્હં કિઞ્ચિ ચિત્તસ્સ અઞ્ઞથત્તન્તિ અધિપ્પાયો.

પેતદક્ખિણન્તિ પેતે ઉદ્દિસ્સ દાતબ્બદક્ખિણં. **પાપિતકાલેયેવાતિ**, ''ઇદં દાનં અસુકસ્સ પેતસ્સ હોતૂ''તિ ઉદ્દિસનવસેન પત્તે પાપિતકાલેયેવ. **અસ્સાતિ** પેતસ્સ. **પાપુણીતિ** ફલસમાપત્તિયા વસેન પાપુણિ. અયઞ્હિ પેતે ઉદ્દિસ્સ દાને ધમ્મતા.

તદા કોસલરઞ્ઞો પરિચ્ચાગવસેન અતિવિય ઉળારજ્ઝાસયતં, બુદ્ધપ્પમુખસ્સ ચ ભિક્ખુસઙ્ઘસ્સ ઉક્કંસગતગુણવિસિટ્ઠતં સન્ધાયાહ, ''**અસદિસદાનં કથેતબ્બ**''ન્તિ.

અસારમ્પિ ખેત્તન્તિ સારહીનં દુક્ખેત્તં. **સમયેતિ** કસનારહે કાલે. **પંસું અપનેત્વાતિ** નિસ્સારં પંસું નીહરિત્વા. **સારબીજાનીતિ** સભાવતો અભિસઙ્ખારતો ચ સારભૂતાનિ બીજાનિ. **પતિટ્ઠપેત્વાતિ** વપિત્વા. **એવન્તિ** યથા કસ્સકો અત્તનો પયોગસમ્પત્તિયા અસારેપિ ખેત્તે ફલં અધિગચ્છતિ. એવં સીલવા અત્તનો પયોગસમ્પત્તિયા દુસ્સીલસ્સપિ દત્વા ફલં મહન્તં અધિગચ્છતિ. **ઇમિના ઉપાયેનાતિ** ઇમિના પઠમપદે વુત્તનયેન. **સબ્બપદેસૂતિ** સબ્બકોટ્ઠાસેસુ **વિસુજ્ઝનં** વુત્તં, તતિયપદે પન વિસુજ્ઝનં પટિક્ખિત્તમેવ.

૩૮૨. અરહતો દિન્નદાનમેવ અગ્ગં દાનચેતનાય કેનચિ ઉપક્કિલેસેન અનુપક્કિલિટ્ઠત્તા, પટિગ્ગાહકસ્સ અગ્ગદક્ખિણેય્યત્તા. તેનાહ – ''**ભવાલયસ્સ ભવપત્થનાય અભાવતો**''તિ, ''ઉભિન્નમ્પી''તિ વચનસેસો. **ખીણાસવો દાનફલં ન સદ્દહતીતિ** ઇદં તસ્સ અપ્પહીનકિલેસજનસ્સ વિય કમ્મકમ્મફલાનં સદ્દહનાકારેન પવત્તિ નત્થીતિ કત્વા વુત્તં, યતો અરહા ''અસદ્ધો અકતઞ્ઞૂ ચ...પે॰... પોરિસો''તિ (ધ॰ પ॰ ૯૭) થોમીયતિ. અસદ્દહનં અનુમાનપક્ખિકં, અનુમાનઞ્ચ સંસયપુબ્બકં, નિસ્સન્દિદ્ધો ચ કમ્મકમ્મફલેસુ પચ્ચક્ખભાવં ગતો. તમેવ હિ નિચ્છિતભાવસિદ્ધં નિસ્સન્દિદ્ધતં સન્ધાય – ''**દાનફલં સદ્દહન્તા**''તિઆદિ વુત્તં. યદિ એવં તેન કતકમ્મં કમ્મલક્ખણપ્પત્તં હોતીતિ આહ ''**ખીણાસવેના**''તિઆદિ. તેનેવાહ – ''**નિચ્છન્દરાગત્તા**''તિ, એતઞ્ચ લક્ખણવચનં, કેનચિ કિલેસેન અનુપક્કિલિટ્ઠત્તાતિ અધિપ્પાયો. **અસ્સાતિ** ખીણાસવસ્સ દાનં.

કિં પન સમ્માસમ્બુદ્ધેનાતિઆદિના દાયકતો દક્ખિણાવિસુદ્ધિ ચોદિતા, **સારિપુત્તત્થેરેનાતિઆદિના** પન પટિગ્ગાહકતોતિ વદન્તિ; તદયુત્તં, સાવકસ્સ મહપ્ફલભાવે સંસયાભાવતો, હેટ્ઠા નિચ્છિતત્તા ચ, તસ્મા ઉભયેનપિ દાયકતો દક્ખિણાવિસુદ્ધિ એવ ચોદિતા. સા હિ ઇધ સાધારણવસેન નિચ્છિતત્તા સંસયવત્થુ. તેનાહ – ''**સમ્માસમ્બુદ્ધેન...પે॰... વદન્તી**''તિ. **સમ્માસમ્બુદ્ધં હીતિઆદિ** યથાવુત્તઅત્થસ્સ કારણવચનં. **અઞ્ઞો દાનસ્સ વિપાકં જાનિતું સમત્થો નામ નત્થિ** સબ્બસો સત્તાનં કમ્મવિપાકવિભાગજાનનઞાણસ્સ અનનુઞ્ઞાતત્તા. તેનાહ ભગવા – ''યસ્મા ચ ખો, ભિક્ખવે, સત્તા ન જાનન્તિ, દાનસંવિભાગસ્સ વિપાકં યથાહં જાનામિ, તસ્મા અદત્વા ભુઞ્જન્તી''તિઆદિ (ઇતિવુ॰ ૨૬). એતેન એત્થ ઞાણવિસોધનં નામ કથિતં, ન દક્ખિણાય વિસુદ્ધિ નામ દાયકતો પટિગ્ગાહકતો ચ વસેન હોતીતિ; સમ્માસમ્બુદ્ધેન સારિપુત્તત્થેરસ્સ દિન્નદાનં સબ્બસો ઉપક્કિલેસવિસુદ્ધિયા ઞાણસ્સ ચ અતિવિય ઉળારત્તા મહાનુભાવં નામ સિયા મહાતેજવન્તઞ્ચ; ન મહપ્ફલં તેસં સન્તાને પરિપુણ્ણફલસ્સ અસમ્ભવતો. યદિ દિન્નદાનં પરિપુણ્ણફલં ન હોતિ ઉભયવિપાકદાનાભાવતો, પવત્તિવિપાકદાયી પન હોતીતિ દસ્સેન્તો, ''**દાનં હી**''તિઆદિમાહ.

ચતૂહીતિ સહયોગે કરણવચનં, ચતૂહિ સમ્પદાહિ સહગતા સહિતં કત્વાતિ અત્થો. ઇમા ચતસ્સો સમ્પદા સબ્બસાધારણવસેન વુત્તા, ન યથાધિગતપુગ્ગલવસેન. તેનાહ – ''**દેય્યધમ્મસ્સ ધમ્મેના**''તિઆદિ. **તસ્મિંયેવ અત્તભાવેતિ** યસ્મિં અત્તભાવે તં દાનમયં પુઞ્ઞં ઉપ્પન્નં, તસ્મિંયેવ અત્તભાવે વિપાકં દેતિ, ચેતનાય મહન્તત્તા

દિટ્ઠધમ્મવેદનીયં હુત્વા વિપચ્ચતીતિ અત્થો. **પુબ્બચેતનાદિવસેના**તિ સન્નિટ્ઠાપકજવનવીથિતો પુબ્બાપરવીથિચેતનાવસેન, અઞ્ઞથા સન્નિટ્ઠાપકવીથિયંયેવ પુબ્બચેતનાદિવસેનાતિ વત્તબ્બં સિયા. સા હિ ચેતના દિટ્ઠધમ્મવેદનીયભૂતા તસ્મિંયેવ અત્તભાવે વિપાકં દેતિ, ન ઇતરા. **મહત્તતા**તિ પુબ્બાભિસઙ્ખારવસેન ઞાણસમ્પયોગાદિવસેન ચેતનાય ઉળારતા. **ખીણાસવભાવેના**તિ યસ્સ દેતિ, તસ્સ ખીણાસવભાવેન. **વત્થુસમ્પન્નતા**તિ એત્થ યથા પટિઘસઞ્ઞા નાનત્તસઞ્ઞાનં વિગમેન દિબ્બવિહારાનં વસેન, બ્યાપાદસઞ્ઞાદીનં વિગમેન બ્રહ્મવિહારાનં વસેન, સબ્બસો રૂપસઞ્ઞાનાનત્તસઞ્ઞાનં વિગમેન આનેઞ્જવિહારાનં વસેન સબ્બસો નિચ્ચસઞ્ઞાદીનં પટિપ્પસ્સદ્ધિયા સબ્બસઙ્ખારવિમુખતાય અરિયવિહારાનં વસેન વત્થુસમ્પન્નતા ઇચ્છિતા. તંતંસમાપત્તિસમાપજ્જનેન સન્તાનસ્સ નિરોધસાધનતા તં દિવસં નિરોધસ્સ સાધનતા નામ. **વત્થુસમ્પન્નતા**તિ સબ્બસો નિરોધસમાપત્તિસમાપજ્જનેન વત્થુસમ્પન્નતા ઇચ્છિતા; ન સબ્બસો અનવસેસસઞ્ઞાનિરોધતાયાતિ આહ – “**તં દિવસં નિરોધતો વુટ્ઠિતભાવેન વત્થુસમ્પન્નતા**”તિ. સઞ્ઞાનિરોધસ્સ ચેત્થ અચ્ચાસન્નતં સન્ધાય, “**તં દિવસ**”ન્તિ વુત્તં. યં પનેત્થ અત્થતો અવિભત્તં, તં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

દક્ખિણાવિભઙ્ગસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

નિટ્ઠિતા ચ વિભઙ્ગવગ્ગવણ્ણના.

૫. સળાયતનવગ્ગો

૧. અનાથપિણ્ડિકોવાદસુત્તવણ્ણના

૩૮૩. **અધિમત્તગિલાનો**તિ અધિકાય મત્તાય મરણસ્સ આસન્નતાય અતિવિય ગિલાનોતિ અત્થો. તેનાહ ''**મરણસેય્યં ઉપગતો**''તિ. **અખણ્ડં અકાસિ** ગહપતિનો સત્થરિ પરમપેમત્તા. **યત્તકં ચસ્સા**તિ, ''સકિં વા દ્વિક્ખત્તું વા''તિ વુત્તં યત્તકં અસ્સ ગહપતિસ્સ.

૩૮૪. **ઓસક્કન્તી**તિ પરિહાયન્તિ. **ઓત્થરન્તી**તિ અભિભવન્તિ. ઉસ્મા નામ કમ્મજતેજોધાતુ, સા સહ જીવિતિન્દ્રિયનિરોધા પરિયાદિયતિ, યાવ તા આયુઉસ્મા વત્તન્તિ, તાવ મરણન્તિકા વેદના વત્તન્તેવ વિઞ્ઞાણસ્સ અનિરુદ્ધત્તા. તેનાહ ''**યાવ ઉસ્મા**''તિઆદિ.

૩૮૫. **તીહિ ગાહેહી**તિ તણ્હામાનદિટ્ઠિગ્ગાહેહિ. **પટિબાહિતું** વિક્ખમ્ભેતું. **ચક્ખું તીહિ ગાહેહિ ન ગણ્હિસ્સામી**તિ માનગ્ગાહપટિક્ખેપમુખેન ચક્ખુસ્મિં અનિચ્ચાનુપસ્સનાતિ દસ્સેતિ. અનિચ્ચાનુપસ્સનાય હિ સતિ અપ્પતિટ્ઠો માનગ્ગાહો, દુક્ખાનુપસ્સનાય સતિ અપ્પતિટ્ઠો તણ્હાગ્ગાહો, અનત્તાનુપસ્સનાય સતિ અપ્પતિટ્ઠો દિટ્ઠિગ્ગાહોતિ, ગાહો ચ નામ ઓળારિકો, તસ્મિં વિગતેપિ નિકન્તિ તિટ્ઠેય્યાતિ તં વિજહાપેતુકામેન, – ''ન ચ મે ચક્ખુનિસ્સિતં વિઞ્ઞાણં ભવિસ્સતી''તિ વુત્તન્તિ આહ – ''**વિઞ્ઞાણઞ્ચાપિ મે ચક્ખુનિસ્સિતં ન ભવિસ્સતી**''તિ. **સબ્બં કામભવરૂપ**ન્તિ કામભૂમિપરિયાપન્નં સબ્બં રૂપક્ખન્ધમાહ – ''કામરૂપભવરૂપ''ન્તિ વા પાઠો. સો યુત્તો ઇમસ્સ વારસ્સ એવ અનવસેસપઞ્ચવોકારભવપરિયાપન્નતો. તથા હિ ઉપરિ ચતુવોકારભવો અનવસેસતો વુત્તો.

૩૮૬. **ઇધલોક**ન્તિ એત્થ સઙ્ખારલોકવિસયોતિ અધિપ્પાયેન, ''**વસનટ્ઠાનં વા**''તિઆદિ વુત્તં, તઞ્ચ ખો પઠમદુતિયવારેહિ ઇધલોકો ગહિતોતિ કત્વા. પઠમદુતિયવારેહિ પન ઇધલોકો પરલોકોતિ વિભાગેન વિના પઞ્ચવોકારભવો ગહિતો; તથા તતિયવારે પઞ્ચવોકારભવો ચતુવોકારભવો ચ ગહિતોતિ પુન દિટ્ઠધમ્મસમ્પરાયવસેન તં વિભજિત્વા દસ્સેતું, ''**ન ઇધલોક**''ન્તિઆદિ વુત્તં . ઇધલોકન્તિ ચ સત્તસઙ્ખારવસેનેવ ગહિતં. સબ્બમ્પિ સઙ્ખારવસેન પરિગ્ગહેત્વા દસ્સેતું, ''**યમ્પિ મે દિટ્ઠ**''ન્તિઆદિ વુત્તન્તિ કેચિ. **અપરિતસ્સનત્થં** તણ્હાપરિતસ્સનાય અનુપ્પાદનત્થં. યસ્સ દિટ્ઠધમ્મોતિ વુચ્ચતિ, તસ્સ પન અભાવતો, ''**મનુસ્સલોકં ઠપેત્વા સેસા પરલોકા નામા**''તિ વુત્તં. યેસં પન ''ઇધલોક''ન્તિ ઇમિના સત્તલોકસ્સપિ ગહણં ઇચ્છિતં. તેસં મતેન, ''મનુસ્સલોકં ઠપેત્વા''તિ યોજના.

૩૮૭. **અલ્લીયસી**તિ અત્તભાવે ભોગેસુ ચ અપેક્ખં કરોસીતિ અત્થો. **એવરૂપી**તિ યાદિસી તદા ધમ્મસેનાપતિના કથિતા, એવરૂપી. **ધમ્મકથા ન સુતપુબ્બા**તિ યથાકથિતાકારમેવ સન્ધાય પટિક્ખેપો, ન સુખુમગમ્ભીરસુઞ્ઞતાપટિસંયુત્તતાસામઞ્ઞં. તેનાહ ''**એવં પના**''તિઆદિ.

મયા ગતમગ્ગમેવ અનુગચ્છસીતિ દાનમયપુઞ્ઞભાવસામઞ્ઞં ગહેત્વા વદતિ, ન બોધિસત્તદાનભૂતં દાનપારમિતં. **ન પટિભાતી**તિ રુચ્ચનવસેન ચિત્તે ન ઉપતિટ્ઠતિ. તેનાહ ''**ન રુચ્ચતી**''તિ. તથા હેસ વટ્ટાભિરતોતિ. ઉજુમગ્ગાવહા વિપસ્સના ભગવતા પનસ્સ કથિતપુબ્બા.

૩૮૮. એસિતગુણત્તા એસિયમાનગુણત્તા ચ ઇસિ, અસેક્ખા સેક્ખા કલ્યાણપુથુજ્જના ચ, ઇસીનં સઙ્ઘો, તેન નિસેવિતન્તિ **ઇસિસઙ્ઘનિસેવિતં**. કામં તસ્સ વિહારસ્સ ગન્ધકુટિપાસાદકૂટાગારાદિવસેન નિસીદનનિપજ્જનાય રુક્ખલતાદિવસેન ભૂમિસયાદિવસેન ચ અનઞ્ઞસાધારણા મહતી રમણીયતા અત્થેવ, સા પન ગેહસ્સિતભાવેન અરિયાનં ચિત્તં તથા ન તોસેતિ; યથા અરિયાનં નિસેવિતભાવેનાતિ આહ – ''**પઠમગાથાય જેતવનસ્સ વણ્ણં કથેત્વા**''તિ. તેનાહ ભગવા – ''યત્થ અરહન્તો વિહરન્તિ, તં ભૂમિરામણેય્યક''ન્તિ (ધ॰ પ॰ ૯૮; થેરગા॰ ૯૯૧; સં॰ નિ॰ ૧.૨૬૧). અપચયગામિની ચેતના સત્તાનં સુદ્ધિમાવહતીતિ આહ – ''**કમ્મન્તિ મગ્ગચેતના**''તિ. ચતુન્નં અરિયસચ્ચાનં વિદિતકરણટ્ઠેન કિલેસાનં વિક્ખમ્ભનટ્ઠેન ચ **વિજ્જા**, મગ્ગસમ્માદિટ્ઠીતિ આહ – ''**વિજ્જાતિ મગ્ગપઞ્ઞા**''તિ. **સમાધિપક્ખિકો ધમ્મો** નામ સમ્માવાયામસતિસમાધયો. તથા હિ વિજ્જાભાગિયો સમાધિપિ સમાધિપક્ખિકો. સીલં તસ્સ અત્થીતિ **સીલન્તિ** આહ – ''**સીલે પતિટ્ઠિતસ્સ જીવિતં ઉત્તમ**''ન્તિ. **દિટ્ઠિસઙ્કપ્પોતિ** સમ્માસઙ્કપ્પો. તત્થ સમ્માસઙ્કપ્પસ્સ ઉપકારકભાવેન વિજ્જાભાગો . તથા હિ સો પઞ્ઞાક્ખન્ધસઙ્ગહિતોતિ વુચ્ચતિ, યથા સમ્માસઙ્કપ્પો પઞ્ઞાક્ખન્ધેન સઙ્ગહિતો, એવં વાયામસતિયો સમાધિક્ખન્ધસઙ્ગહિતાતિ. તેનાહ – ''**ધમ્મોતિ વાયામસતિસમાધયો**''તિ. ''ધમ્મો''તિ હિ ઇધ સમ્માસમાધિ અધિપ્પેતો, – ''એવં ધમ્મા તે ભગવન્તો અહેસુ''ન્તિઆદીસુ (દી॰ નિ॰ ૨.૧૩; મ॰ નિ॰ ૩.૧૯૮; સં॰ નિ॰ ૫.૩૭૮) વિય. **વાચાકમ્મન્તાજીવાતિ** સમ્માવાચાકમ્મન્તાજીવા મગ્ગપરિયાપન્ના એવ, તે સબ્બેપિ ગહિતાતિ. તેનાહ – ''**એતેન અટ્ઠઙ્ગિકેન મગ્ગેના**''તિ.

ઉપાયેનાતિ યેન વિધિના અરિયમગ્ગો ભાવેતબ્બો, તેન **સમાધિપક્ખિયં** વિપસ્સનાધમ્મઞ્ચેવ મગ્ગધમ્મઞ્ચ. ''અરિયં વો, ભિક્ખવે, સમ્માસમાધિં દેસેસ્સામિ સઉપનિસં સપરિક્ખાર''ન્તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૧૩૬) હિ વચનતો સમ્માસમાધિઆદયો મગ્ગધમ્માપિ સમાધિપક્ખિયા. **વિચિનેય્યાતિ** વીમંસેય્ય, ભાવેય્યાતિ અત્થો. **તત્થાતિ** હેતુમ્હિ ભુમ્મવચનં. અરિયમગ્ગહેતુકા હિ સત્તાનં વિસુદ્ધિ. તેનાહ – ''**તસ્મિં અરિયમગ્ગે વિસુજ્ઝતી**''તિ. **પઞ્ચક્ખન્ધધમ્મં વિચિનેય્ય**, પઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધે વિપસ્સેય્ય. તેસુ હિ વિપસ્સિયમાનેસુ વિપસ્સના ઉક્કંસગતા. યદગ્ગેન દુક્ખસચ્ચં પરિઞ્ઞાપટિવેધેન પટિવિજ્ઝીયતિ, તદગ્ગેન સમુદયસચ્ચં પહાનપટિવેધેન નિરોધસચ્ચં સચ્છિકિરિયાપટિવેધેન, મગ્ગસચ્ચં ભાવનાપટિવેધેન પટિવિજ્ઝીયતિ, એવં અચ્ચન્તવિસુદ્ધિયા સુજ્ઝતિ. તેનાહ – ''**એવં તેસુ ચતૂસુ સચ્ચેસુ વિસુજ્ઝતી**''તિ. ઇધાપિ નિમિત્તત્થે ભુમ્મવચનં. સચ્ચેસુ વા પટિવિજ્ઝિયમાનેસૂતિ વચનસેસો.

અવધારણવચનન્તિ વવત્થાપનવચનં, અવધારણન્તિ અત્થો. **સારિપુત્તોવાતિ** ચ અવધારણં તસ્સ સાવકભાવતો સાવકેસુ સારિપુત્તોવ સેય્યોતિ ઇમમત્થં દીપેતિ. **કિલેસઉપસમેનાતિ** ઇમિના મહાથેરસ્સ તાદિસો કિલેસૂપસમોતિ દસ્સેતિ, યસ્સ સાવકસ્સ વિસયે પઞ્ઞાય પારમિપ્પત્તિ અહોસિ. યદિ એવં – ''યોપિ પારઙ્ગતો ભિક્ખુ, એતાવપરમો સિયા''તિ ઇદં કથન્તિ? તેસં તેસં બુદ્ધાનં સાસને પઞ્ઞાય પારમિપ્પત્તસાવકવસેનેતં વુત્તન્તિ દટ્ઠબ્બં. અથ વા – ''નત્થિ વિમુત્તિયા નાનત્ત''ન્તિ (દી॰ નિ॰ ટી॰ ૩.૧૪૧; વિભ॰ મૂલટી॰ સુત્તન્તભાજનીયવણ્ણના) વચનતો સાવકેહિ વિમુત્તિપઞ્ઞામત્તં સન્ધાયેતં વુત્તં. તેનાહ – ''**પારઙ્ગતોતિ નિબ્બાનં ગતો**''તિઆદિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

અનાથપિણ્ડિકોવાદસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૨. છન્નોવાદસુત્તવણ્ણના

૩૮૯. **છન્નો**તિ ઇદં તસ્સ નામન્તિ આહ "**એવંનામકો થેરો**"તિ. યસ્સ પન સત્થારા પરિનિબ્બાનકાલે બ્રહ્મદણ્ડો આણત્તો, અયં સો ન હોતીતિ દસ્સેન્તો આહ – "**ન અભિનિક્ખમનં નિક્ખન્તત્થેરો**"તિ, લોકનાથસ્સ અભિનિક્ખમનકાલે કપિલપુરતો નિક્ખન્તોતિ અત્થો. **ગિલાનપુચ્છકા**તિ ગિલાનસ્સ પુચ્છનકા, ગિલાનભાવસ્સ અવત્થં સોતુકામાતિ અત્થો. સસનતો હિંસનતો **સત્થ**ન્તિ આહ "**જીવિતહારકસત્થ**"ન્તિ.

૩૯૦. ઉપવજ્જં એતસ્સ નત્થીતિ **અનુપવજ્જં**, કરજકાયં કત્વા આયતિં ઉપ્પત્તિરહિતન્તિ અત્થો. તેનાહ "**અનુપ્પત્તિક**"ન્તિ.

૩૯૧. **ખયવયં ઞત્વા**તિ સઙ્ખારગતં ખણભઙ્ગં નેત્વા ઞાણેન યાથાવતો ઞત્વા. **નેતં મમા**તિ દુક્ખતો સમનુપસ્સના સઙ્ખારેસુ દિટ્ઠેસુ મમંકારાભાવતો. **નેસોહમસ્મી**તિ અનિચ્ચતો સમનુપસ્સના અનિચ્ચતો તેસુ દિટ્ઠેસુ અહંકારાભાવતો. **ન મેસો અત્તા**તિ અનત્તતો સમનુપસ્સના અનત્તતો તેસુ દિટ્ઠેસુ અત્તગ્ગાહાભાવતોતિ આહ – "**નેતં મમ...પે॰... અત્તાતિ સમનુપસ્સામી**"તિ.

૩૯૩. **તસ્મા પુથુજ્જનો**તિ યસ્મા અરિયો સબ્બસો પરિઞ્ઞાતવત્થુકો દુક્ખવેદનં અધિવાસેતું અસક્કોન્તો નામ નત્થિ, તસ્મા પુથુજ્જનો, કેવલં પન અધિમાનેનેવ – ''નાભિકઙ્ખામિ જીવિતં, પરિચિણ્ણો મે સત્થા, નિરોધં દિસ્વા''તિ વદતીતિ અધિપ્પાયો. **ઇદમ્પી**તિ ઇદમ્પિ, ''નિસ્સિતસ્સ ચલિત''ન્તિઆદિ. તણ્હાનિસ્સિતભાવેન હિ આયસ્મા છન્નો મારણન્તિકં વેદનં અધિવાસેતું અસક્કોન્તો ઇતો ચિતો પરિવત્તન્તો ચલતિ વિપ્ફન્દતિ, તસ્મા ''નિસ્સિતસ્સ ચલિત''ન્તિઆદિ મનસિકાતબ્બં, તેન ઇદં સબ્બં તં વિપ્ફન્દિતં ન ભવિસ્સતીતિ અધિપ્પાયો. **કપ્પ**સદ્દો કાલપરિયાયોપિ હોતિ, ન કાલવિસેસવાચકો એવાતિ આહ – "**નિચ્ચકપ્પન્તિ નિચ્ચકાલ**"ન્તિ. યથા અપ્પહીનતણ્હાદિટ્ઠિકો પુગ્ગલો તંનિસ્સિતો અલ્લિનો, એવં તાહિપિ નિસ્સિતો અમુત્તભાવતોતિ આહ – "**તણ્હાદિટ્ઠીહિ નિસ્સિતસ્સા**"તિ. **ચલિત**ન્તિ યથા યથા અસમારદ્ધાય સમ્માપટિપત્તિયા આદીનવવસેન ચલન્તં પન યસ્મા અરિયસ્સ વિનયે વિરૂપં ચલિતં નામ હોતિ, તસ્મા આહ – "**વિપ્ફન્દિતં હોતી**"તિ. તાદિસે પન પપઞ્ચવિક્ખમ્ભનવસેન ચિત્તસ્સ ચલિતે અસતિ ભાવનાય વીથિપટિપન્નતાય કિલેસપટિપ્પસ્સદ્ધિ એવ હોતીતિ આહ ''ચલિતે અસતિ પસ્સદ્ધી''તિ. તેન વુત્તં – "**કિલેસપસ્સદ્ધિ નામ હોતી**"તિ.

ભવન્તરં દિસ્વા નમનટ્ઠેન **નતિ**. તેનાહ – "**નતિયા અસતીતિ ભવત્થાય આલયનિકન્તિપરિયુટ્ઠાનેસુ અસતી**"તિ. **પટિસન્ધિવસેન આગતિ નામા**તિ પટિસન્ધિગ્ગહણવસેન ભવન્તરતો ઇધેવ આગમનં નામ, **ચુતિવસેન** ચવનવસેન ઇતો ભવન્તરસ્સ **ગમનં નામ ન હોતિ** આગતિગતિયા અસતિ કતૂપચિતસ્સપિ કમ્મસ્સ ઉપ્પત્તિપરિકપ્પવસેન પવત્તિયા અભાવતો. **ચવનવસેના**તિ નિબ્બત્તભવતો ચવનવસેન **ચુતિ**, આયતિં ઉપપજ્જનવસેન ઉપપાતો ન હોતિ. યતો ગતિ આગતિ ચવનં ઉપપાતો ન હોતિ, તતો એવ નેવિધ, ન હુરં, ન ઉભયમન્તરેન, કાયસ્સ ગતિયા આગતિયા ચ અભાવતો સબ્બસો ચુતૂપપાતો નત્થિ; તેન ન ઇધલોકે ઠિતોતિ વત્તબ્બો. ન પરલોકે ઠિતોતિ વત્તબ્બો, ન ઉભયમન્તરેન ઠિતોતિ વત્તબ્બો. તેનાહ "**નયિધ લોકે**"તિઆદિ. તત્થ ઇધલોકપરલોકવિનિમુત્તસ્સ સંસરણપદેસસ્સ અભાવતો, ''ન ઉભયમન્તરેના''તિ વુત્તોતિ ઉભયપરિયાપન્નો ન હોતીતિ પટિક્ખિપન્તો, "**ન ઉભયત્થ હોતી**"તિ આહ. **અયમેવ અન્તો**તિ યો ઇધલોકે પરલોકે ચ અભાવો અવિજ્જમાનતા અનુપ્પજ્જનં, અયમેવ સકલસ્સ દુક્ખમૂલસ્સ અન્તો પરિયોસાનં.

૩૯૪. **કણ્ઠનાળિં છિન્દી**તિ નાળિં છિન્દિતું આરભિ. **તસ્મિં** છિન્દિતું આરદ્ધક્ખણે છેદો ચ વત્તતિ; **મરણભયઞ્ચ ઓક્કમિ** અવીતરાગભાવતો, તતો એવ **ગતિનિમિત્તં ઉપટ્ઠાતિ**. ''સોપિ નામ સબ્રહ્મચારીનં અનુપવજ્જતં બ્યાકરિત્વા સરાગમરણં મરિસ્સતી''તિ સંવિગ્ગમાનસો **સઙ્ખારે** અનિચ્ચાદિવસેન **પરિગ્ગણ્હન્તો. અરહત્તં પત્વા**તિ પુબ્બે બહુસો વિપસ્સનાય ઉદયબ્બયઞાણં પાવિતત્તા તાવદેવ અરહત્તં પત્વા અરહત્તફલપચ્ચવેક્ખણાનન્તરં કણ્ઠનાળિચ્છેદપચ્ચયા જીવિતનિરોધેન **સમસીસી હુત્વા પરિનિબ્બાયિ**. ન હિ અન્તિમભવિકસ્સ અરહત્તં અપ્પત્વા જીવિતન્તરાયો હોતિ. **થેરસ્સા**તિ આયસ્મતો છન્નત્થેરસ્સ. **બ્યાકરણેના**તિ હેતુમ્હિ કરણવચનં ''બ્યાકરણેન હેતુના''તિ. તન્નિમિત્તઞ્હિ થેરો વીરિયં પગ્ગણ્હન્તો વિપસ્સનં ઉસ્સુક્કાપેતિ. **ઇમિના**તિ, ''અત્થિ, ભન્તે''તિઆદિવચનેન. **થેરો**તિ આયસ્મા સારિપુત્તત્થેરો. **પુચ્છતી**તિ, ભન્તે, તથા કુલસંસગ્ગપસુતો કથં પરિનિબ્બાયિસ્સતીતિ પુચ્છતિ. ''પુબ્બે કુલેસુ સંસટ્ઠવિહારી''તિ સબ્રહ્મચારીનં પઞ્ઞાતસ્સપિ **ઇમસ્મિં** ''હોન્તિ હેતે સારિપુત્તા''તિઆદિના ભગવતો વુત્ત-**ટ્ઠાને અસંસટ્ઠભાવો પાકટો અહોસિ**. પક્કમ્પિ નિપક્કં વિય સમ્માપટિપજ્જમાનાપિ કેચિ અસઞ્ઞતા ઉપટ્ઠહન્તિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

છન્નોવાદસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૩. પુણ્ણોવાદસુત્તવણ્ણના

૩૯૫. અનન્તરસુત્તે ''પટિસલ્લાનાતિ ફલસમાપત્તિતો''તિ વુત્તં, તત્થ ધમ્મસેનાપતિનો અરિયવિહારસ્સ અધિપ્પેતત્તા, ઇધ પન અકતકિચ્ચસ્સ પટિસલ્લાનં નામ કાયવિવેકોતિ આહ – ''**પટિસલ્લાનાતિ એકીભાવા**''તિ. ''ચક્ખુવિઞ્ઞેય્યા રૂપા''તિ પનેત્થ વિઞ્ઞેય્યરૂપં વિજાનન્તસ્સ દ્વારભૂતં ચક્ખુન્તિ ઉભયં અજ્ઝત્તિકં બાહિરઞ્ચ આયતનં અભિનન્દિતાદિસામઞ્ઞેન **તઞ્ચે**તિ એત્થ **તં**-સદ્દેન એકજ્ઝં પચ્ચામટ્ઠન્તિ આહ – ''**તઞ્ચેતિ તં ચક્ખુઞ્ચેવ રૂપઞ્ચા**''તિ. યં પનેત્થ વિઞ્ઞેય્યસદ્દેન જોતિતં વિઞ્ઞાણં તં સમ્પયુત્તધમ્માતિ તદુભયં, ''મનોવિઞ્ઞેય્યા ધમ્મા''તિ પદેન કથિતમેવાતિ ઇધ ન ગહિતં. એસ નયો સેસેસુપિ. **સમોધાનેના**તિ સહાવટ્ઠાનેન, ચિત્તેન નન્દિયા તણ્હાય સહ પવત્તિયા ચિત્તસહુપ્પત્તિયાતિ અત્થો. તેનાહ – ''ઉપ્પજ્જતિ નન્દી''તિ. **પઞ્ચક્ખન્ધદુક્ખસ્સ સમોધાનન્તિ** પઞ્ચક્ખન્ધસઙ્ખાતસ્સ દુક્ખસચ્ચસ્સ પઞ્ચવોકારે સહપ્પવત્તિ હોતિ. યસ્મા દુક્ખં ઉપ્પજ્જમાનં છન્નં દ્વારાનંયેવ વસેન ઉપ્પજ્જતિ, તથા સમુદયોતિ, તસ્મા આહ – ''**ઇતિ છસુ દ્વારેસૂ**''તિઆદિ. કિલેસવટ્ટસ્સ કમ્મવટ્ટસ્સ વિપાકવટ્ટસ્સ ચ કથિતત્તા આહ – ''**વટ્ટં મત્થકં પાપેત્વા દસ્સેતી**''તિ. **દુતિયનયે**તિ ''સન્તિ ચ ખો''તિઆદિના વુત્તે દુતિયે દેસનાનયે. **પાટિયેક્કો અનુસન્ધી**તિ ન યથાનુસન્ધિ નાપિ અજ્ઝાસયાનુસન્ધીતિ અધિપ્પાયો, પુચ્છાનુસન્ધિસ્સ પન ઇધ સમ્ભવો એવ નત્થીતિ. **સત્તસુ ઠાનેસૂ**તિ અક્કોસને પરિભાસને પાણિપ્પહારે લેડ્ડુપ્પહારે દણ્ડપ્પહારે સત્થપ્પહારે જીવિતાવોરોપનેતિ ઇમેસુ સત્તસુ. ''ભદ્દકા વતિમે''તિઆદિના ખન્તિપટિસંયુત્તં **સીહનાદં નદાપેતું**.

૩૯૬. **ચણ્ડા**તિ કોધના, તેન દૂસિતચિત્તતાય દુટ્ઠાતિ વુત્તા. **કિબ્બિસા**તિ પાપા. **ફરુસા**તિ ઈસકમ્પિ પસાદસિનેહાભાવેન લુદ્દા. ફરુસવચનતાય વા **ફરુસા**, તથાભૂતા પન લુદ્દા નામ હોન્તિ, તસ્મા વુત્તં ''**કક્ખળા**''તિ. **ઇદઞ્ચ તે**તિ, ''હત્થચ્છેદં નાસિકચ્છેદ''ન્તિ એવમાદિં ઇદઞ્ચ અનિટ્ઠં કરિસ્સામાતિ ભયદસ્સનેન તજ્જેસ્સન્તિ.

ઘટિકમુગ્ગરેનાતિ દણ્ડાનં કિર અગ્ગપસ્સે ઘટાકારં દસ્સેન્તિ, તેન સો ''ઘટિકમુગ્ગરો''તિ વુચ્ચતિ. **એકતોધારાદિના** સત્થેન કરવાલખગ્ગાદિના. ''**ઇન્દ્રિયસંવરાદીનં એતં નામ**''ન્તિ વત્વા યત્થ યત્થ

ઇન્દ્રિયસંવરાદયો ‘‘દમો’’તિ વુત્તા, તં પાઠપદેસં દસ્સેન્તો ‘‘**સચ્ચેના**’’તિઆદિમાહ . મનચ્છટ્ઠાનિ ઇન્દ્રિયાનિ દમેતિ સંવરેતીતિ **ઇન્દ્રિયસંવરો**, દમો. રાગાદિપાપધમ્મે દમેતિ ઉપસમેતીતિ **દમો**, પઞ્ઞા. પાણાતિપાતાદિકમ્મકિલેસે દમેતિ ઉપસમેતિ વિક્ખમ્ભેતીતિ **દમો** ઉપોસથો. બ્યાપાદવિહેસાદિકે દમેતિ વિનેતીતિ **દમો**તિ આહ – ‘‘**ઇમસ્મિં પન સુત્તે ખન્તિ ‘દમો’તિ વેદિતબ્બા**’’તિ. **ઉપસમોતિ તસ્સેવ** દમસ્સ **વેવચનં**, તસ્મા દમો ચ સો બ્યાપાદાદીનં વિનયનટ્ઠેન તેસંયેવ ઉપસમનટ્ઠેન ઉપસમો ચાતિ **દમૂપસમો**, અધિવાસનખન્તિ.

૩૯૭. તત્થ ખન્તિયં કતાધિકારો તં જનપદં ગન્ત્વા મહાજનસ્સ અવસ્સયો હોતિ, તસ્મા તદસ્સ અપદાનં સમુદાગમતો પટ્ઠાય વિભાવેતું, ‘‘**કો પનેસ પુણ્ણો**’’તિઆદિ આરદ્ધં. **એત્થા**તિ એતસ્મિં સુનાપરન્તજનપદે. **અસપ્પાયવિહાર**ન્તિ ભાવનાભિયોગસ્સ ન સપ્પાયં વિહારં.

દ્વે ભાતરોતિ અવિભત્તસાપતેય્યા અવિભત્તવોહારસંયોગા. તેનાહ ‘‘**તેસૂ**’’તિઆદિ. **જનપદચારિકં ચરન્તો** ભણ્ડં ગહેત્વા જનપદેસુ વિક્કયં કરોન્તો.

‘‘બુદ્ધપૂજં ધમ્મપૂજં સઙ્ઘપૂજં કરિસ્સામા’’તિ **તન્નિન્ના. અટ્ઠિમિઞ્જં આહચ્ચ અટ્ઠાસી**તિ, ‘‘બુદ્ધો’’તિ વચનં અસ્સુતપુબ્બં સોતપથં ઉપગતં અનપ્પકં પીતિસોમનસ્સં સમુટ્ઠાપેન્તં પીતિસમુટ્ઠાનપણીતરૂપેહિ છવિચમ્માદીનિ છિન્દિત્વા અટ્ઠિમિઞ્જં આહચ્ચ અટ્ઠાસિ. **વિસ્સજ્જિત**ન્તિ વિક્કિણનવસેન વિનિયોજિતં. **કમ્મટ્ઠાનં ન ઉપટ્ઠાતી**તિ ભાવનાવીથિં ન ઓતરતિ. **મય્હં અસપ્પાયો**તિ મય્હં કમ્મટ્ઠાનભાવનાય સપ્પાયો ઉપકારો ન હોતિ.

કોચિ ચઙ્કમિતું સમત્થો નામ નત્થિ મહતા સમુદ્દવીચિસદ્દેન ઉપદ્દુતત્તા ભાવનામનસિકારસ્સ અનભિસમ્ભુણનતો. તેનાહ ‘‘**સમુદ્દવીચિયો**’’તિઆદિ. **સો**તિ મકુળવિહારો.

ઉત્તમજવેન ગચ્છમાના યથાધિપ્પેતં મગ્ગં અતિક્કમિત્વા **અઞ્ઞતરં દીપકં પાપુણિ**.

ઉપ્પાદિકં ઉટ્ઠાપેત્વાતિ મહાવાતમણ્ડલસમુટ્ઠાપનેન તસ્મિં પદેસે મહાસમુદ્દં સંખોભેન્તો મહન્તં ઉપ્પાદં ઉટ્ઠપેત્વા.

થેરો, ‘‘અમ્હે આવજ્જેય્યાથા’’તિ કનિટ્ઠસ્સ વચનં સરિત્વા અન્તરન્તરા આવજ્જેતિ, તસ્મા તદાપિ આવજ્જેતિ, તં સન્ધાય વુત્તં – ‘‘**તસ્મિંયેવ ખણે આવજ્જિત્વા**’’તિ. **સમ્મુખે**તિ સીસટ્ઠાને. **પટિવેદેસુ**ન્તિ પવેદેસું, ઉપાસકા મયન્તિ પટિજાનિંસુ. **ઇમિના**તિ ઇમિના મય્હં પરિચ્ચત્તકોટ્ઠાસેન. **મણ્ડલમાળ**ન્તિ મુણ્ડમણ્ડલમાળસદિસં પટિસ્સયં. **પરિચારકા**તિ અવસેસગામિનો.

સચ્ચબન્ધસ્સ ઓકાસં કરોન્તો ‘‘**એકૂનપઞ્ચસતાન**’’ન્તિ આહ. **તં દિવસં…પે॰… અગ્ગહેસિ**, તેન સો થેરો પઠમં સલાકં ગણ્હન્તાનં એતદગ્ગે ઠપિતો.

વાણિજગામં ગન્ત્વાતિ વાણિજગામસમીપં ગન્ત્વા. **બુદ્ધકોલાહલ**ન્તિ બુદ્ધાનં ઉપગમ્મ સત્તાનં ઉપ્પજ્જનકુતૂહલં.

મહાગન્ધકુટિયંયેવાતિ જેતવનમહાવિહારે મહાગન્ધકુટિયંયેવ. **પરિચરિતબ્બ**ન્તિ ઉપટ્ઠાતબ્બં.

ગન્ધકટ્ઠાનીતિ ચન્દનઅગરુસલળાદીનિ સુગન્ધકટ્ઠાનિ. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવાતિ.

પુણ્ણોવાદસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૪. નન્દકોવાદસુત્તવણ્ણના

૩૯૮. **સઙ્ઘસ્સ ભારં અકાસિ** ઉપાયેન નન્દકત્થેરસ્સ ઓવાદેન વિનેતબ્બાનં ભિક્ખુનીનં વિનયત્થં. તેનાહ "**ઇમં પના**"તિઆદિ. પરિયાયતિ પવત્તતીતિ **પરિયાયો**, પટિપાટીતિ આહ – "**પરિયાયેનાતિ વારેના**"તિ. **અસ્સા**તિ નન્દકત્થેરસ્સ. **વદાપેસિ** અઞ્ઞેહિ અત્તનો અનોકાસભાવં. **પરિયાયેન ઓવદન્તી**તિ ઓવદિતું સમત્થા ભિક્ખુનિયો વારેન ઓવદન્તિ. ઇદં પરિયાયેન ઓવદનં. **ચિત્તં એકગ્ગં હોતિ પસીદતિ** પુબ્બચરિયસિદ્ધેન ગારવબહુમાનેન ગેહસ્સિતપેમવસેન.

ગોતમીતિ મહાપજાપતિગોતમી. **સેટ્ઠિસ્સા**તિ બારાણસિસેટ્ઠિનો.

તેતિ પચ્ચેકબુદ્ધે. **કિં નુ ખોતિ પુચ્છિ** ચિરતરકાલં પુઞ્ઞકિરિયાય પરિભાવિતસન્તાનતાય, પચ્ચેકબુદ્ધેસુ ચ ગારવબહુમાનતાય. **દુગ્ગતેહિપિ સક્કા કાતુન્તિ** દુગ્ગતેહિપિ યથાવિભવં કતા કુટિ તુમ્હાકં વસિતું સક્કાતિ પુચ્છિ.

હત્થકમ્મં દેથાતિ હત્થકમ્મં કત્વા દેથાતિ અત્થો. **આનિસંસં આચિક્ખિત્વા**તિ ''તાદિસાનં મહેસીનં કતં વેય્યાવચ્ચં અમ્હાકમ્પિ દીઘરત્તં હિતાય હોતિ. આવાસદાનઞ્ચ નામ મહપ્ફલં મહાનિસંસં નિબ્બત્તટ્ઠાને મહાસમ્પત્તિઆવહં ભવિસ્સતી''તિઆદિના આનિસંસં આચિક્ખિત્વા. **ગાળ્હેન ઓવાદેન તજ્જેત્વા**તિ, ''ઇમેસુ નામ કરોન્તેસુ ત્વં કસ્મા ન કરોસિ, મમ જેટ્ઠકદાસસ્સ ભરિયભાવં ન જાનાસિ. સબ્બેહિપિ કરિયમાનસ્સ હત્થકમ્મસ્સ અકરણે તુય્હં ઇદઞ્ચિદઞ્ચ દુક્ખં આગમિસ્સતી''તિ ભયેન તજ્જેત્વા. **સતં સતં હુત્વા**તિ સતં સતં દાસપુત્તા એકજ્ઝં હુત્વા એકઞ્ચ એકઞ્ચ કુટિં કત્વા અદાસિ. **ચઙ્કમનાદિપરિવારન્તિ** ચઙ્કમનરત્તિટ્ઠાનદિવાટ્ઠાનભોજનાદિપરિવારટ્ઠાનસહિતં. **જગ્ગિત્વા** ઉપટ્ઠાપેત્વા. **વિસ્સજ્જાપેસી**તિ પરિચ્ચજાપેસિ. **પરિવત્તાપેત્વા**તિ ચેતાપેત્વા. **તિચીવરાની**તિ સહસ્સગ્ઘનિકાનિ તિચીવરાનિ કત્વા અદાસિ. **કાલેન કાલન્તિ** કાલે કાલે, કિસ્મિઞ્ચિ કાલેતિ અત્થો. **રજ્જે ઠિતસ્સા**તિ સબ્બભૂતૂપકારરજ્જે ઠિતસ્સ.

નન્દકત્થેરોપીતિ તદા જેટ્ઠકદાસો એતરહિ નન્દકત્થેરો પબ્બજિત્વા અરહત્તં પત્તો. **જેટ્ઠકદાસિધીતા ...પે॰... અગ્ગમહેસિટ્ઠાને ઠિતા**તિ મહાપજાપતિગોતમિં સન્ધાય વદતિ. **અયમાયસ્મા નન્દકો**તિ અયમેવ સમુદાગમતો આયસ્મા નન્દકત્થેરો. **એતાવ તા ભિક્ખુનિયો**તિ એતાવતા સમુદાગમતો પઞ્ચસતા ભિક્ખુનિયો.

૩૯૯. **હેતુના**તિ ઞાયેન અવિપરીતપટિપત્તિયા. પુબ્બભાગા હિ પુરિમા પુરિમા પટિપદા પચ્છિમાય કારણં. **યાથાવસરસતો દિટ્ઠન્તિ** યથાભૂતસભાવતો પચ્ચક્ખં વિય.

૪૦૧. **તં સભાવં તંસભાવન્તિ** તસ્સા વેદનાય પચ્ચયભાવેન અનુરૂપં.

૪૦૩. **પઠમતરંયેવ અનિચ્ચા**તિ તસ્સાપિ છાયાય અનિચ્ચભાવો પઠમતરંયેવ સિદ્ધો. ન હિ કદાચિ અનિચ્ચં નિસ્સાય પવત્તં કિઞ્ચિ નિચ્ચં નામ અત્થીતિ.

૪૦૪. **અનુપહનિત્વા**તિ અવિનાસેત્વા. કથં પન મંસકાયં ચમ્મકાયઞ્ચ અવિનાસેત્વા ઇતરેસં કન્તનં હોતીતિ બ્યતિરેકમુખેન દસ્સેતું, “**તત્થા**”તિઆદિ વુત્તં. **ચમ્મં અલ્લિયાપેન્તો**તિ ચમ્મે લગ્ગાપેન્તો ચમ્મપટિબદ્ધં કરોન્તો. **ચમ્મં બદ્ધં કત્વા**તિ વિવરકાલે ન ફાલેન્તો ચમ્મબદ્ધે કત્વા. **એવં અકત્વા**તિ એવં મંસચમ્મકાયાનં વિનાસનં અકત્વા, વિલિમંસાદિવિકન્તનેન અઞ્ઞમઞ્ઞં વિવેચેત્વા. તત્થ **વિલિમંસ**ન્તિ ચમ્મનિસ્સિતમંસં, પટિચ્છન્નકિલોમકન્તિ ચ વદન્તિ. **ન્હારૂ**તિ સુખુમન્હારુ. **બન્ધન**ન્તિ ચમ્મમંસાનં સમ્બન્ધં. તેનાહ – “**સબ્બચમ્મે લગ્ગવિલિપનમંસમેવા**”તિ. **અન્તરકિલેસમેવા**તિ અન્તરે ચિત્તે જાતત્તા સત્તસન્તાનન્તોગધતાય અબ્ભન્તરભૂતકિલેસમેવ.

૪૦૫. **તજ્જં વાયામ**ન્તિ નિદસ્સનમત્તં દટ્ઠબ્બં. તથા હિ પુરિસેન કુઠારિના છેજ્જં છિન્દિતે છેજ્જટ્ઠાનસ્સ સલ્લક્ખણં ઇચ્છિતબ્બં, તસ્સ પટિઘાતભાવો ઇચ્છિતબ્બો, કાયપરિળાહાભાવો ઇચ્છિતબ્બો, તસ્સ અવટ્ઠાનં ઇચ્છિતબ્બં, કિચ્ચન્તરે અજ્ઝુપેક્ખણં ઇચ્છિતબ્બં, એવં પઞ્ઞાય કિલેસે છિન્દન્તસ્સ યોગિનો વીરિયબલેન સદ્ધિં સતિ-પીતિ-પસ્સદ્ધિ-સમાધિ-ઉપેક્ખાસમ્બોજ્ઝઙ્ગં ઇચ્છિતબ્બન્તિ આહ – “**એવં ન વિના છહિ…પે॰… સક્કોતી**”તિ.

૪૦૭. **તેન કારણેના**તિ યેન તાસં ભિક્ખુનીનં સા ધમ્મદેસના સપ્પાયા, આસેવનમન્દતાય પન અજ્ઝાસયેન પરિપુણ્ણસઙ્કપ્પા ન જાતાયેવ; પુન તથા દેસનાય સતિ આસેવનબલવતાય પરિપુણ્ણસઙ્કપ્પા ભવિસ્સન્તિ; તેન કારણેન ત્વમ્પિ તા ભિક્ખુનિયો તેનેવ ઓવાદેન ઓવદેય્યાસીતિ.

૪૧૫. **સબ્બપચ્છિમિકા**તિ સબ્બાસં કનિટ્ઠા સોતાપન્ના, અનરિયા તત્થ કાચિ નત્થીતિ અત્થો. તેનાહ – “**સેસા પન…પે॰… ખીણાસવા ચા**”તિ. **યદિ એવ**ન્તિ અખીણાસવાપિ તાદિસા ભિક્ખુની અત્થિ. એવં સતિ સુક્ખવિપસ્સકભાવેનપિ સતિ ખીણાસવભાવે અરિયસ્સ વિનયે અપરિપુણ્ણસઙ્કપ્પાવાતિ અધિપ્પાયેન ચોદેતિ, “**કથં પરિપુણ્ણસઙ્કપ્પા**”તિ? ઇતરો અજ્ઝાસયપારિપૂરિયાતિ કારણં વત્વા, “**યસ્સ હી**”તિઆદિના તમત્થં વિવરતિ. **અજ્ઝાસયપારિપૂરિયા**તિ તત્થ અધિપ્પાયપારિપૂરિયા, ન સબ્બસો ગુણપારિપૂરિયાતિ અધિપ્પાયો. તેનાહ “**કદા નુ ખો**”તિઆદિ. એતેન પાદકજ્ઝાનસમ્મસિતજ્ઝાનાનં વિસદિસતાય પુગ્ગલસ્સ વિપસ્સનાકાલે પવત્તઅજ્ઝાસયવસેન અરિયમગ્ગો બોજ્ઝઙ્ગમગ્ગઙ્ગઝાનઙ્ગાનં વિસેસતાતિ અયમત્થો દીપિતોતિ વેદિતબ્બો. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

નન્દકોવાદસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૫. રાહુલોવાદસુત્તવણ્ણના

૪૧૬. **વિમુત્તિં પરિપાચેન્તી**તિ કિલેસાનં પટિપ્પસ્સદ્ધિવિમુત્તિભૂતં અરહત્તં સબ્બસો પાચેન્તિ સાધેન્તિ નિબ્બાપેન્તીતિ **વિમુત્તિપરિપાચનીયા. ધમ્મા**તિ કારણધમ્મા. તેનાહ – “**વિસુદ્ધિકારણવસેના**”તિ, અરહત્તસઙ્ખાતાય વિસુદ્ધિયા સમ્પાદનવસેનાતિ અત્થો. સદ્ધિન્દ્રિયાદયો વિસુજ્ઝમાના મગ્ગપટિપાટિયાવ સબ્બસો અસ્સદ્ધિયાદીહિ ચિત્તં વિમોચેન્તા અગ્ગફલવિમુત્તિં સમ્પાદેન્તિ. તેસં પન વિસુદ્ધિ બાલપરિવજ્જનેન પણ્ડિતપયિરુપાસનેન પસાદાવહધમ્મપચ્ચવેક્ખણાય ચ હોતિ. તતો ઇધ પન્નરસ ધમ્મા અધિપ્પેતાતિ દસ્સેન્તો, “**વુત્તઞ્હેત**”ન્તિઆદિમાહ.

તત્થ **અસ્સદ્ધે પુગ્ગલે**તિ સદ્ધારહિતે પુગ્ગલે. તે હિ નિસ્સાય ન કદાચિ સદ્ધા સમ્ભવતિ, તેસં પન દિટ્ઠાનુગતિઆપજ્જનેન અઞ્ઞદત્થુ અસદ્ધિયમેવ વડ્ઢતિ, તસ્મા તે પટિભયમગ્ગો વિય દૂરતો વજ્જેતબ્બા. **અસ્સદ્ધિય**ન્તિ ચ સદ્ધાય પટિપક્ખભૂતા અસદ્ધેય્યવત્થુસ્મિં અધિમુચ્ચનાકારેન પવત્તા સંકિલેસધમ્મા વેદિતબ્બા. **સદ્ધે પુગ્ગલે**તિ સદ્ધાસમ્પન્ને પુગ્ગલે. તે હિ નિસ્સાય સદ્ધેય્યવત્થુસ્મિં અનુપ્પન્ના ઉપ્પજ્જતિ, ઉપ્પન્ના ભિય્યોભાવં વેપુલ્લં આપજ્જતિ. **સદ્ધેય્યવત્થૂ**તિ ચ બુદ્ધાદીનિ રતનાનિ કમ્મકમ્મફલાનિ ચ. **સેવતો**તિ લબ્ભમાનં સદ્ધાસમ્પદં ઉપ્પાદેતું વડ્ઢેતુઞ્ચ નિસેવતો. સેસપદાનિ તસ્સેવ વેવચનાનિ. અથ વા **સેવતો** ઉપસઙ્કમતો. **ભજતો** તેસં પટિપત્તિયં ભત્તિં કુબ્બતો. **પયિરુપાસતો**તિ તેસં ઓવાદાનુસાસનિકરણવસેન ઉપટ્ઠહતો. **પસાદનીયસુત્તન્તા** નામ બુદ્ધાદિગુણપટિસંયુત્તા પસાદાવહા સમ્પસાદનીયસુત્તાદયો. તે હિ પચ્ચવેક્ખતો બુદ્ધાદીસુ અનુપ્પન્ના પસન્ના ઉપજ્જતિ, ઉપ્પન્ના ભિય્યોભાવં વેપુલ્લં આપજ્જતિ. **ઇમેહિ તીહાકારેહી**તિ ઇમેહિ યથાવુત્તેહિ તીહિ કારણેહિ. પટિપક્ખદૂરીભાવતો પચ્ચેકં સૂપહારતો ચ આસેવનં ભાવનં લભન્તિ. **સદ્ધિન્દ્રિયં વિસુજ્ઝતિ** મગ્ગફલાવહભાવેન અચ્છતિ વિસુદ્ધિં પાપુણાતિ. ઇમિના નયેન સેસપદેસુપિ અત્થો વેદિતબ્બો.

અયં પન વિસેસો – **કુસીતે**તિ અલસે સમ્માપટિપત્તિયં નિક્ખિત્તધુરે. **આરદ્ધવીરિયે**તિ પગ્ગહિતવીરિયે સમ્માપટિપન્ને. **સમ્મપ્પધાને**તિ અનુપ્પન્નાનં અકુસલાનં અનુપ્પાદનાદિવસેન પવત્તે ચત્તારો ઉપાયપ્પધાને. **પચ્ચવેક્ખતો** પટિપત્તિં અવેક્ખતો. તે હિ પચ્ચવેક્ખતો લીનં અભિભવિત્વા સમ્મદેવ આરમ્ભધાતુઆદિ અનુપ્પન્નાનં વિધિના સતિસમ્પદાય ઉપ્પાદાય ભિય્યોભાવાય સંવત્તતિ. **અસમાહિતે** ભન્તમિગભન્તગોણસપ્પટિભાગે વિબ્ભન્તચિત્તે. **સમાહિતે** ઉપચારસમાધિના અપ્પનાસમાધિના ચ સમ્મદેવ સમાહિતચિત્તે. **ઝાનવિમોક્ખે**તિ સવિતક્કસવિચારાદિઝાનાનિ પઠમાદિવિમોક્ખે ચ. તેસઞ્હિ પચ્ચવેક્ખણા ઉપરૂપરિ અચ્ચન્તમેવ સમાધાનાય સંવત્તતિ. **દુપ્પઞ્ઞે**તિ નિપ્પઞ્ઞે, અરિયધમ્મસ્સ ઉગ્ગહપરિપુચ્છાસવનસમ્મસનાભાવેન સબ્બસો પઞ્ઞારહિતે ચ. **પઞ્ઞવન્તે**તિ વિપસ્સનાપઞ્ઞાય ચેવ મગ્ગપઞ્ઞાય ચ સમન્નાગતે. **ગમ્ભીરઞાણચરિય**ન્તિ ગમ્ભીરં ખન્ધાયતનધાતુસચ્ચપટિચ્ચસમુપ્પાદાદિભેદં ઞાણસ્સ ચરિતબ્બટ્ઠાનં, યત્થ વા ગમ્ભીરઞાણસ્સ ચરિયં પવત્તતિ. તત્થ હિ પચ્ચવેક્ખણા સમ્મોહં વિધમતિ, અનુપ્પન્નાય પઞ્ઞાય ઉપ્પાદાય ભિય્યોભાવાય સંવત્તતિ. **સુત્તન્તક્ખન્ધે**તિ સુત્તસમૂહે.

પુબ્બે સદ્ધિન્દ્રિયાદીનં વિસુદ્ધિકારણાનિ, ''વિમુત્તિપરિપાચનીયા ધમ્મા''તિ વુત્તાનીતિ ઇધ સદ્ધાદિકે અઞ્ઞે ચ ધમ્મે દસ્સેન્તો, ''**અપરેપી**''તિઆદિમાહ. તત્થ સદ્ધાદીનં વિમુત્તિપરિપાચનીયતા દસ્સિતા એવ, અનિચ્ચસઞ્ઞાદીનં પન વિમુત્તિપરિપાચનીયતાય વત્તબ્બમેવ નત્થિ વિપસ્સનાભાવતો. તેનાહ – ''**ઇમે પઞ્ચ નિબ્બેધભાગિયા સઞ્ઞા**''તિ. **કલ્યાણમિત્તતાદયો**તિ કલ્યાણમિત્તતા સીલસંવરો અભિસલ્લેખકથા વીરિયારમ્ભો નિબ્બેધિકા પઞ્ઞા ઇમે કલ્યાણમિત્તતાદયો પઞ્ચ ધમ્મા. અયમેત્થ સઙ્ખેપો, વિત્થારો પન ''**મેઘિયસુત્તસંવણ્ણનાયં**'' (ઉદા॰ અટ્ઠ॰ ૩૧) વુત્તનયેન વેદિતબ્બો. **લોકં વોલોકેન્તસ્સા**તિ બુદ્ધવેનેય્યસત્તલોકં બુદ્ધચક્ખુના વિસેસતો ઓલોકેન્તસ્સ.

૪૧૯. આયસ્મતો રાહુલસ્સ ઇન્દ્રિયાનં પરિપક્કત્તા સદ્ધિં પટ્ઠપિતપત્થના દેવતા ઉદિક્ખમાના તિટ્ઠન્તિ, – ''કદા નુ ખો ઉત્તરિ આસવાનં ખયે વિનેસ્સતી''તિ. યદા પન સત્થા એવં પરિવિતક્કેસિ, તાવદેવ સમાનજ્ઝાસયતાય સબ્બકાલં તઙ્ખણં આગમેન્તિયો તા દેવતાયો તં સમવાયં દિસ્વા એકસ્મિં અન્ધવનસ્મિંયેવ સન્નિપતિતા. ઉપાલિસ્સ ગહપતિનો દીઘનખપરિબ્બાજકસ્સ ચતુસચ્ચધમ્મેસુ દસ્સનકિચ્ચેન પવત્તો સોતાપત્તિમગ્ગોતિ તેસુ સુત્તેસુ (પટિ॰ મ॰ અટ્ઠ॰ ૨.૨.૩૦) **પઠમમગ્ગો ''ધમ્મચક્ખુ''ન્તિ વુત્તો**, તસ્સ દસ્સનત્થસ્સ સાતિસયત્તા, બ્રહ્માયુનો પન ફલઞાણાનિ હેટ્ઠિમાનિ તીણિ સાતિસયાનીતિ **બ્રહ્માયુસુત્તે**(મ॰ નિ॰ ૨.૩૮૩ આદયો)

તીણિ ફલાનિ "ધમ્મચક્ખુ"ન્તિ વુત્તાનિ. ઇદં પનેત્થ આયસ્મતો રાહુલસ્સ મગ્ગઞાણં ફલઞાણઞ્ચ દસ્સનત્થો સાતિસયો, તાહિ ચ દેવતાહિ યં ઞાણં અધિગતં, તં સાતિસયમેવાતિ વુત્તં – "**ઇમસ્મિં સુત્તે ચત્તારો મગ્ગા, ચત્તારિ ચ ફલાનિ ધમ્મચક્ખુન્તિ વેદિતબ્બાની**"તિ. કિં પન સાવકાનં સચ્ચાભિસમયઞાણે અત્થિ કોચિ વિસેસોતિ? આમ અત્થિ. સો ચ ખો પુબ્બભાગે વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સનાય પવત્તિયાકારવિસેસેન લભેય્ય કાચિ વિસેસમત્તા. સ્વાયમત્થો **અભિધમ્મે** ''નો ચ ખો યથા દિટ્ઠિપ્પત્તસ્સા''તિ સદ્ધાવિમુત્તતો દિટ્ઠિપ્પત્તસ્સ કિલેસપ્પહાનં પતિ વિસેસકિત્તનેન દીપેતબ્બો. કિં પન આયસ્મા રાહુલો વિય તા દેવતા સબ્બા એકચિત્તા પગેવ ચત્તારિ ફલાનિ અધિગણ્હિંસૂતિ? નોતિ દસ્સેન્તો "**તત્થ હી**"તિઆદિમાહ. કિત્તકા પન તા દેવતાતિ આહ "**તાસઞ્ચ પના**"તિઆદિ.

રાહુલોવાદસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૬. છછક્કસુત્તવણ્ણના

૪૨૦. આદિમ્હિ કલ્યાણન્તિ આદિકોટ્ઠાસે કલ્યાણં એતસ્સાતિ વા આદિકલ્યાણો, તં **આદિકલ્યાણં**, આદિકલ્યાણભાવો ચ દોસવિગમેન ઇચ્છિતબ્બો. યઞ્હિ સબ્બસો વિગતદોસં, તં પરિપુણ્ણગુણમેવ હોતીતિ "**નિદ્દોસ**"ન્તિ વુત્તં. **કત્વાતિ** ચ પદં, "**કલ્યાણં કત્વા ભદ્દકં કત્વા**"તિ પુરિમપદદ્વયેનપિ યોજેતબ્બં. દેસનાકારો હિ ઇધ કલ્યાણસદ્દેન ગહિતો. તેનેવાહ – ''દેસેતબ્બધમ્મસ્સ કલ્યાણતા દસ્સિતા હોતી''તિ, દુતિયે પન અત્થવિકપ્પે દેસેતબ્બધમ્મસ્સ કલ્યાણતા મુખ્યેનેવ કથિતા ઇતરસ્સ અત્થાપત્તિતો. **મજ્ઝેકલ્યાણં પરિયોસાનકલ્યાણન્તિ** એત્થાપિ એસેવ નયો. અયઞ્ચ દેસનાય થોમના બુદ્ધાનં આચિણ્ણસમાચિણ્ણાવાતિ દસ્સેતું, "**ઇતિ ભગવા અરિયવંસ**"ન્તિઆદિ વુત્તં. ધમ્મગ્ગહણમ્પિ દેસનાય થોમના એવાતિ "**નવહિ પદેહી**"તિ વુત્તં.

વેદના યાથાવતો જાનનં, તઞ્ચ મગ્ગકિચ્ચં, તસ્સ ઉપાયો વિપસ્સનાતિઆહ – "**સહવિપસ્સનેન મગ્ગેન જાનિતબ્બાની**"તિ. પરિઞ્ઞાભિસમયાદિકિચ્ચેન નિબ્બત્તિયા અસમ્મોહતો ચ પટિવિજ્ઝિતબ્બો. **તેભૂમકચિત્તમેવ કથિતં** સમ્મસનટ્ઠાનસ્સ અધિપ્પેતત્તા. એસ નયો ધમ્માયતનાદીસુપિ. ધમ્માયતનસ્સ વા આયતનભાવતો **બહિદ્ધાગહણં**, ન સબ્બસો અનજ્ઝત્તભાવતો. **વિપાકવેદનાપચ્ચયા જવનક્ખણે ઉપ્પન્નતણ્હાતિ** છત્તિંસવિપાકવેદનં નિસ્સાય એવં અસ્સાદેન્તી અનુભવેય્યન્તિ અકુસલજવનક્ખણતો ઉપ્પન્નતણ્હા.

૪૨૨. પાટિયેક્કો અનુસન્ધીતિ યથાનુસન્ધિઆદીનં અસમ્ભવતોતિ અધિપ્પાયેન વુત્તં. **હેટ્ઠાતિ** વિઞ્ઞાણફસ્સવેદનાતણ્હાનં પચ્ચયાયત્તવુત્તિતાદસ્સનેન ચક્ખાયતનાદીનં રૂપાયતનાદીનઞ્ચ પચ્ચયાયત્તવુત્તિતા દીપિતા અપચ્ચયુપ્પન્નસ્સ પચ્ચયાભાવતો, યઞ્ચ પચ્ચયાયત્તવુત્તિકં, તં અનિચ્ચં ઉપ્પાદસમ્ભવતો, યદનિચ્ચં તં દુક્ખં, યં દુક્ખં તદનત્તાતિ ખન્ધપઞ્ચકે ચ છન્નં છક્કાનં વસેન ઘનવિનિબ્ભોગકરણેન અત્થતો અનત્તલક્ખણં વિભાવિતં. ન સરૂપતોતિ સરૂપતોપિ તં વિભાવેતુકામો તેનેવ છછક્કાનં વસેન ઘનવિનિબ્ભોગનયેન બ્યતિરેકતો ચ અન્વયતો ચ દસ્સેન્તો ભગવા – ''ચક્ખુ અત્તાતિ યો વદેય્યા''તિઆદિમાહાતિ યથાનુસન્ધિકાવ દેસના વિભાવિતા. તેનાહ "**હેટ્ઠા કથિતાનં હી**"તિઆદિ. હેટ્ઠા પન છન્નં છક્કાનં વસેન વિનિબ્ભોગદસ્સનમત્તં, ન અનત્તલક્ખણં વિભાવિતં , ઇધ પન સરૂપતો અનત્તલક્ખણં વિભાવિતન્તિ અધિપ્પાયેન અનુસન્ધન્તરભાવજોતના. યદિપિ અનત્તભાવો નામ ચતૂસુપિ સચ્ચેસુ લબ્ભતેવ, સબ્બેપિ હિ ધમ્મા અનત્તા, ઇમે પનેત્થ દ્વેપિ નયા સમ્મસનવસેન પવત્તાતિ વુત્તં – "**દ્વિન્નં સચ્ચાનં અનત્તભાવદસ્સનત્થ**"ન્તિ. **ન ઉપપજ્જતીતિ** ઉપપત્તિસઙ્ખાતયુત્તિયા ન સમેતીતિ અયમેત્થ અત્થોતિ આહ "**ન યુજ્જતી**"તિ. અત્તવાદિના – ''નિચ્ચો ધુવો

સસ્સતો''તિ અભિમતો, ચક્ખુઞ્ચ ઉપ્પાદવન્તતાય અનિચ્ચં, યં પચ્ચયાયત્થવુત્તિતા, તસ્મા ''ચક્ખુ અત્તાતિ યો વદેય્ય, તં ન ઉપપજ્જતી''તિઆદિ. સક્કાયવત્થુ ચક્ખુ અનત્તા અનિચ્ચભાવતો સેય્યથાપિ ઘટો, ચક્ખું અનિચ્ચં પચ્ચયાયત્તવુત્તિભાવતો સેય્યથાપિ ઘટો, ચક્ખુ પચ્ચયાયત્તવુત્તિ ઉપ્પાદાદિસમ્ભવતો સેય્યથાપિ ઘટો. **વિગચ્છતી**તિ ભઙ્ગુપ્પત્તિયા સભાવાવિગમેન વિગચ્છતિ. તેનાહ ''**નિરુજ્ઝતી**''તિ.

૪૨૪. યસ્મા કિલેસવટ્ટમૂલકં કમ્મવટ્ટં, કમ્મવટ્ટમૂલકઞ્ચ વિપાકવટ્ટં. કિલેસુપ્પત્તિ ચ તણ્હાદિગ્ગાહપુબ્બિકા, તસ્મા ''**તિણ્ણં વા ગાહાનં વસેન વટ્ટં દસ્સેતુ**''ન્તિ આહ. યસ્મા પન તણ્હાપક્ખિકા ધમ્મા સમુદયસચ્ચં, ચક્ખાદયો દુક્ખસચ્ચં, તસ્મા વુત્તં – ''**દ્વિન્નં સચ્ચાનં વસેન વટ્ટં દસ્સેતુ**''ન્તિ. **તણ્હામાનદિટ્ઠિગ્ગાહાવ વેદિતબ્બા** સક્કાયગામિનિપટિપદાય અધિપ્પેતત્તા. ''એતં મમા''તિઆદિના ગહણમેવેત્થ અનુપસ્સનાતિ આહ – ''**ગાહત્તયવસેન પસ્સતી**''તિ.

તિણ્ણં ગાહાનં પટિપક્ખવસેનાતિ તણ્હાદિગ્ગાહપટિપક્ખભૂતાનં દુક્ખાનિચ્ચાનત્તાનુપસ્સનાનં વસેન, તાહિ વા તિણ્ણં ગાહાનં પટિપક્ખવસેન વિનિવેઠનવસેન અનુપ્પાદનવસેનાતિ અત્થો. પટિપક્ખવસેન વિવટ્ટં દસ્સેતુન્તિ યોજના. **સક્કાયનિરોધગામિની પટિપદા**તિ એત્થ નિરોધધમ્મો સરૂપેનેવ દસ્સિતોતિ આહ – ''**નિરોધો...પે૦... દસ્સેતુ**''ન્તિ. **પટિસેધવચનાની**તિ પટિક્ખેપવચનાનિ.

૪૨૫. તણ્હાદીનં અનુપાદિયનવચનાનિ **તણ્હાદિટ્ઠિવસેનેવ વુત્તાનિ** તણ્હાદિટ્ઠીનંયેવ અભિનન્દનાદિવસેન પવત્તિસબ્ભાવતો. અપ્પહીનત્થો અનુસયત્થોતિ આહ – ''**અનુસેતીતિ અપ્પહીનો હોતી**''તિ અરિયમગ્ગેન હિ અપ્પહીનો થામગતો રાગાદિકિલેસો અનુસયો કારણલાભે સતિ ઉપ્પજ્જનારહભાવતો. યં પનેત્થ વત્તબ્બં, તં હેટ્ઠા વુત્તમેવ. **વટ્ટદુક્ખકિલેસદુક્ખસ્સા**તિ વટ્ટદુક્ખસ્સ ચેવ કિલેસદુક્ખસ્સ ચ. સઉપાદિસેસનિબ્બાનઞ્હિ કિલેસદુક્ખસ્સ અન્તકરણં, અનુપાદિસેસનિબ્બાનં વટ્ટદુક્ખસ્સ.

૪૨૬. **તેસ**ન્તિ અનુસયાનં. **પટિક્ખેપવસેના**તિ પજહનવસેન, અપ્પવત્તિકરણવસેનાતિ અત્થો. **અવિજ્જં પજહિત્વા**તિ અનવસેસતો અવિજ્જં અપ્પવત્તિધમ્મતં આપાદેત્વા. કામં હેટ્ઠિમમગ્ગઞાણમ્પિ અવિજ્જાપહાયિની વિજ્જા એવ, તં પન ઞાણં અવિજ્જાય અનવસેસપ્પહાયકં ન હોતિ, અગ્ગમગ્ગઞાણે પન ઉપ્પન્ને અવિજ્જાય લેસોપિ નાવસિસ્સતીતિ તદેવ અવિજ્જાય પહાયકન્તિ આહ – ''**અરહત્તમગ્ગવિજ્જં ઉપ્પાદેત્વા**''તિ.

૪૨૭. સયમેવ તથાગતે અત્તનો બુદ્ધાનુભાવેન દેસેન્તે સટ્ઠિ ભિક્ખૂ અરહત્તં પત્તાતિ **અનચ્છરિયમેતં**, અથ કિં અચ્છરિયન્તિ આહ ''**ઇમ**''ન્તિઆદિ. **કથેન્તેપી**તિ એત્થ **ઇતિ**સદ્દો પકારત્થો, ઇમિનાવ પકારેનાતિ અત્થો. **પત્તા એવા**તિ સટ્ઠિ ભિક્ખૂ અરહત્તં પત્તા એવાતિ યોજના. **એતમ્પિ અનચ્છરિયં**, સત્થુ સમ્મુખા સાવકા સમુદાગમા મહાભિઞ્ઞા પભિન્નપટિસમ્ભિદા તથા તથા સપ્પાટિહારિયં ધમ્મં દેસેન્તીતિ. તેનાહ – ''**મહાભિઞ્ઞપ્પત્તા હિ તે સાવકા**''તિ.

મહામણ્ડપેતિ લોહપાસાદસ્સ પુરતો એવ મહાભિક્ખુસન્નિપાતો જાતોતિ તેસં પહોનકવસેન કતે મહતિ સાણિમણ્ડપેતિ વદન્તિ. **તેસુપિ ઠાનેસૂ**તિ તેસુ યથાવુત્તમહામણ્ડપાદીસુ ઠાનેસુ. મહાથેરો અત્થીતિ પદં આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. દેવત્થેરસ્સ ગુણે સુત્વા પસન્નમાનસો મહાથેરો, તથાપિ વત્થસમ્પત્તિયા પસીદિત્વા ''**ત્વં પન ન્હાપેહી**''તિ આહ.

હેટ્ઠાપાસાદેતિ ચ કલ્યાણિયમહાવિહારે ઉપોસથાગારે હેટ્ઠાપાસાદે એકદા ઉપરિપાસાદે એકદા, કથેસીતિ. ચૂળનાગસ્સ તથા મહતી પરિસા દેવતાનુભાવેન અભિઞ્ઞાપાદનં અહોસીતિ કેચિ . થેરો પન મહિદ્ધિકો અહોસિ, તસ્મા તાવ મહતિં પરિસં અભિઞ્ઞાપેસીતિ અપરે.

તતો તતોતિ તસ્સં તસ્સં દિસાયં. **એકોવા**તિ એકચ્ચો એવ, ન બહુસો, કતિપયાવ પુથુજ્જના અહેસુન્તિ અત્થો. સેસં હેટ્ઠા વુત્તનયત્તા સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

છછક્કસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૭. મહાસળાયતનિકસુત્તવણ્ણના

૪૨૮. મહન્તાનિ સળાયતનાનિ અધિકિચ્ચ પવત્તત્તા **મહાસળાયતનિકં**, મહન્તતા ચ તેસં મહન્તં લોકસન્નિવાસં અભિબ્યાપેત્વા ઠિતત્તા અયોનિસો ગય્હમાનાનં મહતો અનત્થાય સંવત્તનતો, યોનિસો ગય્હમાનાનં મહતો અત્થાય હિતાય સુખાય સંવત્તનતો ચ દટ્ઠબ્બા. **જોતક**ન્તિ બોધકં.

૪૨૯. સિખાપ્પત્તાય વિપસ્સનાય જાનનમ્પિ યથાભૂતજાનનમેવ મગ્ગેન જાનનસ્સ આસન્નકારણભાવતોતિ આહ – ‘‘**સહવિપસ્સનેન મગ્ગેન અજાનન્તો**’’તિ. **વુડ્ઢિં ગચ્છન્તી**તિ પચ્ચયસમોધાનેન ભવયોનિગતિઠિતિસત્તાવાસપાળિયા અપરાપરં પરિવુડ્ઢિં ગચ્છન્તિ. એવંભૂતા પગુણભાવમાપાદિતા સમથવિપસ્સનાધમ્મા વિય સુટ્ઠુતરં વસીભાવં પાપિતા ઝાનાભિઞ્ઞા વિય ચ વસીભૂતા હુત્વા ઉપરૂપરિ બ્રૂહેન્તીતિ આહ – ‘‘**વસીભાવં ગચ્છન્તી**’’તિ. તથા હિ તે કદાચિ ભવપત્થનાય અનુપ્પાદિતાયપિ અપ્પહીનભાવેનેવસ્સા તિટ્ઠન્તિ. અકુસલા ધમ્માવ યેભુય્યેન દસ્સનાયતનેન વિનાસદસ્સનતો પવત્તન્તિ પરિવડ્ઢન્તિ ચ. **પઞ્ચદ્વારિકદરથા**તિ પઞ્ચદ્વારિકજવનસહગતા અકુસલદરથા. એવં **મનોદ્વારિકદરથા** વેદિતબ્બા. **સન્તાપા**તિ દરથેહિ બલવન્તો સમ્પયુત્તધમ્માનં નિસ્સયસ્સ ચ સન્તાપનકરા. પરિળાહાતિ તતોપિ બલવતરા તેસંયેવ પરિદહનકરા.

૪૩૦. **પઞ્ચદ્વારિકસુખં**, ન કાયપ્પસાદસન્નિસ્સિતસુખમેવ. **મનોદ્વારિકસુખ**ન્તિ મનોદ્વારિકચિત્તસન્નિસ્સિતસુખં, ન યં કિઞ્ચિ ચેતસિકસુખં તસ્સ કાયિકસુખગ્ગહણેનેવ ગહિતત્તા. **પઞ્ચદ્વારિકજવનેન સમાપજ્જનં વા વુટ્ઠાનં વા નત્થી**તિ ઇદં મનોદ્વારિકજવનેન તસ્સ સમ્ભવં દસ્સેતું, મગ્ગસ્સ વસેન વુત્તં, ન પન તપ્પસઙ્ગસઙ્કાનિવત્તનત્થં. વિઞ્ઞત્તિમત્તમ્પિ જનેતું અસમત્થં સમાપજ્જનસ્સ કથં પચ્ચયો હોતિ, બુદ્ધાનં પન ભગવન્તાનં હોતીતિ ચે? તથાપિ તસ્સ આસન્નટ્ઠાને પઞ્ચદ્વારિકચિત્તપ્પવત્તિયા અસમ્ભવો એવ તાદિસસ્સ પુબ્બાભોગસ્સ તસ્મિં કાલે અસમ્ભવતો. એતેનેવ યા કેસઞ્ચિ અરિયધમ્મે અકોવિદાનં ઘટસભાવાદીસુ બુદ્ધિતુલ્યકારિતાપત્તિચોદના; સા પટિક્ખિત્તાતિ દટ્ઠબ્બા તંતંપુરિમાભોગવસેન તેન તેન પઞ્ચદ્વારિકાભિનિયતમનોવિઞ્ઞાણસ્સ પરતો પવત્તમાનમનોવિઞ્ઞાણેન તસ્મિં તસ્મિં અત્થે વણ્ણસણ્ઠાનાદિવિસેસસ્સ વિનિચ્છિનિતબ્બતો. **ઉપ્પન્નમત્તકમેવ હોતી**તિ પઞ્ચદ્વારિકજવનં તાદિસં કિઞ્ચિ અત્થનિચ્છયકિચ્ચં કાતું ન સક્કોતિ, કેવલં ઉપ્પન્નમત્તમેવ હોતિ. **અય**ન્તિ ‘‘આદીનવાનુપસ્સિનો’’તિઆદિના વુત્તા.

૪૩૧. **કુસલચિત્ત…પે૰… ભૂતસ્સા**તિ વુટ્ઠાનગામિનિવિપસ્સનાસહગતકુસલચિત્તસ્સ સમ્પયુત્તચેતોસુખસમઙ્ગીભૂતસ્સ. **પુબ્બસુદ્ધિકા**તિ મગ્ગુપ્પત્તિતો, વિપસ્સનારમ્ભતોપિ વા પુબ્બેવ સુદ્ધા. તેનાહ – ‘‘**આદિતો પટ્ઠાય પરિસુદ્ધાવ હોન્તી**’’તિ. **સબ્બત્થકકારાપકઙ્ગાની**તિ સીલવિસોધનસ્સ ચિત્તસમાધાનસ્સ

વિપસ્સનાભિયોગસ્સ મગ્ગેન પહાતબ્બકિલેસપહાનસ્સાતિ સબ્બસ્સપિ મગ્ગસમ્ભારકિચ્ચસ્સ કારાપકઙ્ગાનિ. **અટ્ઠઙ્ગિકો વા**તિ પઠમજ્ઝાનિકો વા અટ્ઠઙ્ગિકો, દુતિયજ્ઝાનિકો વા **સત્તઙ્ગિકો હોતિ**.

ઇમમેવ સુત્તપદેસં ગહેત્વાતિ, ''યા તથાભૂતસ્સ દિટ્ઠી''તિઆદિના સમ્માદિટ્ઠિઆદીનં પઞ્ચન્નંયેવ તસ્મિં ઠાને ગહિતત્તા લોકુત્તરમગ્ગો પઞ્ચઙ્ગિકોતિ વદતિ. **સો**તિ તથા વદન્તો વિતણ્ડવાદી. **અનન્તરવચનેનેવા**તિ, ''યા તથાભૂતસ્સ દિટ્ઠી''તિઆદિવચનસ્સ, ''એવમસ્સાય''ન્તિઆદિના અનન્તરવચનેન. **પટિસેધિતબ્બો**તિ પટિક્ખિપિતબ્બો. ''અરિયો અટ્ઠઙ્ગિકો મગ્ગો''તિ હિ ઇદં વચનં અરિયમગ્ગસ્સ પઞ્ચઙ્ગિકભાવં ઉજુકમેવ પટિક્ખિપતિ. યદિ એવં ''યા તથાભૂતસ્સ દિટ્ઠી''તિઆદિના તત્થ પઞ્ચન્નં એવ અઙ્ગાનં ગહણં કિમત્થિયન્તિ આહ "**ઉત્તરિ ચા**"તિઆદિ. **સમ્માવાચં ભાવેતિ** અરિયમગ્ગસમઙ્ગી. તેનાહ "**મિચ્છાવાચં પજહતી**"તિ. યસ્મિઞ્હિ ખણે સમ્માવાચા ભાવનાપારિપૂરિં ગચ્છતિ, તસ્મિંયેવ મિચ્છાવાચા પજહીયતીતિ. **સહેવ વિરતિયા પૂરેન્તિ** સમુચ્છેદવિરતિયા વિના દુક્ખપરિઞ્ઞાદીનં અસમ્ભવતો. **આદિતો પટ્ઠાય પરિસુદ્ધાનેવ વટ્ટન્તિ** પરિસુદ્ધે સીલે પતિટ્ઠિતસ્સેવ ભાવનાય ઇજ્ઝનતો. યથાવુત્તમત્થં ગન્થન્તરેનપિ સમત્થેતું, "**સુભદ્દસુત્તેપિ ચા**"તિઆદિ વુત્તં. **અનેકેસુ સુત્તસતેસુ અટ્ઠઙ્ગિકોવ મગ્ગો આગતો**, ન પઞ્ચઙ્ગિકોતિ અધિપ્પાયો.

સમ્માસતિ મગ્ગક્ખણે કાયાનુપસ્સનાદિચતુકિચ્ચસાધિકા હોતીતિ તં ચતુબ્બિધં કત્વા દસ્સેન્તો, "**મગ્ગસમ્પયુત્તાવ ચત્તારો સતિપટ્ઠાના**"તિ આહ. ન ચતુમગ્ગસમ્પયુત્તતાવસેન. એસ નયો **સમ્મપ્પધાના**દીસુપિ. અઞ્ઞમઞ્ઞાનતિવત્તમાના યુગનદ્ધા યુત્તા વિય અરિયમગ્ગયુગનદ્ધા અઞ્ઞમઞ્ઞં પટિબદ્ધાતિ યુગનદ્ધા. તેનાહ – "**એકક્ખણિકયુગનન્ધા**"તિ અરિયમગ્ગક્ખણે એવ હિ સમથવિપસ્સના એકક્ખણિકા હુત્વા સમધુરં વત્તન્તિ. તેનેવાહ "**એતે હી**"તિઆદિ. **અઞ્ઞસ્મિં ખણે સમાપત્તિ, અઞ્ઞસ્મિં વિપસ્સના**તિ ઇદં તેસં તત્થ તત્થ કિચ્ચતો અધિકભાવં સન્ધાય વુત્તં, ન અઞ્ઞથા. ન હિ પઞ્ઞારહિતા સમાપત્તિ, સમાધિરહિતા ચ વિપસ્સના અત્થિ. **અરિયમગ્ગે પન એકક્ખણિકા** સમધુરતાય એકરસભાવેનાતિ અત્થો. **ફલવિમુત્તી**તિ અરહત્તફલવિમુત્તિ. સેસં હેટ્ઠા વુત્તનયત્તા સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

મહાસળાયતનિકસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૮. નગરવિન્દેય્યસુત્તવણ્ણના

૪૩૫. **સમવિસમં ચરન્તી**તિ કાયસમાદિં સમઞ્ઞેવ, કાયવિસમાદિં વિસમઞ્ઞેવ ચરન્તિ કરોન્તિ પટિપજ્જન્તિ. તં પન સમવિસમં અઞ્ઞમઞ્ઞં વિરુદ્ધત્તા વિસદિસત્તા ન એકસ્મિં કાલે સમ્ભવતીતિ આહ – "**કાલેન સમં કાલેન વિસમ**"ન્તિ. **સમચરિયમ્પિ હિ એત**ન્તિ પુબ્બે સમચરિયાય જોતિતત્તા વુત્તં.

૪૩૭. આકરોન્તિ અધિપ્પેતમત્થં ઞાપેન્તિ પબોધેન્તીતિ **આકારા**, ઞાપકકારણન્તિ આહ – "**કે આકારાતિ કાનિ કારણાની**"તિ. **અનુબુદ્ધિયો**તિ અનુમાનઞાણાનિ. તઞ્હિ યથાદિટ્ઠમત્થં દિટ્ઠભાવેન અન્વેતિ અનુગચ્છતીતિ ''અન્વયા''તિ વુચ્ચતિ. **હરિતતિણચમ્પકવનાદિવસેના**તિ હરિતકમ્બલાદિસદિસતિણાદિવસેન વિત્થારિતકનકપટાદિસદિવિકસિતચમ્પકવનાદિવસેન. આદિસદ્દેન ચેત્થ કીચકવેણુસદ્દમધુરસફલાફલવસેન સદ્દરસાનં અત્થિભાવો વેદિતબ્બોતિ. ચમ્પકવસેનેવ પન ફસ્સગન્ધાનમ્પિ અત્થિભાવો વુત્તોતિ. તેનાહ – "**રૂપાદયો પઞ્ચ કામગુણા અત્થી**"તિ. "**ઇત્થિરૂપાદીનિ સન્ધાયેતં કથિત**"ન્તિ વત્વા ઇન્દ્રિયબદ્ધા વા હોન્તુ રૂપાદયો

અનિન્દ્રિયબદ્ધા વા, સબ્બેપિ ચેતે કિલેસુપ્પત્તિનિમિત્તતાય કામગુણા એવાતિ ચોદનં સન્ધાય વિસભાગિત્થિગતા રૂપાદયો સવિસેસં કિલેસુપ્પત્તિનિમિત્તન્તિ દસ્સેન્તો, “**તાનિ હી**”તિઆદિમાહ.

તત્થ **તાની**તિ રૂપાદીનિ. **હિ**-સદ્દો હેતુઅત્થો. તેન યથાવુત્તમત્થં સમત્થેતિ, ‘‘યસ્મા પુરિસસ્સ ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠન્તિ, તસ્મા ઇત્થિરૂપાદીનિ સન્ધાય એતં કથિત’’ન્તિ. **પુરિસસ્સ ચિત્ત**ન્તિ પુરિસસ્સ ચતુભૂમકં કુસલચિત્તં **પરિયાદાય** ગહેત્વા અન્તોમુટ્ઠિગતં વિય કત્વા. ‘‘હત્થિકાયં પરિયાદિયિત્વા’’તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૧.૧૨૬) હિ ગહણં પરિયાદાનં નામ, ‘‘અનિચ્ચસઞ્ઞા ભાવિતા બહુલીકતા સબ્બં કામરાગં પરિયાદિયતી’’તિઆદીસુ (સં॰ નિ॰ ૩.૧૦૨) ખેપનં પરિયાદાનં, ઇધ ઉભયમ્પિ વટ્ટતિ. ઇદાનિ યથાવુત્તમત્થં સુત્તેનેવ સાધેતું, “**યથાહા**”તિઆદિ વુત્તં. તત્થ “**નાહં, ભિક્ખવે**”તિઆદીસુ **ન**-કારો પટિસેધત્થો. **અહ**ન્તિ ભગવા અત્તાનં નિદ્દિસતિ. **ભિક્ખવે**તિ ભિક્ખૂ આલપતિ. **અઞ્ઞ**ન્તિ ઇદાનિ વત્તબ્બં ઇત્થિરૂપતો અઞ્ઞં. **એકરૂપમ્પી**તિ એકમ્પિ રૂપં. **સમનુપસ્સામી**તિ ઞાણસ્સ સમનુપસ્સના અધિપ્પેતા, હેટ્ઠા **ન**-કારં આનેત્વા સમ્બન્ધિતબ્બં. અયઞ્હેત્થ અત્થો – ‘‘અહં, ભિક્ખવે, સબ્બઞ્ઞુતઞ્ઞાણેન સબ્બસો ઓલોકેન્તો અઞ્ઞં એકરૂપમ્પિ ન સમનુપસ્સામી’’તિ. **યં એવં પુરિસસ્સ ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠતી**તિ યં રૂપં રૂપગરુકસ્સ પુરિસસ્સ સબ્બમ્પિ કુસલચિત્તં પવત્તિતું અપ્પદાનવસેન પરિયાદિયિત્વા ગહેત્વા ખેપેત્વા ચ તિટ્ઠતિ. **યથયિદં ઇત્થિરૂપ**ન્તિ ઇત્થિયા રૂપકાયં. **રૂપ**સદ્દો ખન્ધાદિઅનેકત્થવાચકો, ઇધ પન ઇત્થિયા ચતુસમુટ્ઠાને રૂપાયતને વણ્ણધાતુયં દટ્ઠબ્બો. ‘‘ઇત્થિરૂપં, ભિક્ખવે, પુરિસસ્સ ચિત્તં પરિયાદાય તિટ્ઠતી’’તિ ઇદં પુરિમસ્સેવ દળ્હીકરણત્થં વુત્તં. પુરિમં ‘‘યથયિદં, ભિક્ખવે, ઇત્થિરૂપ’’ન્તિ ઇદં ઓપમ્મવસેન વુત્તં, ઇદં પરિયાદાનભાવે નિદસ્સનન્તિ દટ્ઠબ્બં. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

નગરવિન્દેય્યસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૯. પિણ્ડપાતપારિસુદ્ધિસુત્તવણ્ણના

૪૩૮. ધમ્મસેનાપતિનો પટિસલ્લીયનસ્સ અધિપ્પેતત્તા, ઉપરિ ચ પાળિયં, ‘‘સુઞ્ઞતાવિહારેન ખો અહં, ભન્તે, એતરહિ બહુલં વિહરામી’’તિ (મ॰ નિ॰ ૩.૪૩૮) વુત્તત્તા “**પટિસલ્લાનાતિ ફલસમાપત્તિતો**”તિ આહ.

વિપ્પસન્નાનીતિ વિસેસતો પસન્નાનિ. **ઓકાસવસેના**તિ ઇન્દ્રિયાનં પતિટ્ઠિતોકાસવસેન. નનુ તાનિ ઇન્દ્રિયાનિ સભાવતો વિપ્પસન્નાનિ હોન્તીતિ? સચ્ચં હોન્તિ. ન હિદં તાદિસં પસન્નતં સન્ધાય વુત્તં, ઇદં પન સન્તપણીતસમાપત્તિસમુટ્ઠિતાનં પચ્ચુપટ્ઠિતાનં ચિત્તજરૂપાનં વસેન સેસતિસન્તતિરૂપાનં સેટ્ઠતરં પણીતભાવાપત્તિં સન્ધાય વુત્તં. **ફલસમાપત્તિતો**તિ સુઞ્ઞતાનુપસ્સનાવસેન સમાપન્નફલસમાપત્તિતો. મહન્તાનં બુદ્ધાદીનં પુરિસાનં વિહારો **મહાપુરિસવિહારો**. તેનાહ – “**બુદ્ધ…પે॰… વિહારો**”તિ. **વિહારતો પટ્ઠાયા**તિ પરિક્ખિત્તે ચ વિહારે પરિક્ખેપતો પટ્ઠાય, અપરિક્ખિત્તે ચ પરિક્ખેપારહટ્ઠાનતો પટ્ઠાય. કેચિ પન ‘‘વિહારબ્ભન્તરતો પટ્ઠાયા’’તિ વદન્તિ. **યાવ ગામસ્સ ઇન્દખીલા**તિ ગામસ્સ અબ્ભન્તરિન્દખીલો. **ગેહપટિપાટિયાચરિત્વા**તિ પિણ્ડાય ચરિત્વા. **યાવ નગરદ્વારેન નિક્ખમના**તિ નગરદ્વારેન યાવ નિક્ખમનપદેસા. **યાવ વિહારા**તિ યાવ વિહારબ્ભન્તરા. **પટિક્કન્તમગ્ગો**તિ નિવત્તનમગ્ગો. આરમ્મણે પટિહઞ્ઞનાકારેન પવત્તમાનમ્પિ પટિઘસમ્પયુત્તં ચિત્તે પટિહનન્તં વિય પવત્તતીતિ આહ – “**ચિત્તે પટિહઞ્ઞનકિલેસજાત**”ન્તિ. **દિવસઞ્ચ રત્તિઞ્ચ અનુસિક્ખન્તેના**તિ એતંયેવ રાગાદિપ્પહાયિનિં સમ્માપટિપત્તિં દિવા ચ રત્તિઞ્ચ અનુ અનુ સિક્ખન્તેન ઉપરૂપરિ વડ્ઢેન્તેન.

૪૪૦. પહીના નુ ખો મે પઞ્ચ કામગુણાતિ એત્થ કામગુણપ્પહાનં નામ તપ્પટિબદ્ધછન્દરાગપ્પહાનં. તથા હિ વુત્તં – ‘‘તિટ્ઠન્તિ ચિત્રાનિ તથેવ લોકે, અથેત્થ ધીરા વિનયન્તિ છન્દ’’ન્તિ. **એકભિક્ખુસ્સ પચ્ચવેક્ખણા નાના**તિ એકસ્સેવ ભિક્ખુનો, ‘‘પહીના નુ ખો મે પઞ્ચ કામગુણા’’તિઆદિના પાળિયં આગતા નાનાપચ્ચવેક્ખણા હોન્તિ. **નાનાભિક્ખૂન**ન્તિ વિસું વિસું અનેકેસં ભિક્ખૂનં. **પચ્ચવેક્ખણા નાના**તિ વુત્તનાનાપચ્ચવેક્ખણા. ઇદાનિ તમેવ સઙ્ખેપતો વુત્તમત્થં વિત્થારતો દસ્સેતું, ‘‘**કથ**’’ન્તિઆદિ વુત્તં. તત્થ ‘‘**પચ્ચવેક્ખતી**’’તિ વુત્તં, કથં પન પચ્ચવેક્ખતીતિ આહ ‘‘**પહીના નુ ખો**’’તિઆદિ. **વીરિયં પગ્ગય્હા**તિ ચતુબ્બિધસમ્મપ્પધાનવીરિયં આરભિત્વા વિપસ્સનં વડ્ઢેત્વા. મગ્ગાનન્તરં અનાગામિફલં પત્વાતિ વચનસેસો. **ફલાનન્તરં મગ્ગ**ન્તિ તસ્મિં અનાગામિમગ્ગે ઠિતો ફલસમાપત્તિતો વુટ્ઠાય અગ્ગમગ્ગત્થાય વિપસ્સનં આરભિત્વા તસ્મિંયેવ આસને ન ચિરેનેવ વિપસ્સનં ઉસ્સુક્કાપેત્વા અરહત્તમગ્ગં ગણ્હન્તો નિરોધધમ્માનુપ્પત્તિયા વિપસ્સનાપરિવાસાભાવતો ફલાનન્તરં મગ્ગપ્પત્તો નામ હોતીતિ કત્વા.

તતો વુટ્ઠાયાતિ મગ્ગાનન્તરફલતો વુટ્ઠાય. મગ્ગાનન્તરતો હિ વુટ્ઠિતો મગ્ગતો વુટ્ઠિતો વિય હોતીતિ તથા વુત્તં. ‘‘**ફલાનન્તરં મગ્ગ**’’ન્તિ એત્થ ફલં અનન્તરં એતસ્સાતિ ફલાનન્તરં. ‘‘ફલાનન્તરં મગ્ગ’’ન્તિ પદદ્વયેનપિ અનાગામિમગ્ગફલાનિ ચેવ વદતીતિ એવમેત્થ અત્થો દટ્ઠબ્બો. **નીવરણાદીસુપિ એસેવ નયો**તિ એત્થ, ‘‘પહીના નુ ખો મે પઞ્ચ નીવરણા’’તિઆદિના યોજના વેદિતબ્બા. **એતેસ**ન્તિ એત્થ એતેસં નીવરણપઞ્ચુપાદાનક્ખન્ધસતિપટ્ઠાનાદીનં. **પહાનાદીની**તિ પહાનપરિઞ્ઞાભાવનાસચ્છિકિરિયા. **નાનાપચ્ચવેક્ખણા હોતી**તિ તા પચ્ચવેક્ખણા નાનાતિ અધિપ્પાયો. **એતાસુ પન પચ્ચવેક્ખણાસૂ**તિ એતાસુ કામગુણપચ્ચવેક્ખણાદીસુ દ્વાદસસુ પચ્ચવેક્ખણાસુ. **એકં પચ્ચવેક્ખણં પચ્ચવેક્ખતિ** દ્વાદસસુ નયેસુ એકેનેવ કિચ્ચસિદ્ધિતો. **અઞ્ઞો** ભિક્ખુ. **એક**ન્તિ અઞ્ઞં પચ્ચવેક્ખતિ. અઞ્ઞત્થો હિ અયં **એક**સદ્દો ‘‘ઇત્થેકે’’તિઆદીસુ (મ॰ નિ॰ ૩.૨૧, ૨૭) વિયાતિ. નાનાભિક્ખૂનં પન એકા પચ્ચવેક્ખણા, નાનાભિક્ખૂનં નાનાપચ્ચવેક્ખણાતિ એવં ચતુક્કપચ્ચવેક્ખણમ્પિ એત્થ સમ્ભવતિ. ઇમસ્સ પન દ્વયસ્સ વસેન અભિસમયો નત્થીતિ તદુભયં અટ્ઠકથાયં ન ઉદ્ધટં. સેસં સુવિઞ્ઞેય્યમેવ.

પિણ્ડપાતપારિસુદ્ધિસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

૧૦. ઇન્દ્રિયભાવનાસુત્તવણ્ણના

૪૫૩. એવંનામકેતિ ‘‘ગજઙ્ગલા’’તિ એવં ઇત્થિલિઙ્ગવસેન લદ્ધનામકે મજ્ઝિમપદેસસ્સ મરિયાદટ્ઠાનભૂતે નિગમે. **સુવેળુ નામ** નિચલરુક્ખોતિ વદન્તિ. તતો અઞ્ઞં એવાતિ પન અધિપ્પાયેન ‘‘**એકા રુક્ખજાતી**’’તિ વુત્તં. ચક્ખુસોતાનં યથાસકવિસયતો નિવારણં દમનં ઇન્દ્રિયભાવના, તઞ્ચ ખો સબ્બસો અદસ્સનેન અસવનેનાતિ આહ – ‘‘**ચક્ખુના રૂપં ન પસ્સતિ, સોતેન સદ્દં ન સુણાતી**’’તિ. સતિ હિ દસ્સને સવને ચ તાનિ અદન્તાનિ અભાવિતાનેવાતિ અધિપ્પાયો. ચક્ખુસોતાનિ ચ અસમ્પત્તગ્ગાહિતાય દુરક્ખિતાનીતિ બ્રાહ્મણો તેસંયેવ વિસયગ્ગહણં પટિક્ખિપિ. **અસદિસાયા**તિ અઞ્ઞતિત્થિયસમયેહિ અસાધારણાય. **આલય**ન્તિ કથેતુકામતાકારન્તિ અત્થો.

૪૫૪. વિપસ્સનુપેક્ખાતિ આરદ્ધવિપસ્સકસ્સ વિપસ્સનાઞાણેન લક્ખણત્તયે દિટ્ઠે સઙ્ખારાનં અનિચ્ચભાવાદિવિચિનને મજ્ઝત્તભૂતા વિપસ્સનાસઙ્ખાતા ઉપેક્ખા. સા પન યસ્મા ભાવનાવિસેસપ્પત્તિયા હેટ્ઠિમેહિ

વિપસ્સનાવારેહિ સન્તા ચેવ પણીતા ચ, પગેવ ચક્ખુવિઞ્ઞાણાદિસહગતાહિ ઉપેક્ખાહિ, તસ્મા આહ – "**એસા સન્તા એસા પણીતા**"તિ. **અતપ્પિકા**તિ સન્તપણીતભાવનારસવસેન તિત્તિં ન જનેતિ. તેનેવાહ –

''સુઞ્ઞાગારં પવિટ્ઠસ્સ, સન્તચિત્તસ્સ ભિક્ખુનો;
અમાનુસી રતી હોતિ, સમ્મા ધમ્મં વિપસ્સતો''તિ. (ધ॰ પ॰ ૩૭૩);

ઇતીતિ એવં વક્ખમાનાકારેનાતિ અત્થો. **અયં ભિક્ખૂ**તિ અયં આરદ્ધવિપસ્સકો ભિક્ખૂતિ યોજના. **ચક્ખુદ્વારે રૂપારમ્મણમ્હી**તિ ચક્ખુદ્વારે આપાથગતે રૂપારમ્મણે. **મનાપ**ન્તિ મનાપભાવેન પવત્તનકં. **મજ્ઝત્તે મનાપામનાપ**ન્તિ ઇટ્ઠમજ્ઝત્તે મનાપભાવેન અમનાપભાવેન ચ પવત્તનકં મનાપામનાપં નામાતિ. તેનાહ (''નેવ મનાપં ન અમનાપ''ન્તિ). ઇમિના મનાપભાવો ગહિતો, ''નેવ મનાપ''ન્તિ ઇમિના મનાપભાવો મજ્ઝત્તો ચ ઉભયં એકદેસતો લબ્ભતીતિ, "**મનાપામનાપ**"ન્તિ વુત્તં. એવં આરમ્મણે લબ્ભમાનવિસેસવસેન તદારમ્મણસ્સ ચિત્તસ્સ પાકતિકં પવત્તિઆકારં દસ્સેત્વા ઇદાનિ તપ્પટિસેધેન અરિયસ્સ વિનયે અનુત્તરં ઇન્દ્રિયભાવનં દસ્સેતું, "**તસ્સ રજ્જિતું વા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્રાયં યોજના – તસ્સ ચિત્તં ઇટ્ઠે આરમ્મણે રજ્જિતું વા અનિટ્ઠે આરમ્મણે દુસ્સિતું વા મજ્ઝત્તે આરમ્મણે મુય્હિતું વા. **અદત્વા**તિ નિસેધેત્વા. **પરિગ્ગહેત્વા**તિ પરિજાનનવસેન ઞાણેન ગહેત્વા ઞાતતીરણપહાનપરિઞ્ઞાહિ પરિજાનિત્વા. **વિપસ્સનં મજ્ઝત્તે ઠપેતી**તિ અનુક્કમેન વિપસ્સનુપેક્ખં નિબ્બત્તેત્વા તં સઙ્ખારુપેક્ખં પાપેત્વા ઠપેતિ. **ચક્ખુમા**તિ ન પસાદચક્ખુનો અત્થિતામત્તજોતનં; અથ ખો તસ્સ અતિસયેન અત્થિતાજોતનં, ''સીલવા''તિઆદીસુ વિયાતિ આહ – "**ચક્ખુમાતિ સમ્પન્નચક્ખુ વિસુદ્ધનેત્તો**"તિ.

૪૫૬. **ઈસકં પોણે**તિ મજ્ઝે ઉચ્ચં હુત્વા ઈસકં પોણે, ન અન્તન્તેન વઙ્કે. તેનાહ – "**રથીસા વિય ઉટ્ઠહિત્વા ઠિતે**"તિ.

૪૬૧. **પટિકૂલે**તિ અમનુઞ્ઞે આરમ્મણે. **અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી**તિ ન પટિકૂલસઞ્ઞી. તં પન અપ્પટિકૂલસઞ્ઞિતં દસ્સેતું, "**મેત્તાફરણેન વા**"તિઆદિ વુત્તં. તત્થ પટિકૂલે અનિટ્ઠે વત્થુસ્મિં સત્તસઞ્ઞિતે મેત્તાફરણેન વા ધાતુસો ઉપસંહારેન વા સઙ્ખારસઞ્ઞિતે પન ધાતુસો ઉપસંહારેન વાતિ યોજેતબ્બં. **અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતી**તિ હિતેસિતાય ધમ્મસભાવચિન્તનાય ચ નપ્પટિકૂલસઞ્ઞી હુત્વા ઇરિયાપથવિહારેન વિહરતિ. **અપ્પટિકૂલે** ઇટ્ઠે વત્થુસ્મિં સત્તસઞ્ઞિતે કેસાદિઅસુચિકોટ્ઠાસમત્તમેવાતિ **અસુભફરણેન વા**તિ અસુભતો મનસિકારવસેન. ઇદં રૂપારૂપમત્તં અનિચ્ચં સઙ્ખતન્તિ **અનિચ્ચતો ઉપસંહારેન વા**. તતો એવ, ''દુક્ખં વિપરિણામધમ્મ''ન્તિ મનસિ કરોન્તો **પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરતિ. સેસપદેસૂ**તિ, ''પટિકૂલે ચ અપ્પટિકૂલે ચા''તિઆદિના આગતેસુ સેસેસુ દ્વીસુ પદેસુ. તત્થ હિ ઇટ્ઠાનિટ્ઠવત્થૂનિ એકજ્ઝં ગહેત્વા વુત્તં યથા સત્તાનં પઠમં પટિકૂલતો ઉપટ્ઠિતમેવ પચ્છા ગહણાકારવસેન અવત્થન્તરેન વા અપ્પટિકૂલતો ઉપટ્ઠાતિ. યઞ્ચ અપ્પટિકૂલતો ઉપટ્ઠિતમેવ પચ્છા પટિકૂલતો ઉપટ્ઠાતિ, તદુભયેપિ ખીણાસવો સચે આકઙ્ખતિ, વુત્તનયેન અપ્પટિકૂલસઞ્ઞી વિહરેય્ય પટિકૂલસઞ્ઞી વાતિ.

તદુભયં અભિનિવજ્જેત્વાતિ સભાવતો ભાવનાનુભાવતો ચ ઉપટ્ઠિતં આરમ્મણં પટિકૂલસભાવં અપ્પટિકૂલસભાવં વાતિ તં ઉભયં પહાય અગ્ગહેત્વા. સબ્બસ્મિં વત્થુસ્મિં પન, "**મજ્ઝત્તો હુત્વા વિહરિતુકામો કિં કરોતી**"તિ, વત્વા તત્થ પટિપજ્જનવિધિં દસ્સેન્તો, "**ઇટ્ઠાનિટ્ઠેસુ...પે॰... દોમનસ્સિતો હોતી**"તિ આહ. ઇદાનિ યથાવુત્તમત્થં પટિસમ્ભિદામગ્ગપાળિયા વિભાવેતું, "**વુત્તં હેત**"ન્તિઆદિમાહ. તસ્સત્થો હેટ્ઠા વુત્તનયો એવ. **સતો**તિ સતિવેપુલ્લપ્પત્તિયા સતિમા. **સમ્પજાનો**તિ પઞ્ઞાવેપુલ્લપ્પત્તિયા સમ્પજાનકારી. **ચક્ખુના રૂપં દિસ્વા**તિ

કારણવસેન ચક્ખૂતિ લદ્ધવોહારેન રૂપદસ્સનસમત્થેન ચક્ખુવિઞ્ઞાણેન, ચક્ખુના વા કરણભૂતેન રૂપં પસ્સિત્વા. **નેવ સુમનો હોતિ** ગેહસ્સિતસોમનસ્સપટિક્ખેપેન નેક્ખમ્મપક્ખિકાય કિરિયાસોમનસ્સવેદનાય.

ઇમેસુ ચાતિ ''અઞ્ઞથા ચ પનાનન્દ, અરિયસ્સ વિનયે અનુત્તરા ઇન્દ્રિયભાવના હોતી''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૩.૪૫૩), – ''કથઞ્ચાનન્દ, સેખો હોતિ પટિપદો''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૩.૪૬૦); – ''કથઞ્ચાનન્દ, અરિયો હોતિ ભાવિતિન્દ્રિયો''તિઆદિના (મ॰ નિ॰ ૩.૪૬૧) ચ આગતેસુ તિવિધેસુ નયેસુ. **મનાપં અમનાપં મનાપામનાપ**ન્તિ એત્થ **મનાપ**ગ્ગહણેન સોમનસ્સયુત્તકુસલાકુસલાનં, **અમનાપ**ગ્ગહણેન દોમનસ્સયુત્તઅકુસલાનં, **મનાપામનાપ**ગ્ગહણેન તબ્બિધુરુપેક્ખાયુત્તાનં સઙ્ગહિતત્તા પઠમનયે "**સંકિલેસં વટ્ટતિ, નિક્કિલેસં વટ્ટતી**"તિ વુત્તં. પઠમનયે હિ પુથુજ્જનસ્સ અધિપ્પેતત્તા સંકિલેસકિલેસવિપ્પયુત્તમ્પિ યુજ્જતિ. દુતિયનયે પન "**સો...પે॰... અટ્ટીયતી**"તિઆદિવચનતો "**પઠમં સંકિલેસં વટ્ટતી**"તિ વુત્તં. સેક્ખસ્સ અધિપ્પેતત્તા ચસ્સ અપ્પહીનકિલેસવસેન, "**સંકિલેસમ્પિ વટ્ટતી**"તિ વુત્તં. તતિયનયે અરહતો અધિપ્પેતત્તા, "**તતિયં નિક્કિલેસમેવ વટ્ટતી**"તિ વુત્તં. સેક્ખવારે પન ''ચક્ખુમા પુરિસો''તિઆદિકા ઉપમા એકમેવ અત્થં ઞાપેતું આહ. તસ્મા ચક્ખુદ્વારસ્સ ઉપ્પન્ને રાગાદિકે વિક્ખમ્ભેત્વા વિપસ્સનુપેક્ખાય પતિટ્ઠાનં અરિયા ઇન્દ્રિયભાવનાતિ. પઠમનયો વિપસ્સકવસેન આગતો, દુતિયો સેક્ખસ્સ વસેન, પઠમદુતિયો ચ સેક્ખપુથુજ્જનાનં મૂલકમ્મટ્ઠાનવસેન, તતિયો ખીણાસવસ્સ અરિયવિહારવસેન આગતો. પઠમનયે ચ પુથુજ્જનસ્સ વસેન, દુતિયનયે સેક્ખસ્સ વસેન કુસલં વુત્તં, તતિયનયે અસેક્ખસ્સ વસેન કિરિયાબ્યાકતં વુત્તન્તિ અયં વિસેસો વેદિતબ્બો.

પપઞ્ચસૂદનિયા મજ્ઝિમનિકાયટ્ઠકથાય

ઇન્દ્રિયભાવનાસુત્તવણ્ણનાય લીનત્થપ્પકાસના સમત્તા.

નિટ્ઠિતા ચ સળાયતનવગ્ગવણ્ણના.

ઉપરિપણ્ણાસટીકા સમત્તા.